

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL

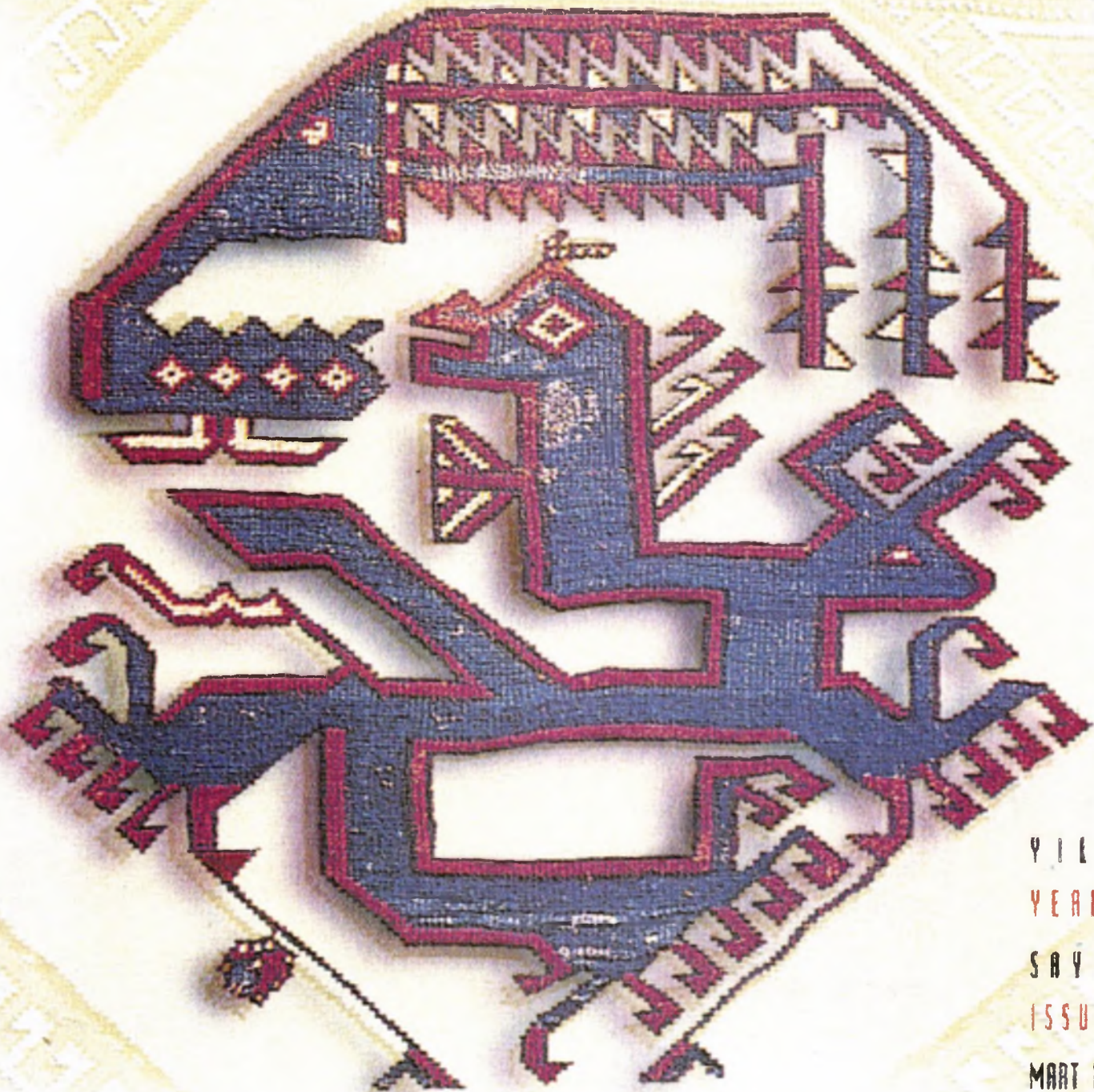
ELEŞTİRİ

1997

KIŞ 11

4-Aslık Hali ve Dokuma Sanatları Dergisi
Quarterly Magazine of Carpets & Weaving Arts

DERGİMİZ ARIŞ YAYIN HAYATINA BAŞLAMIŞTIR

YIL
YER
SAYI
ISSUE
MART 19
MARCH 19

Atatürk Türk Alfabesini öğretiyor.

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 - Maltepe / AKA

Telefonlar

Santral: 231 23 48
Yazı İşleri: 231 44 26
Abone İşleri: 231 23 48 - 232 22 57
Belgegeçer: (0.312) 232 43 21

Abone Şartları

Yıllığı: 480.000. TL
Öğretmen ve Öğrencilere Yıllığı:
380.000. TL
Dış Ülkeler İçin Yıllığı: 50 \$
Posta Çek Numarası: 212938

ISS 1300 - 283X

Bilge

Yayın Tanıtım Tahlil Eleştiri

Üç Ayda Bir Çıkar

1997 (KIŞ) 11

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
Başkanlığı Adına
Sahibi
Prof. Dr. Sadık TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA
(Merkez Sekreteri)

Yayın Kurulu
Dr. Müjgân CUNBUR
Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER
Prof. Dr. Sadık TURAL
Dr. İdris KARAKUŞ
Dr. Hidayet ÖZCAN
Dr. Dursun AYAN
Elmas KILIÇ

Yurt Dışı Temsilciliği
Azerbaycan: **Prof. Dr. Kâmil VELİYEV**
Türkmenistan: **Dr. Cebbarmehmet**
GÖKLENOV
Kazan: **Renad MUHAMEDİN**
Kırım: **Şakir SELİM**
Nahçıvan: **Ebülfelz Kulu AMANOĞLU**
ABD: **Mustafa ÖZCAN**

Tasarım-Baskı İl Matbaası
Tel: (0-312) 384 28 60

Bu Sayıda

MAKALELER

Mustafa ERKAL	Millî Birliğin Önündeki Engeller.....	3-5
Erkin EKREM	Eski Türklerde Demircilik ve Bakırcılık	6-9
A. Rıza GÖNÜLLÜ	Türk Halk İnançlarında Nevruz Motifi.....	10-12
Murat ÖZBAY	Test Türü İmtihanların Türkçe Öğretimindeki Yeri	13-16
Feyyaz SAĞLAM	Yunanistan'da Türkçe Yayınların Önemi ve Batı Trakya Türk Basınının Konumu	17-20
Nizâmi CAFEROV	Azerbaycan Dili Hristiyan Poeziyası.....	21-23
Tuncer BAYKARA	Özbekistan'da Emir Timur'un 660. Doğum Yılı Kutlamaları	24-26
Necmi ÜLKER	"Zorunlu Bir Cevap"a Zorunlu Bir Yanıt	27-28

KİTAPLAR

Ahmet GÜNDÜZ	Talebeden Hocasına Vefa Borcu	29
Mehmet SARI	"Âkil Muhtar Özden"	30-32
Halil ÇELTİK	Ruşen Ferit Kam Hakkında Bir Monografi	33-34
Sadi BAYRAM	"Hatıra Kitabı"	35
Alev (KÂHYA) BİRGÖL	"Nasrettin Hoca'nın Dünyası"	36-39
Nevin BALTA	"Atatürkle Bir Ömür"	40-41
Nevin KORUCUOĞLU	Erdal İnönü'nün "Anılar ve Düşünceler" Kitabı	42-43
Reşide GÜRSES	"Fuzûlî Üzerine Makaleler"	44
Remzi DURAN	"Eski Türk Yazıtları"	45-46
Mustafa DENKTAŞ	"Anadolu'da XII - XIII. Yüzyıl Türk Hamamları"	47-51
Mübahat TÜRKER-KÜYEL	"Sumerli Ludingirra"	52-54
Ali YAKICI	Türkmen Ülkesinden Getirilen Bir Demet Şiir.....	55-57
E. AMANOĞLU-S. ASKEROĞLU	"Azerbaycan Devletçiliği ve Hukuku Tarihi"	58-59
Reşide GÜRSES	"Gramer Terimleri Kılavuzu"	60-61
Hasan DOĞRUYOL	Tübitak'ın Editöre Muhtaç Bir Editörlük Kitabı Üzerine.....	62-65
Cem Şems TÜMER	"Gerçeklik ve Roman"	66-67
Mustafa KALKAN	"Üçüncü Roma'nın Jeopolitik Arzuları"	68-74
D. AYAN-Ö. GÜVEN	"Osmanlı Devletinde Spor"	75-77
Nesrin ZENGİN	"Tıbb-ı Nebevî"	78
Saffet SARIKAYA	Alevîlik-Bektâşilik Üzerine Bir Eser.....	79-83
Yaşar KALAFAT	"Kültür Sosyolojisi Açısından Doğu Anadolu "İsimli Esere Dair	84
İ. MUHTAROĞLU-E.AMANOĞLU	"Nahçıvan Defteri"	85-88
Soyalp TAMÇELİK	Rauf Denktaş'ın "Kıbrıs Meselesinde Vizyon-1994" Adlı Eseri.....	89-96

ÇOCUK KİTAPLARI

Dursun AYAN	"Küçük Prens"	97-98
-------------	---------------------	-------

DERS KİTAPLARI

Mesiha TOSUNOĞLU	"Kompozisyon 1"	99-100
------------------	-----------------------	--------

DERGİLER

Tudorka ARNAUT	Gagauz Dilinde Bir Dergi: Sabaa Yıldızı	101-102
Hüseyin HACIOĞLU	Bulgaristan'da: Balon	103-106

YAYIMLANMAMIŞ TEZLER

D. AYAN-Ş. ERCEBECİ	"Anadolu Selçukluların Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya"...	107-111
---------------------	--	---------

HABERLER

Tayyar AKSOY	Nüzhet Erman Şiir Ödülü	112
--------------	-------------------------------	-----

Millî Birlik ve Millî Birliğin Önündeki Engeller

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL

İstanbul Üni. İktisat Fakültesi
Öğretim Üyesi

Millî tarihimiz incelendiğinde Devlet gele-
neğimiz içinde daima insanları birleştir-
miş ve ayırmamışızdır. Kültürel ve biyo-
lojik farklılıkları olan insanlara da bakışımız kaynaş-
tırıcı ve onları dışlamamak olmuştur. Farklılıklar ü-
zerinde birlik anlayışı temel yaklaşım tarzımız ol-
muştur. Bu bakımdan, insan hakları ve hoşgörü Türk
kimliğinin ayrılmaz birer vasfı haline gelmiştir. Nite-
kim 1982 Anayasası'nın 66. maddesinde Türk vatan-
daşlığının tarifinde yer alan "**Türk Devletine vatan-
daşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür**" ifadesi
bazı Batı Avrupa ülkelerinin anayasalarından farklı
olarak kültür birliğine dayanmaktadır. Burada her
türlü boy, aşiret, kabile ve kavim özelliklerinin üs-
tünde bir manevî ve kültürel mutabakat olan Türk
Milletine mensubiyet şuuru, katılma ve paylaşma ön
plânda yer almaktadır.

Ülkemizde uzun yıllar kimlik krizinin somut ör-
nekleriyle karşılaşmış, karşılıklı hoşgörüyü, birlikte
yaşadığımız ortak müştereklerimizin bulunduğunu
gerektiği şekilde gözönüne alamamışızdır. Anlaşabi-
leceğimiz noktalarda biraraya gelebilmek, uzlaşabil-
mek yerine, hep ayrıldığımız noktaları ön plâna çı-
karmışızdır. Aydın tipimiz de mutlaka çoğunluğa
karşı "marjinalleşme" olarak görülmüş, kendi kendi-
mize asgari ölçüde hoşgörülü olmada yanlışlar yap-
mışızdır. Aslında yetiştirilme tarzımız araştırma ve
incelemeye değil, telkine açık olmuş, bu da ikili ku-
tuplaşmayı birçok alanda körüklemiştir. Böyle bir or-
tamda artılı ve eksili düşünme alışkanlığını gerektiği

şekilde kazanamadığımızdan birçok konuda ya mu-
tabakatlara varılabilmesi güçleşmiş, ya da bunların
geliştirilmesinde zorluklarla karşılaşmışızdır. Bu ta-
vir alışlarımız, millî birlik ve beraberliğin zamanla
daha da anlamlı kılınması yolundaki gayretler önün-
de adetâ birer engel teşkil etmiştir. Son senelerde
ise, birbiri ile çok yakından ilişkili olan millî birlik,
sosyal bütünleşme ve demokrasi kavramlarına da çe-
lişkili yaklaşmış ve bazılarımız sosyal ve kültürel
bütünleşmeyi dar anlamda bir mensubiyet şuuru ola-
rak görmüş, millî seviyede bir mensubiyetin idraki i-
çinde olamamışlardır. Hattâ büyük Atatürk'ün ön-
derliğinde Türk Milleti ile birlikte başarıya ulaşan
millî mücadelenin bir bütün olarak Türk Milletine
bir mensubiyetin sonucu olduğu bir tarafa bırakıl-
mış, sınıfsal yaklaşımlar, yapay etnik mülâhazalar
ön plâna çıkarılmak istenmiştir.

Nitekim Batı toplumlarına has azınlık, asimilas-
yon ve etniklik arayışları sürmektedir. Sosyolojik
kaynaklarda "**Yeni Kabilecilik**" (New Tribalism) o-
larak isimlendirilen eğilim, bugün etnik grup özelliği
taşımayan unsurları Türk milletinden adetâ dışlaya-
rak onun önüne yeni bir sorun olarak dikmek peşin-
dedir. Millî bağımsızlık ve millî devlet anlayışı ile
ters düşen ideolojilerin bıraktığı boşluk; mezhep, et-
nik ve cinsiyet tuzakları ile doldurulmaya çalışıl-
maktadır. Bir ülkenin yapay varsayımlarla ufalana-
rak daha iyi bütünleşebileceği ve demokratikleşeceği
iddia ve telkinleri ülkemizde de görülmektedir. Tür-
kiye'nin militleşme sürecinden geriye döndürülerek
kabile, boy ve mezhep asabiyeti içinde tutulmaya ça-
lılması, aslında Cumhuriyetle doğan millî birliğin-
in dinamitlenmesidir. Anadolu'da yüzyıllardır kül-
tür ve medeniyet açısından hâkim bir özellik taşıyan
Türk Kültürü ve Medeniyetinin Irak'taki Türkmen
etnikliği şeklinde mütalaa edilerek Anadolu mozaiki
içinde ona yer verilmesinin hedefi millî birliğimizdir.
Bunun diğer somut örnekleri arasında Türk kim-
liği yerine sadece aynı coğrafyaya katılmayı ifade e-
den "Türkiyeli" kavramının tercih edilmesi, Anaya-
samızın 3. maddesindeki "**Dili Türkçedir**" ifadesi-
nin kaldırılması gayretleri, kültürel çoğulculuk ve
kimlik tanıma dayatmaları, "**Ne mutlu Türküm di-**

yene” şeklindeki büyük Atatürk’ün kültür birliğini ifade eden sözlerinden rahatsız olan kabileci ve ırkçı eğilimler sayılabilir. Diğer taraftan, alt kültür özelliklerini ve derece farklarını mahiyet farkı ve ayrı etniklik olarak takdim eden, kültürel kimliği, Türk kimliğini sadece biyolojik özelliklere bağlı gören anlayışın Anadolu’da Türk milleti dışında milletler arayışına çıkması aslında yadırganacak bir sonuç değildir.

Çoğulculuk kavramının da yanlış kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çoğulcu toplum ve çoğulculuktan anlaşılan, demokrasinin bir gereği olan çok seslilik değildir. Çoğulculuk aynı ülkede etnik köken ve mezhep gibi konularda farklı kabul edilen veya ettirilmeye çalışılan özellikleri korumak ve geliştirmek için dıştan da destekli ve kumandalı bir değerlendirme tarzıdır. Çoğulculuk bir şeref, hüner, çağdaşlaşma göstergesi veya meziyet değildir. Homojen olmayan çok kültürlü yapılarda çok kültürlülük tezi birleştirici bir “güç” kaynağı olurken, oldukça homojen yapılarda ise, çok kültürlülük zorlamaları bir güç kaynağı değil, ama “çatışma” kaynağı olabilir. Homojen toplum da asgari ölçüde etnik farklılıkları ve alt kültür özelliklerini taşıyan bir toplumdur. Aslında alt kültür çeşitliliği millî kimliği “tamamlar” ve millî kimliğe “rakip” değildir. Bir ülkede kültürel bütünü, millî birliği ve hâkim kültürü hesaba katmadığınız sürece, alt kültürlerin bütünü zenginleştirici özelliğinden bahsedebilmek herşeyden evvel bilimsel değildir.

Fertlerin ve sosyal grupların kendi kendilerini ifade edebilmelerinin temel çerçevesi **demokrasi**, **millî birlik** ve **millî hukuk sistemidir**. Demokrasi de millî birlik kaynağından güç alır. Kültürel temelleri belirli, asgari müşterekleri ve mutabakatları netleşmiş olan toplumlarda millî seviyede birlik sağlanabilir. Fertlerin neden aynı siyasî ve kültürel birlik içinde yaşamaları gerektiği ve yaşadıkları farkedilmeden, o toplumun sevincini, kederini ve kültürel değerlerini paylaşabilmek zordur. Bu bakımdan, demokrasinin bütün kurum ve kurallarıyla yaşatılabilmesinin asgari şartı, tesadüfen biraraya gelmiş bir topluluk, kalabalık değil, milletleşmiş ve milletleşme sürecinde oldukça mesafe almış bir insan topluluğudur.

Böyle bir yapılaşma yerine, ferdi mensup olduğu millet ve devletle adetâ rakip ve düşman, çatışması gereken bir unsur olarak gören, ferdi kutsallaştıran, yalnızlaştıran ve tekleştiren bir anlayış, millî devlet yerine şehir devleti özlemi içinde olma gibi örnekler günümüz Türkiye’sinde millî birliğe değil; sosyal çözülmeye katkıda bulunabilirler.

Millî birliğin güçlendirilebilmesi için aşağıdaki hususlar da düşünülebilir:

– Türk aile yapısını yıpratıcı teşebbüs ve yayınlardan kaçınılması, aileyi mensupları ile birlikte bir bütün olarak düşünebilme, cinsiyet merkezli yaklaşımlardan uzaklaşma,

– Kültür ve sanat alanlarında topluma birleştirici ve ideal mesajların iletilmesi,

– Yıllardır kısır döngü olarak süren kavram tartışmalarının aşılması, toplumu gereksiz yere kamplara ayırıcı her türlü ikilemden uzak durma,

– Orta sınıflaşmanın mali ve ekonomik politikalarla teşviki,

– Bölgeler ve gelir grupları arasındaki sosyal adalet dengesinin ekonominin genel kalkınma hızını aksatmayacak şekilde kurulması,

– Yüksek enflasyonun ahlâkî değerler üzerindeki tahrip edici rolünün azaltılması ve topluma belirli hedeflerin gösterilebilmesi,

– Sosyal grupların ve cemaatlerin toplumun bütününe dahil olduklarına ait şuurun, kültür politikası ile takviyesi,

– Basın–yayın, kitle haberleşme araçlarında sapma davranışları ideal gibi gösterme örneklerinden kaçınılması ve sosyal sorumluluk duygusunun hissedilmesi,

– Türkçeye yer, firma isimlerinde, ve tabelalarda gerekli saygının gösterilmesi. Yüzyıllardır ilim dili olan Türkçeyi ilim dili olmaktan uzaklaştırıcı, yerli yayınların sayı ve kalite bakımından artışını engelleyici, Türk Dünyası ile kültür köprüsünü tahrip edici, beyin göçünü arttırıcı, dilde yeni kavramlaşmayı ve zenginleşmeyi önleyici, Türkçe ilim dili olamaz gibi

MAKALELER

talihsiz ve yakışsız, gerçek dışı beyanlarla Türkçeyi dışlayarak 21. asrı nasıl Türk asrı yapabileceğiz? Çarpık uygulamaların ortadan kaldırılması, yüksek öğrenimde kesinlikle Türkçe ile eğitim-öğretim yapılması, ancak yabancı dilin de doğru dürüst öğretilmesi.

Türkiye iyi tanıtılmalı, tezleri iyi anlatılabilir, bilhassa Türkiye'deki bölücü terörün bir etnik sorundan kaynaklanmadığı, terör örgütünün belirli bir etnikliği ve vatandaş temsil etmediği, onun için İspanya'daki ETA terör örgütünde görüldüğü gibi vatandaş tarafından desteklenmediği yayınlarla, yurtdışı

yoğun temaslarla ortaya konmalıdır. Bu görev çeşitli vesilelerle yurtdışına giden öğretim üyeleri dahil herkes için geçerlidir. Türkiye'nin millî birliğini güçlendirebilmesi, caydırıcı olabilmesine bağlıdır. Şu nokta iyi anlaşılmalıdır ki, Türkiye'ye bakış, meselâ bir Portekiz'e bakıldığı gibi değildir.

Önü açılan ve üretilecek yeni tezlerle siyasî ve kültürel tesirliliği artabilecek olan ülkemizde, ümit kaynağımız, Cumhuriyeti kuran iradenin ve o iradeye içten bağlı nesillerin demokrasi içinde sorunları çözmede ve aşmadaki kararlılığıdır, hiç kaybolmayan mücadele azmidir ve akl-ı selimidir.

NÜZHET ERMAN ŞİİR ÖDÜLÜ

Türk diline ve Türk şiirine katkıda bulunmak amacıyla İLESAM, "NÜZHET ERMAN ŞİİR ÖDÜLÜ" adı ile bir yarışma düzenlemiştir.

Şiir ödülüne katılma koşulları:

1- Yarışmaya Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları katılabileceklerdir.

2- Yarışmaya gönderilecek şiirlerde vezin, şekil özelliği ve sayfa sayısı aranmayacaktır.

3- Yarışmaya gönderilecek şiirlerin;

a) Yarışma tarihine kadar kitap olarak yayımlanmamış olması,

b) Kitap düzeneğinde hazırlanması,

c) Daktilo veya bilgisayar ile iki aralıklı yazılması gerekmektedir.

4- Yarışmaya gönderilecek eserler altı nüsha olacaktır.

5- Yarışmaya katılacak şairler, bir adet vesikalık fotoğraf ve özgeçmişlerini ve ayrıca, ödül kazanmaları halinde eserlerinin yayımlanması sırasında kitap kapaklarına "NÜZHET ERMAN ŞİİR ÖDÜLÜ" ibaresini koymayı taahhüt ettiklerine dair bir taahhütname imzalayarak dosyalarına koyacaklardır.

ÖDÜLLER

Birinci: 25 milyon TL

İkinci: 15 milyon TL

Üçüncü: 10 milyon TL

SEÇİCİ KURUL

Prof. Dr. Sadık TURAL

Prof. Dr. Bilge ERCİLASUN

Rıza AKDEMİR

Filiz Erman ÖREKLİ

Dr. Hidayet ÖZCAN

Katılacak eserlerin 10 NİSAN 1997 tarihine kadar aşağıdaki adreste olması gerekmektedir.

İLESAM

(NÜZHET ERMAN ŞİİR ÖDÜLÜ)

İzmir Cad. No. 33/16

Kızılay - ANKARA

Tel: (0312) 419 49 39

Eski Türklerde Demircilik ve Bakırcılık

Dr. Erkin EKREM

Bilim Uzmanı

Insanlığın tarihinde taş devrinden bakır ve demir devrine geçilirken kültür açısından uygarlık devrine geçilmiş oluyordu. Türklerin ataları da bu uygarlık safhasına girmiş milletlerden biridir.

Eski Türkleri incelerken yararlandığımız Çin kaynaklarında ve arkeolojik araştırmalarda, bakır ve demir madenlerini ilk kullanan milletin Çinliler olduğu gösterilmektedir.¹ Prof. Hsü-Ch'u Yün'ün araştırmasına göre, Çinliler tam anlamıyla taş devrini yaşamıştır. Gerçi birçok yontma taş eşyalar bulunmuşsa bile, bunlar hep göçebe milletlere aittir. Çinliler bir başka yerden Çin bölgesine yerleşmiştir ve bu yerleşimle ilk bakır çağını yaşamışlardır.² Çinliler'in küçük Asya ve Orta Asya'dan Çin'e yerleşmiş olduğunu ve bu göç ile adı geçen bölgeler kültürünün de Çin'e getirildiği birçok araştırmacı tarafından isbat edilmiştir.³ Prof. Ch'in Chung-Mian bazı araştırmalarında Çin milletinin bir kısmının batıdan gelme olduğunu ve birçok madenin adının da Orta Asya halklarının dilinden geldiğini iddia etmektedir. Örneğin Çincedeki demir kelimesi "Tieh" in eski Türkçe Tömür'den geldiğini ortaya koymuştur.⁴ Prof. Hsü, Çince tarih eserlerine ve arkeolojik buluntulara dayanarak yoğun bir araştırma yapmıştır. İddiasına göre, Çin'de ilk bakır dönemi M.Ö. 2 yy.'dan başlar. Yoğun olarak kullanıldığı zaman M.Ö. 16-17. yy. ilk demir dönemi M.Ö. 7-4. yy'da başlar ve yoğun kullanıldığı zaman M.S. 25 yıllarından sonradır. Bu madenlerle yapılan silahlar ise Çin'in kuzey ve güneybatısındaki göçebe milletlerde daha çok kullanılmıştır.⁵

Eski Türkler denilen, Çin'in kuzey ve kuzeybatısında yaşamış olan Jung ve Ti'lilerin bakır kullanması hakkında Prof. Tu'nun bir araştırması vardır.⁶

Yazarın araştırmasına göre, 1978 yılında Çin'in Shan-hsi eyaletindeki bir kazıda bulunan bakır kılıç, M.Ö. 16-14. yüzyıllara aittir. Bu kılıç ile aynı olup kuzeydeki Türklerin karekterini taşımaktadır.⁷ Türk unsurunu taşıyan Chou'lar daha imparatorluğu (M.Ö. 1027-253) kurmadan önce mezarlarında hep bakır silahlar bulunmuştur. Ev eşyaları çok azdır.⁸ Bu da eski Türk kavmi Jung'ların (Çince anlamı silah) savaşçı toplum olduğunu göstermektedir. Jung ve Ti'lere ait bakır silahlar, genelde hayvan şekli ve resimleri taşımaktadır. Çin'in kuzey bölgelerinde bulunan kılıç, mızrak, balta ve yaylar, Macaristan, Kafkasya, İran ve Sibirya'daki silahlarla aynı tarzda olup tamamen Çin'in kuzeyindeki göçebe milletlerin karakterlerini taşımaktadır.⁹ Özellikle Moğolistan dahil Çin'in kuzey bölgelerinde bulunan Ordus tipindeki hançerlerle aynıdır.¹⁰ Jung ve Ti'lere ait ve onlarla aynı tarzda yapılan bakır silahların genelde Chou'luların atalarıyla birlikte Çin bölgesine gelmiş olduğu tahmin edilmektedir. Jung ve Ti'lerin kültürü de bu zamanlarda Chou'luların imparatorluğunun kurulması (M.Ö. 1027-256) ile Çin toprağına yayılmış ve bu kültür Chou'luların özel bir kültürü olup, Çin Kültürü ile kaynaşmıştır.¹¹ Jung ve Ti karakterini taşıyan Ch'in imparatorluğu zamanına ait (M.Ö. 256-221) birçok bakır silahlar tamamen kuzeydeki göçebe milletlerin tarzındadır.¹² Yazar Çin'in kuzey bölgesinde bulunan bakır silahtan başka, bakırlı kemer takısı, bakırlı süsleme tahta, bakırlı süsleme baston ve güreş sahnesini gösteren bakırlı tahta gibi hayvancılıkla ilgili eşyaları Küçük Asya ve Orta Asya'da bulunan eşyalarla kıyas ederek, Çin'in kuzey bölgelerinde yaşamış olan Jung ve Ti'lerin bakırlı silah ve diğer eşyaların Küçük Asya ve Orta Asya'dan geldiğini ifade etmektedir.¹³

Jung ve Ti'lerin demir kullanıp kullanmadığı hakkında bugüne kadar önemli deliller bulunamamıştır. Fakat Hunlar döneminde eski Türkler demir kullanmasını öğrenmişlerdir. M.Ö. 104-96 senelerinde yazılmış olan **Shih -Chi** (Tarih Hatırası) adlı e-

serde yer alan Hunlar Tezkeresine göre; “Hunlar, savaşta uzak mesafe için ok–yay kullanıyorlar. Yakın mesafe için demirli kılıç ve mızrak kullanıyorlardır” diye yazılmaktadır. ¹⁴ M.S. 59–58 seneleri arasında yazılan **Han Sülalesi (M.Ö. 206 –M.S. 23) Tarihi** adlı eserde yer alan Hunlar Tezkeresi’nde, “Hunların hükümdarı Ho–han–hsieh, Çinli elçileri karşıladığı bir törende, Chinlu adlı değerli kılıcıyla altını keserek içinin içine altın parçalarını atmış ve Çin elçisiyle dostluk için içki içmiştir.” ¹⁵ 1958 yılında İç Moğolistan’da M.Ö. III. yy’a ait bir mezarda, kanadını açmış kelebek şeklinde bakırlı bir kılıç bulunmuştur.¹⁶ Aynı yerde vahşi hayvan ile süslenmiş bakırlı tahta, bakırlı bilezik gibi eşyalar ve bakırlı hortumlu gibi işlenmiş ve süslenmiş eşyalar bulunmuştur. Bunlar genelde at üzerinde kullanılan eşyalar olarak tahmin edilmektedir. ¹⁷ Hunlar demir ve bakır gibi hammaddeleri kendi topraklarında yeterli bulunmadığı için Çin’den ithal etmeye başlamışlardır. Hunları kontrol altına almak isteyen Çinliler, bu ticareti kesmişlerdir.¹⁸ “İç Moğolistan’daki yüzlerce mezardaki arkeolojik buluntulara göre, Hunlara ait mezarlarda sayısız bakırlı oklar, bıçaklar, kılıçlar, at gemleri, ocak, içki eşyaları, kaşık, çaydanlık, kaplar, ziller, aynalar, bilezikler, takkeler hattâ atlar bulunmuştur. Bu bakırlı eşyalar içinde savaş için kullanılanlar az olup günlük hayatta kullanılan eşyalar çoktur. Aynı buluntularda, demirli oklar, bıçaklar, kılıçlar, at gemleri, oraklar ve tarım için kullanılan diğer eşyalarda çok olup günlük hayatta kullanılan demirli eşyalar azdır. Ayrıca demir ocakları da bulunmuştur.” ¹⁹

Prof. Anderson, Ordus’da bulunan bronz Hun eserlerini cinslerine göre şöyle tasnif etmiştir. 1) Çakıllar ve Küçük Bıçaklar, 2) Baltalar ve Kazmalar, 3) Zincirler, 4) Kaşıklar ve Süs Eşyaları, 5) Kaplar, 6) Kamalar ve Hançerler, 7) Tokalar, 8) Diskler ve Düğmeler, 9) At Figürleri, 10) İğneler ve Diğer Takma Süsleri, 11) Geyik ve Deve Resimleri, 12) Koyun ve Keçi Resimleri, 13) Argali Koyunu, 14) Öküz ve Öküz Başı Figürleri, 15) Et Yiyici Hayvanlar ve Domuzlar, 16) Yırtıcı Kuşların Başları ve Kirpi Resimleri. ²⁰

Anlaşıldığı gibi, Hunlar hem bakırcılıkta, hem demircilikte bir sanayi haline gelmiştir. Demirle savaş eşyaları yapılır, bakırla günlük hayatta kullanılan eşyalar yapılır. Demir ve bakırın Hunların hayatında kutsal yerinin olup olmadığı hakkında yeterli belgeler bulunmuyor. Yalnız bazı hayvan ve yırtıcı hayvan başlı bakır eşyalar bu konuda bir işaret olabilir.

Hunlar döneminde bugünkü Türkistan’da ve çevresinin bazı bölgelerinde demirciliğin mevcut olduğunu görüyoruz. (Yukarıda adı geçen **Han Sülalesi Tarihi** adlı eserde yer alan Batı Bölgesi Bölümünde) “Çarklık bölgesindeki bir dağda demir bulunmaktadır. Bunlar bu demirle silah yaparlar, Nantou (Keşmir’de) bölgesinde gümüş, bakır ve demir bulunur, silah yaparlar. Kuçar bölgesinin kuzeyindeki iki yüz li (yaklaşık 100 km2) uzaklıkta bir dağ vardır. Halklar bu dağdaki taşları eriterek demir üretiyorlar. Bu demirler otuz altı bölgeye gönderiliyor”, “Fergana bölgesinin batısı, yani An–hsi (Buhara) bölgesine kadar dil değişikliğine rağmen örf ve âdetleri aynıdır. Fakat demir dökümü ve demir eşyalarını yapmasını bilmiyorlar” diye yazılmaktadır. ²¹ Bu belgeler doğru ise, Hunların hakimiyeti altındaki Orta Asya bölgesinde çok erken zamanlarda demircilik sanatını öğrenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hunlardan sonra, Çin dahil Orta Asya, demir çağının parlak dönemini yaşamaya başlamıştır. Bakır madenlerini ise para ve günlük hayatta kullanılan ev eşyaları yapımına uygun görmüşlerdir. ²²

Hunlardan sonra meydana gelen Kço–ch’e (yüksek arabalılar) ve Tieh’le (Tölüs) gibi eski Türkler de demir ve bakır madenlerinin kullanılıp kullanılmadığı hakkında Çin kaynaklarında pek açık belgeler yoktur. Sadece savaşta kılıç, bıçak ve mızrak gibi silahları kullandıkları kaydedilmektedir. Yalnız adı geçen eski Türkler, Hunların evladı olduğuna göre, ²³ bunların da aynen Hunlar gibi demir ve bakırcılıkta başarılı olması muhtemeldir.

Göktürkler tarih meydanına çıkmadan önce Juan Juan’ların demircisi olarak tanınmıştır. ²⁴ Göktürk Lideri beşyüz aile ile Juan–Juan’lara sığınmışlar ve Altay dağının civarında yaşamaya başlamışlardır.

Bunların teknik özelliği demircilik olmuştur diye bir başka kaynaktan yazılmaktadır. ²⁵ Diğer bir kaynaktaki kayda göre, Göktürkler'in silahları ok, yay, sesle, ok, hançer, bıçak ve kılıçlardan oluşmaktadır. Ayrıca altın kurt başlı tuğ da mevcuttur. ²⁶ Göktürkler'in demircilik sahasında başarılı olmasına göre, bu silahların demirden yapılmış olması muhtemeldir. Reşidedin'in kaydetmiş olduğu Moğolların Ergenekon Efsanesi'nin asıl şekli Göktürklerin Türeyiş efsanesidir. ²⁷ Birçok Çince kaynaklarda kaydedilmiş olan Göktürk kavminin mağaraya sığınıp daha sonra bu mağaradan dışarı çıkması gibi efsaneler Moğollar tarafından çalınmıştır. ²⁸ Bu efsanelerin doğru şeklini Ebulgazi'nin **Türk Şeceresi** adlı eserinde görebiliriz. Ergenekon Efsanesi'ne göre, Türkler her yıl başında Ergenekon'dan çıkış gününde demir döverek tören yapıyorlarmış. Bu da Göktürklerin her sene mağaradan çıkış gününün kutlama törenine benzemektedir. Çin kaynaklarına göre, Göktürk Kağanı her yıl tüm kavimlerin Beylerini toplayıp mağaradan çıkış gününü anmak için bir tören düzenliyordu. ²⁹

Gerçi Çin kaynaklarında, bu kutlamanın hangi günde ve nasıl bir tören ile yapıldığı hakkında bir bilgi verilmemiş olsa bile, Ergenekon Destanı'nda kaydedildiği gibi yılbaşında (baharda) ³⁰ olduğuna inanıyoruz. Yani Ergenekon Efsanesi Çince kaynaklarda yer alan Göktürk Tezkeresinin eksik yerlerini doldurmuş oluyor. Yukarıdaki belgelerden anlaşıldığı gibi, Türklerde demir ve demircilik, silah ve diğer eşyalar için daha ziyade kutsal hale gelmiştir.

Göktürkler demirin kaynağını Doğu Türkistan'ın Turfan, Kuçar ve Karaşehir'den almaktadırlar. ³¹ Ayrıca, 766–801 seneleri arasında yazılan **T'ungtian** (Genel Tarih) adlı eserde yer alan Kırgızlar Tezkeresi'nde şunlar yazılmaktadır. "*Her yağmur günü yerdens demirler bulunmaktadır. K'a-Sha adı verilen bu demirden genelde bıçak ve kılıç yapılıyordu. Bu demirden yapılan silahlar çok keskin ve dayanıklıdır.*"³² 1297 senesinde yazılmış, yukarıdaki T'ung-tian'ın devamı olan When-hsien K'ao (Eski Eserler Üzerindeki İncelemeler) adlı eserin Kırgızlar Tezkeresinde şunlar yazılmaktadır. "*Hakas (Kırgız)larda, altın demir ve gümüşler vardır. Yağmur günlerinden sonra*

yerde mutlaka K'a-Sha adlı demir bulunur. Bununla yapılan silahlar çok keskin olup, genelde hep Göktürk'lere haraç olarak gönderilmektedir." ³³

Görüldüğü gibi Göktürkler birçok yerlerden demir alıyorlar ve demirin harcanmasının, kullanılmasının çok olduğu anlaşılmaktadır.

Göktürk dönemine ait bazı yeraltı buluntuları bize eski Türkler de demir ve bakır madenlerinin kullanılmasında bilgiler vermektedir. 1925 senesinde Rus arkeolog G. Borovka, Noinde-Sume (Orhun Bölgesi) deki bir Juan-Juan Bey'in mezarında demirli hançerler, ok uçları, at gemleri ve at üzengileri bulunmuştur. Prof. Ma-Ch'ang-shou, bu demirli eşyaların Göktürklerin Juan-Juanlar için yapmış olabileceğini ileri sürmektedir. ³⁴ Rus arkeolog Okladdinov, Baykal Gölünün doğusundaki Ulan-Ude şehrinde demir döküm yerini bulmuştur. ³⁵ Rudenko Altay bölgesindeki küpeler, tokalar, üç dilimli demir ok uçları, kılıç, üzengiler gibi eşyaları bulmuştur. ³⁶ Altay bölgesinin Tuyahat Kurganlarında madenî tencere, üç dilimli ok uçları, kılıç, gümüşü plaka ve kovaya benzer bir kazan bulunmuştur. ³⁷ Kuray Kurganlarında oklar, bıçaklar ve kürekler, küpeler, meçler, tirkeşler ve üzengiler bulunmuştur. Ayrıca Kuzey Altay bölgesinde demir eritme ocakları da bulunmuştur. ³⁸

Bahaeddin Ögel'in Orhun, Altay ve Tanrı dağları buluntularına göre yapılan bir değerlendirmesinde, bu bölgelerde Göktürk'lere ait bol miktarda demir ve bakırlı silah ve hayatta kullanılan eşyaların mevcut olduğunu göstermektedir. ³⁹

İbrahim Kafesoğlu'nun demir ve demircilik hakkındaki bir değerlendirmesine göre, "*Asya Hunlarının ancak atın sürati ve demirin vurucu gücünün bir arada değerlendirilmesi ile anlaşılması mümkün bu başarılar herhalde daha önceleri aynı sahadaki imkânlar ile desteklenmiş olmalıdır. Nitekim M.Ö. 1. bin olarak tarihlenen Kargalı Kurgan'ın (Tanrı Dağlarında) 1. katında demirden yapılmış bir eşya bulunmuştur ve bu tesir buraya Yenisey bölgesinden gelmiştir. Diğer taraftan, en aşağı M.Ö. 1400'lerde (Andorovo kültürü çağında) Altay'ların batısında bol miktarda demir istihsal edildiğini söyleyen W.*

MAKALELER

Ruben'e göre, tarihi vesikalara dayanarak, bu eski Türk sahasını demir kültürünün doğduğu yer kabul etmekte zaruret vardır. Hun diline ait Çin kaynaklarında muhafaza edilen en eski Türkçe kelimelerden birinin de demir (t'ieh-fa) olduğunu (ve kılıç-chin - lu) belirtelim. Bundan sonra dünyaya yayılmağa başlayan demir çağının yönü ve tarihleri şöyledir: Çin'de Hindistan'daki M.Ö. 2 bin ortaları Mısır'da 1200, Doğu Akdeniz 1100, Orta Avrupa'da 800 yılları." 40

Yukarda elde edilen bazı kaynaklar ve yer altı kazılarına dayanılarak, eski Türklerden bakır ve demir konusunda bir kısa inceleme yapılmıştır. Yontma taş eşyalar nasıl göçebe milletlerin eseri ise, küçük, hafif, kullanışlı (yerleşik ve tarım milletlerinin eşyaları genelde ağır, büyük ve çok kullanışlı değildir) ve savaş niteliğindeki bakır ve demir eşyalar da göçebe milletlerin eseridir. Eski Türkler tabiat şartları ile yaşamaya çalışırken ve düşmanlarla mücadele ederken, o zamanın şartında eşyalarını hep yenilemek zorunda kaldıkları için bakır ve demir gibi madenlerin kullanılması konusunda hep zamanın ilerisine gitme mecburiyetindedirler. Eski Türklerin bu mesleği sanayi haline getirmeleriyle beraber bunun onların hayatında kutsal bir yeri olduğunu da görmekteyiz.

DİPNOTLAR

1. Pekin Üniversitesi Tarih Bölümü Stahg ve Chou Dönemine Arkeolojik Araştırmalar, Medeniyet Yadigarlıkları Neşriyatı, Pekin 1979, s. 235
2. Hsü chu-yun, Çin'in Eski Çağına Ait Tez Seçmeleri, Taiwan Üniversitesi; Taipei, 1966 s. 115.
3. Thing ch'en, Teng-lai hsiüan, Coğrafya Araştırmaları, Cheng-cung Kitabevi, Taipei, 1962 s. 1391-1404.
4. Lin-Kan, Göktürk Uygur ve Tarihine Ait Tezlerden Seçmeler, Shang-wu kitabevi, Pekin, 1981, s. 892-894.
5. Hsü, 1966, 129-130.
6. Jung ve Tiler hakkında bak: Z. V. Togan, Umumi Türk Tarihi-ne Giriş, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 400-401; Prof. Chao t'ieh-han, Ch'ün Chi'iu Dönemindeki Jung ve Tilerin Coğrafya Bölgesi ve Menşei Hakkındaki Araştırmalar, Kitap Dergisi, cilt II, Nu. 2, 1962; 38-45, 1963 s. 85-89 Taipei.
7. Tu Chen-Shen "Chou ve Ch'in Dönemindeki Milletlerin Kültüründeki Jung ve Ti Unsurları", Kuta Dergisi, 87, 1993, s. 2 Taipei
8. Tu, a.g.m. 1993, s. 3-6.
9. Tu, a.g.m. 1973, s. 7.
10. Tu, a.g.m. 1973, s. 8.
11. Tu, a.g.m.1973, s. 9-11.
12. Tu, a.g.m. 1973, s. 11-15.
13. Tu, a.g.m. 1993, s. 15-23.
14. Ssu-ma-chien, Shih-eh: (Tarih Hatırası) Hunlar Tezkeresi,

Stang-wu Kitabevi, Pekin 1975, s. 2891.

15. Pan-ku, Han-Shu (Han Sülalesi Tarihi) Hunlar Tezkeresi, Shang-u Kitabevi, Pekin 1962, s. 3801-3802.
16. Lin-Kar, Hunlar Tarihi, İç Moğolistan Halk Neşriyatı Hohob, 1979, s.140.
17. Lin, a.g.e. 1979, s. 145.
18. Lin, 1979, s. 11.
19. Lin, 1979, s. 1-7.
20. Bahaeddin Ögel, İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi, TTK, Ankara 1991, s. 55.
21. Hsü, a.g.e., 1966, s. 130
22. Hsü, a.g.e., 1966, s. 125-132.
23. Li Yen-Shou, Kuzey Devletleri Tarihi, Kao-Eheler Tarihi Sahgu-wu Kitabevi, Pekin, 1974, s. 3070. T'ieh-leler (Töülüler) Tarihi, 1974, s. 3303
24. Li, Kuzey Devletleri Tarihi, Göktürkler Tezkeresi, 1974, s. 3287.
25. We. Chen, Sui Sülalesi Tarihi, Göktürkler Tezkeresi, Shan-Wu Kitabevi, Pekin 1973; s. 1863.
26. Lin-Lu Te-fen, Chou Sülalesi Tarihi, Göktürkler Tezkeresi, Shan-Wu Kitabevi, Pekin 1971, s. 907.
27. B. Ögel, Türk Mitolojisi, TTK, Ankara 1989, s. 59-71.
28. Hun-ehün, Yuan Sülalesi, Tarihi Hakkındaki Tercüme, Araştırmalar ve Eklemeler, Kuang-Wen Kitabevi, Pekin 1903, s. 3 (Cengizhan Tezkiresi)
29. Lin-hu Te-fon, 1971, s. 910 Wei Chen, a.g.e, 1973, s. 1876.
30. A. Haluk Çay, Türk Ergenekon Bayramı, Nevruz, TKAE, Ankara 1985, s. 40-41.
31. Ma Chang-Snou, Göktürkler ve Göktürk Devleti, Shang-hai Halk Neşriyatı, Sheng-hai 1961, s. 10.
32. Tu, yo, Tung-Tian, Genel Tarih, Shang-Wu Kitabevi, Shang-hai Halk Neşriyatı, Shang-hai 1961, s. 10.
33. Ma, Tuan-lin, Wen-hsien-tung-kau (Eski Eserler Üzerindeki İncelemeler), Shang, Wu Kitabevi, Shang-hai 1936, s. 2724 b.
34. Ma chang-shou, 1961, s. 13.
35. B. Ögel, a.g.e., 1991, s. 139.
36. B. Ögel, a.g.e., 1991, s. 140
37. B. Ögel, a.g.e., 1991, s. 144
38. B. Ögel, a.g.e., 1991, s. 145-147.
39. B. Ögel, a.g.e., 1991, s. 155-165.
40. İ. Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1981, s. 212-213.

Türk Halk İnançlarında Nevruz Motifi

Ali Rıza GÖNÜLLÜ

Öğretmen

Türk milleti, tarihten günümüze sosyal ve dinî hayatındaki bazı önemli zamanları bayram olarak kutlamaktadır. Bunlardan birisi de "Nevruz" dur.

Nevruz; Farsça bir kelimedir. Manası ise; nev: yeni, ruz: gün, nevrüz: yeni gün demektir. Bugün güneşin Koç burcuna girdiği vakit olup, Rumi Takvimde Mart'ın dokuzuna, Miladi Takvimde ise, Mart'ın yirmibirine tekabül etmektedir.¹

Kelime bu manada olmak üzere, Orta Türkçe Devrinde dilimize girmiş ve bu devirden itibaren de kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde de bütün Türk Lehçelerinde küçük farklılıklarla yaşamaktadır. Meselâ: Nevruz (Türkiye Türkçesi), Nevruz (Azerbaycan Türkçesi), Nevruz (Başkurt Türkçesi), Nevruz (Kazak Türkçesi), Noruz (Kırgız Türkçesi), Novroz (Özbek Türkçesi), Navruz (Tatar Türkçesi), Novruz (Türkmen Türkçesi), Noruz (Uygur Türkçesi),² Naroz (Çuvaş Türkçesi)³ gibi.

Bilindiği gibi, tarihî vesikalara göre, 21 Mart, Türk Milleti'nin Ergenekon'dan çıktığı gündür. Ayrıca, bugün 12 Hayvanlı Türk Takviminde⁴ ve Büyük Selçuklu Hükümdarı, Sultan Melikşah'a (1055 - 1092) izafeten yapılan ve Celaliye (Tarih-i Celali, Tarih-i Melik'i) ismini alan takvimde de yılbaşı olarak kabul edilmiştir.⁵

Böylece 21 Mart başlangıçta Ergenekon, daha sonrada Nevruz Bayramının (Sultan Nevruz) kutlandığı gün olmuş ve bu bayram Göktürk-Selçuklu-Osmanlı hattında varlığını devam ettirmiştir. Bugün de bütün Türk Dünyasında canlı olarak kutlanmakta-

dır.

Nevruz; Türk cemiyetinde önemli bir bayram olması yanında, Türk Folkloruna, Türk Musikisine, Türk İsim Bilimine ve Türk Halk İnançlarına da yansımış ve bu kültür değerlerinde önemli bir motif olarak yer almıştır.

Biz de burada Türk Halk İnançlarında Nevruz Motifinin yerini göstermeye çalışacağız Konuyu şu başlıklar altında toplayarak değerlendireceğiz:

1- Nevruz'un Bereket Sembolü olarak Kullanılması,

2- Nevruz'un Dilek Sembolü Olarak Kullanılması,

3- Nevruz'un Koruma Sembolü Olarak Kullanılması,

4- Nevruz'un Şifa Sembolü Olarak Kullanılması.

1- Nevruz'un Bereket Sembolü Olarak Kullanılması:

Nevruz günü; tarladan elde edilecek ürünlerin, yiyecek ve içeceklerin bol ve bereketli olması için muhtelif pratikler uygulanmaktadır. Şöyle ki; E-dirne'de Nevruz günü karınca yuvalarından-bazı köylerde kırkbir karınca yuvasından-alınan toprak, küçük bir torbacık içinde kapı arkasına asılarak veya serpilerek eve bereket gelmesi beklenir.⁶

Konya'da ise, aileler Nevruz günü kıra çıkarlar ve daha önceden hazırladıkları yemek, pasta ve börekle birlikte, yeni yılda ürünlerin bereketli olması için burada haşladıkları bulgur ve nohutu yerler.⁷

Azerbaycan'da da eve bereket gelmesi gayesi ile Nevruz'dan önceki Çarşamba günü (Ahir Çarşamba), bol miktarda yemek pişirilir ve bu yemek akraba ve komşularla birlikte yenir. Ayrıca, eve gelen her misafire sofrta kurulur.⁸

Aynı tarz kültür kodu Kars'ta da mevcuttur.⁹

Bilecik'te ise kadınlar; Nevruz günü, bereketli olsun diye ekin tarlalarının üzerinde yuvarlanırlar.¹⁰

2- Nevruz'un Dilek Sembolü Olarak Kullanılması

Nevruz, ferdî ve sosyal hayatla ilgili dileklerin yerine gelmesinin istendiği günlerden birisidir. Meselâ; Yozgat'ta, Nevruz günü nişanlı ailelerden oğlan tarafı, kız tarafına giyecek, yiyecek ve içecek gibi çeşitli türde hediyeler götürür. Kız tarafı da hazırlık yapar ve oğlan evi ile birlikte yerler içerler ve eğlenirler. Daha sonra da hep beraber akarsu veya göl kenarına giderler. Burada besmele çekerek üç defa İhlas suresini, bir defa Ayetel Kürsü'yü okurlar ve suya dileklerini söyleyerek dokuz taş atarlar. Bundan sonra evlerine dönerler.¹¹

İğdır'da ise Ahir Çarşamba gecesi, derede ve arkada genç kız ve erkekler Tanrı'dan dilek dileyip soğuk suya girerler. Bunlar en az üç defa vücutlarını suya daldırırlar. Sonra dileklerinin yerine gelmesini beklerler.¹²

Batı Trakya'da da Nevruz günü, küçük çocukları, çabuk büyüünler diye çimenlerin üzerinde yuvarlarlar. Buradan dönüştü ise yazın bol yağmur yağması için, dereden geçerken birbirlerini ıslatırlar. Ayrıca, topladıkları menekşeleri, evde kalmış, onlarla gelmemişlere verirler. Bu şahıslar menekşeleri alıp üç kere koklarlar ve üç kez gözlerine sürerler. Böylece kokularının menekşe kadar hoş, gözlerinin de menekşe kadar güzel olacağına inanırlar.¹³

Kafkasya'da yaşayan Nogay Türkleri ise, Nevruz ve diğer bayramlarda inekleri, kısrakları ve develeri sağıp çevredekilere süt dağıtır, birbirlerine süt ile saygı gösterisi yaparlar. Şöyle ki; sütü alan şahıs, süt tasını iki eli ile tutarak küne (güneş) bakar ve "Yere sıcaklığını versin, vaktinden önce kavurtmasını" diye dua eder. Birkaç süt damlasını yere damlatır. Sonra süttten bir miktarını içerek, geri kalanını etrafında bulunanlara ikram eder.¹⁴

3- Nevruz'un Koruma Sembolü Olarak Kullanılması

Nevruz gecesi ve günü maddî ve manevî hastalıklar ile muhtelif hayvanların zararlarından korunmak için şunlar yapılmaktadır. Osmanlılar'da, Nevruz gecesi özel baharatla hazırlanmış bir macun (Nevruziye)¹⁵ yenilirse, bir sene yılan ve akrep sokmalarından korunulacağına inanılırdı.¹⁶

Alanya'da Nevruz günü, ayva yenirse, o sene yılan görülmeceği telakkisi mevcuttur. Bunun için

Alanya halkı Nevruz'a kadar, evlerinde ayva saklarlar.¹⁷

Aralık'da (İğdır'ın bir ilçesi) ise, Nevruz haftasının ilk günü sayılan Salı Akşamı, genç kızlar evlerinde bulunan kullanılmamış kumaş parçaları ile bir makas alarak dereye (Karasu Çayına) giderler. Burada, Nevruz'la ilgili maniler söyler, atışmalar yaparlar. Ayrıca, yanlarına aldıkları, kumaş parçalarının üzerine kırkar delik açarlar. Buna "Kırk göz" denir. Daha sonra, bunları gelinler çocuklarının, kızlar ise çeyiz sandıklarının üzerine nazar değmesin diye takarlar.¹⁸

Bilecik'te de Nevruz sabahı, gündeğmadan önce, bütün aile dışarıdan getirdikleri su ile hasta olmamak için, banyo yaparlar.¹⁹

Batı Trakya Türkleri de Nevruz günü piknikte, yumurta kabukları ile dereden ve pınardan su içerler. Böylece boğazlarının ağrımayacağına inanırlar. Bunun yanında, yazın işlerken (çalışırken) belleri ağrımasın diye, çimenlerin üzerinde yuvarlanırlar.²⁰

4- Nevruz'un Şifa Sembolü Olarak Kullanılması

Nevruz'da maddî ve manevî hastalıklardan, uğursuzluklardan ve talihsizliklerden kurtulmak ve şifa bulmak için değişik uygulamalar yapılmaktadır. İşte bunlardan bazıları:

Alanya'da Nevruz zamanı, karların kalkması ile birlikte, Yörüklerin deveye su vermek vakti olarak andıkları dönemde, Gödüre, Asar, Kırkgeçit ve Tokar gibi yaylalarda güzel kokulu Nevruz Çiçeği yetişir. Bu çiçeği ilk gören şahıs, üç tanesini şifa niyetine yutar.²¹

İğdır'dan ise Ahir Çarşamba (Salı'yı Çarşamba'ya bağlayan akşam) akşamı, "Tonger/Tonkal" adı verilen ateşler yakılır. Odunlar kalanır. "Ağırlığın uğurluğun tökübün bu ed-un üstüne" diyerek ateşin üzerinden atlanır.²²

Türkistan Türkleri de Nevruz günü, ev duvarlarına veya eşyalar üzerine kil kapları atarak kırarlar ve ateş üzerinden atlarlar. Böylece, hem geçen yılın hastalık ve talihsizliklerinden sıyrıldıklarına, hem de gelecek yıla iyi hazırlanıldığına inanırlar.²³

İstanbul'da, Nevruz sabahı, aç karna alınacak olan, bir kaşık nevruziyenin (Baharatlı macun) körlükten körümlüğe, sıtmadan romatizmaya kadar iyi

gelen bir ilaç olduğu düşüncesi hakimdir.²⁴

Azerbaycan Türkleri de, topraklarda yetişen Nevruz Gülü isimli çiçeğin tazesini veya kurutulmuşunu çay gibi demleyip, göğüs yumuşatıcı (balgam getirici) olarak içerler.²⁵

Alanya'da ise Nevruz'da at çayına çakılır. Burada onun güneş alması, bahar yağmurunu ve tabiat-taki acı otları yemesine imkan verilir. Böyle yapıldığı zaman atın içindeki hastalık ve zehirlerin yok olması ve onun sıhhatine kavuşması sağlanmaktadır.²⁶

Görüldüğü gibi şu pratiklerde;

a- Eski Türk İnanç Sisteminde önemli bir yeri olan toprak, taş, su, gün (Güneş) ve ateş kültürünün izlerini,

b- Türk Mitolojisinde var olduğunu bildiğimiz 3, 9, 40 ve 41 sayılarını,

c- Kansıız kurban verme ile ilgili değişik misalleri (Saçı - libatten); (Mesela; toprak serpilmesi, kil kapların kırılması, yere birkaç damla süt dökülmesi gibi),

ç- İslam dininin çeşitli unsurlarını (Meselâ; dua etmek gibi),

d- Nevruz ismini taşıyan bitki ve yiyeceklerin önemini,

e- İnsan ile ulaşmayı düşündüğü gaye arasındaki rabıtayı sağlayan yiyecek (Mesela; Nevruziye v.s. gibi), içecek (Mesela; Süt v.s. gibi), hayvan (Mesela; Karınca vs. gibi) meyve (Mesela; Ayva vs. gibi), bitki (Mesela; menekşe vs. gibi) maden (Mesela; taş vs. gibi), araç (Mesela; makas vs. gibi) ve atmosfer olaylarını (Mesela; yağmur vs. gibi) görmekteyiz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Nevruz, Türk cemiyetinde kutsal kabul edilen önemli günler arasındadır.

DİPNOTLAR

1. Şemsettin Sami, *Kâmus-ı Türki*, s. 1363, İstanbul 1989; *Yeni Türk Ansiklopedisi*, s. 2651, c. 7, İstanbul 1985.
2. *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, s. 648-649, c. 1, Hz. Prof. Dr. A.B. Ercilasun ve arkadaşları, Ankara 1991.
3. H. Paasonen, *Çuvaş Sözlüğü*, s. 94, İstanbul-1950.
4. Dr. Gürbüz Engiren, *Uşak Halk Takvimi, Halk Meteorolojisi*, s. 21, Ankara-1984.
5. Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah*, s. 169, İstanbul 1973; Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, s. 176, İstanbul 1972.
6. Yrd. Doç. Dr. Emin Kalay, "Edirne'de Nevruz ve Hıdırellez," s. 7, *Milli Folklor*, sayı: Bahar-yaz 29-30, Ankara 1936.
7. *Kaynak Şahıs, Meliha Akın, Konya 1938 Doğ., Ev Hanımı*.
8. *Kaynak Şahıs, Arif Kurbanov, Azerbaycan - Sumagoyet - 1967 Doğ., Turizmci*.
9. *Kaynak Şahıs, Bahar Balık, Kars - 1958 Doğ., Emekli*.
10. *Kaynak Şahıs, Orhan Kayıhan, Bilecik - Bozüyük - 1955 Doğ., Emekli*.
11. *Kaynak Şahıs, Şaduman Öztekin, Yozgat-Sorgun - 1966 Doğ., Ev Hanımı*.
12. Nizamettin Onk, "Aras Boyu Örf ve Âdetleri. Nevruz Bayramı," s. 1212, *Türk Kültürü*, sayı: 119, Ankara - Eylül 1972.
13. Abdurrahim Dede, *Batı Trakya Türk Folkloru*, s. 123, Ankara - 1978.
14. Ramazan Kereytov, "Kafkas Nogay Türklerinde Nevruz Bayramı," s. 235, çev. Mariya Bilgarova, Celalettin Erbay, *Nevruz Kitabı*, Haz. Prof. Dr. Sadık Tural, Ankara - 1995.
15. Ord. Prof. İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, s. 366, Ankara-1984.
16. Raphasla Lewis, *Osmank Türklerinde Gündelik Hayat, (Âdetler ve Gelenekler)*, s. 143, çev. Mefkure Poray, İstanbul - 1973.
17. *Kaynak Şahıs, Hidayet Sevindi, Alanya - 1930 Doğ., Ev Hanımı*.
18. Yrd. Doç. Dr. Ali Yakıcı, "İğdir'ın Aralık İlçesinde Nevruz Kutlamalarıyla ilgili Gelenek ve İnanmalar," s. 17-18, *Milli Folklor*, sayı: Bahar 25, Ankara 1995.
19. *Kaynak Şahıs, Orhan Kayıhan, Bilecik - Büyük 1955 Doğ., Emekli*.
20. Abdurrahim Dede, a.g.e. s. 123.
21. *Kaynak Şahıs, Halis Aslan Alanya - Keşefli Köyü - 1928 Doğ., Çiftçi*.
22. Nizamettin Onk, a.g.m., s. 1212.
23. Elizabeth E. Bacon, *Esir Orta Asya*, s. 79, çev. Tansu Say, *Binbir Temel Eser*: 79.
24. M. Şakir Ülkütaşır, "Çeşitli Halk Gelenek ve İnançlar Üzerine Küçük Araştırmalar," s. 310, *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1976*, Ankara 1977.
25. Asker Kartarı, "Azerbaycan Tabiatından Türk Folkloruna," s. 77, *Halk Kültürü*, 5. Kitap İstanbul 1985.
26. *Kaynak Şahıs, Şevki Bulut, Alanya - 1959 Doğ., Serbest*.

Test Türü İmtihanların Türkçe Öğretimindeki Yeri

Dr. Murat ÖZBAY

Gazi Üni. Türk Dili Bölümü Okutmanı

Gerek günlük konuşmalarda, gerekse tıp, kimya, biyoloji, psikoloji, sanayi, eğitim gibi sahalarda sıkça kullanılan test kelimesi dilimizde çok değişik anlamlar taşımaktadır. Bu anlamlardan birkaçı deneme, yoklama, imtihan, imtihan soruları, kontrol şeklinde sıralanabilir.

Türkçe Sözlük'te¹ kelimeye şu anlamlar verilmiştir.

"1. Bir kimsenin, bir topluluğun doğal veya sonradan kazanılmış yeteneklerini, bilgi ve becerilerini ölçmeye ve anlamaya yarayan sınav. 2. Nesnel olarak değerlendirilebilen sınav sorularının hepsine verilen ad. 3. Sınav. 4. Bir hastalığın varlığını ve niteliğini anlamak için yapılan laboratuvar araştırması. 5. Biyolojik bir işlevi veya değişmez niteliği, incelenen bireyin tepkisi, örnek olarak alınan normal bireyinkiyle karşılaştırılarak ölçmeye ve değerlendirmeye yarayan yoklama."

Test kelimesinin eğitim camiasında da değişik anlamlarda kullanıldığı görülür. Kelime, öğretmen ve öğrenciler arasında daha çok şu iki anlamda kullanılır.² Birinci anlamıyla test, imtihan kavramının karşılığı sayılmakta ve bu iki kelime birbirinin yerine geçebilmektedir. Halbuki imtihan kelimesi, test kelimesine nazaran daha geniş ve kapsamlı bir anlam taşır. Çünkü bir imtihan içinde pek çok test kullanılabilir. Meselâ Üniversiteler Arası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme imtihanlarında Türkçe Testi, Sosyal Bilimler Testi, Yabancı Dil Testi, Matematik Testi gibi farklı testler yer almaktadır. Bu anlamda test kelimesi imtihandaki ölçme araçlarını ve yöntemlerini ifade

için kullanılmaktadır. İmtihan ise, genel olarak testlerin uygulanmasını, beceri, başarı, bilgi seviyesi gibi özellikleri ölçme işini kapsamlı bir şekilde karşılayan kelimedir.

İkinci olarak, test kelimesiyle daha ziyade çoktan seçmeli sorulardan meydana gelmiş imtihan türü kastedilir. Öğrenci ve öğretmenler arasında yaygın olarak kullanılan anlamı da budur. Ancak bütün bunların yanında;

"Test, bireylerin belli özelliklerini ölçmek için düzenlenen ve onu alan herkes için aynı olan sorular ya da işlerden oluşan bir ölçme aracıdır. Bu araçlarla elde edilen bilgiler temelinde, bireyler ya da bireyin farklı özellikleri birbiriyle karşılaştırılabilir. Başka bir deyimle test, kapsadığı sorulara, daha geniş anlamda uyarıcılara verilen cevaplar ya da gösterilen tepkilere dayanılarak, bireyler ya da bir bireyin değişik özellikleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarma işlemidir."³

Görülüyor ki test kelimesine bugüne kadar çok değişik anlamlar verilmiş; çeşitli tarifeler kazandırılmıştır. Bu tariflerden de anlaşılacağı üzere test, bir ölçme aracıdır ve son yıllarda eğitimin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Demek ki değişik sahalarda muhtelif anlamlara gelen test kelimesi, eğitimde yaygın olarak bir imtihan türünün adını karşılamaktadır.

Test türü imtihanlar genel olarak Kısa Cevaplı Testler, Doğru Yanlış Testleri ve Çoktan Seçmeli Testler olmak üzere üç alt bölümde incelenebilir.

1. Kısa Cevaplı Testler ve Özellikleri

Kısa cevaplı testler, öğrencilerin bir kelime, bir rakam, bir tarih veya en çok bir cümle ile cevaplandırabilecekleri maddelerden meydana gelir. Kısa cevaplı testler herkesin istediği cevabı yazmasına imkân vermeyecek şekilde iyi yapılmıştır. İstenen cevapların kısa ve kesin olması bu tür testlerin puanlanmasını kolaylaştırır.⁴

Kısa cevaplı testlerle çok geniş bir konu taranarak fazla soru sorulması mümkündür. Böylece az zamanda çok soru ile değerlendirme yapılabilir. Cevaplayıcı hatırlayıp yazma mecburiyetinde olduğundan tahmin etme şansı ortadan kalkabilir. Ancak, bütün bu avantajlarına rağmen neticede bu tür testlerle ancak "bilgi" ölçülebilir. Türkçe öğretiminde, özellikle de yazılı anlatım becerisinin ölçülmesinde kullanılamaz.

2. Doğru Yanlış Testleri ve Özellikleri

Doğru yanlış testleri bir kısmı doğru bir kısmı

yanlış hüküm ifade eden maddelerden meydana gelir.⁵ Cevaplayıcıdan, maddelerdeki hükümlerin doğru veya yanlış olup olmadığının sınıflandırılması istenir. Böylece cevaplayıcının birtakım bilgileri yoklanır. Doğru yanlış testlerinin genel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.:

a. Bu tür testlerde sadece iki tercih olduğundan, bilgisiz bir cevaplayıcı, tahmin yoluyla doğru cevabı bulabilir. Bu durumda doğru cevabın bulunma ihtimali yüzde 50'dir. Bu sakınca, söz konusu test türüne fazlaca güvenmemek gerektiğinin açık bir delilidir.

b. Doğru yanlış testleri, yanlış cümleleri de ihtiva ettiği için öğrencilerde menfi tesirler uyandırabilir. Eğitimde yanlış cümleleri vermek ve onları vurgulamak, gündeme getirmek öğrenme için pek sağlıklı bir yol değildir.

c. Kısa cevaplı testlerde olduğu gibi doğru yanlış testleriyle de az zamanda çok soru sorulabilir. Puanlaması da çok kolaydır.

ç. Doğru ve yanlış olarak sınıflandırılacak bir madde, kesinlikle **doğru** veya **yanlış** olmak mecburiyetindedir.⁶ Halbuki bu tür kesinlikler her bilgi veya becerinin ölçülmesinde yanlış sonuçlar doğurabilir. "Ne, ne kadar doğru; ne, ne kadar yanlıştır?" sorusunun kesin cevabı olmayabilir.

3. Çoktan Seçmeli Testler ve Özellikleri

Çoktan seçmeli testler, bir problem durumu sunan bir madde kökü ile bunu takip eden üç veya daha fazla sayıdaki seçimlik cevaplardan meydana gelir. Madde kökü bir cümle, bir paragraf, eksik bir cümle veya paragraf, bir soru cümlesi olabilir. Sorudan sonra sıralanan seçimlik cevaplara **madde şıkları** veya **seçenekleri** adı verilir. Soruda verilen bilgilere göre, madde şıklarından biri, sorunun **doğru** veya **en doğru** cevabıdır. Öteki seçeneklere ise yanlış cevaplar veya **çeldiriciler** denilmektedir.

Test tekniğinin ortaya çıkışından kısa bir süre sonra kullanılmaya başlanan seçmeli testler, bugüne kadar iyice yaygınlaşarak eğitim sistemlerine yerleşmiştir. Öyle ki "test" denildiği zaman hemen akla bu tür testler gelmektedir. Ülkemizde de en çok kullanılan test türü budur.

Çoktan seçmeli testlerin özellikleri de şu şekilde sıralanabilir:⁷

a. "Çoktan seçmeli testlerin hazırlanması hem zordur, hem de özel bilgi, beceri ve zaman gerektirir. Fakat hazırlanan testler değişik yer ve zamanlarda farklı gruplara uygulanabilir. Böylece bir defa hazır-

lanan test birkaç defa kullanılabilir.

b. Önceden önemli bir hazırlık gerektiren çoktan seçmeli testlerin, öteki testlerde olduğu gibi puanlanması ve sonuçlarının alınması kolaydır.

c. Çoktan seçmeli testlerde de doğru cevabın şansla bulunma ihtimali vardır. Bu ihtimal seçenek sayısına göre artar veya azalır. Soruyla ilgili hiçbir bilgi, beceri veya hazırlığı olmayan cevaplayıcı doğru cevabı şansla bulabilir. Şans başarısıyla elde edilen puanlar testin geçerlilik ve güvenilirliğine zarar verir.

ç. Çoktan seçmeli testlerin cevaplandırılmasında "okuma ve okuduğunu anlama" becerisinin önemli bir yeri olduğundan (bu, bütün testler için geçerlidir) bir cevaplayıcının okuma hızı ve okuduğunu anlama gücü, doğru cevabı bulmada etkili olur. Eğer yapılan hız testi değilse, uzun bir süre verilerek bütün cevaplayıcıların rahatça işaretlemeleri sağlanabilir.

d) Çoktan seçmeli testler, kişinin bildiklerini belli bir düzen içerisinde ve dil kurallarına göre açıkça ifade etme becerisini ölçmede kullanılamaz. Eğer imtihanında bu beceriler ölçülecekse başka metotlara başvurulmalıdır.

e. Bu tür testler öğrencinin yaratıcı gücünü ölçmeye imkân vermez. Zira seçmeli testlerde öğrenciye belli bir referans çerçevesi verilir. Becerisi bu referans çerçevesini aşsa bile, testteki sorulara cevap vermek zorunda olduğundan yaratıcılığını gösteremez.

Türkçe öğretiminin amaçları genel olarak, öğrencilerin anlama ve anlatma gücünü geliştirmek, kelime hazinesini zenginleştirmek; onlara okuma zevk ve alışkanlığı kazandırmak, dilimizi sevdirmek şeklinde özetlenebilir. Bu amaçlarda anlama (dinleme, okuma) ve anlatma (konuşma, yazma) becerilerinin geliştirilmesinin esas alındığı görülmektedir. Anlama ve anlatma becerisi, yalnız Türkçe derslerinde değil, başka derslerde de, hayatta da başarıyı kuvvetle etkiler. Öğrenciler, Türkçe derslerinde kazandıklarını kullanabildikleri ölçüde bu beceriler de gelişir.

"Türkçe dersi bilgi değil, bir ifade ve beceri dersidir."⁸ O halde öğrencilere beceri kazandırabilmek için birtakım bilgilerin verilmesi yeterli değildir. Türkçe öğretiminde başarı sağlanabilmesi için bazı kuralların, tanımların, terimlerin ezberletilmesi hiçbir anlam ifade etmez. Bir öğrencinin nokta, virgül, büyük harf veya küçük harfin nerelerde kullanı-

lacağını, sıfat, zamir, edat ve fiilin tanımını; çeşitli yazı türlerinin özelliklerini ezbere bilmesinin bir faydası yoktur. Böyle bir yol tutulması zamanı boşa harcamaktan, dersi öğrenci için sevimsiz kılmaktan başka bir işe yaramaz ve Türkçe eğitimin amaçlarına ters düşer. Önemli olan, öğrencinin Türkçeyi doğru, güzel, etkili bir şekilde şuurlu olarak kullanmayı alışkanlık haline getirmesi, okuduğu bir metinde veya dinlediği bir konuda işlenen fikir ve duyguyu kavrayıp sezebilmesi, ondan zevk alabilmesidir.

Ana dili öğretiminde temel amaç anlama ve anlatma becerilerinin geliştirilmesi olduğuna göre öğrencilere bol bol uygulama çalışmaları yaptırılmalıdır. Bir kişiye araba kullanmayı ne kadar anlattırsanız anlatın, uygulama yaptırmazsanız hiçbir sonuç alamazsınız.

Dil çok karmaşık bir sistemdir. Dil becerileri bunun içerisinde ayrı ayrı sistemler bütününe meydana getirmektedir. Beyinde görme, işitme, anlama, konuşma gibi becerilerin aynı ayrı merkezleri vardır. Meselâ okunan bir cümlenin anlamı “anlama merkezi”nde tanımlanır. Eğer kişi meramını; sözle anlatacaksa konuşma organları (dil, küçük dil, ses telleri, dudaklar, gırtlak vb.); yazıyla anlatacaksa göz, kol, el vb. harekete geçmektedir. Demek ki, dilin hem zihni hem de fizikî yönü bulunmaktadır. Bu iki yönü, dilin bilgidan çok beceriye dayandığını gösterir. Beceri sadece bilmek değil, yapabilmektir. İnsan, işittiği, anlamını öğrendiği bir kelimeyi konuşma veya yazılarında kullanırsa becerisi gelişebilir. Beceri, yaparak, yaşayarak, tekrar edilerek kazanılır ve geliştirilir. Kolay kolay unutulmaz ve değişmez. Bundan dolayı, insan kelimeleri küçük yaşta nasıl söylemeye alışmışsa kolay kolay bu söyleyişinden vazgeçmez. Çocukların okulda ağız özelliklerini değiştirmekte zorluk çekmeleri de dilin bir beceri olduğunu gösterir.⁹

Dil, sadece bilgi sistemi olsaydı, bir yabancı dilin kurallarını ve kelimelerini yeterince bilen kişilerin o dili konuşup yazabilmeleri gerekirdi. Halbuki bunları yapabilmek için o kişilerin söz konusu dili yeterince dinlemeleri, kelime ve cümleleri tekrar etmeleri, konuşmaları, yazmaları; yani bunların beceri haline gelmeleri gerekir.¹⁰

İnsan, meramını söz veya yazıyla anlatabilmek için, zihninde düşüncelerini belirler, düzenler, kelimeler seçer, cümleler kurar. Bunları beceri haline dönüştürebilmek için bol bol uygulama yapar. Konuşmayan, iyi konuşma becerisi; yazmayan, iyi yaz-

ma becerisi kazanamaz. Doğru, güzel ve etkili konuşma veya yazma kural ezberletme ile kazandırılmaz.

Dil bilgisi, noktalama ve imlâ kuralları birer bilgi bütünü olabilir. Ama bunları anlatımda kullanabilmek birer beceridir.

Türkçe öğretimin temel amacı, insanların meramlarını eksiksiz, başkalarının yanlış anlamayacağı kadar açık ve doğru anlatmasını sağlamak olduğuna göre, bu amaçların gerçekleşip gerçekleşmediğini tespit edip değerlendirmek de büyük bir önem taşımaktadır.

Hazırlanması zor olmakla beraber değerlendirilmesinin kolay oluşu sebebiyle Türkçe öğretiminde test türü imtihanların yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Ancak bunun, hedef kitleye kazandırılmak istenilen becerileri ölçüp ölçemeyeceği hususu pek dikkate alınmamaktadır.

Hemen hemen her sahada kullanılan test türü imtihanlarla Türkçe dersinde de bazı bilgiler ölçülebilir. Fakat bu dersin amaçlarını ölçmede kullanılamaz. Meselâ uygun sorular hazırlanırsa okuduğunu anlama gücü ve kelime bilgisini ölçmede kullanılabilir. Ancak testle, kişinin bildiklerini belli bir plâna göre, Türkçenin kurallarına uygun olarak söz veya yazıyla ifade etme becerisi ölçülemez.¹¹ Çünkü test türü imtihanlarda kişi, sadece kendine verilen seçeneklerden birisini işaretlemek veya eksik bir cümleyi tamamlamak mecburiyetindedir. Bu sebeple, Türkçe öğretiminin amaçları arasında yer alan “dinlediklerini, düşündüklerini, tasarladıklarını, okuduklarını, incelediklerini söz ya da yazı ile doğru ve amaca uygun olarak anlatma”sına fırsat verilmektedir. Zira test türü imtihanlarda öğrenciye belli bir çerçeve içerisinde kalma mecburiyeti getirilmektedir. Öğrenciden bu çerçeve içerisinde doğru cevabı bulması istenir. Burada ifade etmekten, beceriyi ortaya koymaktan çok, hatırlama ön plâna çıkmaktadır.

Ezberi kuvvetli olan öğrencilerin birçoğunun test türü imtihanlarda başarı gösterdikleri halde, eleştirme, yorum ve muhakemeye dayalı yazılarda ve sözlü faaliyetlerde başarısız kaldıkları bilinmektedir. Bu sebeple testin, öğrenöilere beceri kazandırmaktan ziyade, onları ezberlemeye yönelttiği söylenebilir.

Bu konuda, Amerika’da Millî Eğitim Gelişme Birliği çeşitli araştırmalar yapmaktadır. Millî Eğitim Gelişme Birliği, her dört yılda bir 9, 13, 17 yaş grubundaki öğrencilerin okuldaki başarı durumunu in-

celemektedir. 1981'de ilân edilen neticelerden, öğrencilerin yalnızca yüzde 12.5'inin yazılı anlatımda başarılı oldukları anlaşılmaktadır. Buna karşılık aynı öğrencilerin büyük bir kısmı (% 75) kısa cevaplı ve çoktan seçmeli test sorularında gayet başarılıdır.¹² Bu ve benzeri araştırmalar neticesinde Avrupa ve Amerika'da testle değerlendirme yöntemine önemli eleştiriler gelmeye başlamıştır. Çünkü bu yöntem öğrencilerin düşünce, cümle kurma, cümleleri yazı ve ya sözle ifade etme becerilerini köreltmektedir.

*"Daha ilkokulda başlayan, ortaöğretim sonuna kadar süren test uygulamaları, yazılı ve sözlü anlatımda büyük eksikliklerin doğmasına yol açmaktadır. Bilgiyi komprime olarak edinmek, istendiğinde yine komprime olarak vermek hem zihin çalışmasını engelleyen, yaratıcılığı köstekleyen, hem de yazılı ve sözlü anlatım yeteneğinin edinilmesine olumsuz etkide bulunan bir etkidir."*¹³

Son yıllarda ülkemizde öğrencilerimiz, gerek okul bünyesinde gerekse okul dışında bir test ortamının içerisine düşürülmüştür.

Anadolu Liseleri, Parasız Yatılı Okulları, Fen Liseleri, Askerî Liseler ve Üniversitelere öğrenci seçimi test usulü imtihanlarla yapıldığı için bu kaçınılmaz neticeye gelinmiştir. Hattâ okullarda öğrencilerin bu imtihanlarda başarılı olabilmeleri için normal öğretim programından bile feragat edildiği bilinmektedir. Böylece öğrencilerimiz hep test çözmeye yöneliyorlar. Duygu ve düşünceleri mekanikleşiyor. Duygu, düşünce, görüş ve düşüncelerini ne yazılı ne de sözlü olarak anlatabiliyorlar. Türkçenin işleyişinden, güzelliklerinden, ifade zenginliklerinden habersiz bir şekilde hayata atılıyorlar. Çünkü test, öğrencilerin düşünce üretmesine imkân tanımıyor. Onları parça parça düşünmeye yöneltiyor.

Öğrencilerden beklenen, konuşmaktan, yazmaktan çok test sorularının karşısındaki a, b, c, ... hânelere birini işaretleyebilmek... Öğretmenlerden beklenen de, asıl onlara o işaretlemeleri öğretebilmek... Elbette ki böyle uygulamaların sonucunda toplumda iletişim kopuklukları olacak ve kültür buhuranları tezahür edecektir.

Test türü imtihanların beceriyi geliştirmeye yönelik özellikler taşımadığını da belirtmek gerekir. Bu yönüyle test, geliştirmeye yönelik olmaktan ziyade, var olan bilgi ve beceriyi tespit etmeye yöneliktir. Yani genel anlamı ile sonuç belirleyicidir. Hedef kitlenin duygu, düşünce ve isteklerini ifade etmesin-

de, yazılı veya sözlü anlatım becerisini geliştirmede rolü yoktur. Bu sebeple Türkçe öğretiminde, hedef kitlenin özellikle beceri gelişimini aksettirecek, bu gelişime katkıda bulunabilecek ölçme metotları tercih edilmelidir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, test türü imtihanlar Türkçe öğretiminde kısmen kullanılabilir. Meselâ okuduğunu anlama becerisinin veya diğer becerilerin "bilgi seviyesinde" ölçülmesinde testlerden faydalanmak mümkündür. Ancak doğrudan doğruya becerinin ölçülmesinde -yazılı ve sözlü ifade becerisi- kullanılması, hem öğrencilerin yaratıcılık güçlerini ortaya koymalarını hem de bu güçlerini geliştirmelerini engeller.

DİPNOTLAR

1. *Türkçe Sözlük*, T.D.K. yayını, Ankara 1977.
2. Halil Tekin, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, Mars Matbaası, Ankara 1977, s. 66.
3. H. Tekin, a.g.e., s. 66 - 67.
4. H. Tekin, a.g.e., s. 125; M. Fuat Turgut, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları*, Saydam Matbaacılık, Ankara 1992, s. 68; H. Öncü, *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*, Matser Basım San., Ankara 1992, s. 93.
5. H. Tekin, a.g.e., s. 138; F. Turgut, a.g.e., s. 76-77.
6. H. Tekin, a.g.e., s. 147; F. Turgut, a.g.e., s. 86; H. Öncü, a.g.e., s. 96.
7. H. Tekin, a.g.e., s. 148-149; F. Turgut, a.g.e., s. 98 - 99; H. Öncü, a.g.e., s. 96.
8. MEB, "Temel Eğitim Okulları Türkçe Eğitim Programı," *Tebliğler Dergisi*, sayı 2098, s. 329.
9. B. Göğüş, *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1978, s. 7.
10. B. Göğüş, a.g.e., s. 7.
11. B. Aşlıoğlu, *Ortaokullarda Türkçe Öğretimi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), A. Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1983, s. 251.
12. B. Aşlıoğlu, a.g.e. s. 254.
13. Doğan Aksan, "Ortaöğretimde Türk Dili Öğretimini Geliştirme Yolları", *Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı*, 1-3 Ekim 1986, A.Ü., Eğitim Fak. Yay., Ankara 1988, s. 137.

Yunanistan'da Türklüğün Korunması Açısından Türkçe Yayınların Önemi ve Bu Çerçeve de Batı Trakya Türk Basınının Konumu*

Feyyaz SAĞLAM

Dokuz Eylül Üniversitesi
Türk Dili Okutmanı

1. Giriş

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile resmî bir azınlık statüsünde Yunanistan'da bırakılan Batı Trakya Türkleri, 70 yılı aşkın bir süredir güç şartlarda huzursuz bir ortamda varlıklarını sürdürebilmek, kimliklerini, benliklerini korumak mücadelesi içerisinde olmuşlar ve olmaya da devam etmektedirler. Batı Trakya'da var olma mücadelesinin sürdürüldüğü en önemli alanlardan birisi de hiç şüphesiz ki basım-yayın alanıdır. Bu gerçeğe rağmen, Yunanistan'daki (özellikle Batı Trakya'daki) Türkçe basım-yayın üzerine günümüze kadar ciddi bir araştırma yapılabilmemiş de değildir. Biz, bu sınırlı çalışmamızda Yunanistan'da (Batı Trakya'da) Türklük mücadelesinde önemli bir payı ve ağırlığı olan Batı Trakya Türk Basınının konumu-önemi-problemleri ve geleceği üzerine bazı bilgi ve görüşlerimizi sunmaya çalışacağız.

Batı Trakya Türk toplumunun 70 yılı aşkın bir süredir Yunanistan'da karşılaştığı bütün olumsuzluklara rağmen, özellikle belirtmek gerekir ki, bu ülkede daima Türkçe bir yayın geleneği var olmuştur. Yunan İç Savaşı, Bulgar İşgali, II. Dünya Savaşı, Askerî Cunta Dönemi vb. çok ağır şartlarda yaşanan dönemlerde bile Batı Trakya Türkleri Yunanistan'da kesintisiz Türkçe yayınlara sahip olabilmişlerdir. Bu

durum gerçekten de ilk plânda takdir edilmesi gerekli bir başarıdır.

Bu noktada Yunanistan'ın bir başka Türk yerleşim bölgesi olan 12 Ada ve Rodos'ta Türklere yönelik olarak yayınlanan **Selâm** adlı Türkçe gazetenin 1935 yılında maalesef 450. sayısıyla yayımına son verdiğini belirtmek durumundayız. Mehmet Kadri'nin 24 Mayıs 1926/25 Ocak 1935 arasında yayınladığı bu gazetenin kapanmasıyla 12 ada ve Rodos Türkleri kültürü büyük darbe yemiştir. Batı Trakya'da ise Türkçe basın bütün olumsuzluklara ve baskılara rağmen ayakta kalabilmiş ve Yunanistan'da Türklüğün korunması açısından tarihî bir görevi başarıyla bu günlere taşıyabilmiştir. Günümüzde de bu misyonunu devam ettirmektedir. Ayrıca dünyada ve bölgede yaşanan siyasî ve teknolojik gelişmeler sonucunda son yıllarda Batı Trakya Türk yayıncılığı da biraz daha çeşitlenmiş bulunmaktadır. Artık, 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın da teknolojik gelişmeler karşısında yetersiz kaldığı rahatlıkla söylenilebilir. Bu çerçevede Batı Trakya Türk yayıncılığı yazılı basın dışında, sesli yayın organlarına da kavuşmuş bulunmaktadır. Radyo City, Radyo Joy FM, Radyo Nil gibi Türkçe yerel radyolar Batı Trakya'da hâlen müzik ve kültür programları ağırlıklı olarak yayınlamaya başarıyla devam etmektedirler. Ümit ediyoruz ki, makûl bir süre sonunda Batı Trakya'da yerel Türkçe TV yayınları da gündeme gelecek ve böylece Batı Trakya Türkleri yayıncılığında yeni bir aşamaya daha ulaşılabilecektir.

II. Batı Trakya'da Türkçe Yayınların Konumu ve Türleri

Batı Trakya'da seçim dönemlerinde görülen kısa ömürlü propaganda gazetelerini de dahil edersek, Yunan hâkimiyetinin sözkonusu olduğu 73 yılda 100 kadar Türkçe dergi, gazete, bülten yayınlandığını söyleyebiliriz. Şimdi bunları kısaca gruplar halinde görelim:

1- **Gazeteler:** Genelde haftalık olarak, tek yaprak ve küçük boy (2 sayfa) yayınlanmıştır. Bir bölümü iki yaprak (4 sayfa) olmuştur. Zaman zaman **Ortam** gazetesinde görüldüğü gibi 16 sayfaya kadar çıkanlar olabilmıştır. Batı Trakya Türk basını tarihinde yer eden belli başlı gazeteler şunlardır: **Yeni Ziya, Yeni Yol, Yeni Adım, İnkılâp, Trakya, Ülkü, Akın, Azınlık Postası, İleri, Gerçek, Trakya'nın Sesi, Aile, Halkın Sesi, Yankı, İlerici Demokratik Birlik (Aile Birlik), Denge, Tünel, Balkan, Ortam, Diyalog, Batı Trakya Ekspres, Gündem, Yeni Balkan...**

Bu arada **İleri** gazetesi sahibi Salih Halil (Hâki) gazetesinin ilk 17 sayısını **Embros** adıyla Rumca olarak da yayınlamıştır.

2- Dergiler: Batı Trakya'da Türkçe dergiler genelde aylık, daha az sayıda 2 aylık ve 15 günlük olarak yayınlanmıştır. Batı Trakya'da Türkçe olarak ilk yayınlanan dergi **Muallim Mecmuası** olup, zamanla bu dergiyi **Birlik, Öğretmen, Aliş, Batı Trakya, Hakka Davet, Yuvamız, Arkadaş Çocuk, Kazan, Şafak, Pınar Çocuk** gibi dergiler izlenmiştir.

3- Bültenler: Batı Trakya'da Türkçe yayınlanan bültenler iki grupta toplanabilir.

a- Batı Trakya Azınlığı Yüksek Tahsilliler Derneği, Gümülcine Türk Gençler Birliği gibi Türk kuruluşlarına ait bültenler,

b- Özel ticarî kuruluşlara ait bültenler. **Mevlâna Bülteni** gibi.

4- Kitap Yayınları: Batı Trakya'da hangi konuda olursa olsun Türkçe kitap yayıncılığı, diğer Türk topluluklarına oranla yok denilecek kadar düşük bir düzeydedir. Güç şartlarda günümüze kadar Türkçe olarak yayınlanabilen bir avuç kitabı şöyle tasnif edebiliriz:

a- Özellikle Din Bilgisi dersleri için hazırlanan yardımcı ders kitapları,

b- 1982 - 1996 yılları arasında yayınlanabilen 16 edebî kitap,

c- Biri Türklere Yunanca öğretmeye yönelik, diğeri Yunanca-Türkçe Sözlük olmak üzere dilbilimle ilgili 2 kitap,

d- Bir adet Türkçe karikatür albümü.

Ayrıca Türklere tarafından Yunanlılara İslâm dinini öğretmek üzere yayınlanan bir adet Yunanca dinî kitap; Batı Trakya'daki Türk ilkokul öğrencileri için Yunanlı bir profesörün hazırladığı ve Batı Trakya Türklerinin büyük tepki gösterdikleri Türkçe alfabe kitabını da bu noktada anmak gerekir. Yunan yönetiminin son iki yıldır Batı Trakya Türklerini üçe bölmek için Pomak Lehçesi ile ilgili arka arkaya yayınlanan bazı kitaplara maddî-manevî destek olduğunu görüyoruz. Elbette burada güdülen amaç, Pomakların Türk olmadıkları izlenimini yaratarak Batı Trakya Türkleri arasında yapay problemler oluşturabilmektir. Ancak Batı Trakya Türk toplumu böyleleri sabote edici davranışlara sert tepki göstermektedir.

5- Batı Trakya'da Türkçe Yayınların Bugünkü Durumu :

Hâlen Batı Trakya'da Gümülcine'de **İleri, Gündem, Aile, Birlik, Yeni Balkan, Trakya'nın Sesi** gazeteleri Türkçe olarak yayınlarına devam etmektedir. Dergiler ise **Hakka Davet, Şafak ve Arkadaş Çocuk** dergileri olup, yine Gümülcine'de yayınlanmaktadır.

Yılda iki ya da üç kitap yayını ve ayrıca yukarıda da belirttiğimiz gibi, müzik ve kültür ağırlıklı Türkçe radyo yayınları devam etmektedir. Türkçe bültenlerin ise düzenli bir yayın akışı yoktur.

III. Batı Trakya'da Türkçe Yayınların İçeriği

Batı Trakya'da Türkçe yayınları içerikleri açısından başlıca üç ana grupta toparlamak mümkündür: Aktüel-Siyasî Yayınlar, Dinî Yayınlar, Diğer Kültürel Yayınlar. Şimdi bu grupları tek tek ele alalım:

1- Aktüel Siyasî Yayınlar : Batı Trakya'da Türkçe yayınların büyük bir bölümünü oluşturan gazetelerin genellikle tamamının aktüel-siyasî yayınlar olduğunu görüyoruz. Bu gazeteler çoğunlukla bir siyasî görüşü savunmaktadırlar. Batı Trakya'nın Yunan hâkimiyetine bırakıldığı ilk yıllardan başlayan Türkiye'deki yeni rejime taraftar veya muhalif olma gibi iki temel eğilim 1970'li yıllara dek bölgede süregelmiştir. Batı Trakya'da Türkiye firarilerince arka arkaya çok sayıda gazete ve dergi yayınlanmıştır. Özellikle vurgulamak gerekir ki bunları çıkartanlar aslen Batı Trakyalı değil, Yunanistan'da yaşayan ve çoğu radikal dinci olan siyasî mültecilerdir. Yunanlılar bunlara Batı Trakya Türk azınlığını bölmek ve azınlığın anavatan Türkiye ile irtibatını kesmek için açık destek vermişlerdir. Bu yayınlar arasında **İtilâ, Yarın, Adalet, Müdafâ'a-i İslâm, Hak Yol, Muhafazakâr, Devam, Peyâm-ı İslâm** gibi yayınlar bulunmaktadır. Diğer yandan Yunan yöneticileri Batı Trakya Türkleri arasında bazı zayıf kişileri kullanarak **Milliyet, İmdat** gibi Yunan güdümünde Türkçe gazetelerin yayınlanması için de maddî-manevî destek vermişlerdir.

Batı Trakya'daki Türkçe seçim gazetelerinin ise, ayrı bir yeri ve önemi vardır. Ki bu husus başlı başına bir araştırma konusu olabilecek yoğunlukta. Seçim dönemlerine yönelik propaganda ağırlıklı, genelde kısa ömürlü ama her seçimde çeşitli biçimlerde gündeme gelen bu yayınların bir kısmının adları şöyledir: **Barış, Akis, Güven, Yeni Adım, Zaman,**

Cumhuriyet, Sesimiz, Sesiniz vd.

2- Dinî Yayınlar : Batı Trakya'daki Türkçe dinî yayınları iki grupta incelemek mümkündür. İlk grupta az önce de ifade ettiğimiz gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni düzenine muhalif oldukları için Yunanistan'a siyasî mülteci olarak giden ve aslen Batı Trakyalı olmayan kişilerin çıkardıkları radikal dinî yayınlar, ikinci grupta ise gerçekten Batı Trakya Türk azınlığının dinî kültür ihtiyacını karşılamak için yayınlanan **Hakka Davet, Pınar Çocuk** gibi makûl ve makbûl dinî yayınlar. Bu arada Batı Trakya'da Din Dersleri için yardımcı Türkçe kitaplar, "**Bir Allahım**" ve "**Adres**" adlarında iki dinî şiir kitabı, Türkler tarafından yazılan ve Yunanlılara İslâmiyeti öğretmeye yönelik Yunanca bir kitap ve yine özel şirketlerce çıkartılan dinî bültenler.

3- Diğer Kültürel Yayınlar: Batı Trakya'da Aktüel-Siyasî ve dinî yayınlar dışında süreli dergiler de söz konusudur. Öğretmenlere yönelik **Muallim Mecmuası, Birlik, Öğretmen**, çocuklara hitap eden **Aliş, Arkadaş Çocuk Dergisi, Batı Trakya, Yuvarmız** gibi kültürel aile dergileri, **Şafak** gibi kültür-sanat dergisi ve **Magazin-Reklâm** gibi bir reklâm gazetesi yayınlanmıştır. Bunlardan **Şafak** ve **Arkadaş Çocuk Dergisi** yayını sürdürmektedir.

IV. Batı Trakya Türk Basınının Teknik Alt-yapısı

1. Alfabe Meselesi: Bu konunun teknik yanını belirtmeden önce siyasî boyutunu bir kez daha vurgulamakta yarar var. Batı Trakya'da 1975'li yıllara kadar Arap alfabesinde ısrar edenler olmuştur. Esasında, 1928 Harf devrimi Türkiye dışında kalan Türkler arasında büyük ölçüde kabul gördüğü üzere, Batı Trakya'da da benimsenilmiştir. Radikal dinî gruplar 1975'li yıllara kadar Arap alfabesi ve Latin alfabesini içiçe kullanmışlardır. Günümüzde böyle bir problem kalmamış, ancak Batı Trakya Türk basınında yer yer Yunanca metinler ve Türkçe tercümeleleri birarada görülebilmektedir. Türkler tarafından 17 sayı Yunan alfabesiyle (Rumca) olarak çıkartılan **Embros (İleri)** gazetesi ve **İslâm** adlı Yunanca kitabı da bu ara bölümde tekrar hatırlamak gerekiyor.

2- Teknoloji: Batı Trakya Türkleri basım-yayın teknolojisi açısından öncelikle kendi harflerine sahip olmuşlardır. Baskı işlemleri Yunan matbaalarında uzun süre yapılmıştır. Anavatan Türkiye'nin 1959 yılında Batı Trakya Türklerine 50x70 cm ölçülerinde bir matbaa hediye etmesiyle teknolojik bir problem daha aşılmıştır. Zamanla Batı Trakya'da

Türklerin şahıslara ait özel matbaalara da kavuştuğunu görüyoruz. Özellikle Gümlüce'deki "Osman Mustafaoğlu Matbaası" Batı Trakya Türk yayıncılığında önemli çalışmalar yapmıştır. Batı Trakya'da Türkçe yayınlar arasında **İleri, Yol, Aliş** gibi dergi ve gazeteler teksir şeklinde yayınlanmıştır. Zamanla **İlerici Demokrat Birlik** gazetesinde görüldüğü gibi, fotokopi teknolojisinden yararlanılmıştır. Son yıllara kadar daktilo yazımı ve matbaa hurufatı şeklinde kullanılan eski teknoloji günümüzde artık yerini bilgisayar teknolojisine bırakmış ve böylece Batı Trakya Türk yayıncılığı çağdaş dizgi ve baskı teknolojisine büyük ölçüde ulaşmıştır.

V. Muhacerette Batı Trakya Türk Yayıncılığı

Dünyada sayıları bir milyona yaklaşan Batı Trakya kökenli insanlar Yunanistan'da 70 yılı aşkın bir süredir devam edegelen yoğun siyasî, dinî, ekonomik, sosyal ve kültürel baskılar yüzünden başta Anavatan Türkiye olmak üzere Almanya, Avustralya, İngiltere, İskoçya, Hollanda gibi ülkelere göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bütün bu ülkelerde Batı Trakya Türkleri'nin dernekleri, federasyonları, dergi ve gazeteleri, kitap ve bülten yayınları söz konusudur. Batı Trakya Türk yayıncılığı üzerinde yapılan çalışmalarda "**Muhaceretteki Batı Trakya Türk Yayıncılığı**"na da eğilmek zorunludur. Bu yayınlar arasında Türkiye'de **Batı Trakya, Yeni Batı Trakya, Batı Trakya'nın Sesi, Denge** dergilerini belirtebiliriz. Özellikle **Batı Trakya** dergisi ciltleri Batı Trakya araştırmalarında mühim bir kaynak durumundadır. Batı Trakya Türkleri Almanya'da **Yeni Adım, Yeni Ses, Sesimiz, Almanya'dan Batı Trakya** gibi yayın organlarına sahiptirler. Avustralya'da yaşayan ve sayıları 500'ü aşan Batı Trakya Türkleri ise, **Avustralya'da Elele** adlı bir dergiye sahiptirler. İngiltere'deki Batı Trakya Türkleri ise **Batı Trakya Exspres** adlı bir gazeteyi çıkarmışlardır.

Batı Trakya Türkleri ayrıca göç ettikleri ve teşkilâtlandıkları bu ülkelerde zaman zaman propaganda amaçlı kitaplar, bültenler de yayınlamaktadırlar.

VI. Yunan Devleti ve Batı Trakya'da Türkçe Yayınlar

1923 tarihli Lozan Antlaşması karşılıksız olarak İstanbul'daki Rum ve Batı Trakya'daki Türk azınlığına kendi anadillerini kullanma hakkı vermiştir. Bu antlaşmanın ilgili maddesi doğrultusunda varlığını hukukî bir temele oturtan Batı Trakya Türk ba-

sınının günümüze kadar yayınıni sürdürüebilme başarısını Yunanistan'ın Batı Trakya Türk azınlığına bir hoşgörüsü ya da lütfu olarak görmemek daha doğrudur. Zira, resmî devlet politikası olarak "Yunanistan'da Türk yoktur. Elen müslümanları vardır!" görüşünü 70 yıldır bütün hükümetlerce gündemde tutan Yunanistan'ın böyle bir incelik içerisinde olabilmesi mümkün değildir. Esasında, kendi vatandaşlarından oluşan Batı Trakya Türkleri'nin bu ülkedeki varlığından hoşnut olmayan, hattâ reddeden Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Türkçe yayınlar için de keyfi bir tutum sergilediğini tarihte görüyoruz. Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Türkçe yayınlar arasında bir taraftan **Yeni Ziya, Batı Trakya, Ülkü, Yeni Yol**, hattâ çocuklara yönelik yayın yapan **Aliş** gibi dergi ve gazeteleri kapattığını; bir taraftan da Batı Trakya Türklerini bölmek, parçalamak ve Anavatan Türkiye ile irtibatını azaltmak amacıyla **İtilâ** gibi aşırı dinci, **Milliyet** gibi ruhsuz Türkçe yayınlarla açıkça destek olduğunu görüyoruz. Ayrıca bu noktada Yunanistan yönetiminin Türkçe yayımların hemen hemen tamamına ağır maddî para cezaları verdiğini, özellikle hassas dönemlerde katı bir sansüre tâbi tuttuğunu ve hattâ **Selâhattin Galip, Salih Halil** gibi gazetecileri zaman zaman hapse attığını görüyoruz. Yunan yönetimleri, Batı Trakya Türk azınlığının Anavatan Türkiye gazetelerini okumalarını daha sakıncalı bularak Türkiye'den serbestçe dergi, gazete getirilip satılmasını da engellemektedir.

Kısaca, Batı Trakya Türk yayıncılığı, günümüze kadar Yunanistan devletinden prensip olarak herhangi bir maddî, manevî destek bulmaksızın varlığını sürdürebilmeyi başarmıştır.

VII. Sonuç

Yunanistan'da 73 yıllık bir geçmişi bulunan Batı Trakya'da Türkçe yayın geleneği, bu ülkede siyasî kesimlerce benimsenen Türk düşmanlığı ağırlıklı resmî politikalara rağmen, en güç şartlarda bile varlığını sürdürebilmiş, ayakta kalabilmiştir. Bu başarısıyla Batı Trakya'daki toplumsal mücadelenin en önemli platformlarından birisi olagelmıştır. Bu toplumsal bilinci-kararlılığı takdir etmek durumundayız. Bununla birlikte, Batı Trakya Türk yayıncılığı ciddi problemlerle başbaşadır. Bu problemleri kısaca şöyle sıralandırabiliriz:

a- Sağlam bir Batı Trakya Türk Basını Arşivi henüz yoktur.

b- Yunanistan'da (Batı Trakya'da) Türk Basın Tarihi adlı ciddi, kapsamlı bilimsel bir kaynak esere

acilen ihtiyaç vardır.

c- Gümölcine'de **İleri** gazetesinin sık sık gündeme getirdiği üzere, Batı Trakya'da günlük bir Türkçe gazete, daha fazla vakit kaybedilmeksizin çikartılmalıdır.

d- Bu Sempozyum sonucunda "**Avrupa Türkçe Yayınlar Birliği**" gibi bir üst kuruluş oluşturulmalı. Batı Trakya Türk Basını da bu organizasyon içerisinde yer alarak kendisini Anavatan Türkiye ile birlikte düşündüğü gibi, Avrupa Türklüğü ile de iç içe görebilmeli.

e- Batı Trakya'da kısa bir zaman dilimi sonunda zorunlu hale gelecek yerel Türkçe televizyon yayıncılığının altyapısı için gerekli ön çalışmalar başlatılmalıdır.

f- Diğer Türk topluluklarına oranla çok kısır bir görünüm arzeden "Türkçe Kitap Yayıncılığı" açısından bir atılım gerçekleştirilebilmelidir. Bu bağlamda, Batı Trakya'da gerçekleştirilebilecek yeni yayınlar dışında, Türkiye ve Türk Dünyasının çeşitli kültür merkezlerindeki basın yayın kuruluşlarıyla irtibata geçilerek ortak kitap yayını yolları zorlanmalıdır. Yugoslavya ve Makedonya Türkleri'nin bu konuda elde ettikleri başarılar örnek alınmalıdır.

DİPNOTLAR

* Bu makale, Hollanda'nın Haarlem şehrinde 12 Ekim 1996 tarihinde düzenlenen "Avrupa'da Türkçe Yayınlar Sempozyumu"nda tebliğ olarak sunulmuştur.

1. EREN, Halit, "Batı Trakya'daki Türkçe Süreli Neşriyat Üzerine" (1923-1988), VI. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğleri, 22 Eylül 1988, İstanbul.

2. "Batı Trakya'da Çıkmış Olan Yayın Organları", *Trakya*, Sayı 708, 18 Temmuz 1956, İskeçe, Yunanistan.

3. **İleri**, Sayı 301, 27 Mayıs 1983, Gümölcine, Yunanistan.

4. SAĞLAM, Feyyaz, *Yunanistan (Batı Trakya) Türkleri Edebiyatı Üzerine İncelemeler*, cilt IV, Avusturalya Batı Trakya Türkleri İslam Derneği Yayınları, İzmir, 1996, s. 3-8.

5. SAĞLAM, Feyyaz, *Batı Trakya Türk Basını Özel Arşivi*, İzmir.

Azerbaycan Dili Hristiyan Poeziyası

Nizâmi CAFEROV

Azerbaycan Devlet Üniversitesi
Filoloji Fakültesi Dekanı

Azerbaycan dili Hristian poeziyasının tarihi qedim olsa da onun metinleri indiyeye geder az-çoh mükemmel şekilde toplanıb neşredilmemiş, üzerinde ciddi bir elmi-tedqiqat işi aparılmamışdır.

Ona göre de Türkiyeli tedqiqatçı Receb Albayraq Hacaloğlu'nun keçen yıl Anqara'da Türk Kültürünü Araştırma Enstütüsü terefinden burahılmış **Türkmen ve Asur Kiliselerinde Ohunan Türkçe İlâhi Metinleri** kitabı mütehessislere diqqetini çekmeye bilmez.

Kitabda evvel Iraq-Kerkük Türkmanlarına mensub doqquz ilâhi metni verilir, sonra ise Cenub-Gerbi Azerbaycan'da (Urmiya'da) yaşayan Asurluların Keldani-Katolik Kilisesine aid Azerbaycan Türkçesinde altı ilâhi metni teqdim olunur-Iraq-Kerkük Türkmanlarına mensub metinler Türkman tedqiqatçısı merhum Şair Sabir Zabit'in 60-cı illerde Bağdadda çıhmış **Kerkükde İctimai Heyat, Folklor** kitabından, Asurlu metinleri ise Pol Beksa'nın keçen esrin sonlarında Paris'de neşrolunmuş **İbadat Keruta** dan ("İbadet Kitabı"ndan) götürülmüşdür.

R.A Hacaloğlu'nun hidmeti bir de ondan ibaredir ki, yalnız metinleri yığmaqla kifayetlenmemiş, Kerkük Hristiyan Türkmanları hüsüsile Asurlular barde mükemmel me'lumat vermişdir.

Türkçe İlâhi Metinleri kitabının müellifi gösterir ki, Kerkük Hristiyan Türkmanları Katolik mezhebine mensubdurlar-onların sayı çoh olmuş, lâkin mühtelif sebebler yüzünden köç etdiklerine göre, bugün Kerkük'de tehmini beş min neferi qalmışdır. Be-

le bir fakt da maraqlıdır ki, Kerkük Hristiyan Türkmanları ile Müselman Türkmanların etnik dünya görüşü, folkloru demek olar ki, eynidir, yalnız keçirdikleri dini ayinlerde ferqler mevcuddur ki, bu da tamamile tabiidir.

Hristiyan Türkmanlarının poeziyası kitabda verilen metinler arasında deyebilir ki, mühtelif mövzulara hesrolunmuşdur. – Buraya kebin merasiminde küreken için, gelin için ohunan dualar, kişiler, qadınlar, qencler için ölüm duaları, ümumi ölüm duası nümuneleri dahildir.

Kebin merasiminde ohunan dualar Hristiyan dünya görüşünü tebliğ etmekle (ye'ni eslinde Hristiyanlığa geder de mövcud olmuş merasim hadisesinin Hristiyanlıq tefekkürü bakımından tefsirini vermekle) yanaşı zengin folklor poeziyasının estetik – poetehnoloji imkânlarına esaslanır. Meselen, küreken için ohunan dua:

*"Sen, ey küreken gardaş,
Kâhinlere eğilttin baş,
Allahınız rabbi'l arş,
Olsun sana muîn
... Kökün aşkâr olsun–*

*İbrahim kökü gibi;
Rab seni mubareklesün
Yusuf şebhinde âmîn!..."*

Gelin için okunan dua:

*"Allah ki mubarekler,
Kadimden hep salihler,
Bu gelini ya settar,
Mubarekle ya gahhar,*

*Mahcub eyle içerden,
Bezetlendir dışardan,
Necat eyle her şerden,
Düşmandan eyle zinhar.*

*Mubarekle o evi
Ki, dahil ona cariyen
Helena hatun gibi
Öcelt kendini her zaman!..."*

Hristiyan Türkmanları küreken veya gelin için ohunan dualarında yeni aile quranlara Allah'dan

hoşbehtlik arzulandığı halda, kiliselerde avazla ifa ettikleri ölüm dualarında vefât etmiş adam için Allah'dan merhamet dilenilir. – Yaşlı kişiler için edilen dualar ise, bir kayda olaraq, icmanın, halkın dilinden söylenir. Lâkin her iki halda meqsed merhumun ruhunu bağışlamağı, onu o dünyada eziyyetten hilâs etmeyi Allah'dan hahiş elemektir.

Meselen kişiler için ölüm duası:

**Necatım sensin- rabbim,
Gâfir af eyle beni,
Eşidin ya gardaşlar!...
Gözden akıntın yaşlar
Ölüm ki, başlar acel yaklaşar,
Galmaz kavum-gardaşlar,
Rabbim af eyle beni.*

*Mevt melâikeni gördüm,
Anda çok hasretlendim
İşimden galdım, hak mevta bildim,
Dünyadan umut kesdim,
Rabbim, af eyle beni.*

*Dahi kalmadı çarem
Çün yolcuşam giderem,
Hakka yalvarram, ğufran dilerem,
Çağır yanıva varıram,
Rabbim, af eyle beni."*

Ve qadınlar için ölüm duası:

*"Mecdeli minberde ey gök sultanı
Görek cariyavı ve mümin canı,
... Vahma görmesun, şerife eyle
Sârâ hatun'a sen refik eyle.
... Hanna elişuva'a sen yoldaş eyle,
Şerif gününde suçun bağış eyle."*

Göründüyü kimi, kadınlar için ölüm duasında, Allah'dan dilenir ki, merhumenin ruhu vahimeden hilâs edilsin, Mecdeliye (Meryemi Mecdeliyye'ye, ye'ni Mecdeliyyeli Meryeme, Mariya Maqdele-na'ya) cariyeye, Hanna Elişuvaya, Sara Hatuna refiqe, yoldaş olsun...

Hristiyan Türkmanların ümumi ölüm duası (Ümumi Madraş) insanın ölüm qarşısında duyduğu acı-

sını, paradoksal hisleri bu janra mehsus yüksek se-netkârlıq seviyesinde ifade edilir;

*"Sübhan olsun rabbim sana, rahimsen
Emn eyledin ben fut oldum, sen kadimsen,
Ne bakırsız, ne sazırsız, cemaat,
Cümlemizin yolu budur ahiri-akıbet.
Of ölümden, ah ölümden ne acıdır,
Düşman şeytan karşım almış diş gıçıdır.
Ölüm korkmaz, ne babadan ne anadan,
Hukm eyler; hem ayırır cismine candan,
Yüzçevirmez ne fakirden ne hazinden,
Rüşvet almaz, ne zenginden, ne miskinden,
Mevt eziyyettir., çok çetindir, ifrat acı,
Hayr edemez ölüm vaktı gardaş-bacı.
Bir Allah'dan emr olundu, ey gardaşlar,
Gerek kalsın köksü üzre ağır daşlar."*

Hristiyan Türkmanlarının kilise neğmeleri – ilâhileri Azərbaycan Türkcesindedir. (Burada Kerkük dialektinin fonetik, morfoloji ünsürleri de öz ek-sini tapmışdır.)

Azərbaycan'ın Cenub-Gerbinde (Urmiyada) meskûnlaşmış Asurlulara geldikde ise, R. A. Hacıloğlu öz kitabında onların tarihine, bu günkü etnik coğrafyasına, dinî mezheplerine, dil hususiyetlerine vb. büyük bir oçerk hesr etmiş, ahırda Azərbaycan Asurlularmdan toplanmış lüğet vermişdir. Kitabdan öyrenirik ki, Sami menşeli qedim bir dilin mühtelif dialektlerinde danışan, Keldani (Katolik), Nastiru ve Yaqubi mezheplerine bölünen Asurluların "Böyük hissesi Türkcenin (Görünür, müellif Azərbaycan Türkcesini nezerde tutur-N. C.) deyişik şivelerde de olsa danışabilirler." (seh. 30). Ve Azərbaycan Türkleri ile esrler boyu devam eğen medeni-linqvistik e-laqelerin neticesidir ki, Keldani-Katolik kilsesinde Asorlular öz ilâhilerini de Azərbaycan Türkcesinde ohuyurlar. Hemin ilâhiler İsanın doğulmasından, Cebrayil'in Meryem'le görüşünden, Hezreti Meryem'e yalvarışdan, günahların Allah qarşısındaki he-yecanlarından ve s. behs edilir.

Hüsusi qeyd olunmalıdır ki, bu ilâhiler yüksek poetik dilde (birinci növbede, fonetik poetika bahımından: alliteresiya, assonans, tekrarlar ve s.-den senedqârlıqla faydalanılmaqla) yaradılmışdır. Meselen, İsa'nın doğulmasına hesr olunmuş ilâhilerdeki kimi.

Hezreti Meryem'e yalvarışdan ibaret neğme ilâhi de İsa –Histosun doğulmasına hesr olunmuş neğme– ilâhi kimi insin ruhunu herekete–riqqete getirmek, onu Allah'a yakınlaştırmak qudetindedir.

*"Ey bekirler padişahı, bene bir hal eyde gör,
Kapiyan geldim düşdim, bana bir çar eyde gör."*

*Niyetimin beyle değüldi, beni beyle salasan,
Dost ı düşmen arasında sınığ oldum, beyle gör."*

Asurluların "İbadet Kitabı"na dahil olmuş Azerbaycan Türkçesinde Hristian ilâhilerinin hamısının (ye'ni altısının da) ümellifinin mehz yuharıdaki ilâhinin son beytinde adı çekilmiş heqir Patrak (Patrik) Yusuf olduğu gösterilse de (seh. 43), bu fikirle razılaşmaq bir qeder çetindir...

Meryem'in obrazı Asurlu ilâhilerinde daha çoh lirik–psiholoji planda tesvir olunur-" Allah seni sevipdür, ruhul–qudsün gelinisen" sözlerinin qarşısında Meryem:

*"Men miskinem me'zulem padşah gızı değülem,
Beyle sözler deyirsən, çok te'cime kalıram."*

"–deye ilâhi bir sadelövhlük nümâyiş etdirir.

Aşağıdaki mersiyede ise Meryemin çarınıha çekilmiş oğlu önündeki iztirabları, demek olar ki, tamamilen insani menşeye ve tipologiyaya malikdir:

*"Haç altında ağılırdı, valide sultan,
Oğlınan söyleşirdi, ben one heyran."*

*Ağlama, ağlama, dertli ağlama,
Ağlama, ağlama, ağlatma beni...."*

*Ağlaram, ağlaram, aldılar benden,
Ben galdım yalğus, eyrıldım sennen."*

*Ağlama, ağlama, verrem emanet,
Yuhannan sövgülüm goy sene olsun evled,"*

*Ağlaram, ağlaram, görerem seni,
Ağaç iste asılmış, tökiler ganın."*

*Ağlama, ağlama, ver su ki, içim
Nece ki, susuzam, ölmüyüm geçim."*

Ağlaram, ağlaram, sene yanaram."

Canım gurban eylerem, dergin çekerem."

R.A Hacaloğlunun "İlâhi metinleri" kitabından verdiğimiz nümuneler gösterir ki, Azerbaycan dili (Azebeycan Türkçesi) ister Kerkük Türkmanların, isterse menşece qeyri Türk qedim Asurluların Hristiyan poeziyasında özünün ifade imkânlarını lâyıqince nümâyiş etdirir. Hristiyan dünyagörüşünün, psihologiyasının, emosiyasının özüne mehsus inceliklerini, ruhi dramatizmin, günah–tövbe heyecanlarını vb. hessaslıqla ifade edir.

Bunun birinci sebebi Türk halklarının, o cümleden de Azerbaycan halqının en qedim zamanlardan beri dünyanın mühtelif dillerini tefekkür sınağından keçirmeleridirse, buradan ireli gelen ikinci sebebi de, yine de hemin zamandan beri Türk dillerinin, o cümleden Azerbaycan dilinin hemin dillere mehsus metnleri dili kimi zengin işlenme tecrübesi qazanmasından ibaretdir. (Küllü faktlar içerisinde tekce onu hatırlamaq kifâyettir ki, XIII–XIV eslerde Qafgazda Ermeni elifbası ile Azerbaycan Türkçesinde yazılmış Hristiyan dini mezmunlu bir sıra poeziya nümuneleri qalmışdır).

Türkiyeli tedqiqatçı Receb Albayraq Hacaloğlu'nun bir yere yığıb neş etdirdiyi ilâhi metinleri, hemin metinler üzerinde apardığı ilkin araşdırmalar (ve hüsüsile tarih–etnoqrafik icmallar) Azerbaycan filologiyası, ümumen Türkologiya üçün, ele bilerem ki, bir de ona göre ehemmiyyetlidir ki, mütehessisləri Türkologiyada üçün, ele bilerem ki, bir de ona göre ehemmiyyetlidir ki, mütehessisləri Türkologiyada az gala unudulmuş bir saheye–Hristiyan poeziyasının araştırlmasına seferber edir.

R. S. haqqında söhbət eden kitabı İstanbulda me ne verib israrla ohumağımı isteyen qardaşım İbrahim Bozgel'e hemin kitabı ohumaqdan aldığım zövq üçün teşekkür edipem.

Özbekistan'da Emir Timur'un 660. Doğum Yılı Kutlamaları

Prof. Dr. Tuncer BAYKARA

Ege Üni. Edb. Fak. Tarih Böl.
Öğretim Üyesi

1 996 senesi, Emir Timur diye de bilinen Timur Bey'in doğumunun 660' ncı senesi olduğundan Özbekler, bu cihangirin, (sahip-kıran) hatırasını yaşatmak için kutlamaya karar vermişler idi. Bunu Unesco takvimine aldırıp, kararlarını Devletimize bildirdiklerinden, çok önceleri, bizlerin bu hususta yapabileceklerimiz konusunda yazışmalar olmuş idi. Nedense, bir kısım Türkler Özbek kardeşlerinin bu kutlamalarına canlı şekilde katılmayı çeşitli sebeplerle uygun bulmadılar. Neden sonra, başka etkiler söz konusu olunca da, bu kutlama faaliyetine bir şekilde katılma yoluna gittiler. Vaktiyle, bu satırların yazarı, Tire ve İzmir'de de bu cihangirin hatırasına kutlama yapmak için birçok girişimde bulunmuş, fakat başarılı olamamış idi. Fakat şimdi öğreniyorum ki, İzmir Belediyesi de bu kutlamaya bir şekilde katılmıştır.

Özbekistan Devleti'nin gerçekleştireceği **Emir Timur'un 660. Doğum Yılı** kutlamalarına, benim katılmaklığım adetâ son anda gerçekleşti. Üyesi bulunduğum Türk Tarih Kurumu'nun faaliyeti, bizlerin dışında oluşturulmuştu. Fakat Özbekistan Dışişleri Bakanı'ndan bir davet alınca sevindim ve bunda kimlerin katkısı oldu ise hepsine, başta Özbekistan Devleti'nin siyasî ve ilmî yetkililerine minnettardım. Böylece son iki senede Türkistan sahasında gerçekleştirilen iki önemli kutlamaya katılmış olacaktım. 1995 Manas ve 1996 Emir Timur.

22 Ekim 1996 günü sabaha karşı, Özbekistan Hava Yolları ile Taşkent'e, aynı şekilde davet edilen üç Türk bilim adamı (Prof. Dr. İsenbike Togan, Prof. Dr. Kazım Y. Koprıman ve fakir-i pürtaksir Prof.

Dr. Tuncer Baykara) varmış idik. Sonraki günlerde adeta yedi iklim dört bucaktan, toplam 28 ülkeden 70 kadar ilim adamı ve özellikle tarihçiler bu amaçla davet edilmişlerdir. Özbekler, kendilerince bilinen bütün Timur ve devri uzmanlarını davet etmişlerdi. Hattâ sadece Timur Devletiyle ilişkili ülkelerin değil, dünyanın (Amerika, Japonya ve Almanya) ünlü Timur çağı uzmanları da orada bulunuyorlardı. Bu arada ülkemizden, Timur devriyle ilgili ilmî eseri olan Prof. Dr. İsmail Aka, Türk Tarih Kurumu tarafından bir hafta önceden Özbekistan'a gönderilmiş bulunuyordu.

Bize gelen program taslağına göre, asıl ilmî toplantılar ve Semerkant gezisi için iki gün, perşembe ve cuma günü ayrılmış idi. Fakat bizler, 23 Ekim 1996 günü öğleden sonra Taşkent'in güzel bir yerine yapılan Temurlu Tarihi Devlet Müzesi'nin açılışına katıldık. O devrin mimari özelliklerini yansıtan bu yapı, dışardan basık gibi görünse de, içerden o devrin haşmetini yansıtıyordu.

24 Ekim Perşembe günü, sabahleyin, Taşkent'deki yeşillik bir ağaçlı alanın ortasında, Timur'un yeni yapılmış heykeline çiçek koyarak kutlamaya resmen başladık. Söylenildiğine göre, vaktiyle bu heykelin yerine, eski devirde çok rastlanan başka birisinin heykeli bulunuyormuş. Hemen sonra Türkistan Kültür-Saray'ında, Timur Devriyle ilgili ilmî toplantı, Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un başkanlığında açıldı. Özbekistan Devlet Başkanı, Türklerin de rahatlıkla anlayabileceği bir Özbekçe konuşma yaptı. Konuşmasında konuyu ve bu faaliyetin Özbekistan için arzettiği önemi vurguladı. Timur, çağma damgasını vuran bir şahsiyet olduğundan, mesele sadece Özbekistan için değil, fakat dünya için de önemli idi.

Asıl önemli olan, Özbeklerin bu vesile ile "Türkistan" kavramına resmen sıcak baktıkları bir dönemin başlamasıdır. Çünkü Özbekler Timur vesilesi ile Türkistan'daki insanların, kendi öz değerlerine ve şahsiyetlerine sahip çıkma hareketinin etkili bir örneğini göstermektedirler. Milletlerarası konuşmalarında Rusça konuşmak etkin olmasına rağmen, Özbekistan Devlet Başkanı'nın kendi öz dilinde konuşması çok anlamlı olmuştur.

Açılıştan sonra, bu genel oturumda ilk ilmî konuşmalar yapıldı. Bunlar gerçekten de çok etkileyici bir ortam (atmosfer) içinde gerçekleşti. Türkiye'den Prof. Dr. İsenbike Togan'ın dahil olduğu presidium'da (yani sahnede) Devlet Başkanı veya Başbakanın iki yanında oturanlar konuşmalarını (tebliğ=bildiri=çıkış) bu umumi toplantıda yapıyorlardı.

Öğleden sonra, tebliğler beş ayrı seksiyonda ko-

nuşulup tartışılacaktı. Programda Türklerden sadece İsenbike Togan'ın bildirisine yer verilmiş olmasına rağmen, daha sonra bizler de (diğer üç Türk bilim adamı) konuşmalarımızı yapabildik. Üç ayrı yerde (Temurlu Tarihi Devlet Müzesi, Özbekistan İlimler Akademisi ve Özbekistan Halkları Tarihi Devlet Müzesi) ve beş seksiyon halinde gerçekleştirilen bu faaliyetin sadece ikinci seksiyonunu takib edebildik. Çünkü bizler de burada konuşacak idik. Seksiyonlarda ele alman ve bir kısmının İngilizce özetleri yayınlanan bildirilerin ele aldığı konular şöyledir.

1. "Ortaçağların en büyük asker, devlet adamı ve ıslahatçısı olarak Emir Temur"; 2. "Temur ve Temurlular Zamanında Sosyal ve İktisadî Hayat"; 3 "İlim, Kültür ve Eğitimin Hamisi Olarak Emir Temur"; 4. "Emir Temur ve Temurlular Devletinin Milletlerarası Münasebetleri"; 5. "Emir Temur ve Temurlular Devri Tarihciliği".

Farklı yerlere ve farklı seksiyonlara dağılan delegeler, saat 17'de yeniden Türkistan Kültür Sarayı'na gelerek birleşik genel toplantı yapıldı. Burada son genel konuşmalar yapıldı, (Prof. İsenbike Togan) ve ilmi toplantı kapandı.

Bu günün gecesinde, Nevruz adındaki Devlet yemekhanesinde nefis bir ziyafet verildi. Masalar, dünyanın 28 ayrı ülkesinden gelen delegeleri kaynaştıracak şekilde tertiplenmişti. Mesela benim bir yanımda Azerbaycan'dan, öte yanımda ise Çin'den gelen delegeler yer alıyordu. Bu yemekte sadece Özbekistan'a has yiyeceklerden, bu arada ünlü Özbek pilavından tatmakla kalmadık aynı zamanda Özbek musikisinin ve Özbek raks sanatının en seçkin nümuneleri bize sunuldu. Mesela çıplak olunmadan da raks sanatı icra edilebileceğini, Özbek kızları, bize kesin bir şekilde gösterdiler. Aynı zamanda Temur ağırlıklı Özbek musikisinin hem eski hem de yeni güzide parçalarını dinledik.

25 Ekim 1996 günü Semerkant'a gidip gelinecek olduğundan, işlerimizi erken görüp, kalabalık (160 kişi kadar) bir heyet halinde uçakla Semerkant'a hareket ettik. Sabahleyin saat 10'a varmadan Semerkant'a inmiştik, Semerkant'ın millî elbiselerini giymiş kızları bizlere birer demet karanfili hediye etmeye başlamış idiler.

Pırl pırl ve günlük-güneşlik bir havada öncelikle Temur'un heykeline çiçek koyduk. Oradan, şehrin ufku kaplayan gök renkli çinilerin etkin olduğu kubbeli yapılara, ilk olarak Bibi Hanım Külliyesi'ne yöneldik. Büyük boyutlu, etkili renklerle bezenmiş bu dev boyutlu binalara hayran olmamak mümkün değildi. Bu güzelliği kalıcı kılmak üzere elimizdeki fotoğraf makinaları ile en uygun yeri arıyorduk. Se-

merkant insanı, susayanlar, yorulanlar için her bir türlü ikramı hazırlamışlar idi. Yüzyılların ardından kalan anıtlara bakmaya doymadan, hemen bitişikteki, halkın alışveriş yeri olan çarşıya yöneldik.

Semerkant'ın modern pazarının içinden geçtik; çeşit çeşit meyveler parlıyordu, satıcılar merakla bizlere bakarken, elimizi sunduğumuzu bize ikram ediyorlardı. Dikkatimi çeken bademlerin kabuklarının oldukça yumuşak olması idi. Hattâ fırıncılar, üzerinde Temur'la ilgili hatıra yazıları olan çörekler de pişirmişler.

Semerkant'a gelip de Uluğ Bey'in Rasadhane-si'ni görmemek olmazdı; bunun için Afrasiyab'a giderek rasadhanenin kayalıklara oyulmuş kalıntılarını gördük. Fakat bizleri daha çok etkileyen Şah-zinde oldu. Çünkü burası apayrı bir âleme benziyordu. İstanbul'da Eyüp Sultan'm kendisine has bir ruhaniyetinden söz edilir; işte Şah-zinde de hemen aynı şekilde. Hattâ insana aynı bir büyük gerçeğin iki farklı yerdeki örneği gibi geliyor.

Aslında burası, şimdilerde mezarları azalmış, geniş bir mezarlık alanındaki, uzun ince bir yoldan ibaret. İlk İslam fetihleri devrine ait mezara giden yolun iki kenarı, sonraki zamanlarda hep türbe yapıları ile dolmuş. Bunlar ise gerçek birer sanat eseri çinilerin yer aldığı yapılar. Oldukça harab olan bu türbelerin kimisi tahrib edilmiş. Bir kısmı ise çinilerinden soyulmuş. Muhtemelen önemli bir kısmının kime ait olduğu bilinmiyor olmalı. Çünkü, bazılarının üzerlerinde hiçbir bilgi yok. Ancak iki kenarının yapılarla tamamen kapandığı bu yol, bütünüyle ayrı bir âlemi yansıtıyor gibi.

Türk şehirlerinde, bağlar ayrı bir önem taşır; ne tekim öğle yemeğini Temur'un devrinde de ünlü olan Semerkant etrafındaki bağlardan birisinde yedik. Masaların üzerinde herşey vardı ve bir kuş sütü eksikti. Giyimli Özbek kızlarının rakslarına, kimi zaman davetliler de katılıyordu. Bu bağ, yanındaki höyükteki kerpiç kalıntılarının gösterdiği gibi, yüzyılların gerisine gidiyordu.

Öğleden sonra gittiğimiz Temur'un türbesi, Gurlı Mir bir başka dünyayı anlatıyordu. Eskiden buraya gelenler, dar sokakların ardından birden, altında Temur'un yattığı kubbenin insanın karşısına çıkıverdiğinden söz ederler. Şimdi ise çevresi açıldığından, daha uzaklardan haşmeti belli oluyor. Mavi renkli çinilerinin altında Temur, saydığı ve sevdiği insanın ayak ucuna gömülmüş. Sandukası torunu Uluğ Bey'in getirdiği siyah nefrit taşı. Asıl mezarı aşağıda; oraya da inerek ruhuna bir fatiha okudum. Azamet ile sadeliği, hiçlik ile büyüklüğü burada görmek mümkün.

Yukarda da dediğimiz gibi, Temur kutlaması vesilesiyle, tarihî eserlerin çevresindeki eski mahalleler kaldırılmış, etrafları açılmış. Bizler de buradaki medreseyi dolaştık; medrese avlusundaki satıcıları gördük ve oradan basın toplantısının yapılacağı otele yönelidik. Sonra, Semerkantlılar bizlere yine bir ziyafet verdiler. Bu da mideye, kulağa ve göze hitap eden üç yönlü özellikler içeriyordu.

Benim Semerkant'da adını duyduğum yerler arasında Registan da vardı; burasını merak eder, içimden, ne zaman orayı göreceğiz diye düşünürdüm. Şimdi akşam üzeri oraya yönelmişdik. Meğerse, Temur'la ilgili kutlamanın bir bakıma en etkili gösterisini, hattâ en güzelini orada bize sunacaklarmış. Burası üç yanında üç büyük medrese olan bir meydan idi. Orta kısmına gösterilerin yapılacağı sahne gibi bir alan düzenlenmiş; meydanın dördüncü ve açık tarafına âhenkli şekilde seyirciler için yerler yapılmış.

Akşam hava kararırken, seyirciler arasında bizler için boş bırakılmış kısma yönelidik; ben, İsenbike ve öteki Türk arkadaşlarla birlikte, ön taraflarda, üçüncü sırada yer buldum; iyi ki bulmuşum, çünkü önümüzdeki manzara çok etkileyici idi. Meydanın üç yanındaki medreselerin cepheleri, bugüne uygun olarak düzenlenmişti. En yukarda, iri nöbetçi askerler, mızraklarını dikerek yerleşmişlerdi.

Havanın karmaya başlaması ile birbuçuk saat kadar sürecek gösteri başladı. "Bibi Hanım" etrafında oluşturulan senaryo ile kendimizi tam bir sanat ziyafeti içinde bulduk. Müsikî, raks, hareket ve hepsinden önemlisi tarihî çevre, çok etkileyici idi. Sahipkıran Emir Temur, ortalıkta fazla görünmüyordu ama, onun devri ve havası, musikî ve raksçıların eşliğinde gösteriliyordu. Avrupalı elçilerin gelişini, onlarca kadın ve erkeğin eski zamanın Avrupa danslarını ve vals yapmalarını veriyordu. Kimi zaman ortalıkta atlılar dolaşıyordu. Kimi zaman savaşçılar görür gibi oluyorduk. Fakat çoğunlukla imar, sanat, güzellik ve hayat temsil ediliyordu. Âhenkli giysilerinin içinde, toplu hareketi ve içindeki ayrıntıları mükemmelen veren yüzlerce genç kız ve erkek her zaman sahnede idiler.

Üç cephedeki binalar, bizleri zaten yüzlerce yıl geriye götürmüştü. Bu mekanı ustaca kullanarak, konuları birbirine bağlıyorlardı; bunun için kimi zaman dumanlar, kimi zaman evler, hattâ bayraklar, kimi zaman başka unsurlar konuların âhenkli geçişini daha etkili kılıyordu. Seçilen musikî parçaları da ayrı bir güzellikte idi, mesela Harezmi musikîsi eşliğindeki çok hareketli gösteriye insanın hayran olmaması mümkün değildi.

Böylesine bir güzelliği kelimelerle anlatmak mümkün değil. Herkes nefesini tutarak bütün bu güzellikleri seyretmekte ve dinlemekte. Gözlerim zaman zaman, ilerimize konan televizyona kayıyor; çünkü Özbekistan Televizyonu bunu canlı olarak veriyor; fakat oradan anlaşılıyor ki bu gösteriyi doya doya yudumlamak için, büyük görüş açısına sahip olmak gerek.

Bitmeye yakın bir zamanda gökyüzünü birden havai fişekler aydınlatmaya başladı. Bunlarla bir süre için zamanımıza döndük. Bu arada Emir Temur'un resmine ışık vurmuş, doğan güneşi, havadaki balon temsil etmişti.

Emir Temur kutlaması, Semerkant'ın merkezinde çok anlamlı bir gösteri ile sona erdirilmişti. Semerkant toprağının apayrı özellikleri olduğunu Babür söylerdi; bu vesile ile bizler de öğrenmiş olduk. Kesinlikle anladım ki bu şehir, dünya tarihinin en önemli ve büyük şehirlerinden birisidir. Görüp bilmesek de Roma, İstanbul, Paris, Londra veya Moskova'nın apayrı havası olduğunu söylerler. Muhakkak ki burası, Semerkant da aynen onlar düzeyinde, onlar gibi etkili, görkemli, bir büyük şehirdir. Şimdilerde belki nüfus açısından büyük değil ama, öteki pek çok yönüyle gerçekten bir büyük şehirdir.

Yarım saatlik bir uçak yolculuğu ile Taşkent'e dönerken, Semerkant'da geçirdiğimiz 12 saatin tatlı ve mutlu sarhoşluğu içindeydik. Oradaki güzelliklerin etkisini zihinlerimizde ve kalplerimizde temelli yerleştirmeye çalışıyorduk.

Burada bir kere daha belirtmek gerekir ki, Emir Temur, Sahipkıran, günümüzde Özbekler için millî bir kahraman olmuştur. Ama aynı zamanda onun "Bütün Türklerin" başı olduğu da tabii olarak vurgulanıyor. Özbekler, Temur'un adında, başkalarının değil, kendi geçmişlerini, bir bakıma kendilerini ve kendi kimliklerini bulmanın, kendi gerçeklerine ulaşmanın çabası içindeler. Özbekistan insanının bu amaçdaki gayret ve çabalarına bizler de bir nebze katkıda bulduk ise, kendimi bahtiyar sayacağım.

Şahsen kendim de bu kutlamalara katılmakla çok yararlı bilgiler, gözlemler edindim. Özbekistan'ı, Özbek insanını ve bu arada Taşkent'i mümkün olduğunca tanımak istedim. Vaktiyle (1986 yılında) aldığım Taşkent Ansiklopedisi'ni yanımda getiremedimse de, burada boş kalan vaktimi, şehri ve insanını tanımakla geçirmek istedim. Buraya geldiğim, bu kutlamalara katıldığım için kendimi çok bahtiyar sayıyorum. Bana bu imkânı veren Özbekistan Devleti'nin bütün yetkililerine tekrar teşekkür ediyorum.

“Zorunlu Bir Cevap” Zorunlu Bir Yanıt

Prof. Dr. Necmi ÜLKER

Ege Üni. Edeb. Fak. Tarih Böl.
Öğretim Üyesi

Bilge dergisinin Yaz 9/1996 sayısında Zeki Arkan'ın “Zorunlu Bir Cevap” başlıklı bir yazısı yayınlanmıştır. Tuncer Baykara'nın “Türk Tarihçiliğinde Yeni Sansürcülerden Bir Örnek” başlıklı yazısına cevaben kaleme alınmış olan bu yazının son kısmında benimle ilgili olarak bir bilim adamına yakışmayacak haksız ve nahoş ithamlar yer almıştır. Bu bakımdan, hiç istemediğim hâlde, tarihçi meslektaşlarımı ve Tarih dalı ile uğraşanları bilgilendirmek ve bazı gerçeklerin bilinmesi açısından söz konusu yazıya bir cevap vermeyi zorunlu görüyorum.

Bilindiği üzere tarihçilikte esas olan, kişinin subjektif düşünce ve saplantılardan kendini kurtararak, objektif bir bakış açısıyla tarihî olayları belgeleme dayalı olarak ele alması ve iyi bir sentez yaparak olayı olduğu şekliyle ortaya koymasıdır. Bu bilimsel tavır ciddi ve tarih öğretiminin ve araştırmalarının yapıldığı her bilim kurumunun değişmez ilkesidir. Pozitif ve sosyal bilim araştırmalarının beşiği olarak kabul edilen A.B.D.'nin en ciddi üniversitelerinden

Master (Mich. State) ve Doktora (Univ. of Mich.) derecelerini almış, buralarda edindiği ilim, ahlâk ve terbiyesini Türkiye’de çalıştığı kurumlarda uygulayan bir bilim adamı ve hoca olarak, böylesine önyargılı bir biçimde yukarıda adı geçen tarihçinin itham edici ve indî yazısı beni ve meslektaşlarımı rahatsız eden ve bilim adamlığı açısından kötü bir örneği ortaya koyan önemli bir vakıdır. Elbette yanıtı kalması da mümkün değildir.

Adı geçen meslektaşımız “*Başbakanlık Arşivinde bulunan İzmir’le ilgili belgelerin pek çoğunun (!) numaralarını*” bana kendisinin verdiğini iddia ettiği gibi “*yayınladığı birçok belgeyi de ben okudum (!)*” demektedir. Yalnız işin enteresan tarafı, bir unutkanlık sonucu olarak “*yayınladığı makalelerin pek çoğunu da ben yazdım (!)*” ifadesini nasılsa ihmal etmiştir. İzmir tarihi ile ilgili bilinen ilk akademik çalışma olan doktora tezimi (The Rise of Izmir, 1688–1740, Univ. of Mich., 1974) bitirip Türkiye’ye döndükten sonra bu konu üzerindeki çalışma ve araştırmalarımı sürdürmekteyim. Bilimsel bir açıdan yardımlaşmaya açık olmakla birlikte kimsenin yol gösterme veya yönlendirmesine ihtiyacım yoktur. Şurası bir gerçektir ki adı geçen tarihçi meslektaşımız ile 1984 yılından beri hiç bir ilişkimiz olmamıştır, uyumsuz yapısı gereği, olması da çok zayıf bir ihtimaldir.

Ayrıca *Atatürk Yolu* dergisinde yayınlanan “Çanakale Zaferi’nin İzmir Basınındaki Akisleri” başlıklı bir makalemde ¹ İzmir’de yapılmış olan iki çalışmadan yararlanmadığım gerekçesiyle kendi durumunu örtbas edecek şekilde beni sansürcülükle suçlamaktadır. Oysa, şimdiye kadar kendisine bu yönde ne sözlü ne de yazılı herhangi bir ithamda bulunmuş değilim. Bilimsel çalışmanın temel ilkelerine uyan, sansürün her çeşidine karşı olan ve bilim ahlâkına her zaman saygı gösteren bir tarihçi olarak, kendisiyle hiçbir irtibatım olmadığı halde, Bölümümüzün çıkardığı *Tarih İncelemeleri Dergisi*’nde yayınladığım bir makalede kullandığım bazı arşiv belgelerini çok önceden bana haber verip üzerinde çalışmama vesile olduğu için kendisine teşekkür et-

meyi, bilim anlayışım gereği, zorunlu görmüştüm. ² Ayrıca, İzmir ile ilgili başka bir çalışmamı teşvik etmiş olan Sayın Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu'na da şükranlarımı sunmayı bir görev saymıştım.³

Söz konusu tarihçi, Çanakkale Zaferiyle ilgili makalemde İzmir'de yapılan iki çalışmadan yararlanmadığımı ileri sürerek beni sansürcülükle suçlamaktadır (?). Kendisini hem savcı hem de yargıç gibi gören ve bunu âdet edinmiş olduğunu bildiğimiz bu tarihçiye yanıtım şudur: 18 Mart 1992'de Çanakkale'de tertip edilen Sempozyum için bir tebliğ hazırlamış ve sunmuştum. Bu çalışmamı hazırlarken adı geçen master tezini ⁴ juri üyesi olan bir öğretim üyesi meslektaşımızın masasında tesadüfen görmüş ve İzmir basınıyla ilgili kısımlarını incelemiştim. Sınav gününü bekleyen bu tezde yanlış okuma ve yanlış mehz numaraları verme gibi fahiş hataları tesbit etmiş ve tezi değerlendirme durumundaki bu arkadaşımı uyarmıştım. Sonra dipnotta dahi zikretmeye gerek görmediğim bu tezin sınavdan döndüğünü öğrendim. Teze ne olduğunu öğrenmeye de gerek görmedim. Bir süre sonra adı geçen yazımı **Atatürk Yolu** dergisine gönderdim ve nihayet 1994 yılında basıldı. Bu bir. İkincisi, Çanakkale savaşlarıyla ilgili diğer çalışmayı ⁵ görüp inceleme fırsatı buldum. Ancak bu makalenin doğrudan Çanakkale muharebeleriyle ilgili olması nedeniyle kullanmaya gerek görmedim. Zira ben muharebeler değil, Çanakkale'deki mücadeleden sadece İzmir basınında yarattığı tepki ve yansı-

malar üzerinde durdum. Bazı tarihçilerin yaptığı gibi, makale başlığı ile ilgili olmayan çalışmaları zikrederek makaleye yapay bir bilimsel görüntü kazandırıp güya zenginleştirmek isteyen gereksiz uygulamaya karşıyım.

Bir bilim adamı olarak şahsiyata yol açabilecek böyle bir polemige girmeyi hiç istemezdim. Ancak yanıtlanmayan ithamların bir süre sonra gerçekleşmiş gibi görülmeye başlanması tehlikesi beni maalesef böyle bir yola mecbur etmiştir.

DİPNOTLAR

1. Necmi Ülker, "Çanakkale Zaferi'nin İzmir Basını'ndaki Akisleri", *Atatürk Yolu*, IV/14, Ankara, 1994, s. 267-78.
2. Necmi Ülker, "İzmir Yenikale Bataklığının Kurutulması Çalışmalarına Dair Belgeler," *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VII/1992, Bornova İzmir, s.19.
3. Necmi Ülker, "İzmir Şarkışlasının Yapım Çalışmaları," *X. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1994,s.2440.
4. Birten Çelik, "Çanakkale Savaşı'nın İzmir Basınındaki Yansılar", *D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yük. Lis. Tezi*, İzmir, 1992 (basılmamış).
5. Sabri Sürgevil, "Çanakkale Savaşları ve İzmir, *Askeri Tarih Bülteni*, 28. (1990),s.85-103.

Talebeden Hocasına Vefa Borcu

Doç. Dr. Abdülkadir Yuvalı – Yard.
Doç. Dr. Muhammet Beşir Aşan, Prof.
Dr. Bahaeddin ÖGEL, Türk Dünyası
Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul,
1995. 169 sayfa.

Ahmet Gündüz

Gazi Üni. Kırşehir Eğitim Fak.
Tarih Böl. Araş. Gör.

Eser, İçindekiler, Önsöz ve iki bölümle beraber konu ile ilgili Bibliyografya'dan meydana gelmiştir.

Eserin önsözünü kıymetli ilim adamı, Prof. Dr. Turan Yazgan'ın yapması ve rahmetli hocasına karşı duyduğu saygıyı kelimelerle ifade etmesi ve bu duygu yükünü kitabın son satırlarına kadar yazarın devam ettirmesi eserin muhtevasına güzel bir uyum sağlamıştır.

I. Bölümde kıymetli hocam Doç. Dr. Abdülkadir Yuvalı, kendi rahmetli hocasının hayatını ve şahsiyetini en ince detaylarına girerek yazmıştır. Bu kısımda hocasının doğumundan başlayarak, tahsil hayatını, özellikle üniversiteyi bitirdikten sonra çektiği sıkıntıları birer birer yazmış, okuyanları derin düşüncelere daldırılmış, ama rahmetli Bahaeddin ÖGEL'in şahsiyetinde o derece mücadeleci olma fikrini de okuyucusuna aktarmayı bir görev bilmıştır. Ayrıca kendisinin bizzat Bahaeddin ÖGEL'in talebesi olması, hocası hakkında kesin hükümlere varmasını kolaylaştırmıştır. Meselâ, "*Hoca dersini sevdiği gibi, talebelere de derslerini sevdirirdi. Çünkü O'nun ders anlatma metodundan dolayı derslerinde, sınıf ve anfi-lerde yer bulmak zordu. Çünkü dersinden sorumlu olmayan öğrenciler de derslerini dinlemeye gelirdi.*" diyerek görüşlerini kesin bir dille yazmıştır.

I. Bölümün ikinci kısmında rahmetli hocanın ilmî ve fikrî yapısı ele alınmıştır. Bu bölümde kıymetli hocam Yuvalı, rahmetli hocasının ilmî ve fikrî yapısını duygusallığını karıştırmadan ilmî bir şekilde,

tâbir yerinde ise "ince elekle" eleyerek yazmıştır. Ayrıca hocasının Türk tarihinde takip ettiği metodu üzerine basa basa vurgulamıştır. Meslek olarak Türk tarihini seçen kişilere, rahmetli hocasının metodunu bir nevi yön göstererek yazmıştır. Bu kısımda Bahaeddin Ögel hocasının Türk ailesi hakkındaki görüşlerini çok açık bir şekilde ortaya koyması ve her Türk insanına lazım olan bilgiler olarak, okuması ve bilmesi lazım gelen konuyu öğrenmesi açısından önemlidir. Meselâ, sayfa 23–25 arasında Mete Han'ın "*Her aile çocuğundan, her kabile askerinden sorumludur.*" sözünü nakletmesi ve bu durumun bugün için ne kadar gerekli olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

II. Bölümde hocam Abdülkadir Yuvalı, rahmetli hocasının yazmış olduğu kitapların toplu listesini tarih sırasına göre vermiş, daha sonra makaleleri, tebliğler ve konferansları hakkında bilgi vererek okuyucunun bunları kolayca bulabileceği şekilde usulüne uygun bir şekilde yazmıştır.

Yine bu bölümde başta eşi Nurten Hanım olmak üzere, rahmetli hocayı tanıyanların yazmış olduğu hatıralar eklenmiştir. En son olarak bölümün sonuna rahmetli hocanın makalelerinden beş tane makale eklenmiştir.

Kitabın son kısmına rahmetli hocanın hakkında yazılanların bir bibliyografyası verilmiştir.

Sonuç olarak kitap, bir bibliyografya kitabıdır. Hocam Abdülkadir Yuvalı, yazmış olduğu bu eserle rahmetli hocasını ölümsüzleştirmiştir. Eser sadece tarihçilerin veya diğer bilim adamlarının değil, bilgi bakımından belirli bir kariyere ulaşmamış veya sadece okuma yazma bilenlerin de okuyabileceği zevk ve ibret (hayat şartları bakımından) alabileceği yönünden faydalı bir eserdir. Hocamın eserde dili herkesin anlayabileceği bir tarzda ve akıcı bir üslup ile kullanması esere ayrı bir değer kazandırmıştır.

“Âkil Muhtar Özden”

Dr. Muhtar Tevfikoğlu, **Akil Muhtar Özden**, Türk Kültürü Araştırmaları Yay., Ankara, 1996, XXV + 222 sayfa.

Yrd. Doç. Dr. Mehmet SARI
Afyon Kocetepe Üni. Eğitim Fak.
Öğretim üyesi

Tanıtmaya çalışacağımız **Akil Muhtar Özden** adlı eser yazarın annesi F. Mukaddes Tevfikoğlu merhumun aziz hatırasına ithaf edilmiştir. İç kapaktan sonra Dr. Âkil Muhtar Özden'in bir resmi bulunan eser, Sunuş, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri, Dr. Âkil Muhtar Özden Müzesi ve Kütüphanesi, Eserlerinden Örnekler ana başlıklarını taşımaktadır. Esere, İçindekiler'den sonra Kısaltmalar listesinin konması, dipnotlarda geniş açıklamaların yapılması ayrı bir ilmîlik kazandırmıştır. Bu dipnotlarda biyografik, bibliyografik, başta tıp olmak üzere dönemin bilim ve kültür tarihiyle ilgili önemli mâlumat mevcuttur.

Dr. Muhtar Tevfikoğlu, Sunuş başlığı altında Ord. Prof. Dr. Âkil Muhtar Özden'in hekimliği, hocalığı ve san'atkarlığı hakkında akıcı ve sürükleyici üslubuyla geniş bir bilgi verir. Bu bilgilerle okuyucu, eserin tamamını okumaya hazırlanır. Âkil Muhtar için, “*annesinden hekim doğmuş diyebiliriz*” (s.XII) ifadesini kullanan Tevfikoğlu, onun hocalığı hususunda da şöyle der: “*Âkil Muhtar, kelimenin tam mânâsıyla örnek bir hoca idi. Derslerini daima bir vicdan ve namus borcunu öder gibi ilmî gerçeklere, ahlakî prensiplere, millî ruha sadakatle veriyordu; ibâdet eder gibi huşu içinde derin bir huzur ve haz duyarak...*” (s. XII)

Günümüzde başta tıp talebeleri ve asistanları olmak üzere, yarınlara ilim hayatını idame ettirecek genç ilim adamı adaylarımıza yol gösterecek olan bu eserde Âkil Muhtar'ın “*Gösterişten, kibirden, başkalarını küçük kendini büyük görmekten, şöhret ve menfaat peşinde koşmaktan, bencillik, kıskançlık, haset ve kinden, yalancılık, tembellik ve nankörlükten uzak... Adalet, hakşinaslık, doğruluk, samimiyet, hoşgörü, merhamet ve şefkatle bezenmiş insansever-*

likle, elseverlikle donanmış”... (s. XIII) olduğunu okuyunca, günümüzdekilerle kıyaslayıp şaşkınlığa düşmekten kendimizi alamıyor ve bu olumsuz gelişmeye çok üzülüyoruz.

Okumaya, ilme ve ilim adamına pek değer verilmeyen günümüzde pek çok ilim ve san'at adamımız gibi Âkil Muhtar'ın da “*13 Mart 1949'da ilim, san'at, fazilet, ferağat, hayır ve hasenatla dolu ömür defterini ilahî emirle*” (s.XVI) kapatıp ebediyet âlemine intikal ettikten sonra unutulduğuna üzülen Dr. Tevfikoğlu, bu acı gerçeği şu cümleyle dile getirir: “*Asıl kabahat hattâ suç, gurur ve iftihar kaynağımız olan millî değerlerimizi yeni nesillere lâıyk oldukları ölçüde tanıtmayan aydınlarımızdadır*” (s. XVI). Elimizdeki **Âkil Muhtar Özden** adlı eser, Dr. Muhtar Tevfikoğlu'nun işte bu üzüntüsünün neticesi olarak hazırlanmış ve bu kıymetli ilim ve ahlâk âbidesi unutulup gitmekten kurtarılmıştır.

Sunuş'un büyük bir kısmını Dr. Muhtar Tevfikoğlu'nun babasının hastalanması üzerine kendilerine müracaat edilen Dr. Âkil Muhtar, Cemil Paşa ve Dr. Haydar İbrahim ile ilgili hatırat oluşturur. Hemen belirtelim ki diğer bölümlerde de görüleceği gibi Sunuş bahsinde verilen dipnotlarda dönemin tıp tarihi ve kültür hayatıyla ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Sunuş'un son paragrafında eserin hazırlanış sebebini Dr. Tevfikoğlu şöyle özetler: “*Aziz Âkil Muhtar'ı hayatı, ahlâkı, ilmî şahsiyeti ve eserleriyle ele alan bu nâçiz çalışmanın tek gayesi—daha önce de belirtildiği gibi—gençlerin önüne özenecikleri bir mükemmeliyet örneği koymaktır. Akil Muhtar'a benzeyen, hattâ onu aşan gençler çoğalırsa, geleceğe daha büyük ümitlerle bakabiliriz inancındayım*” (s. XXV).

Hayatı bölümünde Mehmet Âkil Muhtar'ın 1 Ekim 1877'de İstanbul (Cağaloğlu) da doğduğunu, babasının Mehmet Muhtar Efendi, annesinin Şerife Aliye Hanım, ağabeylerinin Dr. Celal Muhtar ve Dr. Kemal Muhtar olduğunu öğreniyoruz. Hayatının diğer safhalarını da şöyle özetleyebiliriz: Âkil Muhtar ilk tahsilini Üsküdar'da yapar ve Rüştiye'den 13 ya-

KİTAPLAR

şında Pekiyi dereceyle mezun olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye İdadisi'ne girer. Daha sonra o da ağabeyleri gibi Askeri Tıbbiye olan Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane'ye girer. Âkil Muhtar, fakülte yıllarında milliyetçilik hareketlerinden uzak kalmamış, ailesinden aldığı millî terbiye ve mücadeleci yapısı gereği milliyetçi ve hürriyetçi arkadaşlarıyla birlikte istibdat idaresine karşı mücadele etmiştir. Bir müddet sonra da—tam yüz yıl önce – Ekim 1896'da İsviçre'ye gitmiş ve Cenevre Tıp Fakültesi'ne kaydolarak hem daha iyi imkânlarla tıp tahsilini sürdürmüş hem de mücadelesine devam etmiştir. Dr. Muhtar Tevfikoğlu yine bu bölümde, dipnotlarda gösterdiği kaynak ve belgelere dayanarak Âkil Muhtar'ın Cenevre'deki yıllarını; tahsilini, doktorluğunu, mücadelesini, daha sonraları müslüman olan Gürcü asıllı Rus tebalı doktor Nina Zuraboune Odişelice ile evlenme hikâyesini genişçe anlatır.

İkinci Meşrutiyet'in ilânı üzerine Dr. Âkil Muhtar da 12 yıllık ayrıcalıktan sonra yurduna döner. Avrupa'da kendini kabul ettirmiş aranan bir doktorken yurda dönüşünün tek sebebi, içindeki vatan aşkı ve vatana hizmet duygusudur.

Kısa bir süre sonra İstanbul'da da ilmi ve şahsiyetiyle kendini kabul ettirir. İki defa (1917 ve 1919) Tıp Fakültesi Dekanlığına seçilir. Elimizdeki kitapta daha sonra Dr. Âkil Muhtar'ın hocalığı ve idareciliği, işgal yıllarında karşılaştığı güçlükler ve mücadelesi, 1933'te Ordinaryus Profesör oluşu, yanında çalışan diğer ilim adamları, 1943'te emekliliğe sevk edilmesi, Hocanın buna çok üzülüğü, hastalığı ve 12 Mart 1949'da edebî âleme göçüşü yine dipnotlarda verilen belgelere dayanılarak akıcı bir üslupla anlatılır. Merhumun emekliliğe sevk edilmesi üzerine kırılganlığını Abdülhak Adnan Adıvar, defnedildiği gün olan 14 Mart 1949'da neşrettiği makalede dile getirir. Makaleden, ilmin ve ilim adamının o günlerde de (bugün olduğu gibi) kıymetinin bilinmediğini, siyasî emellerle heder edildiğini üzümlere anlıyoruz. Merhum Adnan Adıvar şöyle diyor: "Onun en kuvvetli ihtirası hocalıktı. Derslerinde bulunanlar bilirler; öğretim karşısındakinin dimağına mutlaka bilgiler aşılacak onu en çok bahtiyar eden bir âmidir. Kitap yazmak, araştırmalarını neşretmek de diğer güzel bir ihtirası idi... Paris Tıp Akademisi'ne ilk seçilen Türk âlimi Âkil Muhtar'dı. Ne yazık ki, memleketimizde 1944 senesinde onu zamanın Maârif Vekâleti, hükümetin (müsavat üzere hareket) kararına uyarak hocalıktan tekavüde sevketti... O, lâboratuvarından,

talebesinden henüz değneğini kaka kaka yürüyecek bir yaşta ve bir sıhhat durumunda değil iken ayrılmış olduğu için kalan ilim ve tâlim kudret ve hevesinin kullanılacağı yer kalmadığını görmekte çok, pek çok üzüldü..." (s.25).

Eserin ikinci ana bölümü "Şahsiyeti" bölümüdür. Burada da yine kaynaklardan ve Âkil Muhtar'ın kendi eserlerinden faydalanılarak Dr. Akil Muhtar, İyi İnsan, İyi Hekim, İyi Hoca, Tam Bir İlim Adamı, Hakiki Vatansever—Şuurlu Milliyetçi, Ressamlığı başlıklarıyla genişçe ele alınır. Dr. Muhtar Tevfikoğlu bu hususlarda şöyle der: "Âkil Muhtar tam anlamıyla iyi insandı. Eskilerin tabiriyle bir insan-ı kâmil idi... **İlim Bakımından Ahlâk** adlı eserinde (İlimsiz milletler için saadet ve terakki ihtimali kalmamıştır...) diyor... Âkil Muhtar'ın gözünde ahlâk ilimden çok daha önemli idi. Ve güzel ahlâklı âlimler yetiştirmek onun başlıca ideali idi." (s. 35–36) "Son derece mütevazî idi. Gösterişten, debdebeden, şaşaadan, şatafattan hoşlanmıyordu. Yerli yersiz övünmelerden, başkalarını küçük kendilerini büyük görenlerden, kibir ve azametten nefret ediyordu. (Gösteriş ve kendini beğenmek ruhun kanseridir) sözü onundur... Samimî bir müslümandı. Riyasız, katkısız mümin ve mutekiddi... (Allah korkusu olmayan yere doğruluk ve hakkaniyet girmez) diyordu." (s. 38) "Şuurlu ve samimî bir vatanperverdi. Idealist bir milliyetçi idi. Millî meselelerde çok hassastı... (Bir millette yüksek bilgili, faziletli insanlar ne kadar artarsa o millet o kadar büyük ve o kadar mes'ut olur) diyordu. Âkil Hoca... Bunları sadece söylemekle yazmakla kalmadı; aynı zamanda hayata da geçirdi, yani bizzat yaşadı" (s. 39–40).

Dr. Âkil Muhtar'ın "İyi Hekim" oluşu hususunda da eserde genişçe durulur. Atatürk "Âkil Muhtar Bey çok ince bir doktormuş, tanımamışım" der. Garpta âlim bir Türk hekimi diye tanınan Dr. Âkil Muhtar'a yabancı hocalar (çalışkanlığından ve başarısından dolayı) "Sen Türk değilsin" diyorlar. O'nun verdiği cevap çok mânidir. "Evet Türküm, fakat o milletin mevcut en mükemmellerinden değil" (s. 46), sonra Tevfikoğlu bu hususta şöyle der: "Kıscacası Dr. Âkil Muhtar Bey, mesleğe adını attığı ilk günkü aşk ve heyecanından bir zerre kaybetmeyerek hayata gözlerini yumduğu ana kadar daima ilim tahsil etti, ama hiç bir zaman başkalarının ıztıraplarından vergi tahsil etmedi. "Saadetini sırf maddiyatla arayanlar buraya giremez levhası asılıdır" sözüne değişmez bir prensip olarak hayatı boyunca sâdik kaldı"

(s.47). Elimizdeki kitapta, Dr. Âkil Muhtar'ın hekimlik üzerine söylediği mânâlı sözleri de verilmiş. Bir kaçını anmadan geçemeyeceğim. “*Hekim, vicdanı karşısında kurtulmak için daima bilgisini çoğaltmağa ve dikkatini kuvvetlendirmeğe mecburdur*” (s.49), “*Tababetin binbir zahmeti vardır, amma kendisine aşkla merbut (bağlı) olanları bahtiyar eder*” (s.40).

İlmiyle âmil, insan-ı kâmil bir zâtı muhterem olan Dr. Âkil Muhtar'ın diğer bir hususiyeti de iyi bir hoca oluşudur. Otuz beş senelik hocalığı esnasında binlerce talebe yetiştiren Âkil Muhtar için sayın Tefvikoğlu “*Tereddütsüz denilebilir ki, O, annesinden hekim doğduğu gibi hoca olarak da yaratılmıştır. Derslerini bir vicdan borcunu öder gibi veriyordu. Daha doğrusu, bildiklerini başkalarına da öğretmek onun için bir nevi ibadetti.*” (s. 52) der ve merhumun talebelerinin izlenimlerinden örnekler verir.

Dr. Âkil Muhtar'ın tam bir ilim adamı oluşu hususunda da fazla söz söylemeye gerek yok. Kendisinin sözleri, bu konudaki mevkiini çok güzel ispatlıyor. Şöyle diyor Âkil Muhtar: “*Kitaplar ilim diyarına gelenlere yol gösteren rehberlerdir. İnsan nasıl bir şehre ait rehberi okumakla hiç bir şey öğrenmiş olmasa kitapları hıfz etmekle de mühim bir malûmat kazanmış sayılmaz... Âlim kitapları ezberlemiş olan değildir, bizzat müşahade ve tetkiklerine dayanan malûmat sahibi olanlardır.. En büyük felaketimiz ciddî ve fennî bir surette düşünebilecek zihniyete malik zevattan mürekkep bir sınıf münevverin mevcut olmamasıdır. Bir meseleyi hakkıyla tetkik ve mütalâa ihtiyacını ruhumuz lüzumu kadar şiddetle hissetmiyor..*” (s.57). Özden hakkında söylenenlerle süslenen bu bölüm “Âkil Muhtar'm Batı Literatüründe Geçen Çalışmaları”, sunduğu tebliğler, akademik ve idarî türleri, üzerinde durularak bitirilir.

“Hakiki Vatanperver, Şuurlu Milliyetçi” başlığını taşıyan bölümde de onun Askeri Tıbbiye'de öğreniyken başladığı hürriyet ve milliyetçilik mücadelesi; İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girişi, Cenevre'de ve İstanbul'da verdiği mücadeleler ele alınarak anlatılır.

Âlim ve san'atkâr birisi olan Âkil Muhtar'ın renkli yönlerinden birisi de ressamlığıdır. Dr. Muhtar Tefvikoğlu bu konuda da eserinde geniş dipnotlarla durur ve “*Âkil Muhtar'ın yaptığı resimlerin sayısı-nun 775*” olduğunu belirtir (s.89).

Titiz bir çalışmayla uzun bir zamanda hazırlandı-ğı anlaşılan bu eserin üçüncü anabölümünü Dr. Âkil

Muhtar'ın “Eserleri” oluşturur. Burada Âkil Muhtar'ın eski ve yeni harflerle Türkçe ve yabancı dillerde yayımladığı eserlerin sayısının 264 olduğu belirtilir ve konularına göre eserler sınıflandırılır. Özellikle günümüz ilim adamlarınca muhakkak okunması gereken **İlim Bakımından Ahlâk** adlı eseri üzerinde durulur ve bölüm başlıkları yazılarak kitaptan pasajlar verilir.

Âkil Muhtar'ın bir başka eseri olan **İlim Bakımından Ahlâk** adlı eserin tamamlayıcısı durumunda olan **Aforizma** adlı eser için ise Dr. Tefvikoğlu şöyle der: “*Bu kitap Âkil Hoca'nın muhtelif zamanlarda ve yerlerde çeşitli vesilelerle söylediği aydınlatıcı, yol gösterici sözlerden derlenmiş bir demettir. Başka bir ifade ile, uzun inceleme, müşahade ve tecrübelerden sonra Hoca'nın talebesine verdiği kısa öğütlerdir.*” Dr. Âkil Muhtar'ın bu eseri için S. Ünver de şöyle der: “*Bu eseri baştan aşağı birden okuyamazsınız ve okumamanızı tavsiye ederim. Lâkin başucunuzdan ayırmayınız, zaman zaman kısım kısım okuyun, yalnız okumakla kalmayın, mutlaka hemen tatbik etmeğe de başlayın ve devam edin...*” (s.103).

Tanıtmaya çalıştığımız **Âkil Muhtar Özden** adlı esere, Dr. Âkil Muhtar Özden Müzesi ve Kütüphanesi, Eserlerinden Örnekler başlıklı bölümlerle devam edilir. Tarifile değil, okumakla lezzetine varılacak bu örneklerde özellikle günümüz insanının ihtiyacı olan “*Dostluğun en mühim bir şartı doğruluk ve samimi-yettir.*” (s.139), “*İşlerini doğru görmeyen, gösterişle iktifa eden, mesleğinde mahir olmaya çalışmayan, öğrendiklerini hakiki bilgi sahibi olmak için değil, bir sertifika elde etmek maksadıyla sathî öğrenen, sözlerinde samimi olmıyan, şahsi menfaat için başkalarını aldatan, insan değildir.*” (s.142) gibi tatlı ve düşündürücü ifadeler bulunmaktadır.

İhtisas alanı tıp olmasına rağmen daha ziyade edebiyatla iştiğal eden ve sahasında tek diyebileceğimiz pek kıymetli eserler neşreden, Yahya Kemal dostu ve aşığı Dr. Muhtar Tefvikoğlu, bu eseri hazırlarken faydalandığı kaynakların, **Bibliyografyasını** ve Âkil Muhtar'la ilgili **Resimleri** de kitabın sonuna ilave etmiştir. Titiz bir çalışma mahsülü olarak ortaya çıkan bu eserden dolayı manevî Ağabeyim Dr. Muhtar Tefvikoğlu'na teşekkür etmek millî ve insanî bir görevimdir. Kendilerine nice sağlıklı ve uzun yıllar dilerken, eserin hazırlanmasına vesile olan, ilmiyle âmil, İnsan-ı Kâmil merhum Âkil Muhtar'ı da rahmetle yâd ediyorum.

Ruşen Ferit Kam Hakkında Bir Monografi

M. Nazmi Özalp, **Ruşen Ferit Kam**,
MEB Yay., İstanbul, 1995, 383 sayfa.

Halil ÇELTİK

Kültürümüzün oluşumunda emeği geçen büyüklerimizi yeni nesillere tanıtmak bizlerin görevi olmalıdır.

Bu büyükleri tanıtmak için onların hayatlarını, yetişme tarzlarını, aldıkları eğitimi, buldukları çevreyi ayrıntılı bir biçimde ortaya koymak gerekir. Bunu yaparken de o kıymetli insanları fildişi kulelerde yaşayan kişiler değil, diğer insanlar gibi yiyip içen, cemiyetin içinde yaşayan; yeri gelince sevinen, üzülen, birtakım duyguları olan birer insan olduklarını unutmamalıdır. Onları tanımamız için ansiklopedilerde verilen bilgiler genellikle yetersizdir. Dolayısıyla bu kişiler hakkında monografilerin yayınlanmasına ihtiyaç vardır.

Bu önemli büyüklerimizden biri de kemeçe üstadı Ruşen Ferit Kam'dır. M. Nazmi Özalp, yayınlamış olduğu **Ruşen Ferit Kam** isimli eseriyle onu ayrıntılı bir biçimde tanıtmak istemiştir.

Kitap şu başlıklardan meydana gelmektedir: Sunuş (13–18), Hayat Hikâyesi (19–35), Resmî Görevleri (35–44), Aile Çevresi ve Kişiliği (45–58) Arkadaşları ve Sanat Çevresi (59–74), Mûsikî ve Edebiyat Hayatı (75–96), Türk Mûsikisinde Yeri ve Mûsikî Anlayışı (97–132), Türkiye Radyolarına Hizmeti (133–168), Kemeçe İcracılığı ve Kullandığı Sazlar (169–188), Seyahatleri ve Yurtdışı İlişkileri (189–220), Çalışmalarından Seçmeler (221–346), Son Söz (347–356), Bibliyografya (357–366), Dizin (367–383).

Kitabın “Son Söz” başlıklı bölümünde belirttiğine göre M. Nazmi Özalp, R.F. Kam ile 1951'de tanışarak onun öğrencisi olmuş ve ondan kemeçe dersleri almıştır (s. 347–356). Böylece aralarında başlayan hoca–öğrenci münasebeti pekişerek dostluğa dönüşmüş ve bu dostluk, R.F. Kam'ın 1981'deki vefatına kadar devam etmiştir.

Bu otuz yıllık dostluğun sonunda R.F. Kam'ın evrâk-ı metrûkesinin önemli bir bölümü Nazmi Özalp'a intikal etmiştir. Bunlar arasında R.F. Kam'ın yayınlanmamış çok sayıda çalışmaları, sazları, mektupları vb. kıymetli belgeler vardır. Mektuplardan bir kısmı da R.F. Kam'la ilgili olarak M.N. Özalp'a yazılmıştır. Mektup yazarları arasında Mehmed Âki; Mesut Cemil, Jan Rypka, Selâmi Bertuğ, Murat Öztoran, Cevdet Kozanoğlu, Refik Ahmet Sevgil ve Suphi Ezgi gibi önemli kişiler vardır. Eserde verilen bilgilerin hemen hepsi yazarın hatıraları başta olmak üzere, bu mektuplara ve R.F. Kam'la yapılan röportajlara dayanır.

Ruşen Ferit Kam (26 Mart 1902–28 Temmuz 1981), Darülfunun'da şerh-i mütûn ve İran edebiyatı tarihi müderrisliği yapan Ömer Ferit Kam (1864–21 Mayıs 1944)'ın dördüncü çocuğudur. Çocukluğu İstanbul'un çeşitli semtlerinde geçmiştir. 18. yüzyılın meşhur şair ve bestekârı Yahyâ Nazîm hakkında hazırladığı mezuniyet teziyle (**Şâir ve Bestekâr Nazîm, Hayatı, Eserleri Hakkında Tedkikat**, Hilal Matbaası, İst. 1933) 1927'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olmuş; mûsikî ve edebiyat hocalığı yapmıştır.

Kitapta belirtildiğine göre R.F. Kam'ın dedesi Ahmet Muhtar Paşa, sanatı ve sanatkârları seven kültürlü bir kimse olduğu için konağında mûsikî sohbetleri düzenler. Bu sohbetlere dönemin ünlü sanatkârları katılır. Bu toplantıların etkisiyle onda yavaş yavaş mûsikî zevki gelişmeye başlar (s.23).

Komşuları Tanbûrî Cemil Bey'in oğlu Mesut Cemil ile yakın arkadaşlık kurar. Onun ısrarıyla kemençe çalmaya başlar. Tanbûrî Cemil Bey'in plaklarını dinleyerek kendi kendine kemençe çalmayı öğrenir (s.81). Bu arada Rauf Yekta başta olmak üzere Ali Rifat Çağatay, Refik Tal'at Alpman, Karcıgar Mazhar Bey, H. Sadeddin Arel, Kanunî Âmâ Nâzım Bey gibi hocalardan özel dersler alarak kendisini yetiştirir ve ülkemizin en önemli kemençe üstatlarından biri olur.

1924'te Dârülelhân'da kemençe muallimi olarak göreve başlayan R.F. Kam, ömrü boyunca çeşitli okullarda mûsikî ve edebiyat hocalığı yaptı. Nazmi Özalp bu hususu şöyle dile getiriyor. "*Ruşen Kam bir yandan solo ve koro programlarına kemençe sanatkârı olarak katılırken, diğer yandan genç sanatkâr adaylarına mûsikî tarihi, mûsikî nazariyatı, Türk edebiyatı, özellikle Şark edebiyatı dersleri verirdi. Sanat mûsikîmizin ayrılmaz bir parçası olan 'Divan Edebiyatı'nı çok iyi bildiğinden bu görevini de yıllarca başarı ile yönetti*" (s. 149).

R.F. Kam, Türkiye Radyoları'nın kuruluşundan itibaren Mesut Cemil ile birlikte Ankara ve İstanbul şubelerinde çalışarak radyoya büyük hizmetlerde bulundu. 1942 yılından itibaren altı yıl boyunca "İzahlı Müzik Saati" adlı bir program hazırladı. Programda okunacak şarkıların güftesi, bestesi ve makamı gibi konularda açıklayıcı bilgiler vererek bu eserlerin tanınıp sevilmesini sağladı (s.149). Eski eserleri nota olarak onların bestelerini unutulmaktan kurtardı.

R.F. Kam, klâsik mûsikîmizle ilgili birçok malzeme toplayarak zengin bir arşiv oluşturdu. Hayatının son günlerinde bu kıymetli malzemenin bir kısmını Millî Kütüphane'ye, bir kısmını da kitabın yazarı Nazmi Özalp'a verdi (s. 55-56). Klâsik mûsikîmiz alanında incelemeler yapan R.F. Kam, bunların bir kısmını çeşitli dergilerde yayınladı. Yazar, onun bu yazılarından bir kısmını "Çalışmalarından Seçmeler" başlığı altında örnek olarak eserine almıştır (s. 221-235). Bu incelemelerden Şair ve Bestekâr Nazım (s.245-251), İtrî (s. 265-275), Udî Nevres Bey (s. 275-279), Rauf Yekta (s. 279-282), Aydınlı Şemseddin Nahîfî (s. 282-284), Kazasker Mustafa İzzet Efendi (s. 285-298) gibi yazılarında, kişilerin daha

çok mûsikîmizdeki yerleri üzerinde durduğu görülmektedir.

"Edebiyat ve Mûsikîde Şarkı" adlı yazısında ise, kaynakların şarkı hakkında verdiği bilgilerden bahseder ve İ. Hamî Danişmend'in görüşünü benimseyerek şarkı kelimesinin Türkçe olduğunu söyler. Divan edebiyatının sosyal hayattan uzak olduğunu söyleyenlere karşı çıkar. Şarkıların sosyal hayatı anlatan eserler olduğunu örnekleriyle birlikte belirterek, Divan edebiyatının, toplumun içinde yaşayan ve ona yabancı olmayan bir edebiyat olduğunu vurgular (s. 336-345).

Cumhuriyetten sonra Türkiye'de mehteri yeniden canlandırma çabaları başlar, fakat elde yeterli bilgileri yoktur. Dönemin basın-yayın müdürünün isteği üzerine R.F. Kam'ın mehter hakkında hazırladığı rapor, bizde bu konudaki ilk önemli araştırmalardandır. Kitapta örnek olarak verilen "500 Senelik Mehterhâne", "Mehter Takımının İlk Kurulma Tarihine Bir Bakış" isimli yazılarda mehterin kuruluşu, kıyafetleri, sazları çalış ve dinleme usûlleri, Selçuklular ve Osmanlı'da mehterin yeri gibi konularda önemli bilgiler verilir (s. 329-336).

R.F. Kam, konser vermek, mûsikî programları düzenlemek amacıyla zaman zaman yurt dışına dâvet edilmiştir. Gittiği bu dâvetlerde ülkemizi başarıyla temsil etmiş, mûsikîmizi geniş halk kitlelerine sevdirmeye çalışmıştır. Bütün bu hizmetleri yaparken de hiçbir zaman maddî çıkar peşinde koşmamış; klâsik mûsikîmizin sevilmesi ve yaşaması için çalışmıştır (s.191).

M.N. Özalp yazmış olduğu **Ruşen Ferit Kam** isimli eseriyle onun hayatı, sanatı ve eserlerini teferuatlı bir şekilde tanıtarak monografi alanındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur. Yazar, iktibas ettiği mektuplar ve anlattığı hâtıralarla esere akıcı bir anlatım kazandırmış, sohbet üslûbu içerisinde, okuyucuyu sürükleyen bir anlatım dili kullanmıştır.

Kitapta R.F. Kam'ın monografisi anlatılırken aynı zamanda onun dostları, sanat çevresi, mûsikî ve Türkiye radyoları hakkında önemli bilgiler verilmiştir. Böylece hem R.F. Kam hem de onun yaşadığı dönem etraflı bir biçimde tanıtılmıştır. Kitap bu yönüyle de önemlidir.

“Hatıra Kitabı”

Sadi BAYRAM

Ekrem Hakkı Ayverdi, *Hatıra Kitabı*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, Özal Matbaası, İstanbul, 1995, 436 sayfa.

Türk Kültür mirasımıza ömrünü vakfeden mimar Ekrem Hakkı Ayverdi, Balkanlardaki Türk eserlerini elden geldiği kadar başmda bulunduğu değerli ekibi ile araştırmış, kitap haline getirerek bu araştırmaları ilim âlemine sunmuş, büyük bir araştırmacı mimarımızdır. Ekrem Hakkı Ayverdi’yi bu satırlarda rahmet ve minnetle anmayı değerli bir görev telakkî ediyorum.

Beş cilt halindeki **Osmanlı İmparatorluğu’nun İlk Devir Mimarisi’ni** bizlere kazandırması, başlıbaşına bir enstitü işidir. Ömrünü ve kazancını gelecek nesillere vakfeden, arkasında 15 restorasyon, 81 makale, 16 dev eser bırakan bu mümtaz araştırmacı için hazırlanan anma kitabı, değerli makalelerden meydana gelmektedir.

Eserde Dr. M. Uğur Derman “Ekrem Hakkı Ayverdi İçin Rihlet Tarihi”, Doç. Dr. İ. Aydın Yüksel “Ekrem Hakkı Ayverdi Bibliyografyası”, Muhittin Serin “Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Ekrem Hakkı Ayverdi Hat Koleksiyonu Envanteri”, Prof. Dr. İbrahim Numan “Ekrem Hakkı Ayverdi Hat Koleksiyonu Envanteri”, Prof. Dr. İbrahim Numan “Ekrem Hakkı Ayverdi ve Türk Mimarlık Tarihi A-

raştırmalarında İnsan”, Prof. Dr. Ali Yardım “Temel Kültür Müesseselerimizden Darülhadisler”, Sadettin Ökten “Yapı Mühendisliği ve Sanayi Devrimi”, Prof. Dr. Oktay Aslanapa “Eski Türk Resim ve Minyatür Sanatında Kadın Tasvirleri”, Hüsrev Tayla “Lâle Devri Öncesi Bir Osmanlı Eseri: Balat Ahrıda Sinagogu Restorasyonu”, Prof. Dr. Mübahat Kütükoğlu “I. Dünya Savaşı Arefesinde İngiliz Hükümeti’nin El Koyduğu Gemiler ve Türk Kamu Oyu”, Doç. Dr. İ. Aydın Yüksel “Sadrazam Rüstem Paşa Vakıfları”, Dr. Feridun Emecen “Saruhanogulları ve Mevlevilik”, Prof. Dr. İsmail E. Erünsal “Yeni Bir Kaynağın Işığında Somuncu Baba”, M. Kâmil Dürüst “İstanköy Adasında Osmanlı Dönemi Yapıları”, Dr. Ş. Bârihüdâ Tanrıkorur “Manisa Mevlevîhanesinin Restorasyonu, Tenkid ve Teklif”, Abdülkadir Özcan “Türklerde Gâzâ Geleneği”, Prof. Dr. Faruk Sümer “Fatih’in Son Seferi Hangi Devlete Karşı İdi”, Dr. Cinuçen Tanrıkorur “Türk Musikisinde Usûl-Vezin Münasebeti”, Prof. Dr. Hakkı Önkal “Türk Türbe Mimarisindeki Değişim Üzerine”, Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı “Bilgi Çağında Eğitimi Bekleyen Mesleler” konulu makaleler yer almaktadır.

BILGE Dergisinin 10. sayısında “Atatürk Kültür Merkezi’nin Faaliyetleri” başlıklı yazının Türk Toplumuna İlgili Sosyal Araştırmalar Bilim ve Uygulama Kolu Başkan ve üyelerinin adları ile Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı’nın görevde kaldığı tarihler baskı aşamasında yanlış basılmıştır. Doğrusu:

Türk Toplumuna İlgili Sosyal Araştırmalar Bilim ve Uygulama Kolu:

Başkan: Prof. Dr. Mustafa ERKAL

Üye : Prof. Dr. Cihat ÖZÖNDER

Üye : Doç. Dr. Salim CÖHÇE

Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu:

Başkan: Prof. Dr. Halûk KARAMAĞARALI

Üye : Prof. Dr. Nihat BOYDAŞ

Üye : Prof. Dr. Yıldırım YAVUZ

Üye : Doç. Dr. Hakkı ACUN

Üye : Dr. Kâmil UĞURLU

Aydın Sayılı (1983-1993) olacaktır. Düzeltir, özür dileriz.

“Nasreddin Hoca'nın Dünyası”

Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu (Haz.),
Nasreddin Hoca'nın Dünyası, UNES-
CO 1996 Nasreddin Hoca Yılı, Türkiye
İş Bankası Kültür Yayınları, Ank., 1996,
248 sayfa + Resim.

Alev (KÂHYA) BİRGÜL

Atatürk Kültür Merkezi Türk Toplumunu
İle İlgili Sosyal Araştırmalar Bilim ve
Uygulama Kolu Uzmanı

Kitap, Dr. Mehmet Önder'in yazdığı bir “Önsöz”le başlamaktadır. Burada, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurulu olan UNESCO, son yıllarda Mevlâna, Yunus Emre, Ahmed Yesevî gibi, düşünceleri ve eserleriyle insanlığa mal olmuş Türk büyükleri için günler, haftalar düzenlenmesini, bu büyüklerin uluslararası boyutlarda anılmasını, üye ülkelere tavsiye ederek, geçtiğimiz 1995 yılını da “Hoşgörü Yılı” olarak ilan edildiğinden bahsedilerek, ‘Hoşgörü Yılı’ denince, her ülkede bilinen, dünyayı kucaklamış olan Nasreddin Hoca'mız anılmaz mı? diye sorularak, UNESCO'nun bunu da düşünerek, 1996 yılını Nasreddin Hoca'ya ayırdığı belirtilmektedir. Daha sonra Nasreddin Hoca hakkında bilgi verilmektedir. Şöyle ki; XIII. yüzyıl Anadolu Selçukluları devrinde yaşadığı bilinen ve bütün yaşamı belgelendirilen Nasreddin Hoca, keskin zekâlı bir humoristtir. Çoklarının dediği gibi Anadolu'yu istilaya kalkışan Timur'la falan ilgisi yoktur. XIII. yüzyılın başlarında Eskişehir'in Hortu Köyü'nde (şimdiki Nasreddin Hoca Köyü) doğmuş; köyün az ötesindeki Sivrihisar medreselerinde okumuş bir Anadolu çocuğu... Okumaya ve öğrenmeye meraklı. Gençliğinde,

devletin başkenti Konya'ya gelmiş, Konya medreselerinde fıkıh (hukuk) okumuş, Mevlâna'yı tanımış, tasavvuf öğrenmiştir. O yıllarda Konya'da çok sayılan ve sevilen mutasavvıf Seydi Mahmud Hayranî'ye bağlanmış, bir ihtimalle onun müridi olmuştur.

Seydi Mahmud Hayranî'nin Akşehir'e gelip, yerleşmesiyle, Nasreddin Hoca da şeyhini yalnız bırakmamış, o da Akşehir'e göç ederek, bir mahallede sade bir yaşam sürmeye başlamıştır. Her biri Nasreddin Hoca'nın yaşamından bir parça olan fıkralarından öğrendiğimize göre, orada evlenmiş, geçinebilmek için yeri geldikçe imamlık, gölge kadılığı (kadı yardımcılığı) yapmıştır. Artık toplumun içinde, toplumun bir bireyidir. O da gülecek, eğlenecek, acıkacak, komşularıyla ilişki kuracak, halkla birlikte yaşam savaşı verecek, çoluk çocuğa karışacaktır. Yaşadığı kasabada iyiler, kötüler, güzeller, çirkinler vardır. Hırsızlar, rüşvet alanlar, görgüsüzler, dolandırıcılar, dalkavuklar vardır. Bunlar toplumun hastalıkları, rahatsızlıklarıdır. Nasreddin Hoca, kıvrak zekâsı, yaşam tecrübesi ve sağduyusuyla toplum rahatsızlıklarını birer birer teşhis ederek, bunları yüze çıkaran, yeri geldikçe kangren olmuş bu rahatsızlıklara espri gücüyle neşter atan bir sosyal hekimdir. Bir gerçek adamdır denilmiştir.

Her ne hal ise, Nasreddin Hoca, yüzyıllar içinde türbesinin bulunduğu Akşehir'den taşarak Anadolu'ya yayılmış, XV. yüzyıldan sonra Anadolu'ya sığınmayan Hoca, Asya, Türk devletlerinde benimsenmiş, Azerbaycan'dan, Asya Türkistanı'na Doğu Türkistan'dan, Uygurlara, Çin'e, Hint'e girmiş, Osmanlıların önce Rumeli'ne, sonra Balkanlar'a taşıdığı Nas-

reddin Hoca, Avrupa içlerine kadar uzanmıştır. Birçok Nasreddin Hoca fıkralarını Araplar kendi ülkelerine taşıyarak Cuha'ya mal etmişlerdir.

Gün gelmiş, Nasreddin Hoca dünya milletlerinin ortaklaşa malı olmuş, değişik adlarla ona sahip çıkılmış, gerçekleri güldüren, güldürürken düşündüren bu insan bugünkü şöhretine ulaşmıştır, denilerek bu kitabın, çeşitli ülkelerdeki Nasreddin Hoca'ya da Nasreddin Hoca incelemelerini derli toplu bir araya getiren bu konularda bilgiler veren tek kaynak olma niteliğini taşıdığı vurgulanmıştır.

Dr. Dieter Glade "Almanların Nasreddin Hoca'sı" başlıklı yazısında "Hoca'nın Anadolu kökenli fıkraları beni öyle etkiledi ki, derlediğim fıkralarını Almanca'ya çevirmeye başladım" diyerek, Türkler ve Türk kültürünü Almanya'ya taşımasının Türk-Alman dostluğuna katkıda bulunduğu inancında olduğunu vurgulamıştır. Almanya'daki fıkralarla Nasreddin Hoca fıkraları arasındaki benzer yönleri ortaya koymaya çalışmaktadır. Prof. Dr. Melahat Özgü, "Alman Kaynaklarına Göre Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında, Almanların Nasreddin Hoca'yı, hangi kaynaklarımızdan tanıdıklarını, en çok hangi sorular üzerinde durduklarını, sonunda da bizlere görüşlerinde ne verdiklerini araştırdığını ve çevirmenlerin çoğunun Alman çeviriciler tarafından yapıldığını belirtmiştir. Almanların Hoca'yı farklı tanıdıklarını, kendi fıkra kahramanlarına benzetmek istediklerini ancak arada çok büyük farkların olduğunu ortaya koymaktadır. Prof. Dr. Şevket Plana, "Arnavutluk ve Kosova Arnavutlarında Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında Arnavutluk ve Yugoslavya'da Nasreddin Hoca'nın bilindiği, aynen benimsendiği belirtilerek, Arnavut halk hikâyecileri Hoca'yı kendilerinin bildikleri için birçok davranışlar ahlâk bakımından Arnavut halkına özgü mutlu çözümlerle Hoca'ya bağlanmıştır, denilerek, Nasreddin'in fıkralarında Türkler ve öteki milletler için genel olan konulardan başka çeşitli yaşam alanlarından Arnavutların da yöresel özelliklerini görmekteyiz, demiştir ve örneklendirmiştir. Çağatay Koçar, "Türkistan Halk Edebiyatında Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında Türkistan halk edebiyatında geniş bir yer tutan Nasreddin Hoca ve fıkraları halk

tarafından asırlar boyu yaşatılarak devam ettirilmekte, zamana ve zemine göre uygun hale getirilerek söylenmekte olduğu belirtilerek, Türk dünyasında değişik bölgelerde Nasreddin Hoca'nın türlü isimlerle anılmakta olduğundan bahisle, Türkistan'daki Kazak Türk boyu, "Koca Nasır", Kırgız Türk boyu "Apendi", Türkmen Türk Boyu "Nasreddin Efendi" veya "Efendi", Özbek Türk boyu "Afandi" veya "Nasriddin Afandi" adını verdikleri vurgulanmıştır. Çeşitli yayınlardaki Nasreddin Hoca bahisleri üzerinde durularak çeşitli ülkelerdeki heykelleri üzerinde yazılı şiirlerden örnekler verilmiştir. İmran Babayev-Paşa Efendiyev, "Azerbaycan'da Nasreddin Hoca Fıkraları ile İlgili Çalışmalar" başlıklı yazısında; Azerbaycanlıların en çok hoşlandıkları fıkraların Nasreddin Hoca'nın adına bağlı olarak anlatılan fıkralar olduğunu belirterek, çeşitli derlemelerle neşriyatlarının yapıldığından bahsedilmektedir. Prof. Dr. Hamit Araslı, "Azerbaycan'da ve Türkistan'da Yaşayan Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında, Nasreddin Hoca'nın Azerbaycan'da Molla Nasreddin, İran'da Hoca Nasreddin, Kazaklar arasında Koca Nasrüddin, Özbeklerde Nasreddin Efendi adı ile meşhur olduğunu, bütün Türk halkları için Nasreddin adının dogma ve aziz olduğunu belirterek, yalnız Türk halkları değil, onlarla komşu olan halklar da bu ada hürmet besler, onun derin mazmunlu lâtifelerinden faydalanırlar, denmektedir. Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu, "Nasreddin Hoca'nın Özbekistan ve Azerbaycan Varyantları" başlıklı yazısında, Özbekistan ve Azerbaycan'da anlatılan fıkralardan örnekler vermektedir. Bu kültürlerin, ülkemiz kültürüne çok yakın olduğunu vurgulamaktadır. Toramirzo Cabbarov, "Dünyanın Oğlu Özbek-Türk Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında Özbekistan'da ve dünyada Nasreddin Hoca'nın tanındığını, onların halk kahramanlarıyla eşit tutulduğunu ve fıkralarından örneklerle, sevildiğini anlatmaktadır. Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, "Viyanada Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında, oralarda Nasreddin Hoca'dan alınan veya onun fıkraları formunda olarak tesbit ettiği fıkralardan örnekler vermektedir. Prof. Dr. Lamiye Hacı Osmanoviç, "Bosna-Hersek'te Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında, Bosna-Hersek topraklarındaki bilim adamlarını,

araştırmacıları ve Nasreddin Hoca'ya ait olan fıkra ve nüktelelerin derleyicilerini bu mesele öncelerden beri ilgilendirmektedir. Buralarda, Nasreddin Hoca hakkında yazılan yazılar, kitaplarda veya dergilerde derlenen fıkra ve nükteleler yeterince varsa da, özgün olan araştırmaların sayısı görece azdır, denilerek Yugoslavya'daki neşriyattan söz edilmektedir. Ahmet Cebeci, "Bulgaristan'da Nasreddin Hoca Fıkraları" başlıklı yazısında, Bulgaristan'da da Türk Kültürünün yaygınlığından söz ederek Nasreddin Hoca'nın Türk ve Müslümanlar tarafından tanındığı gibi Bulgarlar arasında da tanındığı ve Hristiyan Gagauz Türkleri arasında da bilindiği üzerinde durarak, Bulgaristan'da Nasreddin Hoca üzerine yayınlar olduğunu belirtmiş ve fıkralarından örnekler vermiştir. Dr. Xénia Célnarova, "Çek Yazar Josef Kainar'ın Anlayışıyla Nasreddin Hoca", başlıklı yazısında Nasreddin Hoca'nın Yakınoğu Orta Asya ve Güneydoğu Avrupa memleketlerinde olağanüstü bir beğeni kazandığını, Çekler ve Slovakların da yakından tanıdıklarını, çeşitli dillerden çevirileri yapıldığı ve tiyatro eserlerinin bulunduğunu vurgulamıştır. Dr. İrfan Ünver Nasrattınoğlu, "Çin Halk Cumhuriyeti ve Uygurlarda Nasreddin Hoca ile İlgili Tespitler" başlıklı yazısında, Nasreddin Hoca'nın Çin Halk Cumhuriyeti'nde çok iyi tanındığını ve burada geniş çalışmalar yapıldığından bahsederek, Film, Çizgi film, Müzik Kaseti, Halk Goşakçısı, Süreli Yayınlar, Kitaplar, Karikatürler, ve Kağıt Kesme Sanatından örnekler verilmektedir. Şükrü Kurgan, "Çin'deki Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında Nasreddin Hoca'nın Çin'de tanındığı ancak bir başka kişilik ve isimle tanındığı ama bunun Nasreddin Hoca olduğu kanısı belirtilecek, orada bilinen fıkralarla Nasreddin Hoca fıkraları arasındaki benzerliğe dikkat çekilmiştir. Rostislav Holthoer, "Nasreddin Hoca-Finlandiya'daki Zaman Ötesi Doğulu Kozmopolit" başlıklı yazısında Nasreddin Hoca'nın Finlandiyalılarda dahil olmak üzere pek çok milletin fıkra ve masallarında yaşamakta olduğunu vurgulamaktadır. D. Mehmet Önder, "Fransa'ya Uzanan Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında, Batı dünyasının Nasreddin Hoca'ya bir sosyolog gözüyle baktığını, onu nükte çemberi içinde, toplumun yaralarını, rahatsızlıklarını, ortaya koyan bir halk fi-

lozofu olarak tanıdığını ve onun hakkında Fransa'da birçok eserin bulunduğunu vurgulamıştır. Tudora Arnaut, "Gagauzlarda Nasreddin Hoca", başlıklı yazısında Gagauz kültürünün Türk kültürünün devamı olduğu, Nasreddin Hoca'nın Gagauz halkı arasında da çok yaygın olduğu ve bu konudaki yayınlardan söz edilmektedir. İbrahim Dakukî, "Irak Türkmenlerinde ve Araplarda Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında Nasreddin Hoca'nın halkın tanıdığı nüktedan tipler arasında en mühim yeri işgal ettiğinden söz edilerek, Başka Milletlerin Edebiyatlarında Hoca, Arap Nasreddin Hoca'sı: Cuha- Fars Nasreddin Hoca'sı başlıklarında Nasreddin Hoca benzerlerinden söz eder. Dr. Cevat Heyet, "Molla Nasreddin İran'da," başlıklı yazısında, bugün İran'da ve Azerbaycan'da en çok kabul edilen fikre göre Molla Nasreddin, yüzyıllar boyu halk tarafından genelleştirilmiş efsanevi bir şahsiyettir ve Molla Nasreddin lâtifeleri adıyla meşhur olan fıkralar, tarih sürecinde, halk tarafından yaratılmış ve sonradan Molla'nın adına bağlanmıştır, denilerek, Azeri ve Fars dillerinde fıkralardan örnekler verilmiştir. Ord. Prof. Dr. Anna Masala, "Nasreddin Hoca İtalya"da başlıklı yazısında, Nasreddin Hoca'nın Bertoldo ve Avrupa'daki benzerleri gibi ölmediğini, ölemeyeceğini, onlar gibi kurnaz şahsiyetleri temsil etmediğini, O'nun geniş kültürü olan bir Hoca olup, Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı kültürünü yaydığını vurgulamaktadır. Mitsuko Kojima, "Nasreddin Hoca Japonya'da," başlıklı yazısında Japon kültüründeki fıkra kahramanı, Nasreddin Hoca fıkralarındaki benzerliklere değinerek, Japonya'da Nasreddin Hoca ile ilgili kitapların çok az olduğunu ve yayınlardan bahsederek, Japon günlük yaşamında Nasreddin Hoca fıkralarının yerinden ve kendi yaşantısında yer alan Hoca fıkralarından bazılarını örnek vermiştir.

Kutlu Adalı, "Nasreddin Hoca ve Kıbrıs" başlıklı yazısında, Kıbrıs olayları izlenirken karşılaşılan durumların, Hoca'nın öyküleriyle yorumlandığında, her olay karşısında onun çarpıcı, ince, kıvrak, pratik ama, mantık yüklü zekâsının uyarıcı, çözümleyici, yönlendirici, ibret ve ders verici sonuçlara götürdüğü belirtilerek, yaşayan Nasreddin Hoca'nın her yaşanan olayda var olduğu da vurgulanarak, öykülerinden örnekler vermektedir. Edit Tasnadi, "Eski Macar Edebiyatında, Nasreddin Hoca Fıkralarının İzleri" başlıklı yazısında Nasreddin Hoca fıkralarının evrensel insanî yönleri nedeniyle, halk edebiyatının sınır tanımayan yollarından geçerek Avrupa ülkelerine ka-

dar ulaştığını belirterek, Macaristan'da Nasreddin Hoca'yla ilgili yayınlardan bahsetmiştir. Prof. Dr. Olivera Yaşar-Nasteva, "Makedonlarda Nasreddin Hoca" başlıklı makalesinde, Nasreddin Hoca'nın Makedonya'da da tanındığını ve onun hakkında eserlerin bulunduğunu belirterek, Nasreddin Hoca Venedik'te başlığında bir hikaye anlatmaktadır. Dr. N. Ahmet Asrar, "Pakistan'da Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında, Pakistanlıların Nasreddin Hoca'yı kendilerinden biri veya Pakistanlı güldürü ustası olduğu iddiasında olmadıklarını, ama Nasreddin Hoca'yı tanıdıklarını ve sevdiklerini eserlerinin çocuk kitapları arasında yer aldığını belirterek Nasreddin Hoca hakkında yazılan kitaplardan örnekler verilmiştir. Prof. Dr. Mihail Guboğlu, "Romen Edebiyatında Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında Nasreddin Hoca fıkralarının Romen edebiyatına nasıl ve ne zaman gelmiş olabileceğini çeşitli kaynaklara dayanarak açıklamaya çalışarak bu eserlerden örnekler vermektedir. Warin Sinsoongsud, "Tayland'da Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında Taylanda da Nasreddin Hoca'nın değişik isimlerle tanındığını ve ona benzer bir halk kahramanlarının olduğunu belirterek aralarındaki benzerliklerden söz ederek, fıkra kitaplarını tanıtmaktadır. Prof. Dr. Nimetullah Hafız, "Yugoslavya'da Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında Nasreddin Hoca fıkralarının, Osmanlıların Balkanlar'da yayılmasıyla Yugoslavya'da yaşayan Türk, Sırp, Hırvat, Arnavut, Makedon, Sloven, Macar gibi ulus ve halklar arasında yaygınlaştığı savını ortaya koyarak, kaynaklarda Nasreddin Hoca hikayelerini incelemiştir. Tacida Hafız, "Yugoslavya'da Nasreddin Hoca ile İlgili Yayınlar" başlıklı yazısında, Nasreddin Hoca fıkralarının Balkan memleketlerinde uzun bir geçmişe sahip olduğunu vurgulayarak, Nasreddin Hoca ile İlgili Kitaplar, Nasreddin Hoca ile İlgili Makale ve Tebliğler, Türkçe ve Başka Dillere Çevrilmiş Yayınlanan Nasreddin Hoca Fıkraları başlıklarında konuyu incelemiştir. Necati Zekeriya, "Yugoslavya'daki Türkçe Çocuk Dergilerinde ve Okul Betiklerinde Nasreddin Hoca'nın Fıkraları" başlıklı yazısında, Yugoslavya'nın ulus ve halkların harman yeri olduğunu ancak güldürü anlayışlarının aynı olduğunu ve hepsinin Nasreddin Hoca'yı tanıdıklarını vurgulayarak Türk çocuklarının orada Türkçe olarak yayınladıkları dergilerinden ve çocuk yayınlarından söz etmektedir. Süreyya Yusuf "Sırp-Hırvat Dilinde Nasreddin Hoca", başlıklı yazısında Sırp-Hırvat edebiyatında yer alan Nasreddin Hoca'ya ilişkin eserleri ve bu eserlerdeki,

Türkçe unsurları irdeleyerek kaynaklardan örnekler vermiştir. Feyyaz Sağlam, "Nasreddin Hoca Batı Trakya'da" başlıklı yazısında, Nasreddin Hoca'nın dünya kültürü üzerindeki yeri, etkileri ve önemi üzerine yapılan bilimsel çalışmalara panoramik bir yaklaşımla bakıldığında; gerek Türk dünyasında, gerekse diğer milletlerin büyük bir bölümünde tanındığı, benimsenip sevildiğini vurguladıktan sonra Nasreddin Hoca açısından yapılan çalışmaların bir bütün içerisinde de değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durur. Yunanistan ve Nasreddin Hoca, Batı Trakya Türk Kültüründe, Nasreddin Hoca, Batı Trakya Türk Basınında Nasreddin Hoca, Batı Trakya Türk Çocukları ve Nasreddin Hoca, Batı Trakya'da Nasreddin Hoca Fıkraları ve Sonuç başlıklarında konuyu açıklamaya çalışmıştır. Nail Tan, "Sahne Sanatlarımızda Nasreddin Hoca", başlıklı yazısında, Türk sahne sanatlarında doğrudan doğruya Hoca'nın mizahî kişiliğini ele alan eserlerden söz ederek, tablolarla örneklendirmiştir. Prof. Dr. Gönül Ayan, "Nasreddin Hoca ve Paris Millî Kütüphanesindeki Bir Yazma" başlıklı yazısında, Nasreddin Hoca, Türk halk felsefesinin, nükte ve fıkra edebiyatının şöhreti etrafında toplandığı ilk büyük isimdir, diyerek yazmalardaki Nasreddin Hoca fıkralarından örnekler vermektedir. M. Türker Acaroğlu, "Nasreddin Hoca'nın İkiz Kardeşleri", başlıklı yazısında, biz Türklerin Nasreddin Hoca'ya yalnızca ulusal bir komik kahraman gözüyle bakmayı, onu sınırlarımız ötesinde de büyük ün kazanmış bir kahraman olarak gördüğümüzden bahisle Hoca'nın bizdeki ve diğer ülkelerdeki ikiz kardeşlerinden söz ederek, bunun bir model alma çabası olduğunu üzerinde durmaktadır. Atanur Meriç, "Minyatürlerde Nasreddin Hoca", başlıklı yazısında, toplumun "halk filozofu" olarak adlandırdığı, Nasreddin Hoca'nın Türk minyatür sanatında, minyatür tekniğine uygun minyatürlerden 6 adet örnek vermiştir. A. Esat Bozyiğit, "Türkiye'nin Dünya Elçisi Nasreddin Hoca" başlıklı yazısında, Nasreddin Hoca fıkralarının özelliklerinden söz ederek, dünya çapında Türklerin elçisi olduğunu vurgulamaktadır. Dr. Mehmet Önder, "Nasreddin Hoca'nın Kızlarına Ait İki Mezar Taşı", başlıklı yazısında, Nasreddin Hoca'nın kızlarına ait mezar taşları ve bunların üzerindeki kitabelerden söz ederek, onun ve ailesinin yaşadığı yerler açısından önemine dikkatleri çekmektedir. Kitap Nasreddin Hoca'nın 100 yıl öncesine ait Akşehir'deki türbesinin fotoğrafıyla son bulmaktadır. Ruhu şâd ve şen olsun...

“Atatürkle Bir Ömür”

Sabiha GÖKÇEN, *Atatürkle bir Ömür*, (Anıları Kaleme Alan: Oktay VEREL), Alın Kitaplar Basımevi, Ankara, 1994, 315 sayfa.

Nevin BALTA

TDK Uzmanı

Sabiha Gökçen, Atatürk'ün manevî kızı ve aynı zamanda çağdaş Türk Kadınının genç Türkiye Cumhuriyetindeki ilk temsilcisi.

Yıllar sonra Türk kamuoyu Gökçen'den bahsederken ilk kadın pilot, ilk kadın havacı olarak hatırlayacaktır. Atatürk'ün yaşamı boyunca onur duyduğu ve bütün Türk kadınlarına örnek olmasını istediği Gökçen, Ata'nın arzularını hiçbir zaman kırmayıp, uygar bir ülkenin genç kızı olarak adını dünyaya duyurdu. 1925 yılında Bursa'da Atatürk'le tanışması ve yıllarca O'nun yanbaşında yer alması ile hayatında büyük değişiklikler yaşayan Gökçen, çok sevdiği Ata'sıyla birlikte olduğu yıllarını 1981 yılında kaleme almıştı. Atatürk'ün 100. ölüm yıldönümü nedeniyle yazdığı anılarını Oktay Verel'in yardımıyla *Atatürk'le Bir Ömür* adı altında 1994'de yayınladı. Sabiha Gökçen, 1925 yılından Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süre Atatürk'ün günlük hayatı, ülkenin kalkınması için gösterdiği olağanüstü gayret ve sağlığı pahasına sürdürdüğü yoğun çalışma temposu hakkında bize bilgi veriyor.

1913 yılında Bursa'da doğan Gökçen, küçük yaşta annesini babasını kaybetmişti. Kurtuluş Savaşı günlerinde büyük zorluklar yaşayan ailenin durumu Sabiha'yı okutmaya elverişli değildi. Aileye ablasının kocası ve aile dostları bakıyordu. Bazen ağabeyinin bazen de ablasının yanında kalan Gökçen aileye yük olmak istemiyordu. Okuma aşkıyla doluydu ve bunu gerçekleştirecek tek kişinin Atatürk olacağını biliyordu. Atatürk'ün Bursa'ya geldiğini duyar duymaz O'nun elini öpmek, yatılı okula gitmek istediğinden bahsetmek için büyük heyecan duyuyordu. Onu daha yakından görmek, O'nunla tanışmak için can atıyordu. Bu yüzden Atatürk'ün kaldığı köşkün bahçesine girerek O'nunla bahçede tanıştı. Ülkeyi kurtaran adamı yakından görmeyi başarmıştı. O he-

yecanını şöyle ifade ediyordu. *“Onu tanımak, onunla konuşmak, onun sesini duymak istiyordum. Onda bir millî kahramanın çok üstünde bir kudretin mevcudiyetine inanıyor, bu kudret sahibini bütün düşünceleri, fikirleri ile “idrak” edebilmek için çocuk dünyam içinde çırpınıyordum”* (s. 14).

Bu kitabı diğer anı türü kitaplardan ayıran en büyük özellik, 1925'den sonraki yaşamını Atatürk'ün kızı olarak geçiren, 1920'li ve 30'lu yıllardaki çağdaş Türk Kadınının ilk öncüsü olan Sabiha Gökçen'in her Türk genci açısından gurur verici bir yaşam öyküsü olmasıydı. Atatürk'le tanışmasıyla hayatı yön değiştiren Gökçen, Türkiye'nin ilk askerî kadın pilotu olarak adını dünyaya duyurdu ve Atatürk'ün takdirini kazandı. Gökçen anılarını yazmakla Atatürk'ün bir vasiyetini de yerine getiriyordu. *“Anılarını, izlenimlerini birgün mutlaka yazmalısın Gökçen”* diye kendisinden istekte bulunan Atatürk'e karşı görevini yerine getirdiği inancındaydı.

Türkiye'nin sadece savaş alanında değil, teknoloji de Batılı ülkelerde boy ölçüşebileceğini; Türk gençlerini ilerlemeye teşvik ederek ve kızını sürekli destekleyerek ispatlamaya çalışan Atatürk'e göre bu başarı azdı. Gökçen'i Balkan ülkelerine uğurlarken şunları söylüyordu: *“Türk kadınılığını göklerde şerefle temsil ettiğini bütün dünya radyoları yayınlayacaklar. Barışçı bir ülkenin barışçı kızı olduğunu, yurtta ve dünyada barışı arzu ettiğini, her Türk gibi bunu gönülden istediğini söylemeyi unutma. Türkiye Cumhuriyeti olarak şu kısa dönemde nasıl kalkındığımızı, nasıl birbirine kenetli bir bütün, bir tek yumruk olduğumuzu söyle. Türk kadınına, yeni Türk toplumunda ve toplumda kadınının yükseldiği yeri, noktayı anlat bir.”* Atatürk Türk Kadınına toplumda layık olduğu düzeye getirmekle, Türkiye'nin çağdaşlaşmasını sağlayacağını, ona saygın ülkeler arasında yer edineceğini biliyordu. Kadını yücelten bir toplum çağdaş bir toplum demektir, O'na göre; bu yüzden *“Daha ilerleyeceğimizi daha da uygar bir ülke olacağımızı ifade et Gökçen”* diyordu (s. 273).

Atatürk kadınların sadece ana olmalarını, evlerinin kadını olmalarını yeterli görmüyor, kadınlarımızı zayıf ve güvensiz duyuyordu. Onların her ne pahasına olursa olsun uygarlık çizgisindeki yerlerini almaları-

nı, yüksek eğitim görmelerini, kapılarını onlara bir an evvel açmak, erkeklerle eşit duruma getirmek istiyordu. Nitekim Sabiha Gökçen'i Türk Kuşu'ndaki eğitiminden sonra Rusya'ya göndermesi bunun göstergesiydi. Sık sık Gökçen'e "seni Avusturalya'ya da göndereceğim, dünyaca ünlü havacı olacaksın" diyordu.

Sabiha Gökçen'in yaşamını okurken bir liderin bütün ülkelere örnek olacak mücadelesini, emperyalizme boyun eğmemek için teknolojiye batılı ülkeler düzeyine ulaşma çabalarına tanık oluyoruz. Genç Türkiye Cumhuriyetinin ekonomik, kültürel, toplumsal kalkınma hamlelerini gerçekleştiren Atatürk'ün kendi çalışma azmini her Türk ferdine nasıl aşıladığını görüyoruz. O'nun Sabiha GÖKÇEN'in yaşama çizgisinde kendini gösteren istekleri, çağdaş Türk insanı tipini yaratma gayretleridir. O, bitip tükenmeyen kalkınma savaşını her bireyin yüreğinde ve kafasında bir ideal olarak yaşatma çabasıyla gençleri destekliyordu.

Sabiha Gökçen İstanbul'dan sağlık sebebiyle Çankaya Köşkü'ne döndüğü günlerde Atatürk'le geçen günlük yaşamından da kesitler veriyor. Bu kesitlerden Atatürk'ün ata binmeyi, okuduğu kitaplar hakkında tartışarak çevresindekileri de okumaya yöneltmeyi çok sevdiğini görüyoruz. Atatürk sürekli bir öğretmen gibi Gökçen ve diğer kızlarına sorular soruyor, onların giyim, kuşam ve terbiyelerine özen gösteriyor, en iyi şekilde yetişmelerini istiyordu. Atatürk'ün her insanın kendine özgü bir düşünce sistemi geliştirerek millî kültürle donatılmış bir dünya görüşüne sahip olması gerektiği düşüncesini çok iyi kavrayan Gökçen, O'nun istediği gibi bir insan olmak için sürekli okuyordu.

Gökçen Atatürk'ün teknolojiyi ülkeye getirmeye büyük önem verdiğine, Türk Hava Kurumunu kurtarmaktaki çabalarıyla tanık oldu. Çağdaş havacılık tekniklerine büyük ilgi duyan Atatürk; "Eskimiş teknolojileri değil, en yeni teknolojiyi ülkeye getirmediğimiz, getiremediğimiz sürece, yabancı ülkelere bağımlı olmaktan kurtulamayız" (s. 74) diyordu. O dönemde Türk Hava Kurumunun sadece uçak teknolojisini getirmekle kalmayıp halktan para toplayarak aldığı uçakları orduya vermesi büyük memnunluk yaratmıştı.

Sabiha Gökçen'in satırlarından Atatürk'ün sadece milleti refah düzeyine erişirmekle kalmayıp onu dünyanın en saygın rejimiyle yönetmek istediğini de okuyoruz. Atatürk büyük atılımlarını gerçekleştirirken bile kurduğu rejimin sağlamlştırılması için de-

mokراسiye olan inancını sık sık dile getiriyor. Türk milletine en çok yakışacak dediği demokratik sistemin ülkeye nasıl getirileceğini sabahlara kadar arkadaşlarıyla tartışıyordu. Serbest Fırka denemesinin başarısızlıkla sonuçlanmasına çok üzülen Atatürk, demokrasiyi sağlığında gerçekleştirmenin yollarını arıyor, bu kutsal yönetim tarzını halka aşılacak, öğretmek istiyordu.

Ülkenin her türlü sorunlarının sabahlara kadar çözüldüğünü, tartışılan konuların yetkili ve uzmanlarının her gece köşkü doldurduğunu anlatan Gökçen, Atatürk'ün konferans verircesine bu insanlarla konuştuğunu, kafa patlattığını yazıyor. Türkiye için en uygun rejimi tartışarak görüş alışverişinde bulunan Atatürk bu toplantılarda Gökçen'i de yanına oturtuyordu. Davetlilere "Belki içinizden bazıları bu akşamki toplantımızda bu çocuğun işi nedir diye düşünmüş olabilirsiniz. Gökçen burada Türk Gençliğinin bir temsilcisi olarak bulunuyor" diyerek konunun Türk Gençliğini yakından ilgilendirdiğini vurguluyordu. Atatürk rejim anlayışını şöyle özetliyor. "Hayır. Ne komünizm ne de faşizm. Bu iki ideoloji memleketimizin, ulusumuzun gerçeklerine, karakterine asla uymaz. Demokrasi, ama hayalci olmayan, gerçekçi demokrasi benim karakterime, yaradılışıma en uygun rejimdir. Türkiye'ye bu rejimi yerleştirmeye mecburuz" (s. 173).

Türk kadınının yapamayacağı hiçbir şeyin olmadığını göklere çıkararak bütün dünyaya gösteren ve Atatürk'ün yaptığı işlere yakından tanık olan Gökçen, bugün anılarını kaleme aldığı ortama tanıklık etmenin hüznünü yaşıyor. Şöyle diyor: "Rahmetli Atatürk bunun için az mı zaman harcamış, az mı uykusuz kalmıştı? O'nun zamanında başlatılan büyük işlerin, zamanla unutulduğunu görmek, hatta O'nun ilkelerinden uzaklaşmış olduğunu görmek kadar acı ve üzücü, kahredici bir şey olabilir mi?" (s. 136).

Büyük kurtarıcımızın, kadınların genç Türkiye Cumhuriyetinde saygın yerini almasındaki çabalarını şöyle özetliyor, Gökçen: "Hiçbir devlet adamı, hiçbir lider kendi ülkesinin kadınlarını Atatürk kadar takdir etmemiş, yüceltmemiş, layık olduğu yeri alması için insanüstü çaba göstermemiştir... O bizim kadınlarımızın, bizim genç kızlarımızın dünyanın en yetenekli, en iyi, en erdemli insanları olduklarına içtenlikle inanıyordu." (s. 77).

Gökçen'in anılarını okurken dünyanın en saygın liderinin, insanüstü çalışma temposunu, memleketini kalkındırmak için gösterdiği çabaları O'na en yakın kişinin anlattıklarıyla öğrenmenin zevkine varıyoruz.

Erdal İnönü'nün "Anılar ve Düşünceler" Adlı Kitabı Hakkındaki Düşüncelerimiz

Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler*, İdea İletişim Hizmetleri Anonim Şirketi Yay., 7. bs., İstanbul, 1996.

Nevin KORUCUOĞLU

Araştırmacı - Yazar

Toplumumuzda parmakla gösterebileceğimiz değer olan kişilerimizden Erdal İnönü'nün *Anılar ve Düşünceler* adlı kitabını okuduk.

İsmi gelip geçmiş pek çok bürokratin, parlamenterin hayatına, düşüncelerine, anılarına büyük ilgi duymayız. Erdal İnönü'nün kitabı çıkınca toplum adetâ ayaklandı. Önce, babası nedeniyle Erdal İnönü'nün anıları ilginç olacak, düşüncesi etkindi. Sonraları kitabı okuyanların gözlemleri ve bizim kendi gözlemimize göre, kitabın sadece bir büyük adamın hayatı olmayıp, değişik ve etkin bir üslupla yaşanan dönemi etkin gözlemlerle anlatan ilginç bir kitap olduğu görüldü.

Erdal İnönü'nün toplumdaki izlenimleri, çevresinde olmayan bizler için bile çok etkilidir. Nazik, çekingen, bilgili ve mütevazı havası ile politikada ve "İnönü'nün oğlu" olarak toplumda daima ilgimizi çekmiştir. Bu kitapla Erdal İnönü'nün nasıl yetiştiğini, köklü bir Türk ailesinden gelen değerli bir adamımızın nasıl bir eğitimle geliştiğini öğreniyoruz. Atatürk Türkiye'sinde gelip geçen ünlü kişilerle yaşamış olan, küçük yaşından itibaren aklında kalanları bize anlatmak isteyen Erdal İnönü'ye önce teşekkür ederiz, sonra anlatış tarzı hemen hemen herkesin anlayacağı şekilde olduğundan, sayın İnönü'yü kutlarız.

Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet döneminin başkanları, büyükelçileri, özel kalem müdürleri ve sekreterleri hakkında Erdal İnönü'nün anıları içinde özel bilgiye sahip oluyoruz. Zamanın Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu hakkında pek çok yerde ilginç anılara rastlıyoruz. Bu arada Erdal İnönü şöyle diyor: *"Uzak geçmişte kalmış bazı olayları dün olmuş gibi hatırlarız. Çok yakında geçmiş ve yaşamımızda önemli rol oynanmış bazı olayları ise unuturuz."*

Yıllar yılı Pembe Köşk havasını hepimiz merak eder dururduk. Eseri okurken, Cumhurbaşkanı ve Başbakan oğlu olan Erdal İnönü'nün anlattığı anılar içinde köşkü ve orada geçen tarihî olayları adeta yakından tanır olduk. 1926 yılında doğan Erdal İnönü, önce Başbakan, sonra Cumhurbaşkanı oğlu olarak yetişmiştir. Kitabın 66. sayfasında anlatıldığı gibi, ilkokulu halk okulu olan Çankaya İlkokulu'nda bitirmiş, sonra Gazi Lisesi'nden, daha sonra da Fen Fa-

kültesi'nden mezun olmuştur. İsmet İnönü'nün oğlu olmak, kuşkusuz Erdal İnönü'nün yetişmesinde, gelişmesinde bazı olanaklar sağlamıştır. Fakat sürekli göz önünde yaşam sürdürmek birtakım özgürlük kısıtlamaları da getirmiştir. İsmet İnönü'nün çocuklarının eğitiminde çok etkili olduğu, önemli konulara parmak bastığı görülmektedir.

Köklü örnek bir Türk ailesi olan İnönü Ailesi'nin etkili bir anne ve babaanne atmosferi içinde büyüyen çocukları Türk ailesinin özelliklerini görüp yaşamışlar ve önemsenek genetik özelliklerle yetişen çocuklar içinde Erdal İnönü babasından sonra bugünkü toplumda da önemli politik durumlardan gelmiş, geçmiştir. Bu geçişler içinde Erdal İnönü'nün kişiliği ilginç yönleri ile örneklerle görülmüştür. Kitabın 103. sayfasında İsmet İnönü'nün batı müziğine verdiği önemle, İnönü'nün her cumartesi eşini alarak konserlere gidişini anlatan örnekler ilgi çekicidir. İnönü ailesinin çoğunlukla sofralarında konukların ağırlanması ve sofranın baş köşesinde babaannenin oturması geleneksel Türk ailelerine en iyi örnektir. Bu sofralarda yer alan ailenin çocukları küçük yaşta yabancılarla nasıl bir arada olunacağını öğrenmişlerdir. Erdal İnönü babaannelerini anlatırken, onun toplumsal ve siyasal olayları yakından izleyişini ve ailenin tüm üyeleri ile ilgilenişini, görmüş, geçirmiş büyük annenin bir bilge insan otoritesi ve becerisi ile aileyi ayakta tutan varlığını anlatmak istemiştir.

Sanırım eserin en ilginç yönü Erdal İnönü'nün iddiasız kişiliği gibi gayet yumuşak olarak anlattığı olaylar içinde çok önemli bilgiler verişidir. Bu yönü ile esere sıradan bir hayat hikâyesi diyemeyiz. Hepimizi düşündüren kişiliğine Erdal İnönü küçüklüğünden beri aldığı eğitim içinde sahip olmuş ve bugün hepimizin ilgisini çeken çok etkin ve önemli, ünlü bir isim olmuştur. Yazar Şerif Mardin'in Erdal İnönü için söylediği "Erdalizma" sadece Erdal İnönü'yü anlatan bir deyimdir. Küçük yaşından itibaren bazı gerçekleri gördüğü gibi söyleyen bir karaktere sahip olan Erdal İnönü, bu gerçekleri beklenmedik zamanda şaşırtıcı bir şekilde ortaya çıkarma cesaretini göstermiştir.

Kitapta çeşitli zamanlarda Florya Köşkü'nde Atatürk'le beraber oldukları anlatılır. Şöyle bir bölüm

vardır: "Florya'daki Köşk'te koridorda bir gece Atatürk'le karşılaştım. Atatürk beni görünce hiç yadırgamadan "Babana sor bakalım şu kelime Türkçe mi değil mi?" deyiverdi." Bu olayı Erdal İnönü anlatırken Atatürk'ün odadan odaya geçerken bile Türk dili ile ilgilendiği ve küçük yaşta çocukların bile ilgisini çektiği görülyordu, demek istiyordu. Erdal İnönü'nün anıları içinde şu örnek de ilginçtir. Babası ile Erdal İnönü Savanora Yatı'nda yaptığı gezilerde herkes güvertede gezinirken onun yatın çok ilginç kütüphanesinde vakit geçirdiğini öğreniyoruz. Yaşadıkları günlük hayat, İsmet İnönü'nün bazı özellikleri de anlatılıyor. İsmet İnönü yemeklerden önce bilarado, zaman zaman satranç oynuyor, viyolonsel çalıyor. Lozan Konferansı sırasında Fransızcasını ilerletiyor ve özel İngilizce dersleri alıyor, Çankaya sırtlarında eşi ile at gezintileri yapıyor. Kitapta İsmet İnönü'nün yüzmeyi sevdiği ve denize çivileme atlamasının anılarını Erdal İnönü çok sevimli bir şekilde anlatıyor. Ayrıca babasının **Hatıralarım** adlı kitabında söylediği gibi, şu sözleri bize aktarıyor: "Bütün ömrüm boyunca her zaman millet için aziz olan bir amaç peşinde koştum. Bu bana şevk ve kuvvet vermiştir. Aile hayatında huzur ve mutluluk hatırası ile doluyum. Aile içinde dar zamanlarımı genişleten, kasvetli günleri aydınlığa yöneltten başlıca desteğim eşim Bayan İnönü olmuştur. Çocuklarımla arkadaş gibi yaşadım."

Erdal İnönü'nün politikadaki günlerini aktarırken çok sevimli ve etkin mesajlar verdiği kitapta şu cümlesi dikkat çekicidir. "Siyaset yıllarında çıktığım yurt gezilerinde vatandaşlardan çok iltifat gördüm, naderen de azar içittim." der ve siyasetçilerden beklenenin halkı bir anda sevindirme olmadığını, kalıcı mutluluk ve iyileştirmeler yaratmanın önemli olduğunu anlattıktan sonra köşe yazarları için onların kendi görevlerini, yazarlığın ötesinde, devlet yönetimini sorumlu siyasetçilerle paylaşmak olarak gördüklerini söyler.

Tadına doyum olmayan Erdal İnönü'nün anlatım tarzıyla ellerimize ulaşan bu 416 sayfalık eseri severek okuduk. Erdal İnönü'yü kutlar, arkadan gelecek olan yazıları bekleriz.

“Fuzûlî Üzerine Makaleler”

Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, **Fuzûlî Üzerine Makaleler**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları 665, Ankara, 1997, 263 s.

Divan edebiyatının önemli şairlerinden olan Fuzûlî ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Doğum tarihi ve doğum yeri bilinmemektedir. Ölüm tarihi ise H. 963/M. 1556 olup, onunla ilgili bilgileri tezkirelerden ve kendisinin yazdığı eserlerden öğrenmekteyiz. Birçok araştırmacı, Fuzûlî ile ilgili bilinmeyenleri ortaya koymak, problemleri çözmek amacıyla çeşitli araştırmalar yapmıştır ve hâlen de yapmaktadır. Bu konuda araştırma yapan önemli isimlerden biri Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu’dur.

Türk dilini eserlerinde en güzel şekilde işleyen Fuzûlî ile ilgili önemli çalışmalar yapan Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu’nun, bu büyük şairle ilgili olarak çeşitli yayınları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı müstakil çalışmalar (söz konusu kitabın sonunda bu kitapların listesi verilmiştir. s. 263), bir kısmı ise makale, bildiri ve ilmî yazılardır. Tanıtımını yapmaya çalışacağımız bu kitap da onun çeşitli vesilelerle yapmış olduğu konuşmaları ve yazmış olduğu yazıları, makaleleri içermektedir. Bu yazılarda Fuzûlî’nin hayatı ile ilmî kişiliği yanında, Fuzûlî’nin doğum tarihi meselesi, onu etkileyen şahıslar vs. pek çok konu ele alınmıştır.

Fuzûlî Üzerine Makaleler adlı kitap kısa bir sunuşla başlamaktadır. Daha sonra sırasıyla şu yazılar yer almaktadır. “Fuzûlî’nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”, “Fuzûlî’nin Doğum Tarihi Meselesi”, “Fuzûlî’nin İnsan olarak Değeri”, “Fuzûlî’nin Şiirlerinde Türkçenin Zenginliği ve Güzelliği”, “Fuzûlî’nin Farsça Divanı ile İlgili Araştırmalar”, “Fuzûlî’de Hâfız-ı Şirâzi’nin Etkisi” ve “Fuzûlî ve Türk Dünyası”. Kitabın sonunda bulunan Dizin kısmında sırasıyla; “Özel Adlar Dizini”, “Eser Adları Dizini” ve “Yer Adları Dizini”ne yer verilmiştir.

Türk dilinin ve dünyasının önemli şahsiyetlerinden Fuzûlî ile ilgili böylesi bir çalışmanın yapılmış olması, Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu’nun onunla ilgili ilmî yazıları toplu olarak araştırmacıların dikkatine sunmuş olması, bundan sonraki çalışmalara ışık tutması açısından önemlidir. Kaynak eser niteliği taşıyan kitap Türk dili açısından değerli bir çalışmadır. Eserin sonunda yer alan “Fuzûlî ve Türk Dünyası” adlı yazı ise bu konuda yazılmış orjinal bir değerlendirmedir. Türk dili ve edebiyatı için büyük bir kazanç olan bu tür çalışmaların sayısının artması dileğimizdir.

Reşide GÜRSES
TDK Bilim Uzmanı

“Eski Türk Yazıtları”

Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yayınları, Tıpkı Basım, Ankara, 1987. 962 sayfa.

Dr. Remzi DURAN

D.E.Ü., İlahiyat Fakültesi,
Türk İslâm Sanatları Tarihi
Öğretim Görevlisi

Hüseyin Namık Orkun'un, eski Türk yazıtlarını biraraya getirmek ve Runik harflerle yazılmış bu eserleri bugünkü Türkiye Türkçesine kazandırmak maksadıyla başladığı uzun yıllar alan çalışmasının ilk bölümü, Türk Dil Kurumu tarafından ilk defa 1936 yılında neşredilmiştir. Bu kitap, onun *Eski Türk Yazıtları* adı altında yayınlanan dört ciltlik eserinin birinci cildini ihtiva etmektedir. Daha sonra 1938 yılında ikinci, 1940 yılında üçüncü ve 1941 yılında da dördüncü cilt tamamlanarak yayımlanmıştır. H.N. Orkun'un bu kıymetli eseri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından 1987 yılında tıpkı basım ve dört cilt bir arada olmak üzere yeniden yayınlanmıştır. Eserde, sayfa numaraları dışında herhangi bir ilâve bulunmamaktadır. Sayfaların üst sağ köşelerinde verilen numaralar asıl olan ilk baskının sayfa numaralarıdır. Sayfaların alt ortalarında verilen numaralar ise, birleştirilen ciltlerde ilk sayfadan son sayfaya kadar devam eden yeni sayfalandırmaya aittir.

İlk defa, İran'ın büyük tarihçilerinden sayılan Alâaddin Ata Melik Cuveynî tarafından 12. yüzyılda Farsça olarak kaleme alınan *Tarih-i Cihan-güşa* adlı eserde zikredilen Orhun Yazıtları, çeşitli dönemlerde Raddloff, Melioranski, Barthold ve Thomsen tarafından incelenmiş ve tercüme yapılmıştır. Türkiye'de bu konuda yazılan ilk eser Necip Âsım'ın 1911 yılında yayınladığı *Pek Eski Türk Ya-*

zısı adlı kitaptır. Necip Âsım, 1914 ve 1925 yılında *Orhun Âbideleri* adıyla iki kitap daha yayınlanmıştır. Bunları, 1936-41 yıllarında Hüseyin Namık Orkun'un *Eski Türk Yazıtları*, 1968 yılında Ali Kemal Meram'ın *İlk Türk Devleti ve Yazılı Türk Anıtları*, 1968 yılında Talat Tekin'in *A Grammer of Orkhon Turgic*, 1870 yılında Muharrem Ergin'in *Orhun Âbideleri*, 1973 yılında Ali Öztürk'ün *Ötüken Türk Kitabeleri*, 1980 yılında Mustafa Gökmen'in *Eski Türk Kitabeleri* adlı eserleri takip etmiştir. Bunlar arasında en muhtevalı olanı Hüseyin Namık Orkun'un *Eski Türk Yazıtları* adlı eseridir. En iyi tercümenin Thomsen'e ait olduğunu belirten H.N. Orkun, eski Türk kitabelerini bütün bu tercüme ve *Divân-ı Lûgati't-Türk* yardımıyla yeniden gözden geçirmiş ve "*şimdiye kadar çözülemiyen veya yanlış çözülen yerleri izah etmenin, atalarımızın dili olduğundan bizim için daha kolay ve en önemli vazifelerimizden birisi*" olduğunu ifade etmiştir.

Eserde, kitabeler üzerinde Runik yazılar ve onların Türkçe okunuşları karşılıklı sayfalarda aynen verilmiş, sayfaların alt kısımlarında da bugünkü Türkçe ile kitabelerin çözümleri yapılmıştır. Bunların yanı sıra, kitabelerde geçen şahıslar ve yerler hakkında tarihî bilgiler de verilerek eser daha kolay anlaşılır bir hâle getirilmeye çalışılmış ve bunda da başarılı olunmuştur. Eser bu yönüyle, bir edebiyat, tarih ve hattâ, sanat tarihi kitabı niteliğini de taşımaktadır.

İlk baskısı dört cilt hâlinde yayınlanan eserde, H.N. Orkun, ticarî maksattan ziyade bunun, millî vazife olduğu şuuruyla hareket ederek, Avrupa'daki bu konu üzerinde yapılan çalışmaların neticelerini de takip ederek en iyisini yapmaya çalışmış ve bunda da muvaffak olmuştur.

Birinci ciltte; Orhun kitabeleri, Kültegin ve Bilgehan kitabeleri, Kültegin kitabesinin Çincesi, Uygur, Tonyukuk, Ongun, Ibe, Hoşötü, Suci ve Şine-Usu kitabelerinin orijinal ve bugünkü Türkçe metinleri verilirken, her konunun sonuna kitabelerle ilgili notlar kısmı ilâve edilmiş; dikili taşlar ve Balballar üzerindeki bu kitabelerin resimleri de konulmuştur. Ayrıca, bütün Türk kitabelerinde kullanılan alfabe de bugünkü karşılıkları ile birlikte "Runik Türk Alfabesi" başlığı altında bir tablo hâlinde vermiştir (s.17). Buna ilâve olarak eski Türk kitabelerinin gün ışığına çıkarılması ve ilim âlemine tanıtılması yolunda yapılan çalışmalar hakkında kısa fakat sıhhatli bir ön bilgi verilmiştir. Bu cildin son kısmına, baskı sırasında yapılan yanlışlıkları düzeltmek gayesiyle "Bitirirken" başlığı altında yanlış olan kısımların düzeltilmiş şekilleri ilâve edilmiştir.

İkinci ciltte; Göktürk alfabesi ile yazılı olan eser-

KİTAPLAR

lerden Talas kitabeleri ile taşlar, taşlar, aynalar, yüzükler, paralar ve kağıtlar üzerinde yazılmış olan metinler toplanmıştır.

Bu ciltte, eski Türk alfabesinin kelime, ses ve dil bilgisi hususiyetleri üzerinde itina ile durulmuş ve kitabeler üzerinde araştırma yapan bütün ilim adamlarının fikirlerinin mukayesesi suretiyle harflerin hususiyetleri tek tek gösterilmiştir. Bilgehan (Bilgekağan) kitabesinin Çincesinin tercümesi, III. Uygur Kitabesi ve Uygurlar hakkında bilgi, Turfan'da bulunan Göktürk harfli metinler, Macar Stein tarafından bulunan Göktürk harfli el yazmaları, İhi-hanın-nor kitabesi, Hoytur-tamur, İhe-Ashete, Talas kitabeleri, iki gümüş maşraba, Göktürk yazısı ile yazılı iki Kuman yüzüğü, iki ağırşak, koy-sarı, Ulan bator kiremit kitabesi, Gürbelçin kaya kitabesi, bir baba kitabesi Göktürk yazısı ile yazılmış Türk paraları, iki ayna, bir kayış, Nagy-Szent-Miklos definesi ve kitabeleri bu ciltte ele alınmış, fotoğraflar, şekiller ve orijinal metinlerle birlikte bugünkü Türkçeye çevrilmiştir.

Bunlardan İhe-Ashete kitabesinin bir cephesi üzerinde runik yazıdan ayrı olarak çok iyi konturlanmış uzun gagalı bir kuş motifi (s.125) ve kitabenin diğer bir cephesinde de bir geyik resmi (s.127) kazınılmıştır. Ayrıca, Göktürk alfabesi ile yazılmış kâğıtlar üzerinde haşhaş bitkisine benzer çeşitli motifler yer almaktadır (s.175).

Runik Türk alfabesinde gördüğümüz pek çok harf hem o dönemde hem de daha sonraki devirlerde Anadolu'da ve daha başka yerlerde, Türk boylarına ait damga olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı harfler de Türk tezyinatında sık kullanılan motifler arasındadır. Meselâ, bizim çintemani veya üç benek olarak tanıdığımız motif, Runik Türk alfabesinde (Orhun kitabelerinde) "nd" sesini karşılayan bir harf veya işaret olarak kullanılmıştır (s.217).

Üçüncü ciltte; Yenisey Nehri havalisinde bulunan kitabeler hakkında hem resim hem de Türkçe tercümeleriyle birlikte asıl metinler yer almaktadır. Ayrıca Talas Vadisi'nde bulunan ağaç üzerindeki kitabeler, Ongin kitabelerinin asıl metinleri, Tonyukuk kitabelerinin kopyaları, muhtelif eski Türk eserleri ve Sekel (Macar) Türk eserleri üzerindeki kitabeler de mevcuttur. Bunlarla birlikte, bu kitabeler üzerinde araştırmalarda bulunan; Danzigli Daniel Gottlieb Messerschmidt, Strahlenberg (Yüzbaşı Tabbert), Charles Schulman (İsveçli Ressam), Petersburg İlim Akademisi âzâsından Th. S. Bayer, 1734-44 yıllarında Sibiryaya seyahat eden G.T. Müller ve ressam Lursenius, Asya'ya seyahat eden Pallas, Irkutsk ve Kalivansk'ın genel valisi Jakobi, filolog Olaf Gerhard Tyschens, maden müfettişi Georg

Spasky, meşhur âlim Abel Remusat, Klaproth, Fin âlimlerinden Casr Tern, naturalist Aleksandr Adrianov, Jadrintsew, eski eserleri biriktirmekle maruf olan J.P Kuznetsow, Klementz, Fin âlim Aspel ve idaresindeki heyet, Fin âlimlerinden Otto Donner, Radloff, Oşurkoff, Jewstufejeff, Martianoff, Thomsen gibi ilim adamları ve yardımcıları da isim isim zikredilmiştir.

Ayrıca, bu ciltte, Orta Asya Türk hayvan üslubunun ve ölü kültürünün tesbiti için oldukça önemli belgeler hükmündeki Uybat; Çirkov, Kamışta; Tarentyi, Bey; Batanakova, Biria; Tasmin, Bey; Çaa-Taz, Ak-yüs; Batanakova, Uybat; Kızılkaya, Uyug Arhan, Kara-Yüs; Podkamennaya, Kara-Yüs-Sliek, Karayüs; Podkamennaya, Dzun-Dzur Nehri yakınlarında, İrbek Nehri yukarı kısmında bulunan Ulu-Kem, Ubur-Targatıg kenarında, Uyug-Turan, Uyug Nehri civarında Barlık Nehri havalisinde, Eleğş Nehri sol kıyısında, Tonyukuk kitabesi ve Sulbur-Ula'da bulunan çeşitli mezar sandukası, dikili taş ve kitabelerin genel veya detay resimleri oldukça itinalı bir şekilde verilmiştir. Bu bölümde verilen resim ve çizimlerin bir diğer önemi de Türk resim ve heykel sanatının erken örneklerini ortaya koymasıdır.

Dördüncü ciltte; önceki üç ciltte eksik kalan kısımların tamamlanma, cihetine gidilmiş ve kitabelerde geçen kelimeler için bir sözlük kısmı eklenmiştir. "Sözlük" kısmında, kelimelerin geçtiği metinlerin sahife ve cilt numaraları tek tek verilmiştir. Ayrıca bu ciltte, bütün kitabelerde geçen özel isimler (yer ve şahıs) için de, sözlük kısmına benzer şekilde bir bölüm ayrılarak (dizin), bu isimlerin hangi ciltte hangi sahifede yer aldığı alfabetik bir sıra ile tek tek sıralanmıştır.

Bu cildin "Eski Türk Eserleri" adı altındaki son kısmında, Fin'li J. G. Granö'nün 1909 ve 1912'de JSFOV mecmuasında neşrettiği iki makalesindeki kitabeleri, figürlü taşları resimleri, çizimleri tablolar hâlinde yer almaktadır (s.177-210).

Yazar, kendi ifadesi ile "*Babalarımızın vücuda getirdikleri bu mühim eserler yalnız sanat tarihi bakımından değil aynı zamanda damgalar, Türklerin kullandıkları hayvanlar, Türk mezarları, mezartaşları, iptidai figürler bakımından da ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır.*" diyerek sözlerini noktalamaktadır.

Bugüne kadar, eski Türk kitabeleri hakkında yazılan eserler arasında en iyi olma niteliğini koruyarak pekçok tarihçi, edebiyatçı ve sanat tarihçi için temel kaynak olan Hüseyin Namık Orkun'un bu eseri, sadece Türkiye Türkleri için değil, aynı zamanda dünyanın başka yerlerinde yaşayan Türkler için de oldukça önemli bir kaynaktır.

“Anadolu’da XII. – XIII. Yüzyıl Türk Hamamları”

Dr. Mustafa DENKTAŞ

Prof.Dr. Yılmaz Önge, *Anadolu’da XII.-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara, 1995, 312 sayfa, 355 adet resim, 61 adet şekil.

1 978 yılında Doçentlik tezi olarak kabul edilen *Anadolu’da XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları* adlı eser, Prof. Dr. Yılmaz Önge’nin 28.3.1992 tarihinde vefatından sonra, uzun yıllar restoratör mimar ve müşavir olarak çalıştığı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından bir kadirşinaslık örneği gösterilerek ve üzerinde hiç bir değişiklik yapılmadan yayınlanmıştır. Yalnızca bu kitabın sonuna tezde yer almayan 35 adet renkli resim konulmuştur. Prof. Dr. Yılmaz Önge, Anadolu’nun çeşitli kentlerinde ve yerleşim birimlerinde bulunan Türk devri anıtları üzerine çeşitli dergilerde makaleler kaleme almış, bu konuların bir bölümünü de ulusal-uluslararası sempozyumlarda bildiri olarak sunmuştur. Bu tezin bazı bölümleri de bu vesile ile yayınlanmıştır. Tanıtımını yaptığımız bu kitabın 289-296. sayfalarında Yılmaz Önge’nin hayatı ve bibliyografyası hakkında geniş bilgi mevcuttur.

Kitap, Vakıflar Genel Müdürü Sayın Fadıl Ünver Beyefendinin sunuş yazısı ile başlamaktadır. İçindekiler’den sonra Yılmaz Önge’nin Önsöz’ü yer almaktadır. Prof. Dr. Yılmaz Önge bu bölümde, “*Türk Su Medeniyeti Tarihinin önemli bir bölümünü teşkil eden Türk Hamam Mimarisi yakın zamanlara kadar, genellikle batılı ilim ve sanat adamlarının değerlendirmelerine göre mütalâa edilmiş bir konudur. Bu mütalâada ekseriyetle, doğrudan doğruya İstanbul ve çevresindeki bazı erken ve klasik Osmanlı devirlerine ait örneklerin tetkikine istinad ettirilmiştir. Bundan dolayı Türk Sanatı ve Mimarisi hakkında yazılmış mevcut neşriyatta diğer yapı çeşitlerine nisbetle Selçuklu ve Beylikler devirlerine ait su mimarisine özellikle hamamlara ya pek az temas edildiği veya hiç yer verilmediği, buna mukabil, bilhassa klasik Os-*

manlı devrinin çeşme, sebil yahut hamamlarından daha geniş şekilde bahsedildiği görülmektedir. Ancak yakın yıllarda yapılan bazı kazı ve araştırmalardan faydalanılarak yayınlanan monografilerde yeni bilgiler bulunmakla beraber, elde mevcut yazılı ve resimli belgeler ile mimari örneklerin azlığı sebebiyle, henüz Anadolu’daki eski Türk hamamları hakkında fazla bir şey söylenemediği anlaşılmaktadır.” demektedir (bkz. s. 7). Bilindiği üzere ülkemizde akademik düzeyde elli yıllık mazisi olan Anadolu Türk Sanatı üzerine yapılan çalışmalarda nitelik ve nicelik açısından bir artış olduğu sevinçle gözlenmekle birlikte, su mimarisini oluşturan yapılar üzerinde fazlaca durulduğu da söylenemez.

Prof. Dr. Yılmaz Önge, Katalog kısmından önce, XII-XIII. Yüzyıl Hamamları Hakkında Genel Bilgiler, XII-XIII. Yüzyıl Hamamlarında Mimari ve Kompozisyon Özellikleri, XII-XIII. Yüzyıl Hamamlarında Su Tesisatı, XII-XIII. Yüzyıl Hamamlarında Dam Örtü Şekilleri ve Malzemeleri, XII-XIII. Yüzyıl Hamamlarında Aydınlatma, XII-XIII. Yüzyıl Hamamlarında Tezyinat, XII-XIII. Yüzyıl Hamamlarının Isıtma Sistemleri ile İlgili Bazı Hatalı Görüşler başlıkları altında her biri XII-XIII. yüzyıl hamamlarını bir cephesiyle ele almakta ve kapsamlı değerlendirmeler niteliğinde ilk defa detaylı, fotoğraf ve çizimleriyle bol örneklili ve geniş bilgiler sunmaktadır.

XII-XIII. Yüzyıl Hamamları Hakkında Genel Bilgiler: Yazar bu başlık altında, Türklerin Anadolu’ya yerleşmeye başlamasıyla fethedilen şehirlerde bulunan diğer yapılarda olduğu gibi antik devir hamamlarını da İslâmiyetin temizlik anlayışına uygun bir yıkanmayı sağlayacak şekilde tadil ve tamir ettikten sonra kullanmış olabileceklerini kabul eder ve

Kayseri'deki Kölük ve Kastamonu'daki Vakıf hamamlarının da muhtemelen antik temeller üzerine inşa edilmiş olabileceğini ileri sürer (bkz. s.9). Önge, İslâm dünyasında ilk hamamların Suriye'de antik devir hamamları ilham alınarak inşa edildiğini söyleyerek, İslâm Dünyasında inşa edilen ilk hamamların Roma döneminin bir devamı olan Bizans hamamlarının hemen hemen benzerleri olduğunu kabul eder. Devamında Anadolu öncesi Türklerin yerleştikleri coğrafyalarda ne çeşit hamamlar inşa ettikleri hususunda bilgilerimizin sınırlı olduğunu söylemektedir (bkz. s. 10).

Önge, XII–XIII. yüzyıl hamamlarını tek ve çifte hamamlar olarak ele almış olup, çifte hamamların erkekler kısmının kadınlar kısmından daha büyük tutulduğunu, erkekler kısmının cümle kapılarının bir meydan ya da anayola açıldığını, kadınlar kısmının cümle kapılarının mahremiyet düşüncesiyle tâli bir yola açıldığını belirtmektedir (bkz. s. 11).

Önge, daha sonra Anadolu'daki köşk, saray, han, kışla veya tekke hamamları gibi mahdut sayıda kimselerin yıkanması için düşünülmüş ve hacimleri buna göre biçimlendirilmiş küçük ölçülerdeki tek hamam örnekleri üzerinde de kısaca durmuştur (bkz. s. 11).

Özetlemek gerekirse, Önge yukarıdaki başlık altında İslâm Dünyasında ve XII–XIII. yüzyıl Anadolu'sunda karşımıza çıkan hamamların genel olarak bir değerlendirmesini yapmıştır. İslâm Dünyasında inşa edilen ilk hamamların antik dönem hamamlarının plân ve tesisat olarak benzeri olduğunu, fakat mimari kompozisyon ve inşa detaylarında Türk hamam mimarisinin zaman içerisinde giderek kendi kimliğini kazanmaya başladığını vurgulamaya çalışmıştır.

XII–XIII. Yüzyıl Hamamlarının Mimari ve Kompozisyon Özellikleri: Bu başlık altında Prof. Dr. Yılmaz Önge, Anadolu'daki XII–XIII. yüzyıl hamamlarını dikkate alarak bu devir hamamlarında yıkanma ile ilgili; 1– Soyunmalık (Camekân), 2– Aralık, 3– Soğukluk, 4– Sıcaklık olarak isimlendirilen dört ana mekânla zemin kat plânına giren, sıcak ve soğuk su depoları ve külhan olarak iki tesisat mahallini esas almıştır. Ayrıca hamamların sıcaklık ve soğukluk mekânları altında bulunan cehennemlik

kısımının plânını ve özelliklerini tesbit imkânını bulmadığını da belirtmektedir (bkz. s. 19). Önge, yukarıda isimleri belirtilen bölümler hakkında bugüne kadar pek fazla bilgimiz bulunmayan özelliklere değinmiş ve çok detaylı bilgiler vermiştir. Yazar adı geçen bölümleri anlatırken zaman zaman XIV–XV. ve XVI. yüzyıllarda inşa edilen bazı örneklerle de atıflarda bulunmaktadır.

Hamam mimarisi ile ilgili günümüze kadar yapılan çalışmalar daha çok klasik Osmanlı dönemini kapsadığından doğrudan doğruya yıkanma ile ilgili (soyunmalık, soğukluk, sıcaklık) üç ana bölüm üzerinde durulmuştur. Oysa Önge bu çalışmasında bugüne kadar hakkında pek fazla bilgimiz bulunmayan ve XII–XIII. yüzyıl hamamlarında karşımıza çıkan “aralık” bölümünden bahsetmektedir. Bir geçit mekânı olan bu bölüm wc ve traşlık birimlerini kapsamakla birlikte, pis kokuların sıcaklığa ulaşmasını önleme fonksiyonuna da sahiptir. Aralık bölümü, soyunma bölümünden soğukluğa geçişte bazen büyük bazen de küçük ölçülerde tutulan üzeri tonoz ya da kubbeyle örtülü bir mekândır. Bu mekâna Önge “ara mekân, intikal mekânı” manasına gelen “aralık” ismini vermiştir. Bugüne kadar yapılan yayınlarda “aralık” mekânı ilk defa yazar tarafından telâffuz edilmiştir. Anadolu'daki erken devir hamamlarının en önemli mimari ve kompozisyon özelliklerinden biri olan aralık bölümü Ani–Manücehr, Mardin–Sitti Radviyye, Divriği–Bekir Çavuş, Kayseri–Hunad, Konya–Sahibata, Tokat–Pervane, Kastamonu–Frenkşah, Kastamonu–Vakıf ve Beyşehir–Eşrefoğlu hamamlarında karşımıza çıkmaktadır. XII–XIII. yüzyıl hamamlarının en önemli özelliklerinden biri olan bu mekân giderek küçülmüş ve nihayet XVI. yüzyılda ortadan kalkmış ve yerini soğukluğa bırakmıştır (bkz. s. 22–24).

Önge, bu bölümün devamında külhan bölümünden de kısaca bahseder. Türk hamamlarında genellikle sıcaklık mahallinin bir duvarı boyunca su deposunun gerisinde yer alan külhanın, uzunluğu su deposuna eşit, genişliği hamamın büyüklüğüne ve arsanın durumuna göre değişen yakıt deposu ve tesisat mahalli olduğunu söylemektedir. Külhan bölümünün üzeri genellikle tonozla örtülü olup tonozun sırtına a-

çılan ışık gözleriyle aydınlatılmıştır (bkz. s.27–28).

Önge, bu çalışmasında Semavi Eyice tarafından yapılan tipolojiyi esas aldığı söylemesine karşılık, kendisinin de bir tipoloji denemesi ortaya koymaya çalıştığı anlaşılıyor. Fakat düşünceleri açıkça ifade edilmediği için ortaya koymaya çalıştığı bu yeni tipoloji, kitabın muhtevası içerisinde kaybolmuştur.

XII–XIII. Yüzyıl Hamamlarında Su Tesisatı: Yazar, hamamlardaki su tesisatını kullanılacak suyun temini ve depoya sevki, depodaki suyun hamamın muhtelif hacimlerine dağıtımı ve kullanılmış pis suyun hamamlardan dışarı atılması olmak üzere üç grupta incelemiştir (bkz. s. 41).

Araştırmacı, XII–XIII. yüzyıl hamamlarında kullanılan temiz suyun vakıf su depolarından, özel kuyu ve sarnıçlardan, yahut dere, çay, nehir gibi tabii akarsulardan temin edildiğini söylemektedir. Depodaki suyun muhtelif hacimlerdeki musluklara künk, merbah ve pöhrenk gibi isimler alan topraktan yapılmış silindirik borularla sevk edildiğini bol sayıda örneklerle anlatmaktadır. Bu pöhrenklerin takriben 25–38 cm. boyunda ve ortalama 9–13 cm. çapında olduklarını ve birbirlerine eklenebilmeleri için birer uçları daha dar, diğer uçları daha geniş olacak biçimde özel bir formda döküldüklerinden bahseder. Önge, XII–XIII. yüzyıl hamamlarının pis su tesisatı hakkında bilgilerin yok denecek kadar az olduğundan söz eder. Bu devir hamamlarında, genellikle zemin sıvalı olduğundan, dökülen kullanılmış suların zeminin meyline uyarak sıcaklığın belli bir kaç yerindeki deliklere dağıtıldığını ve zemin döşemesi altındaki toplama boruları ile pis su kanallarına katıldığını düşünmektedir (bkz. s. 41–46).

Önge, hamamların önemli bölümlerinden bir diğeri olan su depoları üzerinde de durur. Sıcaklığın bir duvarı boyunca uzanan ve takriben bir halvet duvarı ölçüsünde genişliği bulunan su depoları, genellikle sivri veya beşik tonozla örtülmüşlerdir. Su depoları kendilerine bitişik eyvanlardan birine açılan küçük bir açıklık ile irtibatlandırılmıştır. Çifte hamamlarda su deposuna açılan bu küçük pencere genellikle erkekler kısmında bulunmaktadır.

Hamamlarda su tesisatı ile ilgili mimari detaylar-

dan birisi de bilhassa hamamların soyunma mahallerinde yer alan şadırvanlardır. XII–XIII. yüzyıl hamamlarında şadırvanlardan sonra dikkati çeken ikinci önemli mimari detay, kurnalar ve bunların ayna taşlarıdır. Bu önemli öğeler hakkında da çok teferruatlı bilgiler sunulmuştur (bkz. s. 42–44).

XII–XIII. Yüzyıl Hamamlarında Dam Örtü Şekilleri ve Malzemeleri: Önge, XII–XIII. yüzyılda inşa edilen hamamların soyunma mahallerinin büyük çoğunluğunun duvar kalınlıklarına ve mevcut bakıyelere bakılarak toprak damlı ahşap kirişleme tavanlarla örtülü olduğunu iddia eder. Yine aynı yüzyıllarda inşa edilen bazı hamamların soyunma mahallerinin tonoz ve kubbelerle örtülü olduğunu örneklerle anlatmaktadır. Devamında, soğukluk ve sıcaklık mekânlarında kubbe ve tonoz örtünün kullanıldığını ifade ederek, “*bu devir hamamlarında dikkati çeken özellik, sıcaklık ve soğukluk mahallerine ait çevre duvarlarının takriben halvet kubbelerinin tepelerine kadar yükseltilmesi ve bu seviyede bütün damın toprakla örtülmesidir. Bu durumda sadece sıcaklığın merkezî kubbesi ve soğukluğun kubbesi gibi büyük kubbeler açıkta kalmakta, diğer kubbelerin ise ancak tepelerindeki aydınlık kubbecikleri toprak üzerinde görülmektedir. Nitekim, XII–XIII. yüzyıl hamamlarında bilhassa küçük kubbelerin, az sayıda ve genellikle sadece tepede yer alan ışık gözleriyle aydınlatılmasının sebebi, bunların tepelerine kadar damdaki toprak örtüye gömülmeleri ile izah edilebilir.*” demektedir (bkz. s. 53–55). Kubbelerde inşa malzemesi olarak moloz taş, ponza taşı ve tuğla kullanılmıştır.

XII–XIII. Yüzyıl Hamamlarında Aydınlatma: Yazar bu bölümde XII–XIII. yüzyıl hamamlarında aydınlatmayı gün ışığı ile tabii aydınlatma ve gece aydınlatması olarak iki grupta ele almıştır (bkz. s. 63).

Hamamlar fonksiyonları icabı mahremiyet gerektiren yapılar oldukları için, bunların tabii aydınlatılmasında genellikle hacimlerin üst örtülerinde yer alan ışıklıklardan faydalandığı görülmektedir. XII–XIII. yüzyıl hamamlarında tabii aydınlatma, soyunma mahalleri dışındaki diğer hacimlerde ışık gözleri ve ışık kubbecikleriyle, soyunma mekânlarında ise

aydınlık fenerleri ile sağlanmıştı (bkz. s. 63–66).

Önge, XII–XIII. yüzyıl hamamlarında gece aydınlatmasının nasıl sağlandığının kesin olarak bilinmediğini, ancak saray, köşk vb. yapıların hamamlarında olduğu gibi genel hamamların da geceleyin sehpalara yerleştirilen ve duvarlara asılan fener, kandil yahut şamdanlarla aydınlatılmak suretiyle kullanıldığını kabul eder (bkz. s. 66).

XII–XIII. Yüzyıl Hamamlarında Tezyinat: Prof. Dr. Yılmaz Önge, Anadolu’da XII–XIII. yüzyılda inşa edilen hamamlardaki tezyinatın doğrudan doğruya bâninin arzusuna ve sanatkârın kabiliyetine göre değiştiğini söyleyerek bu dönem hamamlarında görülen tezyinatı zemin, duvarlar ve üst örtü eteklerinde görülen süslemeler olarak üç grupta ele almaktadır (bkz. s. 77–82).

Zemindeki süsleme grubu, sıralı zemin döşemesi, çini, derleme antik taşlarla yapılan zemin mozaikleri ile renkli mermerlerle yapılan zemin döşemesi süslemeleri olarak ele alınmaktadır.

Duvarlardaki süsleme grubu ise, sıralı moloz taş, tuğla karışık moloz taş veyahut da kesme taştan örülen duvarlar, kapı kenarlarındaki profilli silmeler, çini kaplama, sıva üzerine ıstampaj veya malakari yahut doğrudan doğruya kalem işi denilen fresk tekniğinin uygulanması olarak gruplandırılmıştır.

Üst örtü eteklerindeki süsleme grubuna ise, mukarnaslar, mukarnaslı bingiler, tuğla üzerine sıva ile yapılmış mukarnaslı kubbe bingileri, üçgen bingiler, pandantif biçimindeki köşe bingileri, tromplar, mukarnaslar, püsküllü fitillerle tezyin edilmiş değirmi tonoz, vb. süslemeler dahil edilmiştir. Ana başlıklar halinde kısaca özetlediğimiz süsleme grupları çok sayıda örnekle anlatılmıştır.

XII–XIII. Yüzyıl Hamamlarının Isıtma Sistemi ile İlgili Bazı Hatalı Görüşler: Bu başlık altında Prof. Dr. Yılmaz Önge bazı daruşşifaların, yeraltındaki borular vasıtasıyla, yakınlarındaki hamamlardan istifade edilerek ısıtıldığı yönündeki bilgilerin hatalı olduğunu gerekçeleri ile birlikte açıklamaktadır (bkz. s. 93–94).

Sonuç: Önge, sonuç bölümünde yukarıda kısaca

değindiğimiz başlıkları ana hatları ile özetlemiştir (bkz. s. 95). Yazar, daha önce yazılan bazı makale ve kitaplarda XIII. yüzyılla tarihlendirilen Mardin Maristan hamamını taşıdığı mimari özellikleri göz önüne alarak XVI. yüzyılla tarihlendirmekte; keza, Divriği’de Mengücekoğulları’na nisbet edilen Aşağı (Acı ve Kâhyaoğlu) Hamam’ın taşıdığı mimari özelliklerden dolayı XIII. yüzyılda inşa edilmiş olmasının mümkün olamayacağını, yine Selçuklu devrine maledilen İshaklı’daki Vezir Sahip Ata’nın yaptırdığı iddia edilen Çifte Hamam’ın taşıdığı mimari özellikler göz önüne alındığında XIII. yüzyılın bu yapı için çok erken bir tarih olduğunu, bu eserin XV. yüzyılla tarihlendirilebileceğini ileri sürmektedir (bkz. 94–95).

Katalog bölümünde, Anı Menücehr, Mardin Sitti Radviyye, Kayseri Kölük, Kayseri Birlik, Kayseri Sultan, Alanya İçkale, Alara Kalesindeki Köşk, Divriği Bekir Çavuş, Tuzhisar Sultanhanı, Kayseri Hunad, Bünyan–Karatay Hanı, Aksaray Ağzıkarahan, Konya Sahip Ata, Kastamonu Cemaleddin Frenkşah, Tokat Pervane, Mardin Yenikapı, Kastamonu Vakıf, Beyşehir Eşrefoğlu Süleyman Bey hamamları ile Yoncalı ve İlgin kaplıcaları kronolojik sıraya göre tanıtılmıştır. Katalogda yer alan hamamların büyük bir bölümünün plânları yazar tarafından çizilmiş, araştırma bol miktarda fotoğraflarla desteklenmiştir. Yine bu bölümde yer alan hamam ve kaplıcalar taşıdıkları mimari özellikler ve tarihî bilgiler ışığında kendisi tarafından tarihlendirilmiştir.

Katalog kısmında tanıtımı yapılan bütün hamam ve kaplıcalar, sırasıyla aşağıdaki başlıklar altında incelenmiştir.

Yeri ve bugünkü durumu: Bu başlık altında hamamın bulunduğu yer ile yapının sağlam olup olmadığı kısaca belirtilmiştir.

Mimarisi ve tezyinatı: Hamamın tek ya da çifte hamam olduğu, hangi yönde inşa edildiği, yapının tamamı ve varsa süslemesi üzerinde durulmuştur.

Malzeme ve teknik özellikleri : Bu başlık altında hamamların inşa malzemesi ile teknik özellikleri değerlendirilmiştir.

İnşa tarihi ve bânisi : Hamamın bânisi biliniyor-

sa onun tarihî şahsiyeti hakkında kısa bilgiler verilmiştir. İnşa tarihi bilinmiyorsa taşıdığı mimari özellikler ve diğer bilgiler göz önüne alınarak tarihlendirilmiştir.

Kitabesi : Varsa kitabesine yer verilmiştir.

Tamirat ve tadilat görmüş ise bunların tarihî mahiyeti :Bu başlık altında ise, yapının herhangi bir onarıma tâbi tutulup tutulmadığı, eğer tâbi tutulmuşsa bu onarımın hangi bölümlerinde ve hangi tarihte yapıldığı gibi problemler tartışılmıştır.

Binanın eski durumu hakkında bazı düşünceler : Bu başlıkta ise eserin günümüze orijinal haliyle gelip gelmediği ve yapıya yeni bölümlerin eklenip eklenmediği üzerinde durulmuştur.

Önge, yukarıda da belirtildiği üzere, bu çalışmayı 1978 yılında Doçentlik Tezi olarak hazırlamıştır. Kitap hocanın vefatından sonra, üzerinde hiç bir değişiklik yapılmadan aynen bastırılmıştır. Bu sebeple, eserde incelenen yapılarla ilgili, yeni çalışmalar ve kazılar sonucu ortaya çıkan yeni bilgi ve bulgulara yer verilmemiştir. Ancak rahmetli hocam bu eksiklikleri hayatta iken bizzat kendisi tesbit etmiştir. Bu sebeple de tezinin aynen basılmasına karşı çıkmıştır. Çünkü tezinin bazı bölümlerinin değişmesi gerektiğine inanmaktaydı. Örnekleme gerekirse; Kayseri'deki Kölük ve Sultan hamamlarının bazı bölümleri hocanın bu çalışmayı yaptığı tarihlerde toprak altında bulunmaktaydı. Hoca da toprak altında bulunan bölümler hakkında bazı görüşler ileri sürmüştü. Fakat ileri sürdüğü görüşlerinden bir kısmı yapılan kazılar sonucu doğrulanmış, bir kısım görüşleri de değişmiştir. Ancak yukarıda da açıklandığı üzere Prof. Dr. Yılmaz Önge hayatta iken bu çalışması basılmadığı için, kitapta yer alan küçük hata ve bilgi eksikliklerinin o günün şartlarından kaynaklandığını kabul etmek gerekir. Bununla birlikte, Yılmaz Önge tarafından hazırlanan **XIII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları** adlı bu eser, bugüne kadar sınırlı bilgilerimiz bulunan ve üzerinde fazlaca durulmayan hamam mimarimizle ilgili pek çok önemli konu hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

Önge, bu çalışmasında XII-XIII. yüzyıla tarihlendirilen ve Anadolu'nun pek çok kentinde bulunan

birçok hamamı incelemiş ve bu hamamlarda tesbit ettiği bazı problemleri çözmeye çalışmıştır. Ancak, bazı konuları çok detaylı incelerken, bazı konular üzerinde de fazlaca durmadığı gözlenmektedir. Meselâ, "XII-XIII. Yüzyıl Hamamlarında Su Tesisatı" başlığı altında, hamamların soyunma mahallerinde yer alan şadırvanlar üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur. Ancak buradaki asıl problem, bahsetmiş olduğu şadırvan örneklerinin tamamına yakınının XII-XIII. yüzyılda inşa edilen hamamlara ait olmayıp, XIV-XV. ve XVI. yüzyıllarda inşa edilmiş hamamlara ait örnekler olmasıdır. Yine Önge'nin bu çalışmasında hamamların bütün bölümleri üzerinde ayrıntılı olarak durmasına karşılık, ısıtmada önemli bir fonksiyona sahip olan cehennemlik kısmından sadece tek cümle ile bahsetmiş olması dikkat çekicidir. Bu bilgi eksikliğinin sebebinin ise, cehennemlik kısmının fizikî şartlarının çalışmaya engel olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bu çalışmadaki bir başka eksiklik ise, katalog bölümüne XII-XIII. yüzyılda inşa edilen hamamların tamamının alınmamış olmasıdır.

Sonuç olarak, Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin **XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları** adlı bu eseri, günümüze kadar Türk hamamlarını bu ölçüde ele alan yayınlanmış tek kaynak niteliğindedir.* Bu eserin kıymeti, hazırlandığı 1978 tarihinden bu yana, katalog kısmında ve diğer başlıklar altında tanıtılan hamamlardan bazılarının kullanım dışı kalmış olması ve bazılarının ise harap olması göz önüne alındığında daha da iyi anlaşılacaktır. Bu vesile ile rahmetli hocam Prof. Dr. Yılmaz Önge'yi Türk sanatı ve mimarisine yaptığı önemli katkılardan dolayı rahmet ve minnetle yâd ediyorum.

DİPNOT

*. *Hocam Yılmaz Önge'nin Osmanlı Dönemi ve özellikle Mimar Sinan'ın hamamları konusunda ayrıntılı araştırmaları mevcuttu. Kendisinin arzusu büyük bir Türk hamamı kitabı hazırlamaktı, fakat bu kısmet olmadı.*

“Sumerli Ludingirra”

Muazzez İlmiye Çığ, Sumerli
Ludingirra, İstanbul, 1996, Analiz
Kaynak, 190 sayfa.

Prof. Dr. Mübahat TÜRKER-KÜYEL

Ankara Üni. DTCF Felsefe Bölümü

Bilindiği üzere, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Türkler hakkında, yurttaki ve dünyadaki birtakım olumsuz değerlendirmeler karşısında, Türk dilini, Türk tarihini ve Türk kültürünü incelemek üzere, Atatürk'ün isteği doğrultusunda kurulmuş olan müesseselerdir. Bunlara, sonradan, Atatürk Araştırma Merkezi ile Atatürk Kültür Merkezi eklenmiştir.

Bu kurumlar arasında, DTC Fakültesi, Türkoloji yanında, epeyce miktarda, başka beşerî bilim dallarına da, kendi bünyesinde yer vermiştir. En son, Japonca incelemeleriyle Eski Mısır incelemeleri (Ejip-toloji) dalı da bu bünyeye dahil edilmiştir. Fakültede, hemen hemen, bütün gelmiş geçmiş ve hâlen yaşamakta olan belli başlı kültürler, bilim dalları halinde, temsil edilmektedirler.

Biz, DTC Fakültesi'nin bünyesine, eğer, felsefeci gözüyle bakacak olursak, Türk kültürünün bir yandan düz yoldan, öbür yandan da, “değil”lerini ortaya koymak yoluyla, incelenmekte olduğunu görürüz. Öyleki, meselâ Sinoloji'de, Çin dilinin taşıdığı kültür incelenir, ama, Çin kültürü, aynı zamanda, Türk

kültürünün bir “değil”idir; “değil”lerinden birisidir. Hâl, bu Fakültede incelenmekte olan bütün öteki kültürler için de böyledir. Gerçi, herbir kültür, bir diğerinin “değil”idir, “değil” lerindedir. Bu suretle, bir yandan Türk kültürü, ister düz yoldan, ister “değil”lemeleri yoluyla ortaya çıkarılırken, bir yandan da, bütün bu kültürler arasındaki ilişkiler, etkileşimler de, karşılaştırma yöntemi ile, incelenir; ve öteki kültürler, bilimsel yoldan, hem pekiştirilirler hem de daha çok aydınlatılmış olurlar.

İşte, en geniş anlamıyla, Ön Asya kültürlerinin incelenmelerindeki gerekçeleri Türk kültürünün “değil”lerini incelemek olduğunda aramalıyız. Fırat'la Dicle'nin birleşip, Basra Körfezi'ne ulaştığı yerlerde, M.Ö. yaklaşık, 4000'lerde gelip, Landsberger'in deyimiyle, oradaki “Proto Fırat” ve “Proto Dicle” kültürleriyle karşılaşan ve onlarla etkileşen bir çivi yazısını icad etmiş olan Sumerli kültür için de durum böyledir.¹

Sumerli kültür ve o kültürü taşıyan dil hakkında ve onun Türkçeye ilişkisi ve akrabalığı üzerine, solum kesen teoriler geliştirilmiştir; çalışma hipotezleri ileri sürülmüştür.² Bunlar karşısında, 17. yy'da Francis Bacon'un “idola” (put) dediği cinsten birtakım kültür ideolojisi veya tezi, açıklama modeli, silinip süpürülmüştür; araştırmacılara, yeni yeni inceleme ufukları açılmıştır.³

İşin ilginç yanı, Türkiye'de, geniş manâda, çivi yazılı tabletleri, dar manâda ise, Sumer dilli tabletleri, kopye etmek, tasnif etmek, kataloglamak gibi çok zor, Kramer'in deyimiyle, “kan, ter, gözyaşı” isteyen⁴ bir işi, 30-35 yıllık meslek hayatlarını, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki 74.000 çivi yazılı tableti inceleyerek geçiren iki Türk kadını başarmıştır. Birisi

rahmetli Hatice Kızılay'dır, diğeri **Sumerli Ludingirra**'sını burada tanıtmakta olduğumuz Muazzez İlmiye Çığ'dır. Cumhuriyetimizin yüz akı olan bu iki hanım, "İstanbul Arkeoloji Müzesi Çivi Yazılı Belgeler Arşivi"ni kurmuşlar "*bir âbide yaratmışlardır*". Müzecilikte onlara önder olan hocaları F.R. Kraus idi. Hititolog Güterbock ise, onların hem hocaları oldu, hem de, onlara, tabletleri kopye etme tekniğini öğretti; onlarla birlikte yayınlar yaptı. Ünlü Sumerolog S.N. Kramer de, Muazzez Çığ'a Sumerli edebiyatının ufuklarını açtı; onun bu yolda yayınlar yapmasını sağladı. ⁵ Çığ, **Erdem**'e katkılarda bulundu. ⁶

Şimdi, elimizde, onun **Sumerli Ludingirra**'sı bulunmaktadır. Ludingirra, Sumerli bir şair ve öğretmendir. Ludingirra adının mânâsı, "Allah adamı" demektir. Ludingirra Nippur'da yaşamıştır. Sumerli şairler, şiirlerinin altına adlarını kaydetmezlerdi. Elde, adı bilinen üç şair bulunmaktadır. Ludingirra işte bunlardan biridir.

O, hayat hikâyesini bize, 23 tablet halinde anlatmıştır. Bu tabletlerin ortaya çıkarılması, teşhis edilmesi, sıraya konulması, birbirlerine ulanması yıllar ve yıllar almıştır; onlar da, ötekiler gibi "*kan, ter ve gözyaşları*"na malolmuştur. Onlar, hâlen U.S.A., Avrupa ve İstanbul Arkeoloji Müzelerine dağılmış durumdadır. Bunlar arasında şairin, annesine yazmış olduğu şiir (Tablet 9), Hitit gibi, Ugarit gibi öteki komşu kültürlerce âdetâ, kapışılmıştır. Şair, hayat hikâyesini yazdığında, Sumerliler, artık, siyaset sahnesinde mevcut değillerdi, ama kültürleri hâlâ kuvvetle ayakta idi. Bu kültürü ayakta tutan şey, onların dilleri idi. Şair, hayat hikâyesini yazdığında, ülkeyi artık, başka dilli kültürlerin sahipleri yönetiyordu. Yetmiş beş yaşındaki şair, ana dili ve kültürü unutulmasın diye hayat hikâyesini yazmak istemiştir; ve, o, kendisini şöyle ifade etmiştir:

"Ben bir Sumerli öğretmen, şair ve yazarım. Yaşım yetmiş beşi bulduğundan öğretmenliği bıraktım çoktan; fakat şairlik ve yazarlığım ölünceye kadar sürecek herhalde.

Bu yaşam öykümü daha çok gelecek kuşaklar i-

çin yazmaya başladım. Bizim ulusumuz, dilimiz, geleneklerimiz, sosyal yaşantımız, sanatımız unutuluyor artık.

Bu güzel ve uygar ülkemize her taraftan göz diktiler. Göklere uzanan basamaklı kulelerimizin, görkemli tapınaklarımızın, arı gibi işleyen çarşılarımızın, her tarafa ulaşan kervanlarımızın, dümdüz uzanan yollarımızın, bol ürün veren tarlalarımızın, nehirlerimizde ve açtığımız kanallarda salına salına yüzen teknelerimizin, dolup taşan iskelelerimizin, her tür bilgiyi veren okullarımızın ünü uzak ülkelere kadar yayıldığından; ilkel olan bu ülkelerin halkı kıskandı bizi. Fırsat buldukça üzerimize saldırdılar. Kentlerimizi yakıp yıktılar. Biz yaptık, onlar yıktılar; biz yaptık, onlar yıktılar. Halkımız hattâ krallarımız tutsak oldu. Ailelerimiz dağıldı. Tarlalarımız, bahçelerimiz bakımsızlıktan kurudu; hayvanlarımız açlıktan öldü; ve böylece kökü binlerce yıl önceye dayanan ulusumuz yoruldu, dayanamayacak hale geldi ve içimize yavaş yavaş sızıp bizi yiyen yabancıların kucığına bırakıverdi kendini. Onlar yönetiyor bizi şimdi. Topraklarımıza ilkel geldiler; sayemizde uygar olmaya başladılar. Ne yazıdan, ne tarımdan, ne sanattan, ne dinden, ne okuldan, ne attan, ne arabadan, ne aydan, ne yıldan haberleri vardı. Hepsini bizden öğrendiler. Sonra da "biz yaptık, biz bulduk" diye övünmeye başladılar. Hep korkuyorum, bir gün gelecek, adımız da uygarlığımız da unutulacak. Biz ne yaptık, ne başardysak hepsini onlar üstlenecekler.

Bu durum beni yıllardan beri üzüyordu. Ben küçük bir adamım, bunu önlemek elimden gelmez diye yakınıyordum. Bir gün birden bire aklıma geldi. Ben bir yazar olduğuma göre, ulusumuzun bulduklarını, başardıklarını, geçmişimizi, geleneklerimizi, ne kadar uygar olduğumuzu, gerek Sumerliliklerini unutmaya başlayan gençlerimize, gerek daha sonra gelecek kuşaklara neden yazılarımla bildirmeyeyim dedim; ve, yaşam öykümü yazmaya karar verdim. Böylece her tarafa, herkese, her çağa ulaşacağımı umut ediyorum.

Çocukluğumdan bugüne tüm yaşantımı anımsa-

manın, ulusumuzun binlerce yıllık geçmişini çıkarıp hepsini biraraya toplamanın pek kolay olmayacağını tahmin edersiniz herhalde. Fakat, ben, bu yaşa kadar, birçok olaya tanık oldum. Arşiv ve kitaplıklarda araştırma yaptım. Büyüklerimden, çevremden bilgiler topladım. Şimdi bu biriken bilgilerin ışığı altında, yaşamıma ait hatırlayabildiğim anılarımla birlikte ulusumuzun başından geçen acı tatlı olayları, gelenek ve göreneklerimizi, inançlarımızı, Tanrılarımızı size tanıtmaya çalışacağım. Şiirlerimizden, destanlarımızdan, masallarımızdan örnekler vereceğim. Bunları, sizi sıkmadan okutabilirsem ne mutlu bana!

Bizim uygarlığımız belki binlerce yıl sonra yaşayan insanlara da geçecek. Bizim attığımız temeller üzerine yenilerini koyacaklar. Ah! Onlar da bizi hatırlayıp bıraktığımız kültür mirasları için teşekkür edebilseler!..."

(Tablet I)

Bu hayat hikâyesinde, onun Sumerlilerin yeni yılbaşı bayramlarını, okul günlerini, öğrenciliğini, öğretmenliğini, ilk aşkını, ana sevgisini, babasının ve eşinin ölümünü, duyduğu acıları, utançları, tattığı sevinçleri, kederleri, şehrini, mahallesini, arkadaşlarını, evini, mahrem sorunlarını, onların çözümlerini, mahkemelere, krallara, Tanrılara ilişkin hikâyeleri, servet dağılımını, sosyal tabakaları, meslek çeşitlerini, arşiv, kütüphane, bilginler mahallesini, tapınaktaki hiyerodüllerin gençleri eğitmesini, alıştırtılmasını, harp anılarını öğreniyoruz.

Muazzez Çığ, Sumerli Ludingirra'sında, 23 Tabletteki bilgileri birbirlerine ulamak sùretiyle, onun ağzından, bize, Sumerli kültür tarihinin bir kısmını ana hatlarıyla çizmiştir; rahat, yumuşak, sıcak ve samimî bir uslùp ile sunmuştur. Bugün, bu eserden, kültürlerin nasıl varlıktan gittikleri, yok oldukları hakkında alınacak birtakım dersler bulunmaktadır. Bu eserde kültürler arasındaki paralelliklere iliş-

kin misâllerle de karşılaşmaktadır. Meselâ şunun gibi: (Şair Ludingirra der ki) "Ben, bir kahraman değilim, bir şairim ancak. Fakat, şimdi, birden aklıma geldi. Biz şairler olmasaydık, onların serüvenlerini söyleyip yazmasaydık, çoktan, akıllardan yok olurdu kahramanlarımız, öyle değil mi?" Nefî de öyle söylemedi mi?

"Kim bildirdü şuarâ olmasa ger sâbıkta
Dehre devletle gelip yine giden şahânı"

Bâki de aynı şeyi dile getirmede mi?

"Haşredek âb-ı hayât-ı sühan-ı bâkidir.
Andırıp zinde kılan nâm-ı Süleyman Hânı"

Şairlerimiz, hattâ, sözlerini Tanrınıninki sanmadılar mı?

"Sühanım sihr-i mübîn ü kelâmım çûb-i kelîm
Nefesim mağz-i dem-i nutk-i Mesih-i Meryem."

DİPNOTLAR

1. Landsberger, "Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu, DTCF Dergisi, III, "Sumerlilerin Kültür Sahasındaki Başarıları," DTCF Dergisi, III.
2. Borger'in bibliyografyasına bk., Hommel, Marr, Landsberger, Kramer, Tosun, Nedim, Tuna, Kemal Balkan'ın incelemelerine bk.
3. Aydın Sayılı, Mısır ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astro-nomi ve Tıp, 1966, TTK, Ankara.
4. S.N. Kramer, From the Tablets of Sumer, 1959 Colorado.
5. Tarih Sumer'de Başlar, Çeviren M. Çığ, TTK, 1991 Ankara.
6. Muazzez Çığ, "Atatürk and the Beginning of Cuneiform Studies in Turkey" "Atatürk ve Türkiye'de Çivi yazıları Biliminin Başlaması," Erdem, 6,16, AKM.

Türkmen Ülkesinden Getirilen Bir Demet Şiir

Yard. Doç. Dr. Ali YAKICI

Gazi Üni. Gazi Eğitim Fak. Türk Dili
ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

*"Gövünsüz-le salam alışın senin
Salam alsan, gövneçay al, bu salam
Üzüp bilman yören hergim dal menin*

*Aşık söyyar gul bolçağın bilse-de
Şahr yüreğini nar yalı sıkıyar
Ateş yanyar, kül bolçağın bilse-de*

*Ovadan geyimler geyinmek ansat
Yöne şuna hiç kim tapmandır alaç
Sözi goybermeli bolyar yalanaç."*

*(Gönülsüzce selam alışın senin
Selam alırsan gönüllü al, bu selam,
Ödeyemediğim borcum değıldir benim*

*Âşık sever kul olacağını bilse de
Şair yüreğini nar gibi sıkır
Ateş yanar kül olacağını bilse de*

*Güzel elbiseler giyinmek kolay
Ama şuna kimse bulamaz çare
Söz çıplak söylenilmek zorundadır.)*

Antolojide yer alan Akmıradov'un "Üçilemeler" (Üçlemeler) adlı şiirinden örnek üçlükler alarak sözlerime başlamak istedim. Bu şiir, hem Aprınçur Tigin'den Köroğlu'ya uzanan çizgide, Türk şiirindeki üçlüklerle şiir söyleme sistemine güzel bir örnek teşkil etmekte, hem de her üçlüğü anlamlı birer atasözü niteliği taşımaktadır. Bu sebepledir ki, bu şairin gönülden verdiği selamı biz de gönülden alıyoruz. Zaten bu eserin Türkmenceden Türkiye Türkçesine aktarılışı da bu

A. Gurbannepesov-A. Atabeyev, Çağdaş
Türkmen Şiirlerinden Örnekler, (Aktaranlar:
Dr. Himmet Biray-Nergis Biray). Kültür Bakanlığı
Yay., Ankara, 1995.

"gönülden gönüle" verilen selamlaşma sonucu gerçekleşmiştir. Eseri aktaran Merhum Himmet Biray bu gönül çizgisini bir şiirinde yer alan;

*"Aslım Türkmen benim namım Özyörük
Oğuzdur soyumuz bizde yok çürük"*

(Millî Folklor, 28, s. 6)

mırsalarıyla dile getirmiştir.

Kanaatimizce, Himmet ve Nergis Biray'a, Türkmence şiirleri Türkiye Türkçesine aktarma cesareti veren ve bunda da başarılı olmalarını sağlayan bu gönül çizgisi olmuştur.

Böyle güzel ve muhtevalı eseri, en yakın dostlarına imzalamak, 3.11.1995 tarihinde vefatı sebebiyle Himmet Biray'a nasip olmadı. Hattâ eserini son şekliyle görmek bile nasip olmadı. Ama, eşi Nergis Hanım'ın, imzasını görmek bu hüznün noktasından bizi az da olsa uzaklaştırmakta, teselli etmektedir. Çağdaş Türkmen Şiirinden Örnekler, Dr. Himmet Biray'ın imza attığı ilk eseri değildir. Biray'ın eserleri ve çalışmalarıyla ilgili geniş bilgiyi, Millî Folklor dergisinin Himmet Biray'a ayrılan 28. sayısında (Kış-1995) bulmak mümkündür. Ayrıca, bu eser Biray'ın Türkmenceden aktardığı ilk eser de değildir. Daha önce de Mahtum Kulu Divanı (Ankara 1992)'ni aym titizlik ve güzellikle aktarmıştır.

Eser "Söz başı"ndan sonra 33 ayrı Türkmen şairinden alman değişik şiirlerden oluşmaktadır. Şiirlerin estetik yapısının, âhenk unsurunun da okuyucu tarafından görülmesi bakımından Türkmence asılları da Türkiye Türkçesine aktarılanlarla birlikte verilmiştir.

Eserin Türkiye Türkçesine aktarılma sebebi ve aktarılış biçimi aktaranlar tarafından şu sözlerle ifade edilmektedir :

"Son bir iki yılda meydana gelen gelişmeler,

KİTAPLAR

bir eksikliği ortaya koydu: Türkiye dışında bulunan Türklerle ilgili yayın eksikliği. Esasen bu güne kadar giderilmiş olması gereken bu eksiklik, son yıllarda Türk dünyasında meydana gelen olumlu değişimler ve bu değişimlere bağlı olarak artan ilişkiler sonucunda giderilmeğe çalışılmaktadır.

Türk dünyası ile ilgili olan yayın eksikliğini bir yönü de kültür alanında kendini göstermektedir. Türkiye dışındaki Türklerin son asırlardaki diline, edebiyatına, sanatına hüülâsa kültürüne dair eserler bulmak oldukça zordur. Halbuki saydığımız bu alanlarda son asırda da Türkiye dışındaki gelişmeler durmamıştır.

Şimdi Türkiye de dahil olmak üzere dünyadaki Türk toplulukları birbirlerini tanımak, birbirleriyle ilişkiye girmek arzusu içindedirler. Bu cümleden olarak kültür birimlerini birbirlerine aktarmak istemektedirler. Bununla ilgili olarak yapılacak işlerden biri de edebiyata dair eserlerin karşılıklı olarak yayımıdır.

T.C. Kültür Bakanlığı ile Türkmenistan Kültür Bakanlığı karşılıklı olarak birbirlerinin edebi eserlerini yayımlama kararı almışlar ve bunu tatbika koyulmuşlardır. Elinizdeki kitap bu faaliyet çerçevesinde Ahmet Gurbannepesov ve Atamırat Atabayev tarafından bir araya getirilen son devir Türkmen şiirinden örnekleri ihtiva etmektedir. Bu şiirler tarafımızdan hem transkribe edilmeğe, hem de Türkiye Türkçesine aktarılmışa çalışıldı."

Kitapta yer alan şairler ve şiir başlıkları ise sırasıyla şu şekildedir :

Atamırat ATABAYEV : Oğuz Han Hakkında Rivayet.

İtalma AKMIRADOV : Üçlemeler, Diken, Yalnız, Derman, Kardeşin Kadri, Benzerlik, Sevgi, Vefasızlık, İhtiyar Gönül, Metafizik, Hüdâya, Biten İş, Emsâl.

Şadurdi ÇARIGULİYEV : Başka Kızlar Başka Oğlanlar, Onbeş Yaşındaki Oğlanlar, Mış-Mışlar, İnan Sen, Ömür, Bazan Fazla Öğüldüm Ben, Garip Değil, Ak Gömleğim, Ben Sana Mektup Yazmayayım.

Amanmırat BUGAYEV : Vatan, Sev, Gazel, Demiş İmiş, Mümkün Olan Çok Şey / Mümkün Olmayan İki Şey, Dört Yetim, Ucuzluyor, Bürgüt-Gürce, Sual, Helallik, Kendi Kendine Teselli, Barış Zamanı, Kendimle Başbaşa.

NOBATGULİ : Güzel, Oturdum Yere Göge

Nazar Eyledim, Benim Aşkım, Ey Kadın, Seda, Bu Dünya, Para, Kurt, Türkmen Atı.

Dövlət GARKIN : Benim için Amerika'yı Keşfetmek Mühim Değil, Öfkem Yok, Ayrılık Zamanı, Yalnız Dereğim, Ben Dağ İdim, Gör Nice Yıllar Geçip Gitmiştir.

Gurbandırdı GELDIYEV : Toprağım.

Halil KULİYEV : Mart Gelir, Ayrılrsa, İkbâl, Mart Gelir, Lakin, Kara Dağ, Gün Parlayıp Doğdu da Naz ile Battı, Annem ile Babamın Orak Bıçığı Meydan.

Çarı AŞIROV : Önceki Gezdiğim Yerler, Tepelice Toygar, Saç Yoldu, Bahçıvan.

Övezdurdy NEPESOV : Annem-Gamlı Şiirler I-II-III-IV-V.

Mive TUVAKBAYEVA : Türkmenistanım, Türkmen Dili, Benim Geçmişim, Tüni Derya, Timsal, Hayâl, Akşam Yıldızı, Kâmil Sevgi.

Sona YAZOVA : Türkmenim, Bakar mı, Yalan Yoktur, Özünden Sor, Menli Sen, Sen Bu Dünyaya Gelmiş İsen, Dünya.

Öktem EMİNOV : Korku, Sevgisini Namus Gibi Namus Gibi, Bu Bir Gece Bizimki, Alıp Git Beni.

Allaberdi HAYIDOV: Avuç İçim, Sahraya Dönüp Geldim, Nurâni İnsan, Yazarın Yazı Masasına Söylediği Nutuk, Düğüne Gidiyorlar, Kabul Ettığımız Bazı Şeyler, Şu Asumanın Altında, Can Nerede Saklanıyor, Rus Ormanı, Yürü Gidelim Dağlara.

Tagangül TAGANOVA : Sana, Nasıl Şair Olabilirim Soruma Üstat Şairin Cevabı, Yârin Bana Aşkı, Çoban Yiğide, Annemin Öğütlerinden.

Altı AKEMMEDOV : İlk Sevginin Şarkısı, Bu Dünyada, Biz Yaşayamadık, İnsanlar Gülmeyin, Afganlı Asker, Hanımlar Hakkında Ak Şiir.

Adnan KOVUS : Uzak Menziller, Yıllarım, Oğluma, Hakikat, Üzülme, Hatırlar Beni.

Kakabey GURBANMIRADOV : Ak Çam, Erken Çiçek Açan Ağaç, Kalpın Kazanı, Eski Aışkanlıklardan Ayrılıp Geliyoruz, Aklım Takılıp, Masal, Seyyahım Ben.

Akcemal OMAROVA : En Büyük Yurt, Erler Bulunur, Arzu, Nakışlarım, Şair, Anneyim, Şiir, İnsan Gönlü Kırılmasın.

Govşut ŞAMIYEV : İlim, Oğluna Yakın Olmazsa, Taksilerin Hiç Ulaşamadığı Yere, Dünya Dolup Meşhur Olur Bu Günler Aylar Yıllar, Oğulları

KİTAPLAR

Uzaklara Gönderin, Elma Ağacının Yanında Düşünüp, Gel Azizim Götürülelim Bir Yere, Arayın Beni.

Ahmet MEHMEDOV : Ana, Babam Mehmet Gadamova, Vatan Senin Hakkında Düşündükçe, Kırmızı İçin Şiir, Yâr Yâr, Gazeller.

Allayar ÇÜRİYEV : Bahar Bizi Buluşmaya Çağırıyor, Dağ Şarkısı, Düşünüp Büyük Dağların Başında, Dağlar Gümbür Gümbürdedi, Ömür, Okuyup Piragi'nin Şiirlerini .

Annaberdi AGABAYEV : Benimki Olsun, Eğer Bu Dünyadan Gidecek Olsam, Buseler, Akça Gömleğim, Bazı Bazı Olan Hatalı İş.

Orazguli ANNAYEV : Vatan Deyip, Şahin, Güzelliği Görecek İsen Sahraya Çık, Kaplan Hakkında Hakikat, Kız Gidip Varıyor, İlk Bûse, Sade Arzular.

Gurbandurdi ORAZOV : Çınar, Sahram, Sazağınım, Sana Bu Resmim Yedigâr Kalsın, Seni Düşüne de Reva Görmezdim, Solmak Yaraşır mı Bize, Asumandan Zemine Doğru Olur Göğün Yıldızları, Ben Nasıl Sıkıldım, N.O....

Saparmırat ÖVEZBERDİ : Alkışlıyorum, Nasip Etsin, Sen Yoksun, Güzelsin Sen, Gül Yemenili Azizim, Yâri Bekliyorum, Yerde Gezdiğim Zaman Uçsam Havada, Deniz Dalga Attı, Dalga İmişsin, Varıyordum Geceyi Eyleyip Perde, Sen Benim Gözlerimin Ağı Karası, Ben Bir Oltayım Sensin Benim Balğım, Yârin Basıp Gittiği İzi Özledim, Kara Gözlerimde Gözbebeğin Sen, Ben Seni Seviyorum İyilik Olur, Gözlerim Görürse Seni İstiyor, Rövsen Oğlumun Bahtı, Kimdedir, Ressam Annanın Resmini Yaptı.

Durdı HALDURDI : Dostumun Hatırasına, Maşat'ın Gecesi.

Tirkeş SADIKOV : Biz, Çocuk, Hayatta Her Şey, Tercüman, Ben İse Duruyorum, Günler, Biri Bire Eklesen, Bana Bağlı, Hayat Bizi Eziyor Örtse, Sensiz Şehir, Sensiz Sokaklar Gamlı, Senin Gözlerin Deniz, Sevgi.

Bahargül KERİMOVA : Komşular, Bizim Caddemiz, Mektup Yazmışsın Annem, Başsakam, Anamın Tandırı, Can Diyeceğim, Gelin Gerkez'de, Dünyam Geniş Benim.

Gurbanyaz DAŞGINOV : İkram, Benim Kanunum, Nikah Yüzüğü, Nasıl Şatlanmıyacağım, Ninni, Bahtlı Şair, Dertleşelim, Güzel Kız, Tek

Başıma Çıkıp, Son Nasihat, Baba Vasiyeti, Kurtarıcı, Yuyug, İnsan, Savaş Hakkında Düşünüp.

Muhammetmirat KÖMEKOV : Geçmiş ve Gelecek Hakkında Düşünüp, Seni Göresim Geliyor, Hayyam Tarzında Nağmeler.

Amandurdi ANNADURDIYEV : Sen Baharım Olup Gel, Yalnız Sen, Parmağına Altın Yüzük Taktılar, Nehirin Karşısında Kardeş Çağırdı, Asuman Olup Yatıyorlar, Kardeşim, Bizim Köy, İyiliğin Devamı, Balğım.

Ahmet GURBANNEPESOV : Gök Gürlüyor, Vatanın Kız Olmadığı Çok İyi, Tağma, Mumya Hakkında Şiir, İtkırılan, Pazar.

Şiir ve Türkçe aşkıyla, Türkmenistan'dan 33 şaire ait birbirinden güzel 242 şiiri Türkiye Türkçesine kazandıran aktarıcılardan Yrd. Doç. Dr. Nergis Biray Hanım'a teşekkürlerimi arz ederken, bu ve benzeri eserlerle ölümsüzlüğünü bir kez daha ispatlayan Yrd. Doç. Dr. Himmet Biray'a da Tanrı'dan rahmet dilerim.

Sözlerime kitaptan aldığım akıl dolu mısralarla başlamıştım. Tagangül TAGANOVA'ya ait duygu dolu bir şiirden aldığım mısralarla da son vermek istiyorum :

*"Bir sınıra sığmaz Türkmenin yazı
Yazımda, gün yüzlüm, senin aşkın var
Tepelerce can verir seherin sazı
Sazımda, gün yüzlüm, senin aşkın var.*

*Çölde çiftlik malını eksiksiz saklayıp
İlin alkışından kendi adını yükseltip
Geziyorsun vatan borcunu ödeyip
Tadımda, gün yüzlüm, senin aşkın var.*

*Bazan köye gelsen dinlemek için
Biraz görebiliyorum, gizli bir yerden
Canım gider, baksan başka dilbere
Gözümde, gün yüzlüm, senin aşkın var.*

*Yüreğim benimkidir, sayayım özüm
Çağır çöle bâki geleyim özüm
Bir ömür vafını söyleyeyim özüm
Özümde, gün yüzlüm, senin aşkın var."*

“Azerbaycan Devletçiliği ve Hukuku Tarihi”

Elvan Celilov (Celilov),
Azerbaycan Devletçiliği ve Huku-
ku Tarihi, Azerbaycan Kitab Palata-
sı, Bakü, 1985. 480 sayfa.

Doç. Dr. Ebulfez Kulu AMANOĞLU

Nahçıvan Devlet Üni. Öğr. Üyesi

Yard. Doç. Seyahat ASKEROĞLU

Nahçıvan Üni. Öğr. Üyesi

Azerbaycan Respublikası Dölet Kitab Palatası, 1995 yılında Elvan Celilov'un Azerbaycan'ın Dölet ve Hüququ (XIII–XVI. Yüzyıllar) kitabını neşretmiştir. Eser bu mövzuda demek olar ki, ilk fundamental ve ehateli eserdir. Bu vakita kadar Azerbaycan'ın orta aşı devlet ve hukukuna dair bazı küçük makaleler istisna olunmakla ciddi tehkikat eserleri yazılmamıştır.

İlk bakışta gösteriyor ki, müellif monokrafya üzerinde uzun yıllar çok zahmetlere katlanmış, el yazma eserlerini araştırmış, “tonlarca söz külçesini arayıp–ahtarmış; kazarak yerlere döktürmüştür.” Kitab Giriş ve 5 fesilden ibaret olmakla XIII–XIV. asırlarda Azerbaycan'da mevcut olmuş devletler hukuk menkebelerinin tam tefsilatını ahate edir ve ictimai munasebetlerin geniş analizini, tenzim yollarını verir.

Eserin birinci faslında hemen dövde Azerbaycan'ın içtimai–siyasi durumu, Eldekizler, Şirvanşahlar, Elhaniler devletlerinin idarecilik aparatı ve inzi-bati arazi kuruluşuna kısa yer verilmiş, vergi sistemi, edliyye işlerinin aparılması kaydaları şerh edilmiş,

hukuki tenzim aparatı, hukuk menbaları o cumladan Müselman hukuku, devletin hukuk yaratıcılık faaliyeti neticesinde yaratılan hukuk normları, Cengiz Han “Yasası” ve Mhitar Koş “kanunnamesinin” hukukî hayatta yeri, hukukî hayatın ikiliği problemlerine dokunulmuştur.

Eserin ikinci faslında devletin hukuk, yaratıcılık faaliyeti numunelerinden olan, tarihte “Kazan Han İslahatları” gibi tanınmış Elhaniler devletinin hükümdarı Kazan Han'ın hakimiyetde olduğu 1925–1304 yıllar erzinde verdiği kanunvericilik aktarı, fermanlar sistemi şeklinde öyrenilmiştir. Orada Kazan Han islahatlarının Azerbaycan için tarihi ahamiyeti, devletin idare olunmasında vakti çatmış kanunvericilik aktarının tetbiki zerureti, hemçinin hem dövrde ister devlet hayatında, isterse mülki sahe ve yahut ictimai munasebetler sisteminde baş vermiş deyişiklikler, Kazan Han'ın idarecilik sahasında prinsipial mövyeği tehkik edilmiştir.

Kazan Han islahatlarının Azerbaycan'ın sonraki taleyinde rolü, vahid erazi gibi formalaşmasında e-hemmiyeti hususi vurgulanmıştır.

Eserin üçüncü faslında bütövlükte Müslüman hukukunun yaranmasına inkişafına, fighin diğer şeriet elmleri ile karşılıklı münasebetlerine, Azerbaycan'ın mütefekkir hukukşunas fekihlerinin müslüman hukukunun inkişafında oynadığı büyük rola hesr olunmuştur. E. Celilova müslüman hukukunun aynı zamanda Azerbaycan devletinin hukuku olmasını, diğer halklar gibi Azerbaycan'da yaşayan müslüman, Türk ve başka halkların da müslüman hukukunu inkişafına misilsiz hizmetler gösterilmesini sübut etmiş, bu sahade bir sıra büyük İslam mütefekkirleri

ve onların eserlerinden numuneler vermiştir.

Eserde müslüman hukukunun – yani fiğhin bilavasiti tamezheblerin meydana çıkması ve teşekkülü ile bağlı olmasına zere alınarak sünni ve şie mezheblerine geniş yer verilmiş, Azerbaycan’da hemin mezheblerin yazılması karakteristiği, mezheb ardıcılıları ve onların meşhur eserlerinden numuneler gösterilmiş, bütün İslam aleminde meşhur olan Rafii Gazvini, Celal-ed Din Erdebili’nin eserlerine çok sayılı istinadlar edilmiştir.

Müellif üçüncü fasılda Şeriat elmlerinde bilavasite hukukla bağlı olan fiğh usul-el fiğh, hadislerin öğrenilmesi, Kalam elmini tahkik etmekle yanaşı tesevüf ve fiğhi birleştiren Allah’a iman ve ibadete yanaşmadaki fark ve zıddiyetleri, bunun neticesinde bütün İslam aleminde olduğu gibi Azerbaycan’da Sufilerin feğihler tarafından tagibi meşhur Sufi başçıların sıkıştırılıp mahf edilmesi sebeplerini şarh etmiştir. Eserin dördüncü faslı bilavasite müslüman hukukuna –tatbiki fikhe (fıru el-fiğh) hesr olunmuştur. Müellif Müslüman hukukunu imkan dahilinde müasir hukuk (o cümleden Sovyet hukuku) sisteminde umumileştirmiş, ibadet, mülkî, cinayet, veeselik, aile, adalet, mühakemesinin hayata geçirilmesi sahesinde hukuk üniversitelerini sistemli şekilde birleştirerek öğrenmiştir. Enenevi fiğh sistemine müvafiq suretde maişete, birge yaşayış kaydaları, müharibe, sülh ve kul azadedilmesi kaydalarına dair normaler da ayrıca hukuk üniversiteleri gibi tahkik edilmiştir.

Kitabın bu sahada yazılmış diğer tahkikat eserlerinden farkı bundadır ki, fiğhe dair formalar öğrenilirken muasir hukuk sistemleri, İslam dini ile bağlı olmayan ülkelerde mövcud olmuş hukuk normaları ile mükaiseler verilmiş vakti geçmiş ve yahut aktuallığını bu gün de koruyan normaler kıymetlendirilmiş, umumileştirmeler aparılmıştır.

Kitabın beşinci faslı XIII. asırda yaşamış ve yaratmış meşhur Alban kilise hadimi; Gence kilisesi yepiskopu Mhitar Koşun “Kanunnamesi”ne hasr olunmuştur. Kanunname tenzim ettiği ictimai münasebetlerin sistemine müvafik suratda hukuk üniversitelerinde ayrılmış zeruri şerh ve izahlarla okuyuculara takdim edilmiştir. Birçok hallerde kanunnamadaki normların müslüman hukuku ile yakınlığı ve sistem itibarı ile uygunluğu yeri geldikçe gösterilmiş, hemin dövrde mövcud olmayan bir devlet ve cemiyet için hukuk normaları yaradılmasının, yalnız İslam ülkesinde, Azerbaycan’da mümkün olması hususi kayd edilmiştir.

Mhitar Koşun “Kanunnamesi” sonraki taleyi, tercüme edilirken gürcü, ermeni Poşla devletlerinde istifade edilmesi, bir sıra hukuk normalarına ilaveler olunmakla sonraki devr taleplerine uygunlaştırılması da müellifin nazerinden kaçmamıştır. Eserin değerli cehetlerinden biri de budur ki, Azerbaycan’ın XIII–XVI. yüzyıllarda devlet ve hukuku bilavasite İran, Irak, Türkiye ve Orta Asiya devletlerinin devlet ve hukuki sahasında problemlerle çok yakın olduğundan hemin ülkeler için de meraklı fakt ve ilme fikirlerle zengindir. Bu husisen Azerbaycan’da ve Türkiye’de yaşayan Türk halkının devlet ve hukuk sahasında fealiyetine aittir. Aslında bu halkın devletçilik tarihinin bölüştürülüp hususileştirilmesi meselesinin mahiyet üzere hallini zorlaştırır.

Muallif Türk ve İslam dünyasında meşhur olsalar da Azerbaycan’da elmi dövriyeye girmemiş Katib Çelebi, Fahreddin Kazihan, Ebu Hanife, Şafin, Beğevi, Kuduri ve bir çok diğer mütefekkirleri elmi dövriyeye getirilmiş, Azerbaycan Respublikası Elyazmalar Enstütüsü sahlanan değerli hukuk eserlerinin bir kısmını okuyuculara takdim etmiştir.

“Gramer Terimleri Kılavuzu”

Emine Gürsoy - Naskali (Haz.), **Gramer Terimleri Kılavuzu**, Türk Dil Kurumu Yayınları, 667, Ankara, 1997, 190 sayfa.

Reşide GÜRSES

TDK Bilim Uzmanı

Bilim dallarının, sanat ve meslek kollarının mensupları arasında anlaşmayı sağlayan, anlamları dar ve sınırlı olan terimler, ifade ettikleri bilim dalının bilgisini oluşturan temel taşlardır. Bu nedenle hukuk terimlerini bilmeden hukukçu olunamayacağı gibi, gramer terimlerini bilmeden de dilci olunamaz ve bilim yapılamaz. Çünkü terimler bilimsel kavramların dilidir. Kavramları anlayabilmek, açıklayabilmek ve bu açıklamalar ışığında bilimsel gelişmeler göstermek ancak kendi kelimelelerimizle kavramlaştırmalar yaptığımız ölçüde mümkündür. Aksi takdirde o konuda bir anlam kargaşası olacağı için anlaşma sağlanamayacaktır. Bu durum hem çağdaşlar hem de tarihî devirler için geçerlidir. Meselâ: *Lâzım* kelimesi gramer terimi olarak fiil için “geçişsiz” anlamını ifade ederken, *lâzım* karşılığı olarak “gerekli” diyemezsiniz.

Gelişen şartlar çerçevesinde Türk dünyasında keşilmiş olan ilişkiler yeniden daha sıcak şekilde kurulma aşamasına girmiş, ortak alfabe, ortak terim meseleleri gündeme gelmiştir. Bunların gerçekleşip gerçekleşmemesi zaman içerisinde belli olacaktır. Ama şu bir gerçektir ki, ortak kültür değerlerine sahip olan bu dünya ile öncelikle iletişim kurmak, paylaşı-

lan bu değerleri anlamak için gereklidir. İşte bu noktada dilin önemi büyüktür.

Öte yandan zaman içerisinde kendi içinde Doğu, Batı, Kuzey Türkçesi olarak ayrılan Türk dili bu ana kollar içerisinde de dallanmalara da uğramıştır. Bu dallanmalar neticesinde gramer terimlerinin de az çok farklılaşması doğaldır. İşte **Gramer Terimleri Kılavuzu** adlı bu çalışma, Türk dil ailesinin hepsini içine almamakla birlikte, Türk dünyası gramer terimlerini birkaç lehçe bazında toplu hâlde veren önemli bir kılavuzdur. Bu konuda münferit bazı çalışmalar da vardır. (Bakınız: **Türk Dili ve Edebiyat Dergisi**, Terim Özel Sayısı, Sayı 540, Aralık 1996).

Çağdaş Türk lehçeleri ile ilgili kitap, konuyla ilgili geniş açıklamaların yapıldığı “Önsöz” (7-12 ss.)’den sonra yer alan; Dizin ve Kaynakça olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Alfabetik sırayla verilen “Gramer Terimleri Kılavuzu” (13-86 s.) adlı bölümde, Türkiye Türkçesi’ndeki terimler madde başı olarak siyah olarak dizilmiş, daha sonra bunu sırasıyla Batı Türkçesi (Azerice, Türkmençe, Gagauzca), Doğu Türkçesi (Özbekçe, Uygurca) ve Malkar, Nogay, Kazakça, Kırgızca, Altay, Hakas, Tuva, Şor’nde geçen şekilleri izlemiştir. En sonda da Rusça karşılığı Kiril ve Lâtin harfli olarak verilmiştir. “Gramer Terimleri Kılavuzu” adlı bölümde 444 madde bulunmaktadır. Bu bölümde kullanılan kısaltmalar, Önsöz’de (s. 9) gösterilmiştir. Eserde teknik olarak kısaltmaların italik gösterilmesi, algılamayı dolayısıyla da okumayı kolaylaştırıcı bir unsur olarak daha iyi olabilirdi. Ayrıca, Doğu Uygurca ve Batı Uygurca arasında fark olduğu takdirde bu farklılıklar da kitapta gösterilmiştir.

Dizin bölümünde ise aralarında karşılaştırma ya-

KİTAPLAR

pılan lehçeler “Gramer Terimleri Kılavuzu” adlı bölümdeki gibi sıralanmıştır:

Azerbaycan Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (87 - 91 ss.)

Türkmen Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (92 - 96 ss.)

Gagauz Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (97 - 102 ss.)

Özbek Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (103 - 108 ss.)

Uygur Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (109 - 114 ss.)

Tatar Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (115 - 121 ss.)

Başkurt Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (122 - 126 ss.)

Kumuk Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (127 - 132 ss.)

Karaçay - Malkar Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (133 - 138 ss.)

Nogay Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (139 - 144 ss.)

Kazak Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (145 - 150 ss.)

Kırgız Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (151 - 155 ss.)

Altay Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (156 - 160 ss.)

Hakas Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (161 - 166 ss.)

Tuva Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (172 - 176 ss.)

Şor Türkçesi Gramer Terimleri Dizini (172 - 186 ss.)

Rusça Gramer Terimleri Dizini (177 - 186 ss.)

Dizinden sonra “Gramer Terimlerine Kaynakça” (187 - 190 ss.) başlığı altında her bir lehçeyle ilgili

kaynakça alfabetik sıra gözetilerek verilmiştir. Burada bahse konu lehçelerle ilgili sözlük, gramer gibi temel kitaplar yer almaktadır.

Kitapta yer alan lehçelerle ilgili terimler, alanında söz sahibi olan bilim adamlarınca hazırlanmıştır. Eser, Türk dünyasınca hazırlanan ortak bir çalışmadır. Eseri hazırlayanlar: Prof. Dr. Nizamettin Mahmudov, Doç. Dr. İris Beybutova, Doç. Dr. Gavril Gaydarıcı, Prof. Dr. Ernst İşberdin, Doç. Dr. Erkin Emet, Doç. Dr. Gülbahar Semyatova, Doç. Dr. Olga Subrakova, Doç. Dr. Meryem Bulgarova, Prof. Dr. Aleksandra Tıbkova, Doç. Dr. Rüstembek Şoybekov, Canseyit Tüymebayev, Prof. Dr. Mira Oyun, Doç. Dr. Berdi Sarıyev, Doç. Dr. Celal Mehmetov, Doç. Dr. Alisa Yesipova, Ayet Goca, Almagül İsina, Kadirhaciyev Kalsın ve Prof. Dr. Emine Gürsoy - Naskali.

Kitapta, Yakutça, Çuvaşça, Karakalpakça, Kırım Tatarcası Karaimce terimleri yer almamıştır. Bu lehçelerle ilgili terimlerin ileride yapılacak baskılarda ilâve edilmesi eseri tamamlayıcı bir çalışma olacaktır. Dileğimiz bu ilâvenin en kısa zamanda yapılarak bu eksikliğin giderilmesidir.

Kitap, alanında Türk dünyası için bir köprü niteliği taşımaktadır. Türkmen de, Azeri de.. eserden aynı ölçüde yararlanma imkânına sahip. Bu açıdan eserden hiç düşmeyecek bir el kitabı mahiyetindedir.

Öte yandan Türk lehçelerinin hemen hemen hepsindeki gramer terimlerini toplu halde vermesi açısından önemli bir çalışmadır. Kitapta lehçelerde kullanılan gramer terimlerindeki morfolojik, fonetik vs. değişimleri bir arada görebiliyoruz. Böylece Türk dünyasında kullanılan terimlerdeki farklılıkları, benzerlikleri bir arada görüp değerlendirme imkânı sağlanmaktadır. Terim birliği noktasında da eser konuya ışık tutmaktadır.

Ayrıca kitap, alanında ilk eser olması açısından bu alanda yapılacak çalışmalar için rehber özelliği de göstermektedir. Zaman içerisinde bu alandaki çalışmaların gelişip olgunlaşması da tabiidir. Yeter ki, bu tür çalışma ve yayınlar sürsün.

TÜBİTAK'ın Editöre Muhtaç Bir Editörlük Kitabı Üzerine

Prof. Dr. Hasan DOĞRUYOL

Uludağ Üni. Tıp Fak. Çocuk
Cerrahisi Anabilim Dalı

Bilimsel Yazım- Editörlük ve Denetleme,
ISBN: 975-403-051-0, Basım Tarihi : 1996,
TÜBİTAK Sağlık Bilimleri Araştırma Grubu,
Atatürk Bulvarı 221 Kavaklıdere, 06100 AN-
KAR, Telefon: (0-312) 4673657-4685300/
1162 Faks: 4677099

jinal metinleri ihtiva eden İngilizce kısmı, şekil ve içerik yönünden doyurucu; fakat Türkçe kısmı için aynı şeyi söylemek mümkün değil. Tercümelerin bir kısmında bazı bölümler hiç anlaşılammış veya anlaşılmış olanı da çok kötü bir biçimde aktarılmış.

Kitapta bilimsel organizasyon komitesi zikredilmiş, fakat sorumlu editör yok. Önemine inanılmazdı, böyle bir sempozyum tertiplenmez, ardından da yayınlanmazdı. "Acaba editörsüzlüğün ne tür yanlışlıklara sebep olabileceği de gösterilerek, verilme istenen mesaj pekiştirilmek mi istenmiş?" sorusuna cevap aramayı denedik. Polemiğe düşmemek için, şahıs adı vermeden orjinal metin ve tercümelelerinden aldığımız kısımları sayfa numaraları ile beraber verip, bazı mülahazaların ışığında ortaya çıkan yeni bir tercüme metni sunmakla yetindik.

Orjinal metin, sayfa 43:

"It is quite common to have to read parts of a scientific paper two three times before the meaning clear, and that is not necessarily because the paper requires specialised knowledge on the part of the reader."

Tercüme, sayfa 55:

"Bilimsel bir makalenin bazı kısımlarını tam anlamak için iki veya üç defa okumak çok rastlanılan bir olaydır, ancak bunun makalenin anlaşılabilmesi için ihtisaslaşmış bilgi olması gerektiğinden değildir."

Editörlük :

Cümlelerin ilk kısmı için diyecek fazla bir şey yok, anlamak için "iki veya üç defa okumak" gerekmiyor. Yalnız; Türkçede "iki veya üç defa okumak" denmez, iki üç defa okumak denebilir. İkinci kısım değil üç, onüç kere okunsa bile anlaşılamayacak türden. Metnin orjinalindeki, "and" ancak bağlacı ile i-

Tıpta Bilimsel Yazım, Editörlük ve Denetleme adıyla Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumunca yayınlanmış olan kitap, bilimsel çevrelerde daha ilk bakışta ufuk açıcı bulunmuştur. Orijinal metinler ve bu metinlerin tercümelerinden ibaret olan bu derleme, çok değerli prensipler ve uyarılar vazetmektedir. Bu bakımdan Kasım 1994 yılında aynı ad altında Ankara'da düzenlenmiş olan sempozyuma katılmayanlara bildiri-leri bir buket hâlinde sunan TÜBİTAK Sağlık Bilimleri Araştırma Grubu'nu gönülden tebrik ediyorum. Keşke orjinal metinleri tercüme edenlerden bazıları diğerleri gibi ciddi davransalardı; ya da kitabın ismine uygun bir davranışla editörlüğe gerekli özen gösterilebilseydi... Maalesef editörlüğün, bilimsel yazımın ve denetlemenin konu edildiği, hem de TÜBİTAK'ın yayınladığı bir kitapta sağlamlı çürük bir arada; bize de çürüğü sağlamdan ayıklamak düştü.

Kitap 1996 yılında basılmış, toplam 154 sayfadan ibaret, önsöz dahil 13 adet makale metni içeriyor. Yazarların dördü yabancı ve bu yabancılarca yazılmış beş makaleye yer verilmiş. Diğer makaleler Türk bilim adamlarınca kaleme alınmış. Kitabın, or-

fade edilmiş. Aslında, *and that* ,ve *bu* şeklinde düşünebilir ve cümlenin akışından *bu mecburiyetin sebebi* haline sokulabilirdi. Sonuçta ise:

“Anlam iyice berraklaşmıyca kadar bilimsel bir makalenin bazı kısımlarını iki üç kez okumaya mecbur kalmak olağandır; bu mecburiyetin sebebi, illa ki makalenin uzmanlara özgü bilgiler ihtiva etmiş olması da değildir.” gibi bir ifade, yazarın meramını anlatmada daha uygun olabilirdi.

Orjinal Metin, sayfa 44:

“Dixon was not exaggerating when he wrote: “What makes scientific papers extremely heavy going is the daunting and lifeless quality of their prose, regardless of whether they contain specialized expressions.”

Tercüme, sayfa 56:

“Dixon “Bilimsel makaleleri ağır yapan yazının ürkütücü ve yaşamsız kalitesidir, ihtisaslaşmış ifadeler içerip içermediğinden bağımsız,” olduğunu yazarken esasında çok da abartmıyordu.”

Editörlük :

Tercümede, *ağır yapan, ürkütücü ve yaşamsız yazı kalitesi, ihtisaslaşmış ifadeler* gibi Türkçe yanlışları yanında cümle çatısında da hatalar vardır. *Heavygoing*; ağır yapan değil, ağırlaştırıcı, *daunting*; ürkütücü değil, sıkıcı, *lifeless*; yaşamsız değil, cansız, *specialized expressions*; ihtisaslaşmış ifadeler değil, uzmanlıklara özgü ifadeler şeklinde Türkçeleştirilip cümle çatısı doğru kurulursa, tercüme şu şekli alabilir:

“Dixon; “Bilimsel makaleleri son derece ağırlaştırıcı, uzmanlarca özgü ifadeler taşıyıp taşımadıklarından ziyade, yazı üsluplarının sıkıcılığı ve cansızlığıdır.” derken esasında çok da abartmıyordu.”

Orjinal Metin:

“There is widespread misunderstanding that a paper without p values cannot be published. It is worth remembering that p stands for probability (in some journals as a capital “p” indicates probability and allower case “p” indicate proportion, but normally the context will make the meaning clear); the purpose of calculating a p value is to find out whether a difference is like to have arisen by chance. If it

is obvious that it did, or did not, then a p value is superfluous.”

Tercüme, sayfa 58:

“Bir makalenin “p” değeri olmadan yayınlanmasının uygun olmadığı şeklinde yanlış bir görüş vardır. “p”nin olasılık yerine kullanıldığını hatırlamakta yarar vardır (bazı dergilerde “P” olasılığı, “p” de oranı gösterir. Böyle durumlarda dergide bununla ilgili bir not düşülmüştür.) “p” değerinin hesaplanması ortaya çıkan farkın tesadüfen olup olmadığını belirlemek içindir. Bir olayın , bir etkinin olduğu veya olmadığının belirtilmesi daha anlamlıdır.”

Editörlük:

İlk paragrafta tırnak içindeki “Böyle durumlarda dergide bununla ilgili bir not düşülmüştür.” denmiş, halbuki orijinal metinde “Normal durumdaysa ifadenin akışı, anlamı ortaya koyar.” tarzında bir anlam çıkıyor. Bunun hemen altındaki cümle hiç anlaşılmamış. “Bir olayın, bir etkinin olduğu veya olmadığının belirtilmesi daha anlamlıdır.” da ne demek? Daha anlamlı olan bir olayın veya etkilenmenin olup olmadığının belirtilmesi mi, yoksa p değerinin kullanılmasına gerek olup olmadığı mı? “p değerinin hesaplanması, ortaya çıkan farkın tesadüfen olup olmadığını belirlemek içindir.” dedikten sonra “if it is obvious that it did, or did not, then a “p” value is superfluous” cümlesi nasıl yukarıdaki gibi tercüme edilir? Yani parmak hesabı tercüme yapılırsa bile “Eğer aşikardır ki o oldu veya olmadı, bu durumda p değerine lüzüm yoktur.” denebilir. Bir üstteki cümlede belli ki; olan ya da olmayan p değerinin tesadüfen ortaya çıkıp çıkmadığıdır. İşte bu durum aşikar ise o zaman p değerine ne lüzüm var? Tercüme, bütünüyle okunduğunda bu büyük yanlışın *superfluous* kelimesine yanlış anlam verilmesinden kaynaklandığı görülür. Gerekli düzeltmelerden sonra tercüme şu şekle sokulabilir:

“ “p” değeri ihtiva etmeyen bir makalenin yayınlanamayacağı gibi yaygın bir yanlış kanaat mevcuttur. Hatırlanması lazımdır ki, “p” ihtimaliyeti gösterir (bazı mecmualarda büyük “p” ihtimaliyeti, küçük “p” ise oranı gösterir ve normal olarak ifadenin akışı, anlamı ortaya koyar. “p” değerini hesap-

lamadaki amaç, bir değişkenin şans eseri olarak ortaya çıkıp çıkmadığını belirlemektir. Eğer değişkenin şans eseri olarak ortaya çıktığı aşikarsa, veya bu durumun tersi vaki ise, bu durumda “p” değerine lüzum yoktur.”

Orjinal Metin, sayfa 47:

“Nobody has summarized the rules for writing good English better than George Orwell:

(i). Never use a metaphor, simile or other figure of speech that you are used to seeing in print.

(ii). Never use a long word where a short one will do.

(iii). If it is possible to cut out a word, always cut it out.

(iv). Never use the passive (voice) where you can use the active.

(v). Never use a foreign phrase, a scientific word or a jargon word if you can think of an everyday English equivalent.

(vi). Break any of these rules sooner than say anything outright barbarous.”

Tercüme, Sayfa 59:

“Hiç kimse Orwell kadar yazımda İngilizce dilinin iyi kullanımının kurallarını iyi tanımlamamıştır.

(i) Hiçbir zaman metafor, benzer kelimelerin kullanıldığı ya da başka bir konuşma şeklini yazımda kullanmayınız.

(ii) Kısa bir kelime varsa hiçbir zaman uzun olan karşılığını kullanmayınız.

(iii) Daha kısa bir tanımlama için bir kelimenin kullanılmaması mümkünse her zaman o kelimeyi kullanmayınız.

(iv) “Aktif” olarak tanımlanabilecekler hiçbir zaman “pasif” (mişli geçmiş gibi) olarak tanımlanmamalıdır.)

(v) Kendi dilinizde yazabileceğiniz terimler yerine hiçbir zaman yabancı terimler kullanmayınız.

(vi) Kötü bir şey söyleyeceğinize daha önceden belirtilen kurallardan herhangi birini ihlal ediniz.”

Editörlük:

The rules for writing good English: yazımda İngilizce dilinin iyi kullanım kuralları değil, güzel

İngilizce yazım kuralları şeklinde tercüme edilmeli, ayrıca good ve better sıfatları arasındaki fark da belirtilmeliydi.

(i). Bu kısım hiç anlaşılmadan yakıştırma yapılarak tercüme edilmeye çalışılmış. Metaphor ve simile kelimelerinin birer edebî sanatı ifade ettiği bilinmediğinden, “metaphor” aynen bırakılırken, “simile”; benzer kelimeler şeklinde aktarılmış.

(iii) “If it is possible” eğer mümkünse demektir; “daha kısa bir tanımlama için” demek değildir. Ayrıca “her zaman o kelimeyi kullanmayınız” ifadesi “bazen kullanabilirsiniz” anlamı taşır. Fakat orjinal metinde dikkat edilirse always şartı var.

(iv) Burada maalesef passive, mişli geçmiş zaman olarak açıklanmış.

(v) Bu şıktaki jargon kelimesi, tercüme metinden çıkarılmış. Aslında bu kelimeyi tek bir kelime ile Türkçeye aktarmak imkanı yok. Ya yeni bir kelime türetmek veya açıklama getirmek lazım; fakat mutlaka bu kelime bir şekilde Türkçe metinde yer almalıdır. Çünkü; kısaltma, akronim ve konuşma dilinde genel kabul görmüş yanlış ifadeleri içine alan jargon terimi için orjinal metinde bir konu başlığı açılmış. Gerçekten de bu tür ifadeler tıbbî konuşma dilinde çok sık kullanılmakta ve eğer aynen yazı diline geçirilirse yazının akıcılığını ve anlaşılmasını güçleştirmektedir.

(vi.) Bu şıktaki orjinal ifade emir kipindedir. Aynı kip muhafaza edilmeliydi. Bu düzeltmelerden sonra tercüme şu şekilde sokulabilir:

“Hiç kimse güzel İngilizce kurallarını George Orwell’den daha iyi özetleyemez :

(i). Hiçbir zaman mecaz, teşbih ve basılı yazınlarda gördüğünüz diğer konuşma şekillerini kullanmayınız!

(ii). Bir kelimenin kıyası aynı işi görüyorsa, asla uzununu kullanmayınız!

(iii). Eğer bir kelimeyi metinden çıkarma imkanı varsa, onu metinden çıkarınız.!

(iv). Aktif kullanabileceğiniz yerde pasif kullanmayınız!

(v). Günlük İngilizcede karşılığını bulabildiğiniz bir kelime yerine yabancı bir kelime, teknik terim veya jargon (kısaltma, akronim, konuşma dilin-

de genel kabul görmüş yanlış ifadeler) kullanmayınız!

(vi). Kaba saba birşeyler ortaya çıkacaksa, bu kurallara uymayınız!”

Orjinal Metin, sayfa 67 :

“When clinical audit shows that a treatment is entirely successful, or entirely unsuccessful, randomized controlled clinical trials (RCT) are superfluous. In the former no improvement can be expected, and in the latter any success can be judged against historical (or contemporary non-random) controls. There are, however, many diseases and complications of diseases for which current management is not completely successful. It is in the clinical investigation of these conditions that the (RCT) is the “gold standard”; the standard is, however, easily devalued by lack of attention to details.”

Tercüme sayfa 79 :

“Klinik denetim bir tedavinin tamamen başarılı olup olmadığını gösterirse randomize kontrollü çalışmalar çok anlamlıdır. Başarılı olan tedavide bir düzeltme beklenmezken başarılı olmayanlarda herhangi bir düzeltme daha önce yapılan bir çalışmadaki kontrol grubu ile karşılaştırılabilir. Ancak, mevcut tedavi yöntemlerinin başarılı olmadığı birçok hastalık ve komplikasyon vardır. Bu durumların klinik incelenmelerinde randomize kontrollü çalışmalar “altın standart” tır. Buna karşın bu standart detaylara dikkat edilmezse değer kaybeder.”

Editörlük :

Yine burada *superfluous* kelimesine yanlış anlam vermek bir dizi hataya sebep olmuş. Randomize kontrollü çalışma yapmanın gereksiz olduğu bir yerde, böyle bir çalışma yapmanın çok anlamlı olduğu ifade edilmiştir. Burada tercüme hatası bir yana, randomize çalışmanın yapım şartlarının dahi bilinmediği görülüyor. Başarısız bir tedavi yöntemi, ne maksatla randomize bir araştırmaya materyel teşkil etsin? Bakınız yazar orjinal metinde ne demek istiyor:

“Eğer klinik kontrol, tedavinin tam anlamıyla başarılı veya tam anlamıyla başarısız olduğunu gösteriyorsa, randomize kontrollü klinik çalışma gereksizdir. İlk durumda hiç bir iyileşme beklenemez, ikinci durumda ise başarı, önceki kontrollerle (veya

aynı anda yapılan fakat randomize olmayan kontrollerle) karşılaştırılabilir. Bununla birlikte mevcut tedavinin tam anlamıyla başarılı olmadığı bazı hastalık veya komplikasyonlar da vardır. İşte bu durumlar için yapılan klinik araştırmalarda randomize klinik çalışmalar “altın standarttır”. Fakat bu standard, ayrıntılara yeterince ihtimam gösterilmesi durumunda, kolayca değerinden kaybeder.”

Normalde editörü ve danışma kurulu olan bir dergi veya kitapta böyle bir tercüme geri gönderilir. Hele “Passive voice–mişli geçmiş zaman” olarak tercüme edilmişse; bu durumda tercümanın, ilmî seviyesi yüksek böyle kaliteli makaleleri Türkçeye çevirmek için yeterli bilgi ve beceriye sahip olmadığına karar verilir ve deneyimli başka bir tercüman seçilir. Maalesef kitaptaki bazı makalelerin tercümelelerinde hem anlama, hem de anlaşılana doğru ifade etme yönünden büyük hatalar mevcuttur.

Aslında kitabın büyük bölümünde orjinal metinler çok güzel tercümelemlerle aktarılmış, zaten bunların önemli bir kısmının tercümanı da orjinal metin yazarları. Yabancı konukların yazılarının tercümelelerine gelince; bir kısmı gerçekten çok güzel bir Türkçeye kaleme alınmış, gayret ve ciddiyetlerinden dolayı bu tercümelemleri gerçekleştiren değerli bilim adamlarına çok teşekkür ederiz. Bu tercümelemlerde önemli terimlerin Türkçe karşılıkları hususunda ortak bir noktaya gelinememesi de ayrı bir editöryel hatadır.

Yukarıda sayfa numarası verilerek yapılan eleştiriler, tercümelemlerin kitapta zikredilen kişi tarafından bizzat yapıldığı varsayımıyla kaleme alınmıştır. Doğruluk ihtimali olsa bile, aksi bir davranış akla dahi getirilmek istenmemiştir. Bilim adamlığı ciddi bir uğraştır. Hiç kimse isminin önüne bir kısım titrler, ardına da tumturaklı rütbelere almanın rehabetiyle en hafifinden laubali davranma yetkisini kendinde bulamaz, hele de Prof. Dr. gibi ilmî bir hüviyeti kullanmış olarak! Eğer bulursa; isme ve titre güvenme sonunda en basit tercüme imtihanında dahi geçer not alamıyacak bir tercüme, “peer review” konusunun işlendiği bir derlemede işte böyle gözden kaçır; yazık olur!

“Gerçeklik ve Roman”

A. Mümtaz İdil, *Gerçeklik ve Roman*, Dayanışma Yayınları. Birinci baskı, Ankara, 1983, 136 Sayfa.

Cem Şems TÜMER

Atatürk Üni. Erzincan Eğitim Fak. Türk Dili ve Edb. Eğt. Böl. Araş. Gör.

Mümtaz İdil'in *Gerçeklik ve Roman* isimli kitabı 1983 yılında yayımlandı. Geçen süre içerisinde yeni bir baskısına rastlamadığımız bu kitap, roman sanatı bakımından gerçekliğin ve gerçekçiliğin araştırıldığı küçük fakat önem taşıyan bir eserdir. Sürekli olarak canlılığını muhafaza eden ve tartışılan estetik ve anlatım teknikleri meseleleri göz önüne alındığında, günümüzde yayınlanan kitaplar kadar, eskiden veya yakın geçmişte yayınlanıp, pek bilinmeyen, gözden kaçan kitapların da bilinmesi, tanınması zarureti kendini göstermektedir.

Aslında başlı başına bir mesele olan anlatma esasına bağlı fiktif–kurmaca metinlerdeki gerçeklik, roman sanatıyla ilgili eserlerde, itibârî âlemin yaratılması veya bakış açısı konularında ele alınmaktadır. Bu bakımdan *Gerçeklik ve Roman* her ne kadar eserin tümünde roman sanatı ve tekniği bakımından gerçekliğin sorgulandığı bir kitap olmasa da temelde konu olarak gerçekliği ele aldığı için önem taşıyor.

Roman sanatı bakımından eserin tümünde gerçekliğin araştırılmadığını söyledik, zira 11 bölümden meydana gelen eser,¹ yazarın daha önce dergilerde yayınlanmış olan yazılarının yeniden ele alınıp, yerlerinin değiştirilmesi ve belli konu başlıkları altında toplanmasından meydana geldiği için, meselâ “Dostoyevski’ye Öykünmek” gibi bazı bölümlerde, gerçeklik haricinde başka yönlerden yazar ve roman karşılaşturmalarına gidilmektedir.

Yazar, eserine H. Wölfflin’in *Sanat Tarihinin Temel Kavramları* adlı kitabından yapmış olduğu ve kendisinin gerçeklik anlayışını kanıtlar nitelikteki bir alıntıyla başlıyor. Bu, L. Richter’in bir anısıyla ilgilidir. Richter gençliğinde üç ressam arkadaşıyla birlikte aynı manzaranın resmini çizer, model aynı olduğu halde, sonunda birbirinden ayrı dört resim ortaya çıkar ve Richter bu durumdan *nesnel görüş* diye bir şeyin asla var olmadığı ve her sanatçının renk ve şekilleri kendi mizacına göre başka yollardan kavradığı görüşünü çıkarır. Yazarımız ise bu yargıyı “imgelerin nesnelere yerine geçemeyeceği” şeklinde açıklar. Ancak bunun nesnel görüş diye bir şeyin var olmadığını göstermediğini, olsa olsa nesnel gerçekliğin yansıtılışında bireysel üslûp farklılığını gösterdiğini söylemektedir (s.7).

Yazara göre sanat eserlerinde öznel gerçeklik hiç bir zaman yok edilemez çünkü, her sanat yapıtında seçim yapma zorunluluğu öznel gerçekliğe bağlı olarak kendiliğinden vardır (s.8). Bu yüzden öznel gerçeklikten bağımsız bir nesnel gerçeklik söz konusu değildir.

KİTAPLAR

Kitapta, önce gerçekliğin tarihî gelişimiyle ilgili bir varsayım ortaya konulmuş ve daha sonraki bölümlerde de bu varsayım doğrultusunda ilk gerçekçi romancılardan, yazara göre dönüm noktası kabul edilen Dostoyevski'ye kadar olan dönem incelenmiştir. Öne sürülen varsayım şudur: Tüm sanat eserlerinin ilk örneklerinde nesnel gerçekliği, yani imgelerle insan bilincinden, tasarımlarından bağımsız ve nesnel olarak var olan şeyleri ele geçirme çabası görülür. Bu ilk örnekler, nesnel gerçekliğe bağlılıkları ölçüsünde değerlendirilmiştir. Ancak bu arada yazar, korku ve büyü gibi unsurların oluşturduğu eserleri bu savın dışında bırakıyor, sebebini ise “*Bunlar yaratacakları etkilerin önemi açısından doğadaki herhangi bir şeye benzememek zorundadırlar.*” şeklinde açıklıyor. Buna göre, “*Nesnel gerçekliğe imgelerle ulaşmayı amaçlayan insanlığın binlerce yıllık yolculuğunda bilinçsiz bir soyutluktan nesnel gerçekliğe limite bir yaklaşım ve yeniden soyutlamaya yönelik bilinçli bir dönüşüm sözkonusudur.*” (s.9) şeklinde varsayımını özetliyor.

İndî, fakat tutarlı görünen bu varsayım doğrultusunda kitap, roman sanatının tarihî gelişimini bilinen biçimde tekrarlamaktan çok, bir arayış niteliği göstermektedir. Bu yüzden gerçeklik ve roman üzerinde denemeler olarak da kabul edilebilir.

Gerçeklik açısından Tanzimat dönemi romanları- nı değerlendirirken yazar, Türk romanında nesnel gerçekliğe bağlılık ilkesinin, ilk örneklerinden başlamak üzere, üstelik batılı örneklerine oranla çok daha kaba biçimde sürdürüldüğünü belirtiyor. Bunun sebebini de romanın teknik zorluklarına ve roman ya-

zarının sanatsal birtakım girişimlerden çok, araştırmacı bir girişim içinde olmayı kendisine daha yakın bulmasına bağlıyor. Oysa Şemsettin Sami'yi değerlendirirken, konu üzerinde yoğunlaşmış ve etkili bir son kullanmış olmasının sebebini, yazarın yalnızca “roman yazmak” üzere yola çıkmış olmasıyla açıklamaktadır (s.108). Bu görüşe göre de “araştırmacı bir girişim içinde olmak” ikinci plâna düşmüştür. Bu noktada yazarın görüşleri çelişir gibi görünmektedir.

Son olarak şunu da ilâve etmek isteriz ki; roman- da gerçeklik meselesi üzerinde okuyucuya değişik tarzda düşünme imkânları sağlayan eserde sanırız yazar, “*Flaubert'e göre yaşam kaba ve gülünçtür. İnsanlarda iki amaç vardır. Varsıllık ve gönenci sağlamak ve kendi için yaşamak.*” (s.38), “*Kuşkusuz, 19. yy. edebiyatı içinde eleştirel gerçekçi romanların toplumsal olayların gelişimine ve sınıf bilincinin farkındalığına katkıları yadsınamaz.*” (s.53) örnek cümlelerinde olduğu gibi dili fazla zorlamasa, eserin daha rahat okunmasını ve anlaşılmasını sağlayacaktı.

DİPNOT

1. Kitap şu bölümlerden meydana gelmiştir.

1- Giriş, 2- Romanda Gerçeğe Bağlılık, 3- Söylenceden Gerçeğe, 4- İlk Romancılar ve Bakış Açısı, 5- Gerçekten Gerçekliğe Geçiş: 19. yy., 6- Dönüm Noktası: Dostoyevski, 7- Dostoyevski'ye Öykünmek, 8- Eleştiri Eksikliği, 9- Duraklama Dönemi ve Nedenleri, 10- Gerçeklik Açısından Tanzimat Dönemi Romanlarına Genel Bir Bakış, 11- Sonuç.

“Üçüncü Roma’nın Jeopolitik Arzuları”

Mustafa KALKAN

Niğde Üni. Eğitim Fak. Tarih
Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi

Kitaplar, evsaflarına göre sınıflandırılabilir mi veya yazılan her kitaba ilmî kıstaslar çerçevesinde kitap değeri vermek mümkün müdür? Değerli bazı kitaplar vardır ki, onlara çıplak ifadeyle “kitap” demek mi gerekir? İşte bu kitapların ayırıcı özelliği konularına ve yazım tarzlarına göre spesifik olması ile ayrılır. Spesifik ifadesi ilmî çerçevede dahilinde sadece konu uzmanlığını içine almaz. Bazı spesifik konular vardır ki o sahayı iştigal edenlerin dışında birçok mütehasssısı çekiciliği ile kendine yönlendirir.

Yukarıda ismi zikredilen bu çalışma, gerek araştırma tekniği gerekse objektifliği ile sadece “kitap” ismiyle ifade edilemeyecek türden bir çalışmanın ürünüdür. Kitabın ismi saha dışı çalışanları için biraz zihinleri zorlayan bir anlatım tarzıyla belirlenmiştir. İlmî bir eserin kapağındaki ismin konuların tamamına yönelik olarak belirlenmesi gerekir. Üçüncü Roma hangi devlettir? Jeopolitik arzu nedir? Acaba Roma Devleti ismi altında Roma İmparatorluğu mu, Doğu Roma Devleti mi, Batı Roma Devleti mi hangi devlet anlatılmak istenmektedir? gibi soruların zihinleri kurcalayacağı muhakkaktır.

Öncelikle ilk soruyla başlayalım, bilindiği gibi Birinci Roma, Büyük Roma İmparatorluğudur. Büyük Roma Devleti, Muhaceret-i Akvam (Kavimler Göçü) ile ikiye ayrılmış (M.S. 395) ve akabinde Batı

Yasin Arslan, *Üçüncü Roma’nın Jeopolitik Arzuları*, Avrasya Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay., Ank., 1996, 215 sayfa.

Roma Devleti, bu saldırılar sonrası 476’da yıkılmıştır. Batı Roma’nın yıkılmasından sonra geride Doğu Roma Devleti kalmıştır. Doğu Roma Devleti ise 1453 yılında Osmanlı Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethetmesi ile sona ermiştir. “... *Fatih Sultan Mehmet’in Konstantiniye’yi ele geçirmesi sırasında öldürülen Rum Kayzerlerinden sonuncusu olan Paleolog Draguj isimli kayzerin akrabalarından Tomas’ın Sofya isimli kızı Rusya’ya kaçıp gelince Ruz knezi II. İvan onunla evlenmiştir.*”¹ Bu evlenmenin sonucunda yıkılan Roma Devleti’nin varislerinin yerine Rusya Knezi İvan kendini Roma İmparatoru olarak ilan etmiştir. Aynı zamanda “kayzer”den bozularak alınan “tsar” ünvanı “çar” olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Ruslar bu tarihten sonra yaptıkları evlilik ile kendilerini Roma’nın tabî halefi olarak görmeye başlamışlardır. Üçüncü Roma’nın temelleri, Rusların bu düşüncesi ile 15. asırda atılmıştır. Bu ideal, zamanla daha da geliştirilmiştir. 20. asırda Rusya gerek programlı olarak hristiyanlara hâkim olma gerekse panslavist propaganda ile güttüğü bu düşüncesini daha da güçlendirmiştir.² Çar Deli Petro’nun bu ideallerle, Rusya’yı büyük bir gelişme hamlesine yönlendirdiği bilinmektedir.³

Jeopolitiğe gelince bu ifade mevcut coğrafi bir yapının politik değerini açıklamak için kullanılır. Jeopolitik yapı üzerinde yönlendirilecek politikanın şekillendirilmesi ve yararlılık amacına göre kullanılması düşüncesine hizmet eder.⁴ Üçüncü soru ise müşterek bir açıklamayla görüldüğü gibi birinci sorunun da cevabı olan Rusya’dır. Yazar, sistematik olarak kitaba giriş yapmadan doğrudan konuya girmiş, Rus tarihi ve kültürü hakkında hiçbir açıklamada bulunmamıştır. Kitaba başlamadan genel bir girişle hususiyetler serdedilip konu bütünlüğü sağlanır. İlmî eserlerde tarz-ı hareketin gereği budur.

Konuya “Çarlığın Dirilişi” ile başlanıp bugün parçalanmış Rusya’nın tekrar diriltilmesi çalışmalarına değinilmiştir. Hattâ bunun için “Yekaterinburg yakınlarında 1918 yılında öldürülen Romanov ailesinin ceset kalıntıları üzerinde incelemeler yaptırıldığı açıklanmıştır (s.3). “*B.D.T. Cumhurbaşkanı Yeltsin tarafından bu konular hakkında araştırmalar yaptırılmıştır. Yeltsin bu araştırmalar ile monarşik düzeni destekliyor gibi gözükse de aslında bu konuyu kendi açısından değerlendirme düşüncesinde olduğu bilinmektedir. İlginç olan diğer bir yaklaşım ise Komünist Parti Genel Başkanı Gennadi Zaganov’un “News Week” dergisine vermiş olduğu röportajda bu düşünceyi şiddetle desteklediğini açıklamış olmasıdır*” (s.6).

Her ne kadar bu düşünce son yıllarda kabul görmüşse de komünist rejim döneminde çarlık idaresinin nasıl kötülendiği gerek ders kitaplarında gerekse politik konuşmalar üzerinde yapılacak araştırmalarla rahatlıkla görülebilir.⁵ Biten bir sistemin ardından yeni sistem arayışı ve eski sistemi kötüleme anlayışı komünist, faşist ve kapitalist idarelerde kaçınılmazdır. Araştırmacı, “Rus İmparatorluğunu Diriltme Çabaları” adlı bölümde acaba tekrar, büyük bir imparatorluk kurulabilir mi sorusunu açıklamıştır.

“Sovyetler Birliği’nin hızla dağılması jeo-politik bir boşluk oluşturmuştur. Şimdi birçok ülke bu boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Sovyetler Birliği’nin dağılması üç çeşit parçalanmaya sebep olmuştur:

a) Aniden 15 bağımsız devlet dünya siyasi sahnesinde boy göstermiştir.

b) Komünist parti, silahlı kuvvetler, KGB ve ekonomi bakanlıkları gibi Sovyetler Birliği’ni ayakta tutan teşkilatların tabii parçalanışı.

c) Rusya ve diğer bağımsız devletlerde bazı bölge ve reyonların muhtariyet, egemenlik ve hattâ bağımsızlık taleplerinin güçlenmesi” (s.14). Rusya’nın parçalanışıyla beraber Türk Cumhuriyetlerine olan bağımlılık büyük problemlere sebep olmuştur. Rus nüfus kesafetine sahip olan bölgeler, gerek yeraltı gerekse yer üstü zenginliği yönüyle fakirdir. Bu da Rusları, ister istemez eli kolu bağlı bir halde bırakmaktadır. Fakat komünist idare döneminde Rusların tatbik ettiği “nüfus iskan politikası” bütün dengeleri altüst etmiştir.⁶

Bu mevzu üzerine yazarın önemle durmaması ilgi çekicidir. Nüfus iskân politikası sayesinde Türk Cumhuriyetleri’ndeki homojen yapı alt üst edilmiş cumhuriyette altı yedi farklı milliyetten mürekkep olan sosyal dengeler oluşturulmuştur. Fakat bu denge sadece büyük yerleşim merkezlerinde kalmış köylere kadar sirayet edememiştir. Bu sosyo-homojen yapı ortak kültür etkileşimi için bulunmaz bir araştırma kaynağıdır. Bir Anadolu köyü ile bir Başkurt köyü arasında âdetler, sosyal yaşayış, ticarî yapı vb. yönlerden hiçbir farklılık yoktur. Şehirler Rus kültürü içinde eritilirken, köyler bu kültürel yozlaştırma ve karma sosyal yapıdan uzak kalmıştır. Rusların, Türkleri şehir merkezlerine yaklaştırmamaları ve yerleşmelerine izin vermemeleri kültürel yönden Ruslar’ın en büyük hatası olmuştur. Belki bir ölçüde Türk nüfusu eğitim yönünden darbe yemişse de kültürel yönden değerini sıkıca koruyabilme şansını yakalamıştır.

Şehirlerde, Türkler zorla Ruslarla evlenmeye teşvik edilmiştir. Bu da yetmiş yılın sonunda sentirlarda (merkezlerde) farklı melez ırkların oluşmasına neden olmuştur.⁷ Tipolojik açıdan farklı karma ırklar oluşmuştur. Bu alan ise fiziki antropoloji için bulunması imkansız materyallerle doludur. Rus ilim adamlarının bu farklı fiziki tipler üzerinde çiftleştirme yöntemleriyle bilimsel çalışmalar yaptıkları bilinmektedir.

Rus yayılcılığının sonucunda Türk Cumhuriyetleri’nde 25 milyon Rus vardır ve bunlar Rus vatandaşlarıdır. Rus tarihçi V.O. Kliçevski 1937’de “Sömürgeciliği, Rusya’yı terk etmiş muhacirlerin yardımıyla gerçekleştirmek her zaman Rus hayatının en önemli özelliklerinden biri olmuştur” (s.17) diye ifade etmiştir. Bu plan, rejim çökene kadar tatbik edilmiş ve Rusya bu politikasının yanı sıra çok farklı bir metotla uyguladığı grift sanayi planı ile de ekonomik yapısını güvenlik altına almıştır. Adeta zincirin halkaları gibi oluşturulan bu ağ çok ince hesaplarla hazırlanmıştır. Örneğin “Özbekistan yılda 5.000.000 ton pamuk üretmesine karşın, o, bunun yalnız % 9-12’sini işleyebilmektedir.” (s.23). Çünkü Özbekistan’da pamuk işleme fabrikaları, ilerde muhtemel siyasi değişimler düşünülerek kurulmamıştır.

Buna karşılık Rusya hiçbir üretime sahip olmayan ve doğrudan Moskova’ya bağlı olarak kurulan fabrikalarda bu pamukları işlettilerinde gelirini kesinti-z bir şekilde ekonomisine yönlendirmiştir. Bugün

bu politikanın sonucu olarak Kırgızlar Özbeklere, Tatarlar Başkırlara, Özbekler Kazaklara muhtaçdır. Sovyetler Birliği'nin dağılma aşaması ister istemez Rusya üzerinde jeopolitik hedefleri olan ülkeleri harekete geçirmiştir. Bu ülkelerden Almanya, A.B.D., Çin ve Japonya harekete geçmiş ticarî ve siyasî yönden planlarını tatbik etmeye başlamışlardır. Türkiye ise irkî birlik ve kültürel ortaklık noktalarından hareket ederek dağılan cumhuriyetlerle diplomatik ilişkilere yönelmiştir. Bu ilişkiler ister istemez Rusya'yı rahatsız etmiştir. Rusların dile getirdikleri rahatsızlıklarını askerî stratejist Nikolay Platnikov "Ankara'nın Jeo-politik planları Kırım'ı, Yugoslavya, Kıbrıs, Kafkasya, ve Tacikistan'a kadar kaynar nokta olarak değerlendirmektedir... Türkiye, siyasi, ekonomik ve kültürel sahalarda Orta Asya ve Kafkasya'ya sızmaya çalışmaktadır. Türk gizli servisi elemanları son zamanlarda bu bölgelerde çalışmalarını genişletmiştir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, onun güney sınırları geleneksel, askerî, siyasi ve ekonomik liderden yoksun kaldı. Rusya'nın sahip olduğu nükleer silahların sağladığı üstünlük de dahil mevcut gücünün, şu anda statükosunun korunmasına imkan sağlamasına karşın Türk-Rus rekabetinin yeni bir döneme girdiğini söyleyebiliriz" (s.25) diye açıklamıştır.

Rusların bu gelişim seyrini şiddetle eleştirmeleri normaldir. Fakat Rusların ifade ettiği kadar Türkiye istenileni ve planlananları yapamamış, bir çok noktada gerçekleştirilmesi düşünülenler yerine getirilmemiştir. Zamanlama, yetişmiş uzman eksikliği, haber alma noksanlığı ve yeterli ekonomik destekten mahrum oluş Türkiye'nin önünü kısa bir süre için kapatmıştır. 1989-1990 yıllarından sonra A.B.D. bu açığı iyi değerlendirmiş ve Yakutistan'a kadar birçok cumhuriyette sivil askerî bilgi merkezleri oluşturmuştur. Ama hesapta olmayan Amerika Fobisi komünist rejimin Türkler için büyük bir hikmeti olmuştur. Amerika bu fobiden dolayı ticarî-kültürel etkileşime girmemiş diğer girişimler ise istenileni tam anlamıyla vermemiştir. Türkiye'ye ve Türk ticarî teşebbüslerine olan güveni organize bir şekilde değerlendirmiş, sermayesi Amerika'nın olan fakat genel müdüründen personeline kadar Türk adı taşıyan firmaları kurdurarak bu engelleri de aşmayı başarmıştır.

Bugün Moskova dahil olmak üzere birçok yerde böyle yüzleri aşan firmadan bahsetmek mümkündür.

Aynı zamanda Rusya'nın çeşitli üniversitelerine yerleştirilen akademisyenler köy köy dolaşmakta ve çeşitli araştırmalar yapmaktadır. İlginç olan diğer nokta ise kurulan Türk-Tatar, Türk-Rus, Amerikan-Rus dostluk derneklerinin bu araştırmaları desteklemeleridir. Bugün Tataristan, Başkurdistan, Çuvaşistan ve diğer Türk Cumhuriyetlerinin birçoğunda başbakan ve cumhurbaşkanı danışmanlarının Amerikan vatan-daşı veya Amerika'da yetişmiş olan üst düzey bürokratlardan seçilmiş olması düşündürücüdür. Rusya'nın bu dağılma seyri beraberinde diğer muhtar veya tam özerk yapıya sahip olmak isteyen cumhuriyetlere bulunmaz bir fırsat vermiştir. Peşisıra beş Türk Cumhuriyeti tam bağımsızlık ilan etmiş, arkasından Tataristan, Başkurdistan, Çeçenistan, Çuvaşistan, Moldova ve diğerleri muhtar bir idarî yapı benimsemişlerdir.

Rusya stratejik noktalarda yer alan bu idarelerle ilk safhada dağılmanın getirmiş olduğu kargaşadan dolayı ilgilenememiştir. Fakat zamanla toplanma sürecine girmiş, gerek askerî gerekse istihbarî kaynaklarını tekrar güçlendirmeye başlamıştır. Bu toparlanmanın ardından tekrar eski Rus politikalarının tatbikine başlanmıştır. Jeostratejik değere sahip olan Azerbaycan ve Tataristan sıkıştırılmaya çalışılmaktadır. Üçüncü stratejik nokta ise Moldova ve bu bölgede bulunan Gagavuz (Gökoğuz) Türkleridir. Tataristan gerek sanayi gerekse yer altı zenginlikleri ve savaş sanayisi yönüyle Rusya'nın beyin merkezlerinden biridir. Böyle bir bölgenin Orta Asya yollarının keşiştiği noktada olma özelliği ise başka bir avantajdır. Aynı şekilde Azerbaycan, Kafkasların geçit noktalarından biri olmasının yanısıra Hazar petrolleri ve yer altı zenginlikleri yönüyle de önemlidir.

Ayrıca askerî yönden Türkiye'ye ve diğer devletlere yönlendirilecek güçlerin bu bölgede bulundurulma isteği Rusya'yı dayanılması imkansız arzularla bu bölgeye sevk etmektedir. Azerbaycan ve Tataristan'ın bağımsızlık düşüncesi her seferinde askerî-ekonomik tehditlerle bastırılmaya çalışılmıştır. Fakat Tatarların millî benliklerini kazanma süreci onca katliama ve onca zorla evlendirmeye rağmen devamlılık arz etmiştir. Azerbaycan'ın Rus tankları altında bağımsızlık için çığnenişi ise halen hafızalarda dün gibi canlılığını korumaktadır.

Bütün bu gelişmelerin yanısıra Rusya, Türk Cumhuriyetleri ve Muhtar Cumhuriyetleri ile bir "Avrasya Birliği" oluşturulmak istenmektedir. "Bu

birliğe Estonya, Litvanya, Ukrayna, Kazakistan, Türkmenistan, Tataristan, Başkırdistan, ve daha sonra Azerbaycan'ın katılması için çalışılmaktadır." (s.36) Rusların bütün bu çabaları olumlu sonuç vermiş gibi görünse de KGB'nin stratejistleri bu yatırımları ölü yatırımlar olarak ifade etmişlerdir. Rusya'nın Beyaz Rusya'ya istediklerini kabul ettirememesinin yanı sıra diğer Türk Cumhuriyetleri de fırsatını buldukları an daha fazla siyasi özerklik isteyeceklerdir.

Ortaya çıkan gelişmeleri bir akademisyen gibi araştıran yazar, hazırladığı bu çalışmada bütün bilgi kaynaklarına ulaşmayı başarmıştır. Bazı bilgiler gizli arşiv bilgilerinden alınmıştır. Rusya'nın her tarafına dağılmış olan Azeriler sayesinde yazar bu kadar güzel bir kitap oluşturma fırsatı yakalamıştır. Kitap gerek Avrupa'daki gerekse Türkiye'deki birçok uzmanın elde edemeyeceği bilgilere sahiptir. Fakat yılların getirdiği bilgi birikimi ile ortaya konulmuş olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Merkezî araştırma raporları ve diğer araştırmaların kitap haline dönüştürüldüğü bilindiği halde nedendir bilinmez yazar bu araştırmalara değinmemiştir.

"Jeopolitik: Yeni Dünya Düzenindeki Yerimiz" adlı konu kitabın en önemli bölümüdür. *"Bu bölümde dağılan SSR yönetiminin ortaya çıkardığı güç boşluğunu hızla Almanya'nın doldurduğu anlatılmaktadır."* (s.56-57). Yazarın bu ifadesi doğrudur. Rus-Alman ilişkileri tarihin çok eski dönemlerine kadar uzanmaktadır. Aynı zamanda Alman ve Rus hanedanlıkları arasında daimi bir akrabalık bağı da tesis edilmiştir. Bugün bile bu etki devam etmekte Beyaz Rusya'nın kültürel yapısı Almanlar tarafından etki altına alınmak istenmektedir. Doğu Almanya'nın, Federal Almanya ile birleşmesi Birleşik Almanya'ya daha rahat hareket etme imkanı vermiştir. Bu avantaj başta Amerika olmak üzere Rusya'yı da rahatsız etmektedir.

Rus kültürünün beyni olan Beyaz Rusya'nın elden çıkması birçok sonun başlangıcının şimdiden görünmesine sebep olmuştur. Bunun için Rusya her ne şekilde olursa olsun Beyaz Rusya'yla birleşmek zordur. Aksi takdirde Rusya'nın bu çöküşten sonra bir daha ayağa kalkması mümkün değildir. Rus ekonomisinin temelini oluşturan Azerbaycan'ın bağımsızlık süreci Rusya'yı harekete geçirmiş, Derbent,

Daryal ve Karadeniz sahilinin kontrolü için stratejik üsler oluşturulmaya başlanmıştır. Yazarın, Halk Cephesi üyesi olması ister istemez Azerbaycan'la ilgili yorumlarda kendini göstermekte, önceki konularda ortaya koyduğu ilmi tarafsızlığın sekteye uğramasına sebep olmaktadır.

Rusya, Ermenileri ve Gürcileri destekleyerek Kafkaslarda sunî bir tampon devletçikler silsilesi kurmayı planlarken aynı zamanda Azerbaycan'ın içinde bulunan diğer küçük etnik grupları da muhtariyet için kışkırtmaktadır.

Bunun yanısıra Azerbaycan'daki millî şuurun tam anlamı ile teşkilatlanmayı ise başka bir problemdir. Azerî gençleri Ermenistan ile yapılan savaş sırasında ülkelerini terkederek Rusya'nın birçok yerine dağılmıştır. Tümen ülkesinde bile ticaretle uğraşan Azerileri görmek mümkündür. Bu sayı, yazarın da ifade ettiği gibi diğer bölgelerle beraber 1.000.000'u bulur. Bu da savaşıma hazır çok sayıda genç anlamına gelir. Fakat Tüben Kama pazarında Azerî gençleri ile yapmış olduğum konuşmada neden Azerbaycan'a dönüp Ermenilere karşı savaşmıyorsunuz diye sorduğumda almış olduğum cevap çok şaşırtıcı olmuştur.

Aldığım cevap acı da olsa yenilgiyi kabullenişin beraberindeki sebepler açık olarak görülüyordu. Daha milliyetçilik ve millî benlik şuru bazı Türk Cumhuriyetleri'nde olduğu gibi tam anlamı ile yerine oturmamıştı. Aslında bu normaldi, yetmiş küsur yılı bulan beyin yıkama metodlarının arkasından oluşturulan "Rus Benliği" psikolojisini birden bire ortadan kaldırmak imkansızdı. Türkiye'de bile sadece bu rüzgârların lodosu estiği halde 1960-70 yıllarında nice genç beynin bu fikirlerle yıkandığı unutulmamalıydı. Bu oturmamış olan şuur eksikliği ve idaredeki bazı farklı görüşler Azerbaycan'ı tekrar Rus Konfederasyonuna bağlamıştır. Sebep ve sonuç ilişkileri kitapta güzel bir anlatımla açıklanmıştır (s.72-73).

Ermenilerin ve Yahudilerin Rusya'daki etkinliği çok fazladır. Yeltsin'in danışmanlarından biri Ermenidir. Ayrıca KGB de dahil olmak üzere birçok askerî-sivil ve idarî üst düzey yönetimde Ermeniler söz sahibidir. Asıl önemli olanı ise askerî denge yönünden Azerbaycan'da bulunan Rus ordusunun eski gücü ve vasfıdır. "Eski Sovyet ordu düzenine göre Azerbaycan genelinde hava, deniz, kara ve savunma

birliklerinden oluşmak üzere 60.000'den fazla asker bulunmaktaydı. En önemli birliği, karargâhı ve diğer destek birlikleri Bakü'de bulunan 4'ncü Sovyet ordusuydu¹¹.

Bağımsız SAM yer-hava füzeleri, SCUD füze tuğaylarından başka, Gence'deki 23'ncü Lenkeran'daki 295'inci, Bakü'deki 60'ıncı Nahçıvan'daki 75'inci silahlı, motorize tümenler ve Gence'deki önemli helikopter hücum alayı, 4'üncü ordunun en önemli birliklerini oluşturuyordu. Azerbaycan'daki tek kara kuvvetleri eğitimi kurumu Bakü'de bulunmaktaydı. Avrupa'daki "Conventional" silahların azaltılmasıyla ilgili anlaşmaya uygun olarak Şubat 1991'de Azerbaycan'da 391 tank, 1265 zırhlı araç, (çapı 100 milimetre ve daha büyük) 163 top ve 24 helikopter olduğu bildirilmiştir. Eğer söz konusu tümenler birinci kategoriye girerse (savaş anında % 100 dolu) demek ki, Azerbaycan'da 10.000 subay-astsubay ve 40.000 asker yerleştirilmiştir.

Tam takımın tümenler 1100 tank ve 1500 zırhlı aracı kapsayacaktır. Verilen rakamlar söz konusu tümenlerin ikinci (% 70–80 dolu) veya üçüncü (% 20–50 dolu) kategoriye girdiğini göstermektedir. Diğer taraftan Nahçıvan'da, Sovyet–İran sınırında yerleştirilen 75'inci silahlı motorize tümeni 4'üncü kategoriye (%5–10 dolu) dahil etmek mümkündür. 1990'da Azerbaycan–Ermenistan sınırında yerleştirilen 23'üncü motorize tümen ikinci veya daha üst kategoriye girmektedir. 1991'in sonlarına doğru Azerbaycan topraklarında 40–45.000 Sovyet askeri vardı (s.77). Ayrıca deniz ve hava kuvvetlerindeki yoğunluksa hiçte kara kuvvetlerinden geriye kalır değildir.

Bu yoğunlaşma Azerbaycan'ın, Kafkaslar üzerindeki stratejik değerini gösteriyor olsa gerektir. Ermeni akademisyen Gevorkyan'a göre, "Ermenistan, Rusya'nın, Kafkasya'daki destekçisi, tabii ve tarihi müttefikidir. Ermeniler, Anglo-Sakson, Siyonist ve Pantürkistler'den oluşan korkunç üçlüden, Pantürkistler'in yolunu kesmektedir. Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Sırbistan ve diğer hristiyan milletlerin tek kurtuluş yolu "Üçüncü Roma'yı" yeniden kurmaktır." (s.84–85). Rusya'da Türkoloji ve Türk kökenli milletler üzerinde çalışan 200 civarında strateji enstitüsü, fakülte ve bilgi merkezi vardır. Bu enstitüler 18. asırdan beri büyük gayretlerle Türk dünyası üzerinde incelemeler yapmaktadır.

21. asra girmek üzere olduğumuz halde birkaç resmî kurumun ve sayıları onu bulmayan araştırma enstitülerinin dışında Türkiye'de bir tek "Slav Kültürü Enstitüsü" dahi yoktur. Bu eksiklikler acaba nasıl kapatılacaktır? Gorbaçov Araştırma Enstitüsü de işte Rusya'nın bu strateji merkezlerinden biridir. Ürettiği stratejiler ise Rusya'nın dış politikasını yönlendirmektedir. Kafkaslar için şu dört önemli stratejiyi belirlemiştir.

"a) Rusya, Kafkasya'da bir milleti diğerine karşı koyarak ve onların arasındaki çekişmelerden faydalanarak geleneksel ve klasik "parçala, hükmet" siyasetini gerçekleştirmelidir. Bu tür bir siyasete baş vurma, herhangi mantıklı davranışı gerektirmemektedir. Sadece aşırı grupların faaliyetlerine göz yummak yeterlidir.

b) Rusya halkların kendi kaderini tayin hakkını destekleme bahanesiyle açıkça Abhazya ve Güney Osetya'yı destekleyip, Gürcistan'daki iç karışıklıklardan faydalanarak, onun zayıflamasına ve sonuçta parçalanmasına sebep olabilir.

c) Rusya, Gürcistan'ı ve genelde Kafkasya'yı kendi kaderine terk ederek, Kafkasya, sınırını kapatabilir. Rusya, aynı zamanda, güç kullanarak Kuzey Kafkasya'da kontrolü yeniden sağlar ve gelecekte olabilecek ayrılıkçı gelişmeleri önlemek için iyi bir ders vermiş olur.

d) Kafkasya'da kimlerin Rusya'nın emri altında yaşayıp yaşayamamak istemedikleri konusunda referandum yapılabilir. Eğer Rusya siyasi önlemlerle Kafkasya'da bazı bölgeler üzerinde kontrolü sağlamazsa, kuzeye geri çekilmeli, sınırlarını yeniden tespit etmeli ve Rusya'dan ayrılan küçük devletleri kukla rejimlerle söz dinleyen kullara dönüştürmelidir" (s.88–89).

İşte bu stratejiler yıllar önceden planlanmış ve tatbiki için her türlü uygun zemin hazırlanarak gerçekleştirilme aşamasına başlanmıştır. Rusya'nın iskân politikası, grift sanayi programı, evlendirme sistemi kültürel asimile planları çökmesine rağmen bugün bile sonuçlarını vermeye devam etmektedir. Rus nüfusunun, kesafet teşkil ettiği noktalardaki Rusların geri dönmesi engellenmekte ve bu bölgele- re yapılabilecek gizli müdahaleler için hazır zemin oluşturulmaktadır.

KİTAPLAR

“Ukrayna’da 11.356.000 Rus var, ülke nüfusunun %21.9’unu oluşturmaktadır.

Kazakistan’da 6.227.000 Rus var, ülke nüfusunun %37.3’ünü oluşturmaktadır.

Özbekistan’da 1.653.000 Rus var, ülke nüfusunun % 8.1’ini oluşturmaktadır.

Beyaz Rusya’da 1.342.000 Rus var, ülke nüfusunun % 13’ünü oluşturmaktadır.

Kırgızistan’da 916.000 Rus var, ülke nüfusunun % 21’ini oluşturmaktadır.

Latviya’da 905.000 Rus var, ülke nüfusunun % 33.7’sini oluşturmaktadır.

Moldovya’da 562.000 Rus var, ülke nüfusunun % 12.9’unu oluşturmaktadır.

Estonya’da 474.000 Rus var, ülke nüfusunun % 30’unu oluşturmaktadır.

Ruslar Azerbaycan nüfusunun % 5.6’sını, Ermenistan nüfusunun % 2’sini, Gürcistan nüfusunun %6.3’ünü, Türkmenistan nüfusunun %9.8 ini ve Tacikistan nüfusunun %3.5’ini oluşturmaktadır.” (s.106). Oranlar, 1989 yılı istatistikî verilerine göredir. Fakat güvenilirlik oranı zayıftır. İstatistikî verilere rağmen yazarın ve diğer birçok araştırmacının dikkatinden kaçan nokta Türk kültürünün çok güçlü olarak muhafaza edildiği bölgelerde (Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan, İdil Ural Bölgesi) Ruslar yavaş yavaş kültürel etki altında kalmaya başlamışlardır. Bu etkileşim daha çok evlenme ve sosyal iletişimle gerçekleşmiştir. Sosyal kaynaşma ile birçok Rus çeşitli Türk lehçelerini öğrenmiştir. Komünist rejim döneminde baskıcı yönetimle kendi dillerini konuşamayan Türkler şimdi hiç çekinmeden rahatlıkla millî dillerini konuşabilmektedir.

Yaptığım geziler sırasında Rusça bilmeyen Tatar, Başkırt, Çuvaş ve Kırgız Türkleri ile karşılaşmış olmam bana ilginç gelmişti. Oysa ki bilinen sistematik komünizmin bu tür fireleri vermemesi gerekirdi. Bir Tatar emniyet müdürü bana, ben askere gitmeden önce Rusça’yı çok iyi derecede bilmiyordum, bu dili askerde öğrendim ve benimle beraber birçok insan Rusça’yı orada öğrendi, demişti. SSSR, 1970–1975’li yıllara kadar gerçekten zirve dönemini yaşamış, bu tarihten sonra ihtilalın akabinde kazanılan gelir kaynaklarını harcama yoluna gidilmiştir. Birçok

sosyal çöküntü, (ekonomik kriz, güvensizlik, motivasyon eksikliği, gelir dengesizliği, manevi boşluk vb.) 1975’li yıllardan sonra kendini yavaş yavaş göstermeye başlamıştır. Fakat dış dünya ile kapalı olan iletişim bağının eksikliği bu bilgilerin dışarı sızmasını önlemiştir. Rus gizli arşivlerinde bu düzensizlikler ve çıkan olaylar tek tek kaydedilmiştir. Zaman kaybetmeden, isteyen her araştırmacı biraz zorlansa da bu belgelere ulaşılabilir.

Yazar “İkinci Kafkasya Savaşı ve Çeçenistan” adlı bölümde çok güzel bir şekilde Çeçenistan tarihinden bahsetmiştir. “Çeçenlerin, Kafkas savaşlarında, Stalin döneminde ve 1994 yılında üç kez büyük sürgüne tâbi tutuldukları, kaynaklarda sistematik bir şekilde açıklanmıştır” (s.118). Rusya açısından Çeçenlerin, Şeyh Şamil’in torunları olarak Kafkasya bölgesinde bulunmalarının gerek askerî gerekse ticarî (gaz, petrol vb.) yönden mahzurlarından bahsedilmiştir. Bir milyon Çeçen’in azminin ve imanının 150–200 milyon Rus’a ibret teşkil eden direnci, yazar tarafından mükemmel bir ifadeyle anlatılmıştır.

Rusya’da bulunduğum sırada devam eden Çeçen–Rus mücadelesinde Türk Cumhuriyetleri’nden ve Muhtar Cumhuriyetler’den Çeçenistan’a yardım gönderiliyordu. Fakat Rus istihbarı bundan haberdar olduğu için yardımlara el koymakta ve sınır geçişini imkansız hale getirmekteydi. Bütün bunlara rağmen zaferin Çeçenlere güleceğini bütün Türk dünyası biliyordu. Yeterli sayıda asker bulunmadığı için zorla 18 yaşında askere alınan ve birçoğu daha çocuk psikolojisine sahip olan birliklerle Rusya nereye kadar gidebilirdi... Alkolün etkisi ile o gencecik yaşta bağımlı hale gelen çocuklar, yiğitliği ve ruhlarda idealer uğruna savaşmanın ne demek olduğunu nereden bilebilirdi ki...

Rus askerî yetkilileri ve strateji uzmanları (Rusya askerî–sivil strateji uzmanı yönüyle üstün yeteneklere sahiptir) başta General Lebed olmak üzere sonucun hüsrana olacağını basın kanalıyla bildirmişlerdir. Rus yetkilileri bu sonucu bile bile sırf diğer muhtar bölgeler ve bağımsız cumhuriyetler siyasî özerklik istemesinler diye Çeçenistan’a saldırı düzenlemişlerdir. Bitmiş bir ekonomiye sahip olan Rusya’da bugün bir dolar yaklaşık 5000 rubledir, bir ruble ise 18–20 liradır.

KİTAPLAR

Avrupa'dan, Amerika'dan alınarak kalkınma ve liberal ekonomiye geçiş için harcanması gereken paralar tamamen askerî harcamalara yönlendirilmektedir. Aynı zamanda yeni bir istihbarat ağı kurulmakta ve eski günlerin hayalleri hafızalarda canlılığı ile muhafaza edilmektedir. Acı olan ve ibret arzeden gerçekse, sırf askerî gereçler ve dış istihbaratlar için harcanan 3/2'ye varan harcamalardan dolayı Rusya'nın ekonomik yönden çöktüğünün unutulmasıdır. Kitabın güncel olan ve Türkiye'yi bugünlerde yakından ilgilendiren konusu ise "Azerbaycan Bilmececi: Petrol, Darbeler ve Gerçekler"dir. Yazarın bu bölümün girişinde yaptığı öz eleştiri doğrudur ve objektif bir değerlendirmedir. (s.196-197). Azerbaycan petroleri, bu petrolün nakli ve çıkarılması büyük tartışmalara sebep olmuştur. Gözü bu bölgede olan Avrupa firmaları konuyu yakından takip etmiş ve bir ortaklık kurulması için Azerbaycan'ı müzakerelere zorlamışlardır. Nihayetinde "20 Eylül 1994'te Bakü'de Gülistan sarayında Türkiye, Amerika, İngiltere, Rusya ve Norveç şirketleriyle anlaşma yapılmıştır" (s.144). Fakat gelişen olaylar Rusya'yı rahatsız etmiş ve bunun tabii sonucu olarak da Rusya, Azerbaycan'ı sıkıştırmaya başlamıştır.

Aradan geçen iki yıllık süre zarfında Rusya payını artırarak Türkiye'yi devre dışı bırakmak istemiştir. Bu gelişmelerden rahatsızlık duyan diğer ülke ise İran'dır. İran daima ikili temaslarda Rusya ile dostane bağlar tesis etmiş ve Türkiye'nin bölge petrollerinde söz sahibi olmasına fırsat vermek istememiştir. Bu tabii bir ekonomik çıkardır. Çünkü İran petroleri bu anlaşmadan büyük zarar görecektir. Yazar, kitabın sonlarına doğru B.D.T.'nin kuruluş amacının gerçekleştirilemeyeceğini sistematik olarak kaynaklarla açıklamıştır (s.179-180).

Yapılan araştırma, inceleme raporları hariç diğer kaynaklardan yararlanılarak, büyük bir başarı ile hazırlanmıştır. Hazırlanan eser her Türk münevveri için gerçekten değerlidir. Aynı zamanda bu çalışmanın, üst düzey bürokratlara, genarallere ve adeta dış politikayı unutan değerli siyasetçilere yıllar süren tecrübelerle oranla daha fazla bilgi kazandırabilecek bir fırsat olacağı düşüncesiyle tavsiye edilmesi gerekir.

DİPNOTLAR

1. Şehabettin Mercanî, *Müstemfâdü'l Ahbâr Fî Akval-i Kazan ve Bulgar*, (Neşreden: E.N. Hayrullin), Kazan, 1989, s.104.
2. Georgi Yankov, Hristo Hristov, *Bulgar Tarihinden Sayfalar*, Sofya, 1989, s.56; Hans Köhn, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği* (terc: A. Oktay Güner) İstanbul, 1983, s.99-115; A.N. Kurat, "Panislavizm", *Ankara Üniv. DTCF Dergisi*, C.XI.2-4, Ankara, 1953.
3. Ayrıntılı bilgi için bk. A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara, 1993, s. 252-278.
4. Jeo-politik kelimesi için bk., Suat İlhan "Jeo-politik Gelişmeler ve Türk Dünyası", *Türk Yurdu*, c.14, s.85, Ankara, 1994, s.4.
5. Z.V. Togan, "Bolşevizm'den Sosyalizme", *Klassenkampf*, No: 2-3, (Kısaca Türk Tatar Tarihi, Kazan, 1992)
6. A. Temir, "Türklük ve Sovyet Rusya", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976, s. 1304.
7. Etnik çanşma tehlikesi bilhassa nüfusunun % 37'sini Ruslar ve % 42'sini Kazakların teşkil ettiği Kazakistan'da kendini göstermektedir. Nadir Devlet, "Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Sınırlarının Tarihi, Coğrafi ve Etnik Sorunları", *Avrasya Etüdüleri*, Cilt 1, S.4. Kış, 1995, s.31.
8. A.N. Kurat, A. Temir, "Rusya'da Türklük ve İslamiyet", *Türk Dünyası El Kitabı*, T.K.A.E. Yayınları, Ankara, 1976, s. 1285; S. Zaim, *Türk ve İslâm Dünyasının Yeniden Yapılanması*, İstanbul, 1953, s.32.
9. Ebrar Kerimullin, *Tatarlar*, Kazan, 1991, s.53; Gayaz İshakî, *İdil-Ural*, Kazan, s.113; Ravil Fahrettinov, *Tatar Oğullu Tatarım*, Çallı 1993, s.35; Rızaettin Fahrettinov, *Bulgar ve Kazan Türkleri*, Kazan 1993.
10. Ahmet Tacemen, *Rus Egemenliğindeki Türklerin Alfabelerinin Değiştirilmesi (1769-1950)*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 68, Kayseri, 1994, s.17-21.

Âtîf Kahraman'ın “Osmanlı Devleti'nde Spor” Kitabı

Âtîf Kahraman,
Osmanlı Devleti'nde Spor,
Kültür Bakanlığı Yayınları,
Ankara, 1995, XVI + 731 sayfa.

Doç. Dr. Özbay GÜVEN

Gazi Üni. Beden Eğitimi ve Spor
Yüksek Okulu Öğr. Üyesi

Dr. Dursun AYAN

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Eserin yazarı Âtîf Kahraman hem çocuk yaştan itibaren uzun yıllar güreş yapmış ve sonra da atletizmle ilgilenmiş, hem de güreş konusunda tarihsel, eleştiriler yazılar ve kitaplar yazmıştır. 1920 yılında Amasya'da doğan Kahraman, öğrenim gördüğü yıllarda Bursa Askerî Lisesi'nde ayrıca grekoromen çalışmış, 1942 yılında Harp Okulu'nda mezun olduktan sonra da aktif güreşçiliğe devam eden bir subay olarak, asker gençlere güreş çalışma imkânı sağlamıştır.

1961'de Kıdemli Binbaşı iken emekli olan yazar, Ankara'da yayınlanan Adalet Gazetesi'nde 21 Şubat 1963 – 25 Kasım 1967 tarihleri arasında güreş sporumuzla ilgili yazılar yazmış; ayrıca **Huzur Güreşleri**, Divan Matbaası, Ankara, 1970; **Koca Yusuf**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 828, Türk Bütükleri Dizisi: 56, Ankara, 1987; **Cumhuriyete Ka-**

dar Türk Güreşi, Cilt: 1 ve 2, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 1029, Kültür Eserleri Dizisi: Ankara, 1989 adlı eserleri yayınlanmıştır. Onun şiirle ilgili yönü “**Esmer Ona Derler**” adlı şarkının güftecisi olarak kendini göstermiştir. Yazar bu şiiri 1948'de eşi Zülfiye Hanım'a yazmış olup, 1981'de Selahattin İçli tarafından bestelenmiş, Ahmet Özhan tarafından okunmuştur. 1981'de Milliyet Gazetesi tarafından yılın şarkısı seçilmiştir.

Spor, daha çok bedensel bir etkinlik olarak, ulusların ve devletlerin kültür hayatında önemli bir yer almış, beraberinde pek çok bilgi ve teknoloji birikimini zorunlu kılarken, yeni sosyo-kültürel oluşumunu da meydana getirmiştir. Spor ayrıca bir kültür mirasının gelecek kuşaklara aktarılması ve diğer kültürlerle tanıtılması bakımından da işlevsel olmuştur. Örneğin, Alplık geleneğinin Oğuzlardan Osmanlı'ya aktarılması bir kültürel süreklilik olurken bazı sporların Dünyada yaygınlaşmasında Türklerin de rolü olduğu dikkate değerdir. Okçuluk, binicilik gibi evrensel sporların özellikle hem savaş eğitiminin bir gereği hem de bir müsabaka sporu olarak gelişmesi, beraberinde bu sporların eğitimini, müsabaka geleneğini ve kuralların oluşturulması gibi organizasyonel olguları da gerektirmiştir. Çok genel sosyolojik bir anlam olarak sporun kurumlaşması beraberinde devlet, malî imkânlar, yasal meşruiyete ilişkin ferman ve fetvalar, eğitim kurumları ve sosyal tabanıyla birlikte olmuştur. Bunlar, mutlaka bir devletin kültürel sürekliliğinin varlığına bağlıdır.

Osmanlı Devleti'ni siyasî, askerî, dinî ve eğitsel, bilim kurumlarıyla ele almak tarihçilerin uzun za-

mandır üzerinde durduğu konulardır. Bu konuların yanısıra sporun da bu konuları bütünleyecek, onlarla beraber en azından bir Osmanlı portresi vermesi bir katkı ve zorunluluktur. Âtîf Kahraman'ın hacimli çalışması bu konuda daha önce çıkan Osmanlı tarihindeki spor hayatıyla ilgili çalışmaları tamamlayacak nitelikte olduğu gibi, Osmanlı tarihinin anlatılması, anlaşılması yolunda da bir imkân olarak değerlendirilmelidir. Osmanlı İmparatorluğu gibi bir devletin spor hayatı, Dünya ve Avrupa spor tarihi için de dikkate değer olmalıdır.

Diğer yandan sosyolojik anlamda meslek kuruluşları, eğitim kurumları, devlet adamı yetiştirme, boş zamanlar ve savaşa yönelik spor etkinlikleri, dinî hayat ve kurullarla meşrulaştırıcı bir sosyal taban bulması, yasal meşruiyet ve finans, ağalık/sponsorluk kavramları ve olgularıyla düşünüldüğünde de sosyal tarih açısından önemli olan eser, yeni çalışmalara da ilham verecektir. Örneğin okçuluk dikkate alınırsa spor meydanlarının vakfedilmesi, okçuluk için gerekli sportif gereçlerin imalatı, zanaat erbabı, okçuluğun tekkelerle bütünleşmesi, padişahın da katıldığı spor müsabakalarında centilmenlik ve liyâkatın geçerliliği, bir tür okullaşma, sadece bir spor dalının Osmanlılarda ele alınmasıyla ortaya çıkan konulardan bazılarıdır.

Uzun zamandır Dünya kamuoyunda kabaca barbar olarak tanınmak ve tanıtılmak şanssızlığına maruz kalan Türk kültürü, pek çok yönüyle kendisinin yanlış anlaşıldığını gösterir çalışmalara kavuşmaktadır. Örneğin Padişahların şâirlik, müzisyenlik, zanaatkârlık yönleri yanında sporculuk yönleriyle de tebarüz ettiği, bu eserde özellikle vurgulanmaktadır. Bu, kültürel birikimin, devlet adamı yetiştirme geleneğinin somut bir kanıtıdır. Olimpiyat olgusuyla dünya sporuna yön veren Yunan kültürü yanında sporculuk, müsabaka ve bunlarda süreklilik anlamında Osmanlı kültürünün de dikkatten kaçmaması gerekir. Kültür tarihi bakımından hem eski Türk hem de Fars, Yunan kültürleriyle sportif anlamda temas içinde olma şansına sahip Osmanlı'nın İslâmî motif-

leri ve ilkeleri kendi bünyesinde işlevselleştirmesi de özgün bir durumdur.

Eser on bölümden meydana gelmiş: I'inci Bölüm, “**Türklerde Alplik**”te; alplik ünvanının nasıl alındığı, Oğuz töresi gereğince sultanların sporcu ve bir alp gibi yetiştirildiklerine dair örnekler verilmektedir, akıncılar ve serhad gazileri anlatılmaktadır.

II'nci Bölüm, **Osmanlı Sarayları ve Spor Alanları**'nda; Edirne'de, İstanbul'da ve Bursa'daki spor alanları, Osmanlı Saraylarında Hasbahçe'nin içinde ve dışında saray personelinin spor yapması için yapılan spor alanları ve saray dışındaki spor alanları anlatılmaktadır.

III'ncü Bölüm, “**Güreş**”de; Türk milletinin kadını ve çocuğu ile güreşi sevdiği, güreşçiye saygı duyduğu ve pehlivanlara ayrıcalık tanıdığı, şehzadelerin çoğunun güreş yaptığı ve Çelebi Sultan Mehmed'in de güreştiği için “**Güreşçi Çelebi**” diye anıldığı bildiriliyor. Osmanlı padişahlarının güreşçiye ve güreşe karşı duyduğu sevgi ve saygıya dair örnekler, Birun'da “**Güreşçiler Bölüğü**” bulunduğu, Saray dışında yapılan güreşlerden panayır, düğün, ramazan kutlamaları ve hayır kurumları yararına güreşler yapıldığı ve güreş tekkelerinden bahsedilmektedir.

IV'üncü Bölüm, “**Avcılık**”da; Osmanlı Sarayı'ndaki, Yeniçeri Ocağı'ndaki ve taşradaki avcı kuruluşları ve padişahların özel av yerleri, avcılığın Türk aile kültürünü nasıl etkilediğine dair; erkek çocuklara Alakuş, Alpkuş, Aksungur, Afşin, Çağrı, Çavlı, Karaca, Karakuş, Lâçin, Toğan, Tuğrul... gibi avcı kuş isimleri verilmesi, törenle ve törensiz yapılan avlar anlatılmaktadır.

V'inci Bölüm, “**Ok Atıcılığı (Kemankeşlik)**”ında; ok atıcılığının önemi ve ünlü okçuların yazmış oldukları kitaplar (Kavsnâme) iyi ok atıcılarının ve o atıcının okunu ve yayını yapan ustaların ödüllendirildiğini, her rekor kıran ünlü atıcının kendisine özel yaycısı ve okçusu olduğu, bu ustaların yalnız o atıcıya ok ve yay yaptığı, ok meydanları ve talimhaneleri, menziller ve taş dikmiş atıcılar, padişahlar, atıcı olmak isteyenlerin bulunduğu şehirde Atıcı-

lar Tekkesi var ise, tekkeye giderek dilediğini meydan ihtiyarlarına bildirip, kendisine bir üstad verilmesini istemesi, meydan ihtiyarları o kişinin kötü bir şöhreti olup olmadığını araştırıp, ahlâken atıcılığa lâyık görürlerse, menzil alıp sicile yazılmış usta atıcılardan birini ona üstâd olarak verip ok atıcılığına başlatılması, menzil atışlarının kuralları, atıcılıkla ilgili kuralların bir kanunla tespit edilmiş olması ve padişahların bile hiç bir zaman bu kanuna aykırı emir vermedikleri anlatılmaktadır.

VI'nci Bölüm, “**Cündilik (Binicilik)**”te; at ile ilgili eski Türk gelenekleri, Osmanlılarda hünerli biniciliğin tarihçesi, ata ve at kuşamına verilen önem, kimin ata bineceği, binilen atın kuşamının nasıl olacağına kanun ve teşrifat kurallarıyla belirtilmesi, ün yapmış cünderler, cündilik gösterileri ve özellikle kabağa ok atmanın (spor alanının ortasında dikilmiş yüksek bir ağacın tepesindeki kabağa at koştururken ok atıp vurmak) Türklerde çok eskiden beri yapılan bir spor olduğu, bu sporu yapmanın tek amacının düşmandan kaçıyormuş gibi manevra yapıp geriye ok atarak onu vurmaya çalışma eğitimi olduğu açıklanmaktadır.

VII'nci Bölüm, “**Cirid Oyunları**”nda; cirid oyununun savaşa benzediği için sevildiği ve millî bir spor olarak benimsendiği, iyi cirid oynayan pek çok sporcu yetiştiği, Osmanlı Devleti'nde sadrazamların, vezirlerin ve özellikle illerdeki valilerin, kapıkulu askeri arasında iyi cirid oynayanların bulunduğu, padişahların günlüklerinde cirid oyunlarının yer aldığı, cirid alanlarının yerleri ve cirid oyununun Ekim 1826'de II. Mahmud tarafından kaldırılması anlatılmaktadır.

VIII'nci Bölüm, “**Tüfenk Atıcılığı**”nda; Osmanlılarda kullanılan tüfenk çeşitleri sayılıp, tüfenkle nişan vurup adına kitâbe yazılan ilk Osmanlı Padişahının Sultan III. Ahmet olduğu bu konudaki diğer etraflı bilgiler belirtilmektedir.

IX'ncü Bölüm, “**Diğer Sporlar**”da; Osmanlıda

gürz kaldırmaya meraklı padişahların olduğu, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Cem'in Karaman'da vali iken (1474–1481) Alaaddin Keykubad'ın ve Karamanoğullarının kaldırdığı güzrlere daha fazla ağırlık koyarak idman yaptığı, lâbut atma, mızrak oyunu, tomak oyunu, top oyunu ve yaya koşuları anlatılmaktadır.

X'ncü Bölüm, “**Osmanlı Devletinin Son Yüzylında Spor**”da; Sultan II. Mahmud'un Enderun'daki sporcuları saraydan çıkarıp asker yaptıktan sonra tarihî sporlarımızın sarayda yapılmaz olduğu, Avrupa'da olduğu gibi sporun ders olarak konulmasının, Mekteb-i Harbiye'nin açılmasıyla başladığı, ilk modern spor kulüplerinden Galatasaray Lisesi'nin açılışı ve Türk sporuna etkileri, Olimpiyatlara talip olan ülkemizin resmî yayınlarında ve ağızlarında, başka yayınlarda 1896 Atina Olimpiyat Oyunları'na Koç Mehmed'in güreşmek amacıyla gittiği fakat, Osmanlı Devleti (C.I.O.) üyesi olmadığı için güreştirilmediği görüşünün gerçek olmadığını, bu şekilde bize hiç bir şey kazandırmadığı, aksine zararının dokunduğunu anlatan yazarın bu görüşünü Atatürk'ün şu sözü doğrulamaktadır: “Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet alır.”

Türk sporunun çalışmalarının Osmanlı dönemine ilişkin kısmını önemli ölçüde ele alıp değerlendiren, doğrudan bilgiler veren eser, hem Osmanlı öncesi Türk spor tarihi, hem İslâm tarihi içinde spor konularını tamamlayacak, hem de Cumhuriyet dönemi Türk sporunu konu edinecek çalışmalara tarihsel bir belge ve metin zemini hazırlayacaktır. Tek tek spor dalları, bu spor dallarında seçkinleşmiş padişahlar, vezirler ve ünlü isimler, spor konusunda yazılmış kitap ve makaleler, Osmanlı da modern sporların ilk durumları, ilk spor kulüpleri konusunda pek çok bilgiyi gözden geçirme şansına sahip olacak, okuyucu zaman zaman spor yapıyormuş gibi kendi iç gerginliklerinden de sıyrılabilecektir.

“Tıbb-ı Nebevî”

Yrd. Doç. Dr. Önder Çağırın, *Tıbb-ı Nebevî*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996, 1. bs., 144 sayfa

Nesrin ZENGİN

Gazi Üni. Kastamonu Eğt. Fak.
Araştırma Görevlisi

Hafız-ı Ebu Naim'in yazdığı ve Ahmed-i Dai'nin eski Anadolu Türkçesine çevirdiği bu eser, Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü öğretim üyelerinden Önder Çağırın tarafından doktora tezi olarak dört kitap halinde hazırlanmıştır. İki gramer, ikincisi Latin ve Arap harfleriyle Esas Metin, üçüncüsü ise İndeks ve Sözlük'tür. Bu eserler Türk Dil Kurumu tarafından yayıma hazırlanmaktadır. Türkiye Türkçesiyle metinden müteşekkil bu eserin yazarın ifadesiyle, herkesin istifade edebilmesi düşünülerek sonradan hazırlanmıştır. Önder Çağırın eserinin Önsöz'ünde "*Peygamber Sallallahu Aleyhi kaynaklanan vahiy ve ilhamla sabit tıp ilmine Tıbb-ı Nebevî denir. Bu ilmin hazineleri koruyucu hekimlik ve tedavi hekimliği bahislerinden toplanır. İnsanı hastalandırmamak esas alınır. Teneffüs edilen havanın sağlığa uygunluğu, elbise ve vücut temizliği, yiyecek ve içeceklerin üstünlerinin seçilmesi, uyku vakitleri, güzel koku sürünme, saç sakal tarama, üzüntü giderme ve gönül ferahlandırma çaraları gibi mevzular sağlık tedbirlerinden bazılarıdır. Hastalıkların teşhisinde, vücudun hangi kısmında yerleştiğinin tespitine öncelik verilir. Sonra tedaviye geçilir. Tedavi hekimliğinde kullanılan ilaçlar umumiyetle otlardan yapılır. Tavsiye edildikleri hastalara yan tesirleri yoktur. Hastalıkları gidermede ve yaraları iyileştirmede tesirli metotlar kullanılır.*"

"Baştan kan aldırma, ağızdan ilaç alma, burna toz çekme, yakı yakma, dağlama yakısı vurma, sıcak bir şeyi yaraya veya sancı yerine bastırma, vücuda

ilaç ya da su şırınga etme bunlardan bazılarıdır. Perhizler, hasta yiyecekleri ayrı ayrı belletilir. Tıbb-ı Nebevî ilmini öğrenmek ve uygulamak sağlıklı olmanın teminatıdır. Aynı zamanda unutulmuş sünnetleri meydana çıkarmak ve hayat tarzı edinme saadettir." demektedir.

Tıbb-ı Nebevî hakkında bilgi verilen kısmında, Arapça olan eserin Ahmed-i Dai tarafından Türkçeye çevrilmesinin sebebi şöyle izah edilmektedir: "*Bu kitap gerçi miktarda aziz, kıymeti nefis, sözleri mübarek ve ibadeti seçkindir. Bu yüzden de yüce peygamberliğe mensuptur ve de mu'teber kitaplardan naklolunmuştur. İsnadı sıhhat ile sabit, rivayeti yaygın haber ve tanınmışlık ile vasıflıdır. Fakat Arapça olduğu için her dalgıç o derin denizde mücevher çıkaramaz ve her kuyumcu o yetim incinin kıymetini tayin edemez. İşte İslâmın ve müslümanların sultanı, sultanımız Hüdavendigâr hazretleri için eğer Arap lügatinden Türk diline tercüme olursa, manasından faydalanmak ve mefhumu ile amel edip, peygamber sünnetini ortaya çıkarmak fazileti ile şereflemek bütün saadetlerin büyüğüdür."*

Mukaddime kısmında bu kitabın hadisçilerin üstadı İmam Ebu Naim Hafız tarafından peygamber hadislerinden çıkarılarak toplandığı ifade edilmekte ve o hadisleri peygamberimizin tıp ilmini âlâkadar eden şeyler üzerinde buyurduğu belirtilmektedir.

Bu kitabın kaidesi on makale üzerine tertip edilmiştir. Her makale on fasıldır ve her fasıl da bir aslı beyan eder. Hepsî yüz fasıl olur.

Bu makaleler ve fasıllar, kitabın başında topluca Fihrist kısmında verilmiştir. Bir meseleye ihtiyaç duyan kişi o meseleyi kitap içinde bulabilir.

Alevîlik–Bektaşîlik Üzerine Bir Eser

Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Alevî-Bektaşî Kimliği – Sosyo – Antropolojik Araştırma*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1995.

Dr. M. Saffet SARIKAYA

Atatürk Üni. İlahiyat Fak.
Öğretim Üyesi

Alevîlik–Bektaşîlik, Türklerin İslâmiyetle tanıştıkları ilk dönemlerinden başlayarak çeşitli tesirler altında XVI. yy'a kadar oluşumunu önemli ölçüde tamamlamış ve asırlardır Anadolu'da varlığını koruyabilen kültürel bir olgudur. XX. asrın başlarında yapılan münferit çalışmalara daha sonra bazı ilâveler yapılmışsa da, özellikle 1990'dan sonra konuyla ilgili yayınlarda bir enflasyon yaşanmakta; şu veya bu nedenlerle konu medya tarafından sık sık gündeme getirilmektedir. Ancak konunun tarihî ve teorik boyutu, şimdiye kadar yayınlanan eserlerin büyük çoğunlukla ideolojik perspektifler doğrultusunda şekillendirilmesinden dolayı, bütünüyle ve tarihî realiteye uygun olarak ortaya konulmamıştır. Aynı kifayetsizlik müsteşriklerin eserleri için de söz konusudur. Bu kadar neşredilmiş esere rağmen konuyla ilgili daha realist, objektif çalışmalara ihtiyaç duyulduğu yadsınmaz.

Diğer taraftan tarihî ve teorik çalışmaların çeşitli teknikler ile yapılmış saha araştırmalarıyla da desteklenmesi gerekir. Özellikle günümüz Alevîliğinin ortaya konulması, nicelik ve niteliğinin betimlenme-

sinde –bu hususta pek çok zorluk olmasına rağmen– alan çalışmalarına ihtiyaç vardır. Çünkü tarihî ve teorik çalışmalarla alan çalışmaları bir bütünlük arzeder¹ ve birbirlerinden yararlanırlarsa, gerçeğe ulaşmak kolaylaşır.

Böyle bir çalışma yapılırken de sosyoloji ve antropolojinin geliştirdiği en elverişli teknikler uygulanmalı, gerçeği elde edebilmek için çeşitli metodlardan istifade edilmeli, ideolojik gözlük bir tarafa bırakılarak ilmî ve objektif perspektifle veriler değerlendirilmelidir.

İşte Prof. Dr. Orhan Türkdoğan'm söz konusu eseri, uyguladığı teknikler, geniş bir alan taraması yapması, muhtevası ve müellifinin tecrübesiyle yukarıdaki niteliklere uygun bir eserdir.

Eser, 17 il ve bunlara bağlı 45 kasaba ve köyde katılımcı gözlem; ayrıca 315 üniversite ve İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin katıldığı anket tekniğiyle yapılmış bir alan çalışmasıdır. Giriş ve Araştırma Metodolojisi bölümlerinden sonra onbeş bölüm ve Değerlendirme ve Sonuç bölümlerinden müteşekkildir. Bunlardan III., IV. ve XV. bölümler Anadolu'nun çeşitli bölgelerine ait Alevî kültür sahalarında yapılmış çalışmaların verilerini ve analizlerini içerir. VI., X. bölümler Bektaşî ve Alevîlerin önde gelen temsilcilerinden ikisiyle yapılan mülâkattır. XII. bölüm kentteki bir Alevîyi esas alarak Alevîlerin şehir hayatına intikali ve karşılaştıkları problemleri değerlendirmekte, XIII. bölümde folk Alevîlik, Alevîlerin birbirlerine bakış açısı çerçevesinde ele alınmaktadır. V., VII. bölümler üniversite öğrencilerinin Alevîliği algılama ve değerlendirmeleri; IX. bölüm Alevîlikten Şifzime geçişi* Halkalı örneklemeyle incelemekte, VIII. bölümde Anadolu Alevîliğinin tarihçesi yapıl-

makta; XIV. bölümde Alevî ve Bektaşîliğin toplumsal hiyerarşisi çözümlenmeye çalışılmaktadır. XI. bölümde ise, Sünnîliği temsilen çeşitli cemaat ve grupların Alevîliğe yaklaşımları incelenmektedir. Eserin bölümlendirilmesinin tamamen yazarın inisiyatifinde olduğu gerçeğini gözardı etmemekle beraber, "Tokat-Amasya Alevî ve Bektaşî Kültür Alanları" bölümünün niye en sona yerleştirildiğini anlamak güçtür. Aynı şekilde diğer bazı bölümlerin yerleştirilmesinde, kanaatimce daha sistematik davranılabildi.

"Giriş" bölümünde müellif, XX. asrın başlarından itibaren Alevîlik-Bektaşîlik ile ilgili yapılan çalışmaların hülâsasını yapmış ve alan çalışmasının ilk örnekleri olarak Baha Said'in araştırmaları üzerinde durmuştur.² Burada müellifin hiç değinmediği Yusuf Ziya (Yörûkan) Bey'in de katılımcı-gözlem yöntemiyle bilhassa "*Tahtacılar*" üzerine yaptığı saha araştırmasını da hatırlatmakta yarar vardır.³

"Araştırma Metodolojisi" bölümünde Türkdoğan, konunun amacı, varsayımları, metodolojisi gibi bahisleri irdelemektedir. Yazar, Eröz, Fiğlalı, Ocak, Melikoff gibi araştırmacıların konuyla ilgili çalışmalarını teorik bakımdan doyurucu bulmakla beraber, konunun amacının "Yaşayan Alevîlik nedir? İç-grup ve dış-grupların birbirlerine bakış açıları nelerden ibarettir? Alevî topluluk hiyerarşisi nasıl ortaya çıkmaktadır? Dinî liderlerin grup yaşantısındaki rol ve statülerini belirleyen kuralları nasıl işlemektedir?" (s.40) gibi soruların cevaplarını aramak olduğunu ifade ediyor.

Türkdoğan araştırmasında iki temel varsayımdan hareket etmiştir:

"1-Alevî-Sünnî farklılaşması -tarihî süreç içinde- iç ve dış etkenlerin oluşturduğu bir olgudur.

2- Bu nedenle her iki bakış açısı, yeniden yapılanma süreciyle köklerine yönelerek sosyal bir bütünleşmeye dönüşebilir." (s.41). Bu varsayımlar üç sanı (assumptions)'yla desteklenmiştir.

"1- Şiîliğin ayrılmasına neden olan olaylar, ilk dönem İslam tarihine ait olgular olduğu için Türkler bu olaylarda taraf değildir.

2- "Alevîlik" bir Türkleşme olgusudur, bu sebep-

le İran Şiasından farklı kültür değerleri ve inanç sistemlerini taşımaktadır. Türkmenlerin konumu, yerleşim biçimleri Anadolu kültür dokusunda bir özellik olarak ortaya çıkmasaydı, Anadolu'da Alevîlik gerçeği düşünülemezdi.

3- Alevîlik, Türklerin İslâmîyeti kabul etmede kullandıkları ve uyguladıkları metodolojidir" (s.41-42).

Bu varsayımlardan sonra Türkdoğan, Alevî-Sünnî sosyal bütünleşmesinden maksadın "*grupların birbirlerine katılımını sağlayarak asimilasyonu değil; her iki grubun da İslâmî kültür diyebileceğimiz üçlü bir paradigmada birleşmeleri*" (s.43) olduğunu ve bunun Türk toplumunun "milletleşme" olgusunun önemli bir ögesini oluşturacağını ifade eder.

Geniş bir sahaya yayılan araştırmada, Alevîlerin kapalı cemaat yapısına sahip olmalarından dolayı değişik yöntemler bir arada kullanılarak, konu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yöntemler, katılımcı-gözlem, mülâkat ve emik-etik yaklaşımdır. Ayrıca değişik fakültelerde ve imam hatip lisesinde öğrenim gören öğrenciler üzerinde dış grup veya etik yaklaşıma dayalı anket teknikleriyle de konu analiz edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada Alevî kültür sahaları, köyleri ve ocakları rastgele değil, bilinçli olarak, belirli özellikleri baz alınarak seçilmiştir. Konu, Alevî dedeleri, değişik yaş gruplarından oluşan tartışma grupları ve gençlerle yüzyüze yapılan mülâkat ve görüşmelerle irdelenmeye çalışılmıştır. Alevî cemaatinin kendilerine ait görüşleri "*en ufak bir tadilâta uğramamış, olduğu gibi okuyucuya aktarılmıştır. Katılımcı gözleme dayalı saha araştırması boyunca Alevî kültürünün emik (yerli görüş açısı) yorumları ile gözlemcinin etik (gözlemci yaklaşımı) yaklaşımının karşılaştırılması bu incelemenin ana hedefini teşkil etmiştir. Araştırma süresince bu hususlara yer verilmiş, idealde oluşturulan ve tarafsız gerçekleri yansıttığına inanılan modele dayalı kaynaklar da zikredilmiştir. Bu suretle Sünnî-Alevî farklılaşmalarının yanlışlığı noktaları su yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır*" (s.48).

Konuyla ilgili Sünnî bakış açısını tesbitte ise çeşitli dinî grup mensuplarından rastgele ulaşılabilen-

lerden bilgi alınmıştır. Bu grupların Sünnîliği tam olarak temsil ettiğini söylemek güçtür. Alevî-Sünnî topluluklarının bütünleşmesi varsayımından hareket eden böyle bir çalışmada Sünnî yerleşim birimlerinden örnek olaylar ve veya bazı Sünnî elitleri ve akademisyenlerle mülâkatlar yapılarak Sünnî bakış açısı daha iyi yansıtılabilirdi. Nitekim böyle bir çabanın, bilhassa popüler din açısından hem iki cemaatin de benzer inanç motifleri, örf, âdet ve geleneklere sahip olduğunu göstereceğine; hem de iki cemaatin bütünleşmesine –diğer ifadeyle bu araştırmanın varsayımına- büyük katkı sağlayacak materyali araştırmacıya temin edeceğine inanıyorum.

Eserde örnek olaylarla elde edilen verilerin analizi hemen yerinde yapılarak okuyucuya materyal ile netice arasında ilişki kurma imkânı sağlanmıştır. Ancak bu durum, eserde bazı konuların gereksiz tekrarına da yol açmıştır. Aslında böylesine geniş bir sahayı tarayarak elde edilen veriler arasında sıkça benzerliklere rastlanması ve bunların tahlilinde tekrarlara gidilmesi kaçınılmazdır. Mamafih, bu tekrarların asgariye indirilmesiyle elde edilecek faydaların bulunduğu da yadsınamaz. Bu faydalar göz önüne alınırsa, araştırmacının tekrarlardan kaçınacak bir yöntem takip etmesi daha rasyonel olurdu. Meselâ verilerin sistematik tasnifi yapıp ⁴ analizine geçilseydi, hem bu tekrarlardan olabildiğince kaçınılmış olunur, hem de Alevî ve Bektaşî toplulukları içindeki benzer ve farklı kültürel olgular daha somut olarak tesbit edilmiş olurdu.

Bu çalışmada geniş bir saha taranarak, Alevî ve Bektaşî ocakları hakkında önemli tesbitlerde bulunulmuştur. Burada öncelikle Nusayrîlerin ve Güneydoğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Ali İlahî (Ehl-i Hakk)'lerin hemen hiç zikredilmediğini görüyoruz ki; bu, mezkur fırkaların Anadolu Alevîliğinden farklı gruplar olduğunu göstermektedir. Anadolu Alevîliğinin Babagânlar, Çelebîler, Ocakzâdeler, Tahtacılar, Çepniler, Abdallar, Sıraçlar gibi başlıca gruplara ayrıldığını müşahade etmekteyiz.

Bunlardan ilk ikisi Hacı Bektaş Dergâhı'na bağlı olmakla beraber aralarında kesin bir ayırım ve husumet vardır. Babagân kolu, klasik tarikat geleneğine bağlı, devletle barışık yaşayan, kapısı herkese açık

bir yapıya sahiptir. Âşık, veya sadık muhip, derviş, baba, halife ve dedebaba biçiminde hiyerarşik bir örgütlenmeyi ve demokratik bir seçim usulünü benimseyen Babagân kolunun başında 1960'dan beri Bedri Noyan bulunmaktadır. ⁵ Çelebiler kolu ise Ulusoylar tarafından temsil edilmektedir. ⁶ Kendileri yedinci İmam Musa Kâzım'a nisbetlerinden dolayı Ocakzâdeliler olarak da kabul edilebilirler. Ocakzâdeliler ise, başta Malatya Mineyik (Kuyudere) köyündeki İmam Zeyn'el-Abidîn Ocağı –günümüzde M. Naci Orhon tarafından temsil edilir – olmak üzere, İmam Ali Rıza ve diğer oniki imamdan birisine nesep bakımından bağlı, yani “seyyid” ünvanına sahip ve liderlikte soy güden “dede”lerin etrafında oluşan gruplardır.

Tahtacılar, Akdeniz ve Ege bölgesine yerleşmiş, “Ağaçeri” denilen Türkmen boylarından gelen Alevî grubudur. ⁷ İnanç, örf, âdetleri bakımından diğer Alevî zümrelerinden farklılık gösterirler. Y. Ziya (Yörükân)'ın makalelerinde bu farklılık daha belirgin olarak gösterilmiştir. Türkdoğan'ın eserinde ise özellikle cenaze merasimlerinde bu farklılık tezahür eder. ⁸ Çepniler, Abdallar ve Sıraçların da diğer Alevî gruplarından farklılığı eserde sık sık vurgulanmıştır. Bununla beraber bunlardan bazıları Hacı Bektaş Dergâhı'na bağlı olduklarını ifade etmişlerdir. ⁹

Alevî nüfusunun farklı zümrelerden oluşması, Anadolu coğrafyasının hemen tamamına yayılması ve yerleşim birimlerinde kısmen ekolojik benzerliklerin görülmesinde, Orta Asya'dan gelen Türkmen boylarının göçleri yanısıra Anadolu'da tezahür eden halk hareketlerinin de rolü vardır. Babâî İsyanı'ndan Celâlî İsyanları'na kadar devam eden bir dizi başkaldırı hareketini Türkdoğan çevre-merkez ilişkisi çerçevesinde analiz eder. ¹⁰ F. Sümer isyanlardan sonra devlet kontrolünde bir iskân faaliyetinin başladığını ifade etmektedir. ¹¹ Anadolu'ya yayılan Türkmen aşiretleri birlikteliklerini muhafaza için aşiret reisleri etrafında kenetlenmişlerdir. Hattâ zamanla aşiret reisleri “seyyid” ünvanıyla özdeşleşerek kendi aşiretine “dedelik” (dinî liderlik) yapabilme konumuna gelmiştir. ¹² Benzer bir tavır, bilhassa Doğu Anadolu “Nakşî” geleneğinde de kısmen kendini gösterir. Alevî zümrelerinde bu geleneğin hâkimiyeti, Alevîliğin doğuştan gelmesi, ocak içi evliliğin yasak-

KİTAPLAR

lanması, dedenin kendi ocağına bağlı köylerde cem töreni yaptırması gibi kültür kodlarında belirginleşir.

Ancak 1960 sonrası Türk toplumunun sanayileşme sürecine girmesi, köyden şehire ve yurtdışına yönelmesi şehir Aleviliği dediğimiz bir olguyu doğurmuştur. Sosyal değişim süreci içinde şehir Aleviliğinde yeni yetişen nesil, çoğunlukla geleneksel değerlerden uzaklaşan ve başka ideolojilere (özellikle Marksizm) angaje olan, geleneksel değerlerini de sorgulayan bir tavır içine girmişlerdir. 1980'li yıllardaki gelişmeler ise şehir Alevilerinin çeşitli dernek ve vakıflar etrafında birleşerek kendi kimliklerine sahip çıkma çabalarının görüldüğü dönemdir. Cemevi-camii ikilemi de bu yılların eseridir.

Alevî zümrelerinin bu konudaki yaklaşımlarında da farklılıklar görünmektedir. Bazıları cemevini tamamen reddedip camiyi benimser bir tavır sergilemiş, bazıları da her ikisine birden sahip çıkmışlardır. Camiyi reddedenler, Hz. Ali'nin camide şehadeti, Emevîlerin ilk dönemlerinde camide Ehl-i Beyt'e lanet edilmesi gibi sebepler¹³ ileri sürerler ve buna bağlı olarak Emevîlerin Sünnîlik mümessili oldukları iddiasındalardır. Ancak tarihî realite bu iddiayı pek doğrulamaz. Çünkü Sünnîlik ilk defa Hicrî III. asrın sonlarında ifade edilmeye başlamış ve Hicrî IV. asrın başlarında mezhep olarak teşekkül etmiştir. ¹⁴ Hicrî I. ve II. asırda Selefiyye dediğimiz grupta ise Hz. Ali sevgisi daima ön plânda yer almıştır.¹⁵ Sonraki yıllarda oluşan Sünnî geleneğe ise Hz. Ali'nin haklılığı her zaman kabul edilmekle beraber, diğer sahabeler hakkında kötü söz söylemek yerine sükut tercih edilmiştir. Bununla beraber Sünnî gelenek ne olursa olsun, Türkler müslüman olduktan sonra İslâmî ilkdönemindeki hadisleri ma'serî vicdanlarında değerlendirip Emevîleri mahkum etmişlerdir. Türkdoğan'ın da belirttiği gibi çocuklarımızın konulan adlar bunun isbatıdır. ¹⁶ Hattâ din görevlisi kimselerde bile bu tepki aynen mevcuttur.¹⁷

Türkdoğan'ın eserinde beliren önemli bir husus da Alevî cemaatlerinin Hz. Ali'ye nisbet edilen "uluhiyyet" iddialarını kesinlikle reddetmeleridir. Alevî zümrelerinin Hilmi Baba'ya ait,

"Ayna tuttum yüzüme

Ali göründü gözüme

Baktım kendi özüme

Ali göründü gözüme"

diye başlayan nefesinden¹⁸ ve "miraçlama"dan¹⁹ Ali'nin uluhiyyetinin anlaşılamayacağını ifade etmeleri, gerçeğin ta kendisidir. Bu tavır, meseleyi yanlış anlayıp, Alevîlerin Hz. Ali veya insana taptıklarına dair iddialarda bulunanlara, onlara tenasüh ve hulûl isnadlarında bulunanlara iyi bir cevaptır. Alevîlerin uluhiyyete dair inançlarının tasavvufî "vahdet-i vucûd" anlayışı içinde ve "şathiyât" formu dikkate alınarak etüd edilmesi daha doğru neticelere ulaştırır. Bunun güzel bir örneğini Prof. Dr. Cavit Sunar'ın **Melâmilik ve Bektâşilik** adlı eserinde bulmak mümkündür. Türkdoğan ise konuyla ilgili analizlerinde bu perspektifi ihmal etmiştir. Alevîlerin dedelerine gösterdikleri aşırı saygıyı, onlara atfedilen insanüstü değerlerle değil; tasavvufî "şeyh" geleneği, Türklerde aşiret reislerine karşı saygı, "seyyidlik" vasfıyla Ehl-i Beyt ailesine duyulan sevgi ve Safevî -Şîfî geleneğiyle izah etmek daha tutarlı olur.

Örf ve âdet bakımından Alevî-Sünnî toplumları arasında önemli birliktelikler mevcuttur. Ve bu birliktelikler etnik topluluklarda bile devam etmektedir. Doğumla ilgili gelenekler, Hıdırellez kutlamaları, aynı kültür sahasında aynı ziyaretgâhların kullanılması, cenaze merasimlerinin İslâmî geleneğe uygun icrası bunlardan bazılarıdır. Anadolu'nun etnografik ve antropolojik yapısı somut olarak ortaya konuldukça bu benzerlikler daha da artacak ve belirginleşecektir.

Kapalı cemaat yapısına sahip olan Alevîliğin bu yapısı ve kimliklerini muhafazada "musahiplik" esaslı önemli bir role sahiptir. Prototipini Âhi-fütüvvet teşkilatında gördüğümüz ve Hz. Peygamber'in Medine'de uyguladığı "mu'âhât" olgusuyla İslâmî bir temele isnad edilen musahiplik, Alevîlik ve Bektâşilikte temelde aynı motiflerle devam etmiştir. *"Önemli bir kültür kodu olarak musahiplik, ahiret kardeşi olunan erkekle kardeş, eşleriyle de bacı durumuna gelmek demektir. Namus, mal ve mülk hariç hemen her şey ortak sayılır."*²⁰ Musahiplik bir sivil toplum oluşumu içinde fertlerin birbirlerini kontrol mekanizmasını geliştirir ve karşılıklı yardımlaşma, diğergâmlık duygusunu pekiştirir.

KİTAPLAR

DİPNOTLAR

Aslında musahiplik, Melikoff'un da belirttiği gibi benzer motiflerle Yezîdî, Nusayrî ve Ali İlahîlerde de görülür. ²¹ Hattâ Sünnîler arasında kan kardeşliği, sağdıçlık ve kirve geleneğinde bile aynı motifleri görmek mümkündür. Muhtemelen eski Türk geleneğine bağlı olarak Anadolu'nun bütün yörelerinde çeşitli sosyal değişim süreçlerine maruz kalmış musahiplik geleneği çeşitli formlar altında yaşamaktadır.

Araştırmamızın imam hatip lisesi ve üniversite öğrencileriyle ilgili kısmına gelince, görülüyor ki eğitim seviyesindeki farklılık konuyla ilgili yaklaşımları da değiştirmektedir. Alevî gençliği kendi kimliğine sahip çıkma çabasıdadır. Bunu yaparken kimi geleneksel değerleri sorgulamakta, kimi dernek ve vakıf faaliyetleri içinde yer almakta, kimi de şif veya Sünnî değerlere muhatap olmaktadır. Alevî-Sünnî topluluklarının birlik ve beraberlikleri noktasında ise üniversite gençliğinin daha rasyonel bir düşünceye sahip olduğunu görüyoruz. İmam hatip liseli öğrencilerin konuyla ilgili hali içler acısı... "Sünnîlik nedir?" sorusunu bile % 30'unun cevapsız bıraktığı imam hatip liselilerin Alevîlikle ilgili diğer soruları cevaplama oranları da bir hayli düşüktür.²² Ancak öğrencilerin Alevîliğe karşı teorik bir peşin hükümlülüğe sahip olmadıklarının görülmesi de sevindiricidir. Bununla birlikte ileride şu veya bu mevkilerde din temsilcisi olarak toplumda yerlerini alacak olan bu gençlerin konuyla ilgili bilgilerinde ciddi yetersizlik söz konusudur. Bu bağlamda, geçtiğimiz senelerde devletin imam hatip lisesi müfredat programına Alevîlik konusunu da derc etme teşebbüslerinin haklılığı ortaya çıkmaktadır.

Çalışmamızın sonunda genel değerlendirmeler ve analizler yapan Türkdoğan, aynı Allah'a, aynı Peygamber'e ve aynı Kitap'a inanan Alevî-Sünnî toplulukları arasında birlik, beraberlik ve kardeşliğin imkânını vurgulamaktadır. Burada taraflar arasında diyalogun temini, karşılıklı doğru olarak bilgilendirilmenin ve ön yargılardan kaçınmanın önemi, devletin, akademisyenlerin ve elitin, siyasîlerin ve medyanın üzerlerine düşen vazifeyi yapmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Hülâsa edersek, Prof. Dr. O. Türkdoğan'ın eseri, varsayımı doğrultusunda dikkate değer bulgulara ve sonuçlara ulaşmış olarak bu sahada önemli bir boşluğu dolduracak ve mümtaz bir yere sahip olacaktır.

* Kitabın içindekiler kısmında başlık "Alevîlikten Sünnîliğe Geçiş" şeklinde ise de kitap içinde "Alevîlikten-Şiizme Geçiş" şeklinde konuya uygun olarak yer almıştır.

1. Aksoy Mustafa, "Türk Sosyolojisinde ve Sosyal Bilimlerde, Metodoloji Anlayışına İlişkin Bir Kritik", *Türkiye Günlüğü*, s. 35, Temmuz-Ağustos, 1995, s. 129-130.
2. Baha Said'in araştırmaları, *Türk Yurdu*, yıl: 1926-1927, sayı 21-28'de seri makaleler halinde yayınlanmıştır.
3. Yusuf Ziya (Yörükân)'ın makaleleri de seri halinde *Daru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, yıl: 1929-1931. Sayı 12-20'de yayınlanmıştır.
4. Mesela, A. Yaşar Ocak'ın, *Bektâşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul 1983 adlı eserinde yaptığı gibi.
5. Türkdoğan, *Alevî-Bektaşî Kimliği*, s. 232, 346,486.
6. Türkdoğan, s. 253.
7. Sümer, Faruk, "Ağaçeriler", *Belleten*, c. XXVI, S. 103, Temmuz 1962, s. 528. Ayrıca bk. Nejat Birdoğan, "Tahtacıların Dünyü" .I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyum Bildirileri, 26-27 Nisan 1993, Antalya, Ankara, 1995, s.10-13.
8. Türkdoğan, s. 67, 111, 119. Ölü gömme adetleriyle ilgili ilginç bir sentez için bk., Engin, İsmail "Akçaenîş Tahtacılarında Ölü Gömme Geleneği", yukarıda adı geçen Sempozyum Bildirileri, s. 37-44.
9. Türkdoğan, s. 200, 504.
10. Türkdoğan, s.567-572.
11. Sümer, Faruk, *Oğuzlar*, İstanbul, 1992, s. 142-143.
12. Benzer bir yorum için bk., Ocak, A. Yaşar, *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri*, Ankara, 1984, s.15.
13. Türkdoğan, s. 472.
14. Watt, W.M., *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev., E.R. Fırlalı, Ankara, 1981, s.331-339 ve X. Bölüm.
15. Örnek olarak bk. Muhammed Ebû Zehrâ, *İslamda Fıkıhî Mezhepler Tarihi*, çev., A. Şener, İstanbul, 1976, s. 262,327, 388-389.
16. Türkdoğan, s. 558.
17. Bk., Türkdoğan, s. 442.
18. Türkdoğan, s. 237.
19. Türkdoğan, s.110, 544.
20. Türkdoğan, s. 80.
21. Melikoff, İrene, *Uyur İdik Uyardılar*, çev. T. Alptekin, İstanbul, 1993, s. 92-93.
22. Türkdoğan, s. 354-359.

“Kültür Sosyolojisi Açısından Doğu Anadolu” İsimli Esere Dair

Mustafa Aksoy, *Kültür Sosyolojisi
Açısından Doğu Anadolu*, İstanbul,
1996, IX+211 sayfa, 3 harita.

Dr. Yaşar KALAFAT

Eser, Mustafa Aksoy’un İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 1995 yılında “Kültür Sosyolojisi Açısından Elazığ ve Ağrı Köylerinde Aileye, Evliliğe ve Sosyal Hayata İlişkin Gelenekler” adıyla yaptığı doktora tezidir.

Yazar, eserini; Metodoloji, Kültür Sosyolojisi, Aile ve Aile Tipolojileri, Evlilik ve Doğum Gelenekleri, Miras, Kirvelik, Nevruz, Ocak-Ateş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Halk Takvimine Göre Yılbaşı, başlıklarında hazırlamıştır.

Bu eserle, Doğu Anadolu incelemeleri Sosyoloji disiplini ile yeni bir ilmî soluk daha almıştır. Doğu Anadolu’nun kültürel yapısı Ankara ekolü tarafından, Prof. Dr. A. Çay yönetiminde tarih, Prof. Dr. Tuncer Gülensoy, Prof. Dr. Saime İnal Savi ve Doç. Dr. Ahmet Buran ile de, dil alanlarında irdelenmişti. İstanbul ekolünün, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ya sosyolojik açıdan bakan eserler ürettiklerini rahmetli Fındıkoğlu ve rahmetli Eröz hocalarımızdan biliyorduk. Bu zincirin Prof. M. Erkal ve Prof. E. Öksüz halkaları da biliniyordu. M. Aksoy’un bu çalışması ile alan yeni bir kaynak kazanmıştır.

Mustafa Aksoy’un bu kitabı kitaba önsöz yazan Mehmet Niyazi’nin belirttiği “*ideoloji yerleştiği idrake hâkim olur. Bu nedenle ideolog, ilmin altını çizeceği çelişkileri, menfaatına uygun değilse rahatlıkla görmemezlikten gelebilir... Bilimler beynelmüldir. Fakat sosyal bilimlerin*

millilik vasfı önde gelir. Onların araştırma konularını ise sosyal yapıların, sosyo-kültürel unsurların biri veya birkaçı teşkil eder.... Sosyolojik olaylar, sosyo kültürel yapının damgasını taşırlar” temel yaklaşımından yola çıkarak bu zihniyeti taşıyanlara, etnik bölücülüğü kültür zemininde yapanlara karşı çıkarmıştır.

Eserde, bölümlerin dipnotları ayrı numaralandırılırken, sahife altlarına alınmalar yöntemine gidilmeyip, dipnotlar bölüm sonlarına alınmışlardır. Yararlanılan kaynaklar, eserin son kısmına, alfabetik olarak alınmıştır. Böylece, bu sahada, bibliyografya çalışması yapanlara, yazar bu çalışması ile katkıda bulunmuştur.

Yazar, yaptığı alan çalışması sonuçlarını aktarırken, konu ile ilgili yayın kritiklerine de, haklı olarak girmektedir.

Nevruz/Yenigün bayramından hareketle Kürt-Türkleri ile Zerdüşizm ve Yezidilik arasında özel bağ kuran yazarlara makul tenkitler getirmektedir. Bu noktada Zerdüşizm gibi, Türkiye Türk Kültürünü de yakından ilgilendiren dinlerin, dinler tarihi disiplininin ustaları tarafından araştırılıp, alan çalışması yapan Kültür Sosyologlarının istifadesine sunulması gerektiğine inanıyoruz.

Yazarın, araştırma alanı olarak seçtiği; Ağrı, Elazığ, Malatya, Adıyaman, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerine, bölgenin ilgili diğer illerinin de ilave edilip, Yüksek Lisans ve Doktora seviyesinde, Kültür Sosyolojisi disipliniinde ele alınıp, yayına dönüştürülmesi, parçalardan hareketle bütüne ulaşılmasını sağlayabilecektir.

Mustafa Aksoy’u bu güzel eseri için kutluyoruz. Bu münasebetle benzeri çalışmalar yapmasını temenni ediyoruz. Sosyo-kültürel eserler için inanç indeksinin lüzumuna inandığımızı bu vesile ile tekrarlıyoruz.

“Nahçıvan Defteri”

Nahçıvan Sancağının Müfessel Defteri,
Bakü, 1997. 336 sayfa.

Doç. Dr. İsmayıl MUHTAROĞLU

Nahçıvan Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Ebülfez Kulu AMANOĞLU

Nahçıvan Devlet Üniversitesi Öğretim Üyesi

Güney Kafkasya'nın, özellikle Nahçıvan tarihinin araştırılmasına bazı talihsiz olaylardan sonra ilgi artmış, gerçeklerin halka doğru ve dürüst biçimde ulaştırılmasında ihtiyaçların karşılanmasında tarihî şans yaranmıştır. En eski kültür merkezlerinden olmuş şu Türk yurdunun, ülkesinin tarihi türlü olaylarla dolu olmuş ve bu husus tarihî kaynaklarda şu veya diğer derecede, şekilde yankılar vermiştir. O yüzden de şimdiki devirde Nahçıvan tarihinin incelenmesi daha çok orta asırlar ve yeni devir tarihî kaynakları ile ilgilidir. Bu kaynakların belli bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli arşivlerinde bulunmaktadır. Bu kaynakları Azerbaycan Bilimler Akademisinin aslî üyesi Prof. Dr. Ziya Bunyatov araştırmış, bunun dışında Türk Tarih Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Yusuf Halacoğlu bir sempozyumdaki konuşmasında bu konuda bazı bilgiler vermiştir. Belli olmuştur ki, İstanbul Başbakanlık Arşivinde “İrevan Eyaletinin İcmal Defteri”, “Gence - Karabağ Eyaletinin Müfessel Defteri”, “Nahçıvan Sancağının Müfessel Defteri” ve başka senetler (belgeler) vardır. Öten sene Sayın Prof. Dr. Ziya Bünyatov ve Dr. Hüsameddin Mehmetov (Karamanlı) “İrevan Eyaletinin İcmal Defteri”ni çağdaş Azeri Türkçesine aktararak kayıt ve eklemelerle birlikte okuyuculara sunmuşlar.

Şu yazarlar kendi araştırmalarını sürdürerek “Nahçıvan sancağının müfessel defteri” adlı çok değerli kaynağı okuculara takdim etmişler. Şunu da belirtelim ki, müfessel defter Nahçıvan sancağının 18. yüzyıl sosyal - iktisadî tarihi için emsalsiz bir kaynaktır. Nahçıvan defterinde nahiyelerin (ilçelerin) sosyal - iktisadî tarihi ile ilgili çok sayıda malzeme

(materyal) bulunmaktadır. Nahçıvan Defteri'ne göre Nahçıvan sancağı 14 nahiyeden oluşmuş ki, şunlar da Nahçıvan, Elince, Sair Mevazi, Dere Şehbuz, Mülki Arslan, Mevazi-ye Katun, Karabağ, Kışlağat Azadciran, Şorlut, Derenürgüt, Sisyan ve Dereleyez nahiyeleridir.

“Nahçıvan sancağının müfessel defteri” 1727 senesinde yazılıp tamamlanmıştır. Eğer Nahçıvan Sancağının 1724 senesinde sonbaharından Osmanlı devletine bağladığı göz önünde bulundurulursa Defter'in tahmini olarak üç senede tertiplendiğini söyleyebiliriz.

Nahçıvan sancağının müfessel defteri'nde o zaman Osmanlı Devleti arazisi sayılan Nahçıvan sancağı nüfusunun idare edilmesi amacı ile sancak nüfusunun sosyal durumu araştırılmaktadır. Nüfustan (ahaliden) vergilerin belli bir süre içinde toplanması için defterhane (kalem) memurları, kethudaların aracılığı üzere toplanan materyalleri ayrıntılı müfessel defter için tertipliyorlar.

Müfessel Defter'in tertipi için edinen bilgiler önce ayrı ayrı işletmeler, ekonomiler (teserrüfatlar) yapılıyor, sonra bu bilgi bütün köy üzere genelleştiriliyor, genel hüküm çıkarılıyordu. Köyler hakkında olan bilgiler, nahiyelere göre, nahiyeler hakkında olan bilgiler ise bütün sancak için genelleştiriliyordu.

Bu Defter'e göz attığımızda görülüyor ki, Osmanlı Devleti'nde her köyde çiftçilik, hayvancılık, bostancılık, sebzeçilik ve diğer alanlarla ilgili bilgiler edinmek, bu alanlarla ilgili verginin senelik hacmini ayarlamak gelenek ve göreneği olmuştur. Vergi-

lerin objektif şekilde toplanması için ahalinin net olarak miktarı ve sosyal durumu göz önünde bulunduruluyordu, dikkate alınıyordu. Çünkü evli kişi ile bekâr kişinin ödediği vergide, onun hacminde farklılıklar var idi.

Müfessel Defter'in ön kısmında Nahçıvan sancağına bağlı olan nahiyeler, onların tertibi, içeriği, her bir köy ve mezranın verdiği verginin miktarı gösterilmiştir. Bundan sonra nahiyelerin kendilerinin müfessel tasnifatı verilmiş, nüfusun içeriği açık şekilde adı ve babasının adı ile gösterilmiş, her bir ekonomi, işletme türü ile ilgili verilen verginin miktarı, şehrin mahalleleri, işletme, ekonomi inşaatları (yapı) dükkân ve hanları (kervansaray), hamam ve değirmenleri verilmiştir. Nahçıvan Defteri'nde hazinenin topyekûn olarak yıllık geliri her nahiyeye hakkında bulunan bilgilerin sonunda değil, Müfessel Defter'in giriş kısmında arazi idarî taksimat listesinde kayıt edilmiştir. Müfessel Defter'de her bir nahiyeye bağlı olan yerleşim mıntıkalarının miktarı, yıllık geliri, sancağın yıllık gelirinde özel yeri, vergi verenlerin miktarı ve sancak üzere nisbeti gösterilmiştir. Belli oluyor ki, Nahçıvan sancağının 315 yerleşim mıntıkasından 9788 vergi veren nüfusu hazineye her yıl 2.629.059 akça vergi vermekte idi. Bunun da esas kısmı Dereleyez, Azadciran, Nahçıvan ve Karabağ nahiyelerinin payına düşüyordu.

Müfessel Defter'de vergi verenlerin miktarının gösterilmesi ile her bir köy ve şehrin nüfusunun, sonunda Nahçıvan sancağında yaşayan ahaliyi saymak mümkündür. Buna göre her ailenin üyelerini ortalama beş kişi kabul etmek gerekir. Nahçıvan şehri-

nin yukarı mahallesinde 122, aşağı mahallesinde 307 ev olduğu defterde yazılmıştır. “Emran” diye adlanan mahallede ise 78 evden oluşan Türk olmayan ahalî oturmakta idi. Demek ki, daha 18. yüzyılda Nahçıvanda Müfessel Defter’in kesin bilgilerine göre, ahalinin büyük çoğunluğunu, yani % 90’ını Türkler teşkil etmekte idi.

Bu tabloyu aynı şekilde Ordubad örneğinde de görebiliriz. Defter’den belli oluyor ki, bu şehrin dört mahallesi Anbaras, Mengis, İsterenge ve Serşehar olmuştur. Mahallelerin büyüklüğü küçüklüğü hakkında Defter’de hiçbir bilgi olmasa bile, orada oturan ahalinin miktarı hakkında ayrıntılı bilgi vardır. Sayım, hesablama gösteriyor ki Defter’e göre Ordubad şehrinde 2650 kişi oturuyormuş ki, bunun da esas kısmı Anbaras ve Serşehar mahallelerinin payına düşüyor (yaklaşık olarak 689 ve 639 kişi).

Nahçıvan sancağından Nahçıvanın arazi hudutlarını, ahalinin terkiğini, meşguliyetini, işletme, ekonomi hayatını iyice anlamak mümkün olur. Aktaranların kendilerinin de kayıt ettikleri gibi, Nahçıvan sancağı büyük çoğunluğu ile birlikte Ermenistanla hem hudut bölgelerinin arazisini de ihata etmişti. Bunlar Kamerli ilçesinin (şimdiki Ararat) güneydoğu kısmı, Güllüdere (şimdiki Yeğeknadzor) ilçesi tümü ile, İstisu (şimdiki Cermuk) ilçesinin tam yarımı, Sisyan ilçesinin büyük bir kısmı ve Mehri ilçesinin merkezî buraya girmekle birkaç yerleşim mıntıkası Nahçıvan sancağına bağlı idi.

Kayda değer hâldir ki, Defter’i Azeri Türkçesine aktaranlar Nahçıvan sancağının söz konusu dönemdeki idarî taksimatının haritasını hazırlamış ve

kitapta vermişler (s. 332). Bu vesile ile Nahçıvan sancağının arazisini, onun sınırlarını, tarihî coğrafyasını, her bir nahiye, şehir ve köyün yerleştiği yeri dakikleştirmek mümkün oluyor. Şimdiki idarî taksimat ile kıyaslama zamanı bir çok farklılıklar, karakteristik özellikler dikkati çekiyor.

Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde olduğu gibi Nahçıvan sancağında da sosyal kültürel tesislerinin yaranmasında, şehirlerde kuruculuk işlerinin yapılmasında, halk kitlelerine iş temin edilmesinde vakıf kuruluşlarının rolü çok önemli idi. İlk bakışta dinî amaçlara hizmet eden bu kuruluşların, şehirlerin onarılması ve gelişmesinde belli bir rol oynaması tecrübeli görülebilir. Vakıflar hiç şüphesiz bütün devirlerde dinî teşkilatların ayrılmaz bir hissesi olmuşlardır. Fakat bunun yanısıra vakıfların şehirlerin gelişmesinde kendine özgü hizmeti olmuştur.

Nahçıvan sancağında ki vakıfların gelir kaynağı vakıfların Nahçıvan ve Odubad şehirlerinin ticarî hayatındaki rolünü belli şekilde göstermektedir. Müfessel Defter’de Nahçıvandaki Sultan Murad Camisi, Hazret Paşa Camisi, Seyyid Haşım Zaviyesi vakıfları ve Ordubaddaki Mirze İbrahim Medresesi Vakfı, Sultan III Murad Camisi Vakfı hakkında ilgi çekici farklar vardır.

Defter’deki bilgilere göre Nahçıvan şehrinde vakıfların geliri hazinenin yıllık gelirinde özel çekiye sahip olmuştur. Sultan III. Murat Camisinin vakıfnamesine göre bu vakfın bir çok gelir kaynağı - 150 dükkân, bir hamam ve hanı (kervansaray) olmuştur. Her bir dükkânın yıllık gelirinden vakfın hesabına 20 akçe, hamamdan 3500 akçe, handan (ker-

KİTAPLAR

vansaray) ise 18 bin akçe ayrılmıştır ki bu da Sultan III Murat Camisi Vakfının yıllık gelirini 24.5 bin akçeye ulaştırırdı.

Vakfın gelirinden caminin memurlarına müteveli, hafız, ferraş koruyucuya maaş tayin ediliyordu. Maaş ise vakfın gelirinin tahmini olarak üçte bir kısmını teşkil ediyor. Kalmış 16 bin akçe ise vakfın san-ki yatırımına dönüşüyordu. Vakıflar şehrin dış görünümünü değiştirmekte, şehir hayatını camlandırmakta, şehri onarmakta ticarî ilişkileri genişletmekte, şehrin entellekt seviyesini yükseltmekte gerçekten olumlu rol oynamıştır. Bunların tümü hakkında Defter'de ayrıntılı şekilde bahis edilmiştir.

Nahçıvan Defteri ile tanışlık sonucunda şu da belli oldu ki, bu arazide buğday, arpa, pamuk, gene-gerçek, mercimek, nohut, çeltik, bakla vb. bitkiler e-kilip becerilmiştir. Sayıma göre Nahçıvan sancağı ü-zere hazine her yıl 2568 kilo buğday, 2297 kilo arpa 800 kilo deri vergi olarak ahaliden elde ediyordu. Sancakta her yıl 642 ton buğday, 574.3 ton arpa ve 20 ton darı toplanırdı.

Müfessel Defter'den belli oluyor ki, Osmanlı

devleti iskele inşa edilmesine ve taşlı, kesekli nehir-lerin temizlenmesine özellikle önem vermiştir. Daha 1724 yılında yani Osmanlı devletinin Nahçıvan san-cağını fethinden önce İrevan beylerbeyliğinde buğ-day eksikliğini göz önünde bulundurarak Osmanlı hükümeti oraya Nahçıvan sancağından kolay yolla buğday görmek amacı ile Arpa nehrini onarmışlar. Orubadın Osmanlı idari yönetimine alınmasından sonra şehrin ticarî ilişkilerini arttırmak amacı ile A-ras nehrinin derinliği ve genişliği dikkate alınarak nehir üzerinde bir iskele inşa edilmişti. Bu iskeleyi tüccarlar çok kullanıyordu ki, bu da hazineye büyük gelir getiriyordu.

Nahçıvan Defteri'nin bir önemi de o yalnız ta-rihçi, iktisad tarihi uzmanları için değil, aynı zaman-da dilci, coğrafya bilim adamları için çok gerekli bir kaynaktır. Buradaki kişi adları, yer isimleri yörenin tarihî onomastiğinin araştırılması için çok büyük ö-nem taşımaktadır.

Nahçıvan sancağının müfessel Defteri'nin o-kuyuculara sunulmasından dolayı onun yazarlarını tebrik ederiz.

K.K.T.C. Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş'ın "Kıbrıs Meselesinde Vizyon - 1994" Adlı Eserinin Tanıtılması

Soyalp TAMÇELİK

Eser, Raif Denktaş Eğitimi Vakfı tarafından, Demokrat Matbaacılık'ta basılmıştır. Raif Denktaş Eğitim Vakfı, Kıbrıs Türkünün vizyonu konusunda, var olan tartışmalara bir ışık tutmak gayesi ile K.K.T.C. Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş'ın konu üzerinde kaleme aldığı görüşlerini, kitap hâline getirerek yayınlamıştır. Böylece, adı geçen vakıf, Kıbrıs Türkünü siyasi tarihine kazandırdığı ilk eser itibari ile takdire şayan olduğunu ispatlamıştır.

Eser, iki açıdan değerlendirilecektir. Birincisi, şekil, ikincisi de içerik yönünden tanıtılacak eserde, şahsi fikirlerimiz, tahlil bâbından sunulacaktır. Buna göre:

"ÖNSÖZ", Raif Denktaş Eğitim Vakfı Yayın Kurulu tarafından yazılmıştır.

Cumhurbaşkanı Denktaş, şekil itibarı ile eserini, 8 ayrı bölümde kaleme almıştır. Lâkin bu bölüm-

Rauf Raif DENKTAŞ, Kıbrıs Meselesinde Vizyon - 1994, Raif Denktaş Eğitim Vakfı Yayınları, No. 1, Lefkoşa, 1996, 60 Sayfa.

ler, çok kısa olarak yazıldığı gibi başlık bâbındar herhangi bir ibare yoktur. Buna karşın bölümlerin baş tarafında, başlık görevini gören ve bölümün ana düşüncesi ile uyum sağlayan veciz sözler bulunmaktadır. Bunlar arasında Mustafa Kemal Atatürk (s. 1,6), Adnan Menderes (s. 13, 16, 22, 27), Semih Günver (s. 34) ve Kıbrıs Rum Yönetimi Eski Başkanı Yorgu Vasiliu'nun (s. 40) veciz sözleri sayılabilir. Her bölüm, genel olarak 2 ilâ 4 sayfadan oluşmaktadır. Bununla birlikte, tarafımızdan "ek" olarak konulduğuna kanaat getirdiğimiz bir bölüm daha vardır. "Ek" olarak hazırlanan bölüm, 4 ayrı ana başlık altında toplanmıştır. Birinci kısımda "K.K.T.C. Kuruluş Bildirgesi" (s. 43 - 48), ikinci kısımda "Kıbrıs Konusuna İlişkin Gelişmelerle ilgili Karar" (s. 48/51), üçüncü kısımda da Cumhurbaşkanı Denktaş'ın Kıbrıs dâvâsı ile ilgili olarak muhtelif konuşmalarını ifade eden küçük demeçleri mevcuttur. Üçüncü kısmın sonunda, Kıbrıs'tan Sorumlu Devlet Eski Bakanı Baki ATAÇ'ın, Kıbrıs ile ilgili değerlendirmeleri bulunmaktadır (s. 57). Dördüncü ve son kısımda ise "Bazı Belgeler" (s. 58-60) adı altında, Kıbrıs Rumlarının Türklere karşı Erenköy'de başlattıkları soykırımın, bizzat Yunan Taburu tarafından desteklendiği belirtilmektedir. Bu husus belirtilirken de Rum mahreçli gazetelerden istifade edildiği görülmektedir. Bununla birlikte son kısımda, B.M. Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Eski Özel Temsilcisi Hugo GOBBİ'nin, Cumhurbaşkanı Denktaş'a, Kıbrıs ile ilgili olarak yaptığı "samimi itirafları" yer almaktadır (s. 59 - 60).

Cumhurbaşkanı Denktaş, Kıbrıs Meselesi ile ilgili hadiseleri anlatırken, bizzat kendi başından geçenleri “anekdot” olarak anlatmaktadır. Buna İngiliz Yüksek Komiseri (s. 6), Nihat Erim (s. 29-30), Fatih Rüşü Zorlu (s. 31) ve Turgut Sunalp (s. 30) ile yaptığı mülakatlar örnek gösterilebilir. Böylece Sayın Denktaş, hadiselerin vuku bulduğu dönemin haletiruhiyetini vermekle, “realistik” özelliğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra, esere Semih Günver (S. 34) ve Yorgo Vasiliu'nun (s. 40), basına yansıyan demeçleri verilmekle, “aktüel” bir boyut kazandırıldığı da unutulmamalıdır.

Cumhurbaşkanı Denktaş, eserini sade bir dille kaleme almıştır. Mevzular, genel itibarıyla kısa cümlelerle ifade edilmiştir.

Eser şekil itibarıyla tanıtıldıktan sonra şimdi de muhteva açısından değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Eserde, adından da anlaşılacağı üzere “vizyon” kavramı üzerinde durulmaktadır. Kıbrıs Türkünün ve onun davasını omuzlayan liderlerin, Kıbrıs konusu üzerinde “vizyonu” var mı? Varsa bu vizyon nedir? Hangi süreçlerden geçerek şekillenmiştir? İşte Cumhurbaşkanı DENKTAŞ, “Kıbrıs Meselesinde Vizyon” adlı kitabında, kaleme aldığı görüşleri ile bu sorulara cevap vermeye çalışmıştır. Kendisi, Rum-Yunan ikilisinin Kıbrıs ile ilgili vizyonuna dikkat çekerek, Kıbrıs Türkleri ile Türkiye'nin, Kıbrıs meselesi üzerindeki vizyonunu, çarpıcı delillerle müşahade etmiştir.

Cumhurbaşkanı Denktaş, Kıbrıslı Türklerin “vizyonunu”, “geleceğe bakış açısı” veya “hayal ettiği” şeyler olarak algılamakta ve bunu Kıbrıslı Türkler için “itici güç” olarak vurgulamaktadır.

Kıbrıs Türk halkı, K.K.T.C.'yi ilân edene ka-

dar çok çetin günler geçirmiş, yok olmaktan kurtulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nden, maddî ve manevî her türlü desteği almıştır. 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran “Kurucu” ve “İttifak Antlaşmaları” 1963 yılında Makarios tarafından tasfiye edilmiş ve Kıbrıs Türk ve Rum toplumları, iki ayrı bölgede, kendi bağımsız siyasal egemenliklerini kurmuşlardır. İşte bu andan itibaren Kıbrıs Türk toplumu, “halk” olma bilincini göstererek, Anavatan Türkiye'nin siyasî, iktisadî ve içtimaî desteği ile K.K.T.C.'yi ilân etmiştir. Pek tabî ki K.K.T.C.'nin ilânı, Kıbrıs Türk halkının “hür iradesinin”, yani “self-determinasyon” (kendi kendini yönetme) hakkının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Bu tarihî olgu, Cumhurbaşkanı Denktaş tarafından da gözlenmiş ve Kıbrıs Türk halkının vizyonunu, “millî irade” ve “millî hakimiyet” olarak belirlemesi gerektiğini ifade etmiştir (s. 1-5). Bununla birlikte Cumhurbaşkanı Denktaş, Kıbrıslı Türklerin toplumsal vizyonunun, Türkiye Cumhuriyeti hükümetleriyle ters düşmesi sonucu, Kıbrıs gibi millî bir davaya hizmetten çok hezimet edildiğini belirtmektedir (s. 1). İşte bu sebeptendir ki Cumhurbaşkanı Denktaş, eserinde, içte ve dışta kargaşaya sebep olan “vizyon eksikliği” veya “vizyon çatışması” ile ilgili tecrübelerini aktarmaya çalışmıştır.

Aslında vizyon eksikliği, Kıbrıs Türklerinin neyi hedef alıp almadığını bilmemesinden ve ona göre belli bir plân ve programın yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayıdır ki, günümüzde Kıbrıs Türkünün mücadelecî ruhu zayıflamış, hatta millî davası ile motivasyonuna darbe vurmuştur.

Cumhurbaşkanı Denktaş, eserinde “vizyon” kavramını irdelerken, bunun, Kıbrıslı Türk ve Rumlarla olduğu gibi Türkiye'ye yansımalarını da kaleme almıştır.

Kanaatimiz odur ki, Kıbrıs Türkleri açısından vizyon kavramı, 5 kısma ayrılarak irdelenebilir.

a. 1878 - 1958 Dönemi: Adanın gerçek sahibine, yani Osmanlı Devleti ve daha sonra onun mirası üzerine kurulan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne verilmek üzere geliştirilen bu vizyon, ki bu tabî şartların bir gereğidir, Kıbrıs Türkünün ileriye yönelik motivasyonunu kuvvetlendirmiştir. Bu vizyon, 1955 - 1958 yıllarında gerçekleşebilir hâle gelmiştir. Halkın direnişi o oranda artmış, bu uğurda yapabileceği fedakârlığın sınırı ortadan kalkmıştır.

b. 1958 - 1960 Dönemi: 1878 - 1958 dönemine ait "Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır" vizyonu terk edilmiş, yerine "Ya Taksim, Ya Ölüm" vizyonu kabul edilmiştir. Bu vizyon, Kıbrıslı Türkler tarafından gerçekleştirilebilmesi için Türkiye'ye inanarak ve güvenerek birçok fedakârlıklarda bulunmuş, fakat Türkiye'nin istemi üzerine, 1960 yılında, Kıbrıslı Rumlarla ortaklaşa kurulan cumhuriyetin ilânı ile son bulmuştur.

c. 1960 - 1975 Dönemi: Kıbrıs Türkleri, ilk defa olarak önemli olan hususun kendi istemi ve vizyonu değil, dünya konjoktörü içinde, Türkiye ve Kıbrıs Türkündeki eksiklik, Rum-Yunan ikilisinin, Kıbrıs ile ilgili temel vizyonunun ne olduğu üzerinde durmaması veya önemsenmemesiydi. Ne kadar acıdır ki, Türk tarafı, Rum-Yunan vizyonunu kaale almaksızın Kıbrıs meselesini halletmeye çalışmıştır. Dolayısıyla bu dönem, yıkılan Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yeniden ihyâ etmek için harcanan bir yığın hadise ile doludur.

d. 1975 - 1990 Dönemi: Kıbrıs Türkü, sosyolojik bir tâbir olan "toplum veya topluluktan" kurtulmuş bir "halk" olma bilincini göstermiştir. İşte bu andan itibaren Kıbrıslı Türkler, Türkiye'nin maddî ve manevî her türlü yardımıyla, ilkin Kıbrıs Türk Fe-

dere Devleti'ni, ikincisi de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurarak, bir kez daha "halk olma" bilincini ispatlamıştır. Bu dönemde de diğerlerinde olduğu gibi Kıbrıs Türkü ile Türkiye arasında, bir "vizyon birliği" mevcut değildir. Türkiye "federatif" bir çözümlü savunurken, Kıbrıs Türkleri, bağımsız ve bağlantısız bir Türk devleti olma amacındadırlar.

e. 1990'dan Günümüze Kadar: Kıbrıs Türkü ile Türkiye'nin "vizyon birliği" belirleme konusunda en çok zorlandığı dönemdir. Zira, Kıbrıs Rum liderliği, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran bütün uluslar arası anlaşmaları hiçe sayarak, tek başına aldığı siyasî bir kararlar, 4 Temmuz 1990 tarihinde Avrupa Birliği'ne "tam üyelik" başvurusunu yapmıştır*. Bu hadise, şimdiye kadar olan bütün siyasî, ekonomik ve askerî dengeleri temelden yıkacak, yeni bir Rum-Yunan vizyonudur. Türk tarafı 1992 yılına kadar bir "vizyon belirsizliği" yaşamışsa da, Türkiye ve Kıbrıs Türkleri arasında, herhangi bir "vizyon birliği" oluşmamıştır. Kıbrıs Türkleri, K.K.T.C.'nin iç işlerinde serbest, dış işleri, askerî ve ekonomik hususlarda Anavatan Türkiye'ye bağlanmayı, bir vizyon olarak kabul etmişlerdir. Türkiye ise zayıf bir "konfederasyon" çatısı altında, ada Türklerini Rumlarla birleştirecek bir formülü, vizyon olarak kendine seçmiştir. Fakat gelişen siyasî hadiseler sonucunda, Kıbrıslı Türklerle Türkiye'nin, bir "vizyon birliği"ni oluşturmasını zorunlu kılmıştır. Çünkü AB, Kıbrıslı Rumların tek yanlı olan "tam üyelik" başvurusunu, işleme koyacağını açıklamıştır. Bu hadise, Kıbrıs Türkü ile Türkiye'nin bir vizyon çatışmasının, ne gibi tehlikelere yol açabileceğini görmesine neden olmuştur. Bugün itibarıyla Türk tarafının savunduğu vizyon, "eğer Kıbrıs Rumları" tüm ada adına, dolayısıyla Kıbrıslı Türklerin adına, AB'ne girerlerse", K.K.T.C., Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne dünyada siyasî emsali çok olan bir özerklik anlaşması ile bağ-

lanmasıdır. Fakat Cumhurbaşkanı Denктаş'ın belirttiği gibi Türkiye ile Kıbrıs Türk liderliği arasında, meselenin halli için bir "vizyon birliği" oluşmamıştır. Bununla birlikte, hâlâ Türkiye'nin çıkarları, Kıbrıs'ta yapılacak fedakârlıklarla mı korunabilir, yoksa bu çıkarları koruyabilmek için Kıbrıs'ta, Rum ve Yunan ikilisinin vizyonuna denk bir plânı mı savunmak gerekir sorusunun cevabı, bir "millet kararı" (s. 2) olarak verilmiş değildir. En azından böyle bir karar "en üst kademelerde verilmiş" de, icracı kademeler, bunu bilmemekte ve böylelikle meselenin halli için atılan adımlar, tespit edilen millî hedeflere atılmamaktadır.

Buna istinaden Rum-Yunan ikilisinin, yüzyılları aşan bir zaman dilimi içindeki vizyonu, politikası ve icraatı, şaşmaz bir şekilde, Kıbrıs'ı bir Yunan adası yapmak ve Girit misali, Kıbrıs Türklerini adadan atmak olarak özetlenebilir. Dünya'nın bugünkü konjoktöründe, Kıbrıs'ı Rumlaştırdıktan sonra ikinci bir Yunan Cumhuriyeti olarak kurup korumak, Rum-Yunan ikilisinin yüzyıllardır azimle süren vizyonuna da ters düşmektedir. Bu sebeptendir ki Makarios, esas ve millî vizyonundan santim kadar ayrılmaksızın, 1960 anlaşmalarına imza koymuş ve halkına, "diplomaside mümkün olan yapıdır, fakat ulusal hedeflerden uzaklaşmaz" (s. 3) mesajını vermiştir.

Buna göre Rum-Yunan ikilisinin hiç değişmeyen "vizyon birliğinin", tarihî süreci şu şekilde sınıflandırılabilir:

a. 1600 - 1878 Dönemi: Kıbrıslı Rumlar, bu dönemde, Osmanlı Devleti'ne karşı "pasif" bir direniş örneği göstermiştir. Zaman içerisinde Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü siyasi bunalımı değerlendiren Rumlar, ayaklanarak, adadaki Osmanlı hakimiyetine son vermek istemişlerdir.

b. 1878 - 1960 Dönemi: 1829 yılında, Mora

Yanması'nda Yunan Krallığı'nın kurulması ile Kıbrıslı Rumlar, ENOSİS'i (ilhâk) gerçekleştirebilmek için, adadaki İngilizlere karşı faaliyet göstermeye başlamışlardır. Özellikle, 1954 - 59 yılları arasında, silahlı saldırılarla, ENOSİS'i gerçekleştirmeye çalışan Kıbrıslı Rumlar, İngilizleri adadan atmak için gayret göstermişlerdir. Bundan hareketle Kıbrıslı Rumların, bu dönemle ilgili olarak tehdit faaliyetlerine dayanan vizyonunu 3 gruba ayırmak mümkündür:

b. 1. 1878 - 1955 Arası: Adanın İngiltere'ye verilmesinden sonra, başta Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin ruhanî liderleri olmak üzere, bütün Rumların istemi, ENOSİS olmuştur. Bu yüzden, bu isteme engel olacağı düşünülen İngiliz Yönetimi'ne karşı, yeni bir vizyon geliştirmişlerdir. Ortaya çıkan bu yeni vizyon, 1931 yılına kadar "aktif bir diplomasi", 1931 yılından itibaren ise "silahlı bir halk direniş" olarak gerçekleştirilmeye çalışılmışlardır. Daha sonra belli bir yumuşama dönemine girilmişse de "aktif diplomasi"den hiç bir zaman vazgeçilmemiştir.

b. 2. 1956 - 1958 Arası: Bu dönemde, Kıbrıslı Rumların vizyonu "aktif bir ENOSİS" istemidir. Bu vizyonun karşısında, bu kez İngilizler ve Kıbrıslı Türkler bulunmaktadır. Bu yüzden Kıbrıs Rum liderliği, başta İngilizlere yönelik olmak üzere tehdit faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır.

b. 3. 1958 - 1960 Arası: Kıbrıslı Rumlar, vizyon olarak tespit ettikleri ENOSİS isteminin gerçekleştirilebilmesi için silahlı terör faaliyetlerini hızlandırmışlardır. Bu kez millî vizyonlarının karşısında, İngilizleri değil, Kıbrıslı Türkleri hedef olarak seçen Rum liderliği, soykırıma varan tehdit faaliyetlerine başlamışlardır.

c. 1960'tan Günümüze Kadar: Makarios, millî vizyonundan santim kadar ayrılmaksızın, 1960

anlaşmalarına imzasını koymuş ve halkına “diplomaside mümkün olan yapılıdır, fakat ulusal hedeflerden uzaklaşılmaz” (s. 3) mesajını vermiştir. 1960 - 63 yılları arasında, Makarios, esas hedefine yönelik adımlar atarken, daima Türk tarafını gözetlemiş ve kısa bir zaman içinde, Türkiye'nin 1960 anlaşmalarını uygulatmaktan öteye bir vizyonu olmadığını tespit ederek, bu anlaşmaları yok etmek için başlattığı programı, korkusuzca uygular hâle gelmiştir. Zira, 1960 - 63 yılları arasında Rum liderliğinin beyanatları ve düşünceleri, vizyonlarını ortaya koyması açısından son derece önemlidir. Bütün menfi hadiselerle rağmen, Türkiye'nin hazırlıklı olmadığını belirten Cumhurbaşkanı Denktaş, 1963 Kanlı Noel hadisesinin patlak vermesinden sonra dahi, Türk tarafının ne yapılması gerektiğine dair herhangi bir plân ve programın olmadığını ifade etmektedir (s. 4).

Aslında Makarios, Kıbrıs'ı, Türklerden arınmış bir Yunan adasına dönüştürmek vizyonu ile harekete geçmiş ve Kıbrıslı Türklere “azınlık haklarına razı iseniz, buyurun konuşalım” (s. 4) mesajını yollamıştır. Buna karşın Türkiye, ada Türklerine, “merak etmeyiniz; haklarınız korunacaktır” (s. 4) mesajını vermiştir. Halbuki Rum liderliğinin Kıbrıs'ta, Girit modelini uygulamakta olduğunu bilen Kıbrıs Türkleri, kurtuluşu, Rumlardan ayrılmakta, 1960 anlaşmalarından önceki “taksim” vizyonunun hayatiyete kavuşturulmasında görmüştür. Aslında ENOSİS'in karşıtı, istesek de istemesek de TAKSİM'dir. Zira, TAKSİM'den daha iyi bir çare düntüşülmesi, eşyanın tabiatına aykırıdır. Fakat ne kadar dikkat çekicidir ki, Rum-Yunan ikilisinin “Kıbrıs'ı bir Yunan adasına dönüştürmek” vizyonunun, asla değişmeyeceğini ve çarenin, adanın taksiminde olduğunu gören Kıbrıslı Türkler, bu görüşlerini Türkiye'ye anlatmakta oldukça zorluk çekmişlerdir. Halbuki Türk tarafı, Rumlarla Yunanlıların, Kıbrıs'ı bir Yunan adası yapmak ça-

baları karşısında, bunları dengeleyici yegâne çıkış yolu, “ENSOSİS'i önlemek için kurulmuş olan bir ortaklık Cumhuriyetini, ENOSİS adına yıktığınıza göre, bunun çaresi TAKSİM'dir” demekle, Kıbrıs meselesini, gerçek yörüngesine oturtmuş olacaktır.

Aslında Türkiye, 1959 - 60 anlaşmaları ile kazandığı hakları, bir “zafer” olarak görmekten memnundur. Gereken de Türkiye, 1878 yılından sonra ilk kez Kıbrıs'a çıkmış, Anadolu'nun 70 kilometre ötesinde bulunan bir adanın, Yunanlıların elinde, kendi böğrüne saplanabilecek bir hançer hâline dönüşmesini önlemiş olmasının, haklı gururunu yaşamaktadır. Bu durumun asla bozulmayacağı görüşünden hareketle, Türkiye'nin, 1960 anlaşmalarını yataştırmanın ötesinde, herhangi bir vizyonu yoktur. Buna karşın Makarios ise cumhuriyeti, ENOSİS'e bir sıçrama tahtası olarak kullanmaktan başka bir şey düşünmemektedir.

1963 yılından itibaren Kıbrıs Rum liderliği, yeni bir vizyonla karşımıza çıkmıştır. Kıbrıslı Rumlar, kedisine boyun eğmeyen Kıbrıs Türklerinin tümünü, “yasa dışı” veya “isyancılar” olarak nitelemekte ve dünyaya, bir “azınlık meselesini” Kıbrıs Hükümeti olarak halledecek güçte olduğunu, fakat “yayılmacı Türkiye'nin isyancıları destekleyip cesaretlendirdiğini yaymışlardır. Rum liderliğini, Kıbrıs'ta, ENOSİS'e sıçrama tahtası olarak kullanılacak Rum cumhuriyetini oluşturmakla kalmamış, bu Cumhuriyeti, dünyaya, 1960 yılında kurulan ortaklık cumhuriyetinin, meşru bir devamı olarak kabul ettirmiştir. Cumhurbaşkanı Denktaş, bu hususu kaale alarak, Türk tarafının takınması gereken tutumu, şöyle değerlendirmektedir:

“... Türk tarafının yapacağı tek şey, bu sahtekârlık devam ettiği sürece, bu sahtekârlarla masaya oturmamak, Kıbrıs Rum idaresinin Kıbrıs'ta hüküm-

ranlık iddiasında bulunacak meşru bir kuruluş olmadığını, dünyaya kabul ettirecek bir siyaset izlemek olmalıydı. Vizyon yokluğu ve olaylar karşısında sadece tepkisel bir konumda kalmak zarureti, bu fırsatı kaçırmamıza neden oldu” (s. 9).

Aslında Kıbrıs meselesi, Türk hariciyesi için bir eğitim ve imtihan masası olmuştur. Rum-Yunan ikilisi “reel politik” uygularken, Türkiye, “hak ve adalet” çerçevesinde, ABD ve Güvenlik Konseyi’nin yardım ve desteği ile meseleyi selâmete çıkarabileceğine inanmıştır. Halbuki Güvenlik Konseyi, ABD’nin, ABD de Yunan lobisinin etkisindedir. Hele Johnson mektubu (1964), Türkiye’nin Kıbrıs’taki siyasal sistemin devamını savunan, bir başka deyişle mevcut statükonun değişmesine karşı çıkan Türkiye, artık yeni siyasal sistemleri konuşur hâle gelmiştir. Bu hadise, Türkiye’nin yeni bir vizyon arayışına girdiğini göstermektedir.

Kıbrıs Rumları, 15 Temmuz 1974 tarihinde adadaki tüm siyasal sistemi ve uluslar arası anlaşmaları hiçe sayarak, Kıbrıs Elen Cumhuriyeti’ni kurmuşlardır. Kıbrıslı Rumların ENOSİS hülyası, bir vizyon olmaktan çıkmış, artık bir gerçek olmuştur ki, bu, Kahraman Türk Silahlı Kuvvetleri’nin, meşru müdahalesi ile bertaraf edilmiştir. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Rum-Yunan ikilisinin, yüz yıllardır hiç taviz vermediği millî vizyonunu, tam anlamı ile engellemek için ilk kez kararlı olduğunu göstermiştir. Bu tarihten sonra Türkiye’nin millî vizyonu, “federasyon” tezinde düğümlenmiştir. Halbuki federasyona yönelebilmek için federasyonun kurucu ortağı olacak olan “iki eşit ve egemen toplumun”, varlığını tescil ettirmesi gerekmektedir. Çünkü, federasyona tam ve mutlak eşitlikten, bir başka deyişle iki ayrı egemenlikten gidilebilirdi.

1974’ten 1977 yılına kadar geçen 2 yıl içinde,

Rum liderliği, “meşru Kıbrıs Hükûmeti” görüntüsünü korumuş, adanın Türkiye tarafından işgal altında olduğu temasını işlemiş, “insan hakları” diyerek dünyayı ayağa kaldırmıştır. Türk tarafı ise bu üç yıl içinde, adanın işgal edilmediğini, Türk askerinin barışla birlikte adadan çıkacağını, dengeli, kalıcı bir barış gerektiğini savunmuştur. Lâkin, Türk tarafının en büyük hatası, “1974 öncesine gidilemez” tezi işlenmişse de federal bir sistemin, ülkeyi, süratle 1974 öncesine götüreceği bir sistem olduğu üzerinde durulmamasıdır. Bu gerçeğin göz ardı edilmesinden dolayı Cumhurbaşkanı Denктаş, “reel politik” ilkelere aykırı davranıldığı için millî vizyonda bir sapanın olmasını, gayet normal karşılamaktadır. Bununla ilgili olarak Cumhurbaşkanı Denктаş, “davanın gerektiğini yap, hesabını sonra verirsin... hele karşı taraf bunu yapıyorsa, hiç tereddüt etme, aynen mukabelede bulun” (s. 12) demektedir. Bilindiği gibi bu ilkeye, siyaset ilminde “mütakabiliyet teorisi” denmektedir. Zira, Kıbrıs meselesinde, mütakabiliyet ilkesi”, reel politiğin bir gereğidir. Pek tabii ki reel politik de Kıbrıs gibi millî bir davaya hizmet etmek için en büyük araç olarak görülmelidir.

Cumhurbaşkanı Denктаş, eserinde Kıbrıs Türkleri ile Türkiye’nin, Kıbrıs’a bakış açılarındaki farklılığın (vizyon), 1975 yılında, Kıbrıs Türk Federal Devleti’nin kurulmasıyla, bir kez daha ortaya çıktığını belirtmiştir (s. 14). Aslında bu farklılığın sebebi, Kıbrıs Türkleri açısından bağımsız bir cumhuriyetin kurulması, buna karşın Türkiye’nin, federal bir devlet kurmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Lâkin Rum-Yunan ikilisi, “Megali İdea” (Büyük Hayal) literatüründe “Megali Nisi” (Büyük Ada) diye anılan ve Yunan olduğuna inandığı Kıbrıs’ı, er geç Yunanistan’a bağlamak sevdasından vazgeçmeyeceği noktasında odaklaşmıştır. Buna, uyarı bâbından bir ifade kullanan Cumhurbaşkanı Denk-

KİTAPLAR

taş, “bunun böyle olmayacağına inananlar varsa, bu gafletin kaynağı bilgisizlik, Rum’u, Yunan’ı tanıma-mazlıktır” (s. 15) demektedir. Zira, Yunanistan ile tam bir vizyon birliği içinde olan Rum tarafı, “meşru hükümet” olduğu inancını dünyaya yayması ve bu görüşü kökleştirmeyi, millî davasının esası ve ana hedefi olarak hiç bir zaman gözden uzak tutmamıştır.

Cumhurbaşkanı Denктаş, bu hususla ilgili olarak şunları ögütlemektedir:

- En garantili anlaşmalara istinaden olsa da “millî hakları garantiye alınmıştır” varsayımı ile gafil avlanmamak (s. 17);

- Başkalarına güvenerek, derhal uygulanması gereken hak ve yetkileri sonraya bırakmamak, bunların uygulanmasında ısrar etmek (s. 17);

- Uygulanmayan hak ve yetkilerin, zaman içerisinde dumûra uğrayacağını bilerek, hareket etmektedir (s. 17);

- Kıbrıs Türkü, Anavatan’ına gönülden bağlıdır. Ancak Anavatan’ı temsil eden kişiler konusunda, geçmişte çıkmış olan gelecekte de çıkacak olan tereddütler, neticede ve genelde, millî davaya zarar verecektir. Kıbrıs’taki yetkililer, Anavatan’ın Kıbrıs ile ilgili devlet politikasını bilmezlerse, Türkiye’yi temsil edermişçesine konuşan kişilerin her biri bir başka şey söylerse, millî menfaatlerimiz çıkmaza girebilir (s. 18-19);

- Kimse, kendi millî davasını müdafaa ederken, yabancı ülkeleri temsil eden diplomatların söylediklerine inanmak zorunda değildir. Unutulmaması gerekir ki diplomatlar, temsil ettikleri devletle, hizmet ettikleri devlet arasında talimatlara göre görev yapmaktadırlar. Bir başka deyişle onlar, kendi devletlerinin menfaatleri doğrultusunda hareket etmektedirler. Pek tabii ki bunu yaparken, her şeyin doğrusu-

nu söylemekle yükümlü değillerdir. Kendi devletlerinin menfaatlerini koruyacak şekilde hareket etmeye özenle dikkat ederler. Onlar, kimseye kör demezler; şaşı veya ahu gözlü diyebilirler ve de demelidirler. Diplomatik lisanda kat’i evetler, hayırlar, aslalar söylememek, daima kapıyı başka bir müzakereye, yani bir toplantıya açık tutmak, mesleğin oyunlarından. Bu yüzden Kıbrıs meselesini müdafaa edecek bir diplomat, müzakeresini yaptığı konuda “samimi, şahsî bir görüş” belirtmesi abesttir. Zirâ, bunun yapılması hâlinde, ileride müdafaa etmekle yükümlü bulunduğu davada, önemli bir gaflet yapmış olacaktır. Çünkü, söylenen her şey kayda geçmektedir (s. 40).

- Hiç kuşku yok ki, kimse kendisinin dünya kamuoyu önünde “uzlaşmaz, barıştan yana olmayan, şahsî çıkarları için işleri yokuşa süren kişi” olarak tanıtılmasını istememektedir. Hatta kişiler, bu şekilde tanıtılmasın diye yumuşak görünme gayreti içine girerler. İşte o an, kaybeden taraf olmaya mahkûm edilmişsinizdir. Bu, dünyaya kötü göstermek tehdidi veya eylemi, sizi yumuşatmak, yani müdafaacı etmekle yükümlü olduğunuz ilkelerden vazgeçmenizi veya bunları sulandırmanızı sağlamak için tevessül edilen bir metottur. Şayet mukavemet ederseniz, muhalifleriniz yumuşayacak veya hiç olmazsa niye mukavemet ettiğini anlayacaktır. İyi görünesiniz diye yapacağınız bir taviz, daha büyük, daha vâhim tâvizlerin başlangıçları olacaktır. Millî bir davayı müdafaa edenler için esas olan, iyi görünmek değil, iyi bir anlaşma yapmaktır (s. 42 - 43).

Yukarda ifade edilenlerle birlikte, Kıbrıs Rum Yönetimi Başkanı Glafkos Klerides, “İFADEM” adını verdiği hatıratında, Kıbrıs Cumhuriyet’nin ortaklık statüsünü yok sayarak, Kıbrıs Türklerini “korunmaya alınmış etnik azınlık” durumuna indirgemektedir. Bundan hareketle Kıbrıs Türkünün muka-

vemeti, sadece hayatını kurtarmak için değil, Kıbrıs'ta azınlık durumuna düşmemek, bir başka deyişle kurucu ortak statüsünü korumak içindir. İşte Kıbrıs Türkü, bunu başardı diye, dünya kamuoyunda suçlu olmuştur. Özellikle B.M. Güvenlik Konseyi, ortaklık cumhuriyetinin-ikiye bölünmüşlüğü, Kıbrıslı Rum ortağın, Türklerin hükümeti olmaz hakkına sahip olmamışlığını ve dolayısıyla Kıbrıs Rum idaresinin, Kıbrıs'm tek meşru hükümeti addedilemeyişi kabul etmemektedir. İşte, Kıbrıs meselesinin 34 yıldır halledilemeyişi, asıl sebebi budur. Aslında Zürih Anlaşması'nın Kıbrıs Türküne verdiği temel bir hakkı sulandırmak için girişilen mücadelenin anlamı, şimdi geriye bakıldığında, daha iyi anlaşılmalıdır. İşte vizyon buna derler. Rum-Yunan ikilisi, yüzyıllardır süregelen, fakat son 34 yıldır en üst zirveye ulaşan tek hedef, ama tek hedefe ulaşmak için de birçok yol belirlemiştir.

Kıbrıs Rum liderliği, bu hususla ilgili olarak en son tespit ettiği siyasetî manevra, Avrupa Birliği'ne tam üyelik müracaatıdır. Bu müracaat, Kıbrıs Rumları'nın en iyi ve en zorlu vizyonu olarak Kıbrıs Türkleri karşısına çıkmıştır. Aslında Rum-Yunan ikilisinin asıl gayesi, vizyon değiştirmek değil, aksine gündemi değiştirmektir. Fakat Kıbrıs Türkü, AB'ne tek yanlı Rum müracaatını desteklemeleri, Rum idaresini, meşru Kıbrıs Hükümeti olarak tanınmasına neden olacaktır. Rum liderliği, AB'ne girmekte acele etmektedir; zira, bu üyelikle birlikte, Garanti Antlaşması'nı derhal işleme hâle getirecek ve Yunanistan ile meşru ENOSİS'i gerçekleştirecektir. Pek tabii ki bu, Rum-Yunan ikilisininin 1963 soykırımı ile AKRİ-TAS Plânı'nın hedeflediği sonuçtan başka bir şey değildir. Dolayısıyla Rum liderliğinin belirlediği bu son vizyon, oldukça tehlikeli, tehlikeli olduğu kadar da mükemmel bir taktiktir. Bunun üzerine Türk tarafının da, yeni bir vizyon belirlemesi gerekmiştir. Bu vizyon, K.K.T.C. Cumhuriyet Meclisi tarafından, 28 Ağustos 1994 tarihinde belirlenerek, bütün dünyaya

duyurulmuştur. Eserde bu hususla ilgili olarak "Kıbrıs Konusuna İlişkin Gelişmelerle İlgili Karar"ın 4. fıkrasında şöyle belirtilmektedir:

"... K.K.T.C. Cumhuriyet Meclisi gereken kararlılığını duyurur ve Rum-Yunan ikilisini askerî ve sanayi alanlarında aldıkları önlemlere denk önlemlerin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında dışışleri, savunma ve güvenlik alanlarında yapılacak anlaşmalarla alınması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak gördüğünü vurgular, ekonomik alanda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında tüm kısıtlayıcı önlemlerin kaldırılması ve ekonomik entegrasyonun tamamlanması için hükümetin gereken girişimlere süratle başlanması gerektiğini ortaya koyar" (s. 50).

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere ilk kez Türkiye ve Kıbrıslı Türkler, vizyon hususunda bu denli mutabık kalmışlardır. Bu millî vizyonda, "sabretmek", "gerilememek", "dayanmak", "gevşememek", "haklı davamızın anlatımında yılmamak" esastır.

İşte Kıbrıs Türkleri ve Türkiye, yukarıda bahsedilen yeni vizyona sahip kaldıkları müddetçe, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti yaşayacak, güçlenecek ve nice mutlu yaş günleri, daha güzel, daha emin şartlar altında kutlanılacaktır.

Bu vesile ile K.K.T.C. Cumhurbaşkanı Sayın Rauf R. Denktaş Beyefendi'ye değerli fikirlerini derleyip yazdığı kitabından dolayı teşekkürlerimizi arz eder, bu nadide eserin, Türk aydınları tarafından okunmasını önemle tavsiye ederiz.

DİPNOTLAR

Soyalp TAMÇELİK, *Avrupa Birliği, Kıbrıs ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.*

“Küçük Prens”

Antoine de Saint-Exupery,
Küçük Prens, (çev. Tomris Uyar) Can
Yay., 10. baskı Ank., 1995, 112 sayfa, 47
resim.

Dr. Dursun AYAN

AKM Uzmanı

Kaç yaşındasınız tahmin edemiyorum, hangi yaşta insanlar hangi kitapları okurlar, hangi tür sohbetlerden hoşlanırlar onu da tam olarak bilemiyorum. Ama şunu kestirebiliyorum ki, insanlar okuyarak, yazarak, söyleşerek birbirleriyle iletişim kurarlar ve / ya birşeyler iletirler karşılarındakilere. Size tanıtmak istediğim (belki de tanıyorsunuz ve benden de daha iyi anladınız) bu kitabı ben ilk defa okuduğumda 20 yaşındaydım. Bir kaç kez okudum, en son sizin için bir daha gözden geçirmeden önce hem tiyatro oyunu olarak izledim hem de bizim çocukların kasetleri içinde olduğunu farkettim ve işin kolayına kaçarak şöyle okuma zahmetine katlanmadan dinledim. Ne demeli bazan işin kolayına kaçmanın verdiği tembelliği ya da tembelliğin sonucu işin kolayına kaçma işini tüm sakıncalarına rağmen yaşıyoruz. Bu yazıyı okuduktan sonra bazılarımızın kitabın tümünü okumak zahmetinden kurtulacaklarını düşünmek istemiyorum. Çünkü, Antoine de Saint Exupery kendini iyi yetiştirmiş ve yazın dünyasına önemli eserler kazandırmış bir Fransız yazarı. O 1900 yılında doğmuş. Bir kontun oğlu. 4 yaşında babasını yitirmiş. Öğrenimini tamamladıktan sonra pilot olmuş. 1944 yılında bir keşif uçuşu için Korsika'dan havalanmış ve bir daha geriye dönmemiş.

Daha iyi olmaz mıydı çok iyi Fransızca bilip (hatta başka diller) de bu adamı kendi dilinden okumak? Zamanla diyelim. Şimdilik geriye kalan bilmediğimiz dillerden önemli eserleri bizim okuyup anlamamız için dilimize çevirenlerin emeklerini, birikimlerini saygı ve sevinçle karşılamanın erginliğini hissetmek. İçimizde başka insanlar ile, başka kültürler ile köprüler kurup onları anlama yetisi var, hiç olmadık zamanlarda su yüzüne çıkar; onunla artık görmenin ötesinde bir gönül bağı kurmanın, sezmenin zevkini yaşıyoruz. Edebî eser veren insanlar bir şekilde gönül kapılarını en kolay açılır kilitlerin olduğu yerden

zorlar. O kapılar aralanınca içimizdeki yüce duygular, nefsimizi gemleyen sesler ve başka daha neler birden gözümüz önünde sıralanırlar. Onlarla tanıştıkça kendimizi sanki hiç tanımadığımız gibi yeniden tanırız. Bir yanımız bir başka yanımızla sarılır sarmalaşır. Bazan da karşısına çıkar yüz yıllık savaşçılar gibi okları ve kalkanları ile. Bu Fransız ustanın bir pilotun aracılığı ve arkadaşlığı örneğinde bize tanıttığı Küçük Prens'den başka şeyler yok mudur bizi bizimle tanıştırmaya yardımcı olabilen? Aklıma Keloğlan geldi. O bizim Küçük Prens gibi uzaydan gelmedi ama o da kimsesiz bir gençtir. Köyden padişahın kızını almak için mi yola çıkar bilinmez. Anası da peşinden, ne olacak diye bu kel oğlana meraklanır. Belki Keloğlanın karşılaştığı padişah Küçük Prens'in kralından farklıdır ama her ikisi de kral ve padişahın karşısında kendilerinden emin, dürüst, cesur bir şekilde yer alırlar. Belki de Keloğlan uzay yolu filimlerini seyretmiş olsaydı kendini çoğu zaman bir başka gezegendeymiş gibi de hissedebilirdi, biraz sonra ödüllendirilerek kızını alacağı padişahın yanında. Ya o olup olmadık çıkarları ile bir sürü şeyler yapmaya kalkışan kötü kâplü adamların durumu ve onları bu duruma düşüren kendi iç dünyaları. Bir yerde kendinden emin, ümitsizliğe kapılmadan yollara çıkan Keloğlan, bir yerde gezegeninden uzaklarda dünya denilen bir başka gezegende ve bu gezegenin en olmadık bir yerinde, çölde, bir uzaylı Küçük Prens; ama gönüllerinde başka gönüllere yol açılacak çıkış noktaları; bu yolları açabilmeye kalkışacak emek ve emekleri sonucunda kendi dışında birileriyle, ama aslında gene de kendileriyle, kurulan bağlar, ve çok çok doğaldır ki bu yollardan geçerek erişilen ruh durumu. Erginlik. Ruh erginliği. Dünyadaki cennet demek geliyor içimden.

Birgün bir pilot uçağı arızalandığı için bir çöle inmek zorunda kalıyor. Ne yapsın hem uçağını onarmak derdinde hem de insanı dünyaya, yaşamaya bağlayan suyunun geri kalan kısmını idarelice kullanma. Eh bir kuyu bulsa iyi olmaz mı? Onarım işiyle ilgilenirken birden yanında Küçük Prens'i bulur. Onlar tanışır, kuzuları, otları, yılanları, çiçekleri, tilkileri olur ve dostlukların üzerine düşünürler, fikir belirtirler kendilerince. Ve güzellikler dedimiz ho-

şumuza giden, bizim ile başkaları arasında köprüler kurup anlaşmalara neden olabilecek, ruhu erginleştirecek değerlerin hakkını vermeyi konu ederler.

Bunları yaşantıları yoluyla gösterme çabasında dırlar. Belki biraz hayalperest de gelebilir bize. Bu kadar dostluklar kurulması La Fonten'i, tikisiyle kargasıyla tanıştığımız diğer bir Fransız yazarını, düşündüğümüzde Küçük Prens'in tilkisi hiç de öyle değildir. Evet onun bir hesabı vardır ama peynir için ve peynirini kaptıran dikkatsiz karga için değil, kendisini tanıyıp onunla bağlar kuran onu evcilleştiren tavuk-tilki-insan ilişkilerinde farklı olan bir arkadaş için. Küçük Prens sabırla olacağını düşünür, öyle hemen konuşup anlaşmak da mümkün değildir. Hatta konuşmak bir ölçüye kadar zararlı da olabilir, anlaşmamazlığa da yol açabilir. Oysa yüreğini hazırlamak daha önemli olmalıdır. Yürek hazır olunca, köprüler kurulunca altın sarısı saçları olan Küçük Prens'i tilki her buğday tarlası gördüğünde hatırlayabilecektir.

Uzayda binlerce yıldız vardır belki de milyonlarca, irili ufaklı. Küçük Prens bunların birinden gelmiştir. Hangisinden geldiğini bilemiyoruz demiyelim. Kabul edelim ki bu yıldız, Küçük Prens'in vatanı olan yıldız, bir Türk gökbilimcinin keşfettiği yıldız olsun. Exupery Türkleri hep göçebe, atla, eğerle uğraşan, kültüründe başka unsurlar olmayan kimse olarak anlatmamaktadır, bazı pek çok yabancıyı yaptığı gibi. Onun adını söylemediği bir gökbilimcimiz 1908 yılında yaptığı yıldız keşfini bir bilimsel toplantıda anlatmış ama başında fesi, ayağında şalvarı olduğu için insanların dış görünüşüne çok önem veren büyükler onun söylediklerine inanmamışlar. Aradan yıllar geçip de Türkler kılık kıyafetlerini değiştirip batılılar gibi giyinince 1932'de bu gökbilimcinin dediklerine elbisesinden dolayı inanmışlar. Nasrettin Hoca'nın "ye kürküm ye" başlıklı fıkrasını "söyle elbisem söyle" diye düşünmek çok mu uydurma olur? Exupery acaba Uluğ Bey'i tanır mıydı, şöyle beşyüzyıl öncenin gökbilimcisini hem de prensini, kralını? Küçük Prens kendi gezegeninin yerini gösterir mi idi onun gökyüzü haritasında bizi de meraklandırmadan, gündüzün maviliklerinde olmasa bile gecenin tatlı lacivertinde? Bu küçük Prens'in yıldızı (yani ülkesi demek istemiştik) diye gösterebilir miydik? Küçük Prens testli, grafikli okullara giriş sınavlarına hazırlanırken Uluğ Bey onun fizik ve matematik testlerinin çözüm yollarını gösterebilir miydi?

Ne güzel, şu Küçük Prens ile, onun arkadaşları ile ilgili şeyleri okuyup giderken nereden çıktı gökbilimci, matematikçi, testçi, sınavcı gibi insanları çekindiren konulara gelmek. Küçük Prens uzayda bir gezegenden bir başka gezegenden dünyaya gelmiş. Bu geliş bir insanın, kurgusal bir insanın, gelişiydi.

Bütün yıldızlar aslında biri birini tanır. Hepsinin bir diğerine göre evrende bir yeri vardır ve onların yerleri, pırıltıları matematiksel olarak hesaplanabilir. Bunu, bu soyut konumlamayı, insanın doğa ile aklı arasındaki uyumu yapabilir. Pek de hesabını şaşırmaz, yıldızlar da, güneş de dönüp dururken biri birilerine yalan söyleyip veya şaka yapıp farklı yollarından gidip sürpriz yapmazlar. Belki de böyle olmazdı Küçük Prens kendi ülkesi olan yıldız gidemezdi Ne kadar zor olur değil mi dünyaya göre, güneşe, aya göre adresleri sürekli değişen yerleri gezip görmek, oraları arayıp bulmak? Dönse de herşey taşınmaz yıldızlar.

Ama dostlarımız öyle mi, bazan taşınırlar, bazan başka başka durumlarda, ruh hallerinde olurlar. Hep bize göre, hep birbirilerine göre aynı yerlerde konumlanmazlar. Bazan adreslerini saklamak isteyebilirler: bulunabilirler diye. Bunlar insanın işleri. Bu işleri her zaman bilip anlamak da mümkün olmamakta, anlatmak da. Bu kadar kopuk mu insanlar birbirlerinden, hiç mi birbirilerine göre konumlanmazlar? Eğer tümüyle böyle olsaydı toplum hayatımız değerlerimiz, olmazdı, gündelik hayatımız ve kendimiz bir başka olurduk. Bilgilerimiz, varlık olarak biz ve bizim dışımızdakiler, iyi, doğru, güzel hakikatli gibi hikmetli şeylere dayanarak, bizleri bizimle anlatarak bilip düşünüp eylememizi sağlayamazdık. Belki Küçük Prens'in kitabında resimden başka yıldızlar, formüller bulamayacağız. Ama beklemediğimiz bir şeyi, felsefeyi, insanın kendini kendine top yekün tepeden turnağa tüm ile yönleri konu etmesini buluruz. Kendi hergün karşılaştığımız sorunlu ve sorumsuz günleri anlamayı düzenlemeyi düşünürüz. Sevgi diye bir şey var ya (bazan varlığından bazan da yokluğundan alt üst olur dünyamız, içimiz, dışımız, biz, toplumdaki diğer insanlar.) Onun ne olduğunu kendisinden hiç bahsetmeden bile anlamaya doğru yol alır yüreğimiz, zihnimiz. Âşık olanlar da seviyorum derler. O kadar alışmışızdır ki bu şeye yaşamasak da hissetmek de sevgi dilimize pelesenk olmuştur her yerde kullanırız, tadından yenmez bir şeydir gündelik hayatımızda. Veya gönlümüzü hazırlarız, birşeylerin alışılmış güzelliklerine yaklaşıyoruz, ısınırız, kendimiz gibi bir şey olur kendimizi ve gönlümüzü yaklaştırdığımız o şey. Emek veririz, kendi düşünce ve yapıp ettiklerimiz sevdiğimiz ile aynı olur sanki. En güzeli de egoist yanımızı bir kenara bırakabiliriz sevdiğimiz ile. Gönlümüzü kendimize yaklaştırdığımız ile aynı yöne bakabiliriz. Âşıklar karşılıklı baksınlar varsın bir süre. Belki görülebilirler Küçük Prens'in yıldızını kendi gözlerinde. Yıldızla, yıldızlara gitmeye her an hazır bir gemi yapmaya ne dersiniz?

“Kompozisyon 1”

Osman Çeviksoy–Ethem Baran, **Türk Dili ve Edebiyatı Kompozisyon 1 Ders Kitabı**, Serhat Yayınları, İstanbul, 1993.

Mesiha TOSUNOĞLU

Bilim Uzmanı

Eğitim sistemi ile ilgili yapılan en yaygın tenkit, “İki cümleyi bir araya getiremeyen, dilekçe yazmayı bilmeyen bir nesil yetişti. Kendini anlatmaktan aciz diplomalılar her gün biraz daha artıyor.” sözleri olsa gerek. Çünkü bu sözleri en okumuşundan, en cahiline kadar değişik insanlardan duyuyoruz. Ayrıca son günlerde de bu eleştirilerin haklılığını gösteren neticeleri (birincisi i-letişimsizliktir) yaşıyoruz. Anlaşamadığımızdan yakmıyor, yanlış anladıklarımıza üzülmüyor, duygu ve düşüncelerimizi ifade ederken eziyet çektiğimizi zannedip susuyoruz. Bu kısır döngü bizim sosyal bir varlık olma özelliğimizi de zedeliyor.

Eğitimin en büyük gayelerinden biri de insanı sosyalleştirmektir. Örgün eğitimde bu gayeye ulaşılacak çalışmaların başında Türkçe kompozisyon der- si gelir. Bireyin bu dersle edineceği birikim, hayatın bütün dönemlerinde dünyaya bakış tarzını, anlama ve yorumlama kapasitesini, çözümler bulup geliştirme ve güzelleştirme çalışmalarını oluşturur. İnsan ruhunu şekillendiren Türkçe kompozisyon dersinin kitabı, dersin amacı kadar önemlidir. Sözlük gibi, imlâ klavuzu gibi, ansiklopedi gibi hayatımızın her döneminde kullanacağımız el kitabı olmasının yanı sıra içindeki mükemmel anlatımları tekrar okumak için istek duyacağımız bir antoloji özelliği de taşımaktadır. Çeviksoy ve Baran ikilisinin hazırladığı **Kompozisyon 1 Ders Kitabı**’nı işte bu sebepten tanıtmayı istedik.

Yazarlar, kitabın Önsöz’ünde kompozisyon eğitiminin işlevini “*En kısa tanımıyla ‘düzenli ifade’ diyebileceğimiz kompozisyon insan hayatının bütün dönemleriyle yakından ilgilidir. Çünkü insan çeşitli yollarla duygu; düşünce ve hayallerini ifade etmek, başkalarına ait ifadeleri anlamak, hattâ yorumlamak ister. Güzel, etkili, anlaşılır bir ifade kadar, ifadeleri doğru ve kolay anlayabilmek de kompozisyon eğitimiyle sağlanır.*” sözleriyle dile getiriyorlar. Ay-

rica, kitabın öğrenciye görelilik ilkesinden hareketle öğrenci merkezli hazırlandığını belirtiyorlar.

Çeviksoy ve Baran, kitaplarında yeni yaklaşım ve yeni metotlar kullandıklarını da söylüyorlar. Şimdi bu açılardan kitabın özelliklerini sıralamak gerekiyor.

Şekil yönünden, kitap 80 gramlık birinci hamur kâğıda basılmıştır. Kitabın kapağı bristol (selofanlı) kağıttan hazırlanmıştır. Kapak üzerinde, dersin, kitabın ve yazarların adları ile yayınevinin adı ve simgesi yer almaktadır. Resim yerine Türk motifi kullanılması kompozisyonu yönünden hem dersin adını mükemmel olarak desteklemekte hem de kapağın albenisini artırmaktadır.

Baskı kalitesi açısından kitabın çok temiz ve titiz hazırlandığı ilk bakışta dikkati çekmektedir. 144 sayfalık kitap kolayca dağılmayacak şekilde incelenmiştir.

Kitapta resim, şekil, şema kullanılmamış ancak Türk motifleri ile bazı sayfalar süslenerek monotonluk giderilmiştir.

Kitabın ebadı, 16x23.5 cm’dir. Satır uzunlukları ise, 12 cm’dir. Harfler helvetica, font 10 puntodur. Bu özellikleri yönünden kitabın şekil özellikleri, göz sağlığına uygundur.

Kitabın Önsöz, İçindekiler, Sözlük, İndeks, Kaynakça bölümleri vardır; ayrıca Ders Kitapları Yönetmeliği gereğince kitabın ilk sayfalarında İstiklâl Marşı ile Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi, son sayfalarında Türkiye ve Türk Dünyası haritaları ile Öğretmen Marşı yer almaktadır.

Muhteva yönünden, kitap, dersin öğretim programında yer alan konular, bunları örneklendiren metinler, metodun gereği olan sorular ve pekiştiricilerden oluşmuştur.

Kitapta üç ünite yer almaktadır. Psikolojik Güçlendirme, Dinleme ve Konuşma, Sosyolojik Durum.

Yazarlar, ortaöğretimde bağımsız bir ders olarak okutulan bu dersin psikolojik olarak öğrencide yaratacağı dengeleri ve uyumu, yakın çevreden örneklerden hareketle dersi sevdirmeye yoluyla kazandırmaya çalışmışlar.

“Bu Bölümde Neler Var?” başlığı altında ünite

yer alan konular sıralanmış.

Psikolojik Güçlendirme ünitesinde Birikim Kazanma Yolları konusu (bunun alt basamaklarını oluşturan dinleme, okuma, gözlem, deneme, tecrübe) çok sade bir dille ve usta bir anlatımla ele alınarak çok güzel verilmiştir. Bilgi, tanım, açıklama, motivasyon, örnekleme ve yönlendirme iç içe kullanılarak öğrenci hazır bulunuşluk düzeyine ulaştırılmıştır. Uygulama için âdeta sadece bir hamle komutu gerekmektedir.

Dinleme ve Konuşma ünitesinde yer alan konular arasında günümüzde insanî değerler açısından hayati önemi bulunan Günlük Konuşmalar (selâmlaşma; tanışma ve tanıştırma; teşekkür etme; özür dileme; adres tarif etme; bayram, ziyaret, tebrik, taziye, karşılama ve uğurlama konuşmaları) örneklerle ele alınarak kısa kısa fakat çok çarpıcı işlenmiştir. Kavrama basamağından daha yukarı basamaklara doğru götüren bir anlatım tarzı burada da başarıyla uygulanmıştır.

Tarafımızdan kitabın muhteva açısından en önemli bulunan bölümü Sosyolojik Durum ünitesidir. Çeviksoy ve Baran, bu bölümde işlenen konuları kapsam, derinlik ve önemi ile öğrenci seviyesi arasındaki teraziye çok iyi sağlamışlar, bir aşu zerki gibi dozaj konusunda ölçüyü tam yakalamışlardır. Ferdî benlik, millî benlik kavramları ile benliği kimliğe dönüştürmede dilin rolü, konuları fevkalâde işlenen bölümlerdedir. Soru-cevap tekniği kullanılarak öğrenci kitabın, konunun, muhtevanın tam ortasına çekilmiştir.

Metot yönünden, kitapta eğitimin birçok ilkesi, metodu ve öğretim tekniği bir arada kullanılmıştır. Uygulanması sırasında da öğretmen ve öğrencilere değişik metot ve teknikler kullandırabilecek özellikler taşımaktadır: Dramatizasyon, gözlem ve inceleme gibi.

Kitabın hazırlanışında, konuların işlenmesinde bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistem, dil öğretme metoduna tam bir uyum göstermektedir:

“Hazırlık” başlığı altında öğrenciyi konuya motive edici, düşündürücü, yönlendirici, bilgi, gözlem ve tecrübelerini çağrıştıracı soru ve kısa açıklamalar yer almaktadır.

Öğrencilerin kompozisyon bilgilerini almaları için hazırlık çalışmaları yeterli görülmemiş ve konunun özünün bulunduğu metinlere yer verilmiştir.

“Metinler”, programda adı geçen yazar ve şairlerin eserlerinden seçilmiştir. Mehmet Kaplan, Haldun Taner, Nurullah Ataç, Memduh Şevket Esenal, Nihad Sami Banarlı metinleriyle eserde yer alan edebî şahsiyetlerdendir.

Metinler, “Kelimeler”, “Metin Hakkında” gibi açıklamalar ve metin altı soruları ile kısaca işlenmiş-

tir.

“Tanım, Bilgi, Açıklama” bölümü, programda bulunan konuların anlatıldığı daha çok bilgi ağırlıklı kısmı oluşturmaktadır. Ancak verilmek istenenler, bilgilerin sıralanması hâlinde işlenmemiştir. Çeviksoy ve Baran gibi iki usta hikâyecinin kalemlerinden çıktığı için bu bölümler akıcı, anlaşılır, örneklerle yoğrulmuş, uygulamaya yönlendirici, öğrencileri aktif hale getirici gibi birçok özellik taşımaktadır. Konular asla kuru bilgi yığını halinde verilmemiştir; konuların sonundaki öğrencilerden yapılması istenen çalışma ve uygulamalar da dersin tahrir metoduyla işlenmesini engellemeye yöneliktir.

“Deneyelim Pekiştirelim” başlığı altındaki çoktan seçmeli sorular, öğrencilerin zaman zaman kendilerini test etmelerine, bilgilerini pekiştirmelerine yönelik hazırlanmıştır. Sınıfta birlikte cevaplandırma şeklinde yapıldığında bu bölümün de çok faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Dil özellikleri yönünden, Kompozisyon 1 Ders Kitabı’nın yazarları olan Osman Çeviksoy ile Ethem Baran, günümüz hikâyecilerindedir. Eserleri ve eserlerinden dolayı aldıkları ödüller ile ustalıklarını ispat etmiş şahsiyetlerdir. Bu ustalıklarını hazırladıkları ders kitabına da yansıtmışlardır. Eserin özellikle dil ve anlatımı, hemen dikkat çekmektedir. Üslupta zaman zaman tahkiyeye ait izler bulunması anlaşılabilirliği artırmakta, kitabı durağan ve sıkıcı olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Cümleler, sentaks yönünden hatasızdır. Cümle uzunluklarında öğrencilerin yaş ve bilgi seviyelerinin dikkate alındığı, kullanılan kelimelerin seçiminde de titizlik gösterildiği hemen anlaşılmaktadır.

Kitapta imlâ ve noktalama hataları vardır. Ancak bunlar yaygın değildir. Birleşik kelimelerin yazımında ve düzeltme işaretinin kullanımında görülen bu hataların giderilmesi gerekir.

Sonuç olarak; Osman Çeviksoy, Ethem Baran tarafından hazırlanan **Kompozisyon 1 Ders Kitabı**, Türk çocuklarına dilini kullanmayı öğretirken sosyalleşme, millî benlik, kimlik ve kişiliklerini kavrama, edebî eserlere yönelme, kelime servetlerini artırma, gelenek ve göreneklerine bağlı kalma, vatanını ve milletini sevme gibi psikolojik ve sosyolojik yönlerden onları hayata hazırlayıcı birçok bilgi ve beceriyi de vermektedir. Eserin, Türk çocuklarına faydalı olacağına ve dilimizin kullanılmasına katkıda bulunacağına inanıyor, değişen eğitim sistemine uygun hâle getirileceğini umuyoruz.

Gagauz Dilinde Bir Dergi: Sabaa Yıldızı

S Moldova Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak dünya coğrafyasında yer almasından sonra, Gagauz kültürü, dili, tarihi, folkloru vb. gibi konularda da hareket başladı.

Bilindiği gibi, 1993 yılı Mart ayında toplanan Moldova Parlamentosu, Gagauzların yoğun olarak yaşadıkları Bucak Bölgesi'ne özerklik tanıdı ve bu bölgede, "Gagauz Yeri" adıyla, yeni bir Türk Devleti kuruldu.

Bugün, Moldova Gagauzları için, birkaç yayın organı çıkmaktadır. Bunlardan birisi ve en önemlisi olan **Ana Sözü** adlı gazete, finansman ve eleman yetersizliği yüzünden aksayarak çıkmaktadır. Önemle belirtmek isteriz ki, bu gazetede bugüne kadar yer alan yazıların çoğu, Gagauz Türkleri hakkında araştırma yapacak olanlar için çok önemli kaynak niteliğindedir.

Bir başka gazete de Çadın kentinde, **Gagauz Sesi** adıyla yayımlanmaktadır. Bu gazete, Petri Yalancı adlı idealist bir Gagauz şairinin kişisel çabalarıyla çıkarılabilmektedir.

Rusça yayımlanan bir iki küçük gazeteyi bir yana bırakacak olursak, bugün için en önemli yayın, ilk sayısı geçtiğimiz günlerde yayımlanmış bulunan **Sabaa Yıldızı** adlı dergidir.

Gagauz Türkçesiyle ve kiril alfabesiyle basılan bu dergi Gagauz Yeri Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılmış olup, genel yayın yönetmenliğini Gagauz yazarı Stepan Bulgar yapmaktadır. Tanınmış Gagauz sanatçıları Mina Köse, Ludmila Pokrovskaya ve İvan Karanastas da Bulgar'ın yardımcıları durumundadır.

Derginin elimizdeki ilk sayısında, şiir, tarih, siyaset, müzik ve sanat, bilim ve dil konularında bölümler bulunmaktadır. Ayrıca Çadır'daki "Gagauz Türk Lisesi"ni tanıtan bir de röportaj yer almaktadır.

Stepan Bulgar, derginin ilk sayısına yazdığı önsözde "*Türk dünyasının kültürü bir gökkuşağı olup, Gagauz kültürü onun bir rengidir*" demekte ve dergiyi, nerede Gagauz Türkü yaşıyorsa, oraya kadar ulaştıracaklarını açıklamaktadır.

Başyazıyı kaleme alan Gagauz Yeri

Tudorka ARNAUT

ovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılıp,

DERGİLER

Cumhurbaşkanı Georgi Tabunşçik de, çıkarılan bu derginin, Gagauz halkının kendi kültürünü yaşatması için bir araç olacağını, ayrıca bu Cumhuriyette yaşayan Ruslar, Ukraynlar, Moldovanlar ve bulgarların da Gagauz dilini, kültürünü ve tarihini seveceklerini yazmaktadır.

Moldova'da yaşayan Gagauzlar arasında çok sayıda şair yetişmiştir. Bunlardan Petri Moysa, Todur Keleş, Petri Yalancı, Dimitri Ayoğlu, Vasi Filioğlu ve Mina Köse'nin şiirleri, **Sabaa Yıldızı** dergisinin ilk sayfasını süslemektedir. Derginin sayfaları ayrıca, değerli Gagauz ressamlarının eserleriyle de süslenmiş bulunmaktadır. Petri Fazlı, Dimitri Ayanoglu, İvan Karanastas, Dimitri Savastin gibi ünlü ressamların tanınmış tabloları, şiirleri aynı sayfaları paylaşmaktadır.

Dergide yer alan yazıların konularına uygun yeni ve eski, renkli ve siyah-fotoğrafları da gözardı etmemek gerek. Çünkü, meselâ, ondokuzuncu asır ve yirminci asrın başlarında yaşayan Gagauzların tarihi ve etnografyasını gözler önüne seren tarihî fotoğraflar da Gagauzoloji araştırmacıları için ilginç kaynaklar olacaktır.

"Gagauz Halkının Millet İstoriyası Hem Kıymeti İçin Düşünmekler" başlıklı yazısıyla Nariya Maruneviç Gagauzların tarihi ile ilgili görüşlerini dile getirmektedir. Derginin sayfalarını incelerken,

Gagauz Yeri Halk Topluğu (Meclisi) Başkanı Petri Paşalı ile ilgili bir tanıtma yazısını, tarihî Çadır Lunga kasabasının tarihini, Saveli Ekonomov adlı Gagauz yazarının özgeçmişini, Gagauz Opera Sanatçısı Stepan Kurudimov (ki bu sanatçı hâlen Ankara'daki Devlet Operası'nda konuk sanatçı olarak görev yapmaktadır)'u tanıtan bir yazıyı, Ressam Petri Vlah'ın doğumunun 50. yıldönümü münasebetiyle kaleme alınan bir tanıtma yazısını, Prof. Dr. L. A. Pokrovskaya'nın Gagauz kelimesinin etimolojisi hakkındaki bir yazısını, yine aynı bilim adamının Akademideki Gagauz Dili Seksiyonu'nu tanıtmaya yazısını ve Gagauz dili alfabesiyle ilgili görüş ve düşüncelerini okuyabilmek mümkündür.

Derginin önemli bir yanı ise, dergide yer alan bütün yazılarla ilgili olarak, İngilizce ve Rusça iki ayrı özetin de yer almakta oluşudur.

Özerk Cumhuriyet olma statüsünü kazandıktan sonra, Gagauz Bakanlar Kurulu'nun yayını olarak çıkarılmış olan bu dergi, sadece Gagauz Türkleri için değil, Bütün Türk Dünyası ve Türkoloji hayatı için önemli bir süreli yayındır.

Bu dergiye yazılmak isteyenler şu adrese başvurabilirler: 278701 Respublika Moldova Gagauziya-Avtonom Bölgesi, K. Komrat Lenin Sokak 159.

Bulgaristan'da:

Balon

Doç. Dr. Hüseyin HACIOĞLU

Balon, Bulgaristan'da 1994'te çıkmaya başlayan bir çocuk dergisi olup, şimdiye kadar 8 sayı çıkmıştır. Aylık çocuk dergisi olarak gösterilmesine karşın her ay çıkarılmadığı bir gerçektir. 17/23,5 cm boyutlarında 46 sayfa olarak başlamış, ancak incelemeye aldığımız 8. sayı 32 sayfaya düşmüştür. Düzensizlik ve küçülme sadece finansal nedenlerden kaynaklanmaktadır. Üçüncü sayfada görüldüğüne göre, derginin sahibi ve yazı işleri müdürü eski öğretmen, şair-yazar ve gazeteci Kazım Memiş'tir. ¹ Yazı İşleri Kurulu'nda K. Memiş'ten başka okul arkadaşım, eski öğretmen ve gazeteci Yusuf Kerim'i, Dinçer Kabüyükü'yü, öğrencilerim Ahmet Ali'yi, Ali Bayram'ı, bilgisayar ve sayfa düzeninde de Bahar Memiş'i görmekteyiz. Yazışma adresi de şöyle : 1504, Sofya, Bulv. Yanko Sakızov, No: 50, tel. (02) 449-714. Bu bilgilerden sonra abone koşulları ve banka hesap numaraları yer almaktadır.

İncelediğimiz son, en yeni 8. sayıda yer alan yazıları başlıklarına göre, sayfa sırasına bakmayarak şöyle tanıtmayı uygun bulduk:

1. Çağrı-destek diyebileceğimiz kümede öğretmen Mestan M. Adalı öğrencilere, ana-babalara sesleniyor. Derginin Türkçe eğitimini besleme konusunda öneminden söz ediyor, bu yararından dolayı desteklenmesi çağrısında bulunuyor. Sofya Üniversitesi'nin eski rektörü, totaliter dönemde Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'nde sorumlu görevler almış ve günümüzde Bulgar Eğitim-Öğretim Bakanı

akamedisyen İlço Dimitrov'un "*Ben bakan oldukça Bulgar okullarında programlı Türkçe okutulamaz.*" sözlerinin duvara çarpması için, program dışı bırakılmalarına karşın Türkçe dersleri gruplarının yaşatılması, genişletilmesi isteğini dile getiriyor.² Bunu da öğrencilerin ve ana-babaların yapabileceği inancına yer veriyor.

2. Türkçeyi sevdirmeye. Bu konuda "Güzel Türkçemizi Seve Seve Öğrenelim" başlığı altında çocukların anadillerini titizlikle öğrenmek, zenginletmek istediklerini dile getiren yazılarına yer veriliyor. Bunun yanısıra "Biz ve Türkçemiz" başlığı altında öğrencileri ve ana-babaları düşündürcek soruların yanıtlanması isteniyor. Söz gelimi: "Haftada kaç saat Türkçe okuyorsunuz?, Türkçe okuyan arkadaşlarınız çoğalıyor mu?" azalıyor mu, Dilinizi zenginletmek için neler yapıyorsunuz" gibi soruların yanıtları, derginin daha sonraki içeriğini belirlemede ve bazı önlemler alınmasında yararlı olur görüşünden hareket edilen bir uygulamadır. Bu soruları yanıtlayan yazılardan dergide yayınlananlar ödüllendiriliyor. Bu da bazı vicdanların uyanması bakımından yararlı sayılabilir. Öte yandan bazı okullarda Türkçeye karşı oynanan oyunların açığa vurulmasını, yasal önlemler alınmasını da sağlayabilir.³

Öğrencilerin kompozisyon yazılarına da yer verilmesiyle onların düz yazı becerilerini geliştirmede katkı sağlanıyor. Bu tür yazıların yayınlanması, dolayısıyla ödüllendirilerek özendirilmeleri, kısıtlı ders saatlerinde gerçekleştirilen Türkçe eğitimi için çok yararlıdır. Uygun aralıklarla yapılması görüşü benimsenebilir. Sözelimi 8. sayıda yer alan kompozisyonlarda vatan, dostluk ve anne konuları işlenmiş. Kuşkusuz kompozisyon konularının öğrencilerin kendi görüş ve anlayışları açısından işlenmeleri her bakımdan yararlı ve ilginçtir.

"Mektup Arkadaşları" başlığı altında çocukların kendilerini de tanıtarak dile getirdikleri mektuplarını yayınlamakla bu hususta etkin olmayan çocuklar da özendirilebiliyor. "Balon Postası" başlığında öğrencilerin başlıca azınlık durumu ile ilgili olumsuzlukları dile getiren mektuplarına yer veriliyor. Sözelimi göçün olumsuz etkilerinden, N. Hikmet okulunun V. Aprilov olmasından, okullarındaki Türk-

çe kitapların yok edilmiş olmasından vb. yakınıyorlar. Olumsuzlukları dikkate değer olgunlukla dile getiriyorlar. Kendileri için sadece bir **Balon** dergisini yetersiz buluyorlar. Babalarına da sigaraya verecekleri parayı dergiye vermeleri çağrısında bulunuyorlar. Öğrencilerin düzenledikleri eğlenceleri, gezileri, etkinlikleri, isteklerini, seslenişlerini yansıtan mektupları sosyal politik, ekonomik konulara da el atarak görüş belirtmeleri yaşlarına göre yaşamla içiçe olmaya yöneldikleri, çok yönlü geliştikleri gerçeğini göstermektedir. Derginin bu husustaki katkılarını sürdüreceği beklentisindeyiz.

3. Edebiyat bilgileri. Bu alanda yerli şair-yazar Ali Bayram'ın şiir konusundaki örneklerle desteklenen teorik yazısından başka "Demet" başlığı altında öğrencilerden gelen şiirlere yer veriliyor. Bu sayıdaki şiirlerde barış, **Balon** dergisi, kızak zevki, pisi ve kuzu konuları işlenmiş. Bahar ve dere şiirlerine de doğa ve doğa olayları konu edilmiş. Çocukların şiirlerini yayınlamak şiir yazarların hayal gücünü, deneyimlerini geliştirmek, yazmayanları da özendirme bakımından önemlidir. Olumlu sonuçlar vereceğinden somut amaçlar doğrultusunda sürdürülmesi gerekir.

"Sizin İçin Yazarlar" başlığı altında "Sezay'ın Küçük Dostu" ve "Bu Fatmacıklar Varken" öykülerine yer veriliyor.

İlk öykü insanın, somut olarak çocukların hayvanlara karşı sevgi ve dostluk duygularıyla hayvanın insana bağlılığı ve vefa duygularının örüldüğü bir çocuk öyküsü. İkinci öykünün hemen her tümcesinden Türkçe sevgisi, Türklük duygusu, içten, çocuksu bir gönülvermişlik fıskırıyor. Her iki öykü öğrencilerin yarışmalara katıldıkları yazılarına, mektuplarına, kompozisyonlarına örnek olacak değerdedirler. Kişiler çocukların kendileridir ve her iki öyküde de Türkün ahlâk değerleri, Türkçe sevgisi ön plana alınmıştır.

4. Folklor. Burada "Aslanla Fare" masalına yer verilmiş. Çoklukla bu tür ders verici, çocukların fantezilerini, eğretileme becerilerini geliştiren masallara ağırlık verildiği gözlemleniyor. Ancak halkımızın ruhunu, geçmişini, tarih boyunca geçirdiği olumsuz-olumsuz olguları, mutlu yaşam özlemini, yelte-

nişlerini, yaşam felsefesini, aile ve aile ile ilgili görüşlerini, aile sevgisini, yükümlülüklerini yansıtan fıkralara, özellikle Nasrettin Hoca fıkralarına, bilmecelelere, bulmacalara, tekerlemelere, atasözlerine vb. folklor ürünlerine sayfa açmakla Türkçenin zenginliği, Türkün manevi değerleri sergilenmektedir. Bunlar öğrencilerin ufkunu genişletmede, bilgi birikimlerini ve deneyimlerini arttırmada, belli alanlara yönelmelerinde, eğilimlerini belirlemede, hattâ dünya görüşlerini oluşturmada doğal etkenler olarak ele alınabilirler. Özellikle kısıtlı koşullarda verilmeye çalışılan Türkçe kültürü alanında daha da önemlidirler. Ancak verilecek örneklerin seçimi de önemli bir istemdir. Dergide uz düşürülmüş örnekler görmek sevindiricidir. Bu hususta harcanan çabalar gerçekten övgüye değerdirler.

1996 Nasrettin Hoca Yılı ile ilgili, kısa da olsa, BM ve UNESCO hakkında bilgi verilerek, onun ağızından Türkün keskin zekası, hoşgörüsü, sıcak ve içtenli güldürüsü, sataşısı, ısırcı dili dünya kültürü fonunda vurgulanıyor. Bu olgu Türk çocuklarının gururunu kabartacak güncel bir nedendir. Dergide çalışanların da sorumluluk ve çalışma titizliği örneğidir.

5. Bilgilendirme. Bilgilendirme alanında ilk bisiklet, ilk kağıt, ilk çikolata tarihçeleri verilmekte, "Bilmek İstiyorum" başlığı altında okuyucuların yönelttikleri sorular yanıtlanmaktadır. Sözelimi, bu sayıda Miladi ve Hicri takvimler, M.Ö ve M.S kavramları açıklanarak öğrencilerin Bulgarca olarak okudukları tarih derslerinde alamayacakları bilgiler alanına girmeleri sağlanmaktadır.

6. Yarışmalar, ödüllendirmeler. Dergide ilginç yarışmalar düzenleniyor. İlginç oldukları kadar düşündürücü, yaratıcı ve özendirici. Sözelimi **Balon** dergisini okuyan iki ayı resmi verilmiş. Onun altına en kısa alt yazıyı kim yazacak sorusu yöneltiliyor. En başarılı olanlardan üç kişiye üç kitap hediye edileceği vaadediliyor.

Bu ve benzeri yarışmalara katılan öğrencilerden ilklere ödüller veriliyor ve dergide adları, şanlarıyla duyurularak tebrik ediliyorlar. Sözelimi Şiir, Bizim Sınıf, Bir Varmış, Bir Yokmuş. **Balon**, Türkçem, Bitsin Artık, Görevimiz, Nerdesin, Korkuyo-

rum, Balon, Kuzum şiirleri para ile ödüllendirilmişler. En büyük ödülü de **Balon** şiiri ile Taşkadın Rahmi adında bir öğrenci kazanmış. Dokuz öğrenci 7 şiir ve 2 düz yazı ile 2. ödüle layık görülmüş. Başarılı olup da, özendirme ödülü olarak çocuk romanı alan öğrencilerin listesi hayli kabarık. Hem de ne güzel adları var: Fatma, Nurhayat, Erdinç, Aysel, Emel, Erol, Ercan, Zeynep vb. İncil, Yunanca kokan İvan, Todorka, Peter, Elena, Vasil gibi Bulgarlaştırılmış adlar yanında ne kadar güzel ve ahenkliler!

Deyimlerle ilgili yarışmada istenen deyimleri yerinde ve başarılı kullanan katılımcıların cümleleri dergide yayınlanıyor. Bu yarışmanın başarılı öğrencileri arasında Desislava Yordonova adlı kızın Bulgar mı, yoksa adını geri almamış, ancak anadilinden de feragat etmeyen bir Türk kıza mı olduğu anlaşılamadı. Eğer Türk kıza ise Türkçe kültürü onun Türklüğünü yaşatacaktır.⁴ Böyle bir öğrenciyi Türkçe ve **Balon** dergisi ortamına çekmeyi başarmış Türkçe öğretmenini ve **Balon** dergisini selamlamak bile azdır. Bu gerçekten güzel bir çalışma örneğidir.

Değişik yarışmalara katılan öğrencilerden katılmalarını sürdürmeleri isteniyor. Katılmayanlara da katılmaları çağrısı yapılıyor. Özellikle de dergide başarıları duyurulan öğrencilere, arkadaşları üzerinde başarı ve becerileriyle etkili olacaklarından, ölçüyü aşmamak koşuluyla bu tür yarışmaların yararlı olacağı kuşkusuzdur.

Bir başka özendirme yolu da "Çalışkanlara Bravo" başlığı altında çalışkan öğrencilerin adları, sınıfları, nereli oldukları yazılarak fotoğraflarının basılmasıdır. Bu suretle daha çok öğrencinin Türkçeye ve derginin etki alanına çekilmesi sağlanıyor. Bu uygulamanın çekiciliğini yitirmemesi için çeşitlendirme yolları da aranabilir.

7. Gelenekler. Bu konuda deve güreşleri hakkında bir yazıya yer verilirken boğa, koç güreşlerinden, horoz dövüşlerinden de söz edilmekte, dolayısıyla Ege ve Efes de coğrafya ve tarih olarak açıklanmaktadır. Gönül ister ki, Türk yurdu, Türk tarihi, tarihte Türk coğrafyası bu tür yazılarla daha sık yer alsın.

8. Müzik. Derginin düzenlediği yarışmalardan

birinde birincilik ödülüne layık görülmüş öğrenci Taşkadın Rahmi'nin **Balon** şiirine özellikle besteleyerek yer verilmesinin başkalarını da, başka yetenekleri de etkileyeceği görüşündeyiz. Bu gibi çalışma ve girişimlerin eksik olmayacağı beklentisindedeyiz.

9. Karikatür. Dergide yer alan karikatürlerde Türkçeyi özendiren, Türkçe eğitime destek malzeme sağlayan **Balon** dergisi reklâmı yapılmaktadır. Ancak bu reklâm ticaret amaçlı olmayıp, Türkçeyi ve Türkçenin destekçisi **Balon**'u yaşatmak içindir. Dergi finans güçlüklerini ancak alıcılarının artmasıyla aşabilir. Söz konusu karikatür iki çocuktan biri arkadaşına "Benim balonum daha güzel, ne şişer, ne patlar!" alt yazısıyla gerçekten çok isabetli. Bunun yalnız öğrencilere, ana-babalara değil, yurtda ve yurtdışında dergiye maddî destek verebilecek Türkçü ve hayırsever kişilere de yönelik olduğunu algılamak yerinde olur.

10. Oyunlar etkeni. Dergi çocukların oyunlara doğuştan yatkınlığını değerlendirerek eğitici, araştırmacı, düşündürücü, öğretici karakterli oyunlara da yer veriyor. Bu sayıda "İyi Bir Dedektif misiniz?" sorusuyla verilen oyun öğrencilerin düşünme yeteneklerini geliştirmeye yöneliktir. Çocukların ilgisini çekeceği izlenimi veriyor.

11. Starlar ve adresleri etkeni. Tarihin çok gerilerine kadar uzanan, tarih boyunca değişik biçimlerde seslendirilmiş çok güzel "yıldız" sözcüğümüz varken neden burada olduğu gibi orada da star sözcüğünün kullanıldığına anlam veremiyoruz. Az da olsa bu anlamda yıldız sözcüğünü kullananlar var. **Balon** da bunlar arasında olsa...

Yıldızlar da çocukların ilgi alanı içindedir. Bu yüzden onları tanıtmak, posterlerini yayınlamak, öğrencilerin eğilim ve yetenekleri bakımından tamamıyla doğaldır. Onlar beğendikleri, sevdikleri sanatçılar hakkında bilgilenmeyi, onlarla tanışmayı, hattâ yazışmayı her zaman isterler. Onlara yaşamları, sanatları ile ilgili sorular yönelterek bir şeyler öğrenmek eğilimi gösterirler. İncelediğimiz sayıda bu istek ve eğilimlere Emine Nalan Tekyürek ve Burak Kut posterleriyle karşılık verilmektedir. Yıldızların tanıtımı ve adreslerinin verilmesi olumlu bir yakla-

şımdır.

Çocukların **Balon**'da yayınlanan mektup, yazı ve sorunlarından Türkçe ve **Balon** sevgisi sızıyor. Kuşkusuz bunda,

"Gönül verdim **Balon** sana,
Aşık oldum yana yana!
Artık sensiz yaştıyamam,
Kucak aç da, gel bana!"

Çocuklar ! Hayal değil! Her çocuk **Balon** alırsa, ben yüz yıl yaşarım. Var olun **Balon** sever çocuklar! gibi reklâmların da etkisi olsa gerek. Ancak onlar **Balon**'a âşık olduklarını söylerken, endişelerini de dile getiriyorlar. Bu endişenin, her Türkçe okuyan çocuğun **Balon** almasıyla aşılabacağı bilincinde olduklarını da belirtiyorlar.

Okuma alışkanlıklarını yaratma, kitapseverliği özendirme yönünde yeni çıkan Türkçe kitaplar tanıtıyor. Bunun ilgi çekiciliğini artırmak için değişik biçimlerde yapılması yolları da araştırılabilir.

Balon'a değişik renk uygulamalarıyla çocuk ruhunu, duygularını etkileyen ve gözleri okşayan çok güzel bir dış görünüm kazandırılmıştır. Bunun her sayıda gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Bundan başka kapaklar da derginin amaçları doğrultusunda çok rasyonel biçimde değerlendirilmektedir. Sözgeli mi 8. sayının arka kapağı örnek olarak gösterilebilir. Burada "**Balon**'un Yeni Dostları" başlığı altında, yine renkler fonunda "Anadilimiz her şeyden kıymetli" sloganı ile bir Türkçe dersi fotoğrafı, bir bölge birincisi çocuk folklor topluluğu fotoğrafı, okula ilk adımını atmış bir çocuk fotoğrafı, 7. sınıf öğrencilerinin ellerinde **Balon** dergisiyle "Türkçeyi, Türkçe öğretmemimizi ve **Balon** dergisini çok seviyoruz" alt yazılı bir fotoğrafı yer alıyor. Güzel mi güzel.

Derginin sayfa düzeninin de özenle gerçekleştirildiğine tanık oluyoruz. İçeriği öğrencilerin Türkçe kültürlerini geliştirme gereksinimlerine yanıt verecek biçimde seçilmiş, düzeylerine uygun bir dil kullanılarak pek çok beğeniye karşılık verecek çeşitlilik sağlanmıştır. Bazı yazılar resimlendirilmiş, kimi başlık ve alt başlıklar da renklendirilmiştir. Türk dilinin değişik üslup örneklerine yer verilmiştir. Dilin bilinçli ve düzenli zenginleştirilmesi, okulda okunan

tüm dersler yardımıyla gerçekleştiğinden, dikkatleri Türk çocuklarının bu olanaktan yoksun oldukları gerçeğine çekmek istiyorum. Bu olumsuzluğun giderilmesi amacıyla dergi yazarlarının bilim, teknik, toplum, politika, tarih, coğrafya ve değişik sanat alanlarında uygun yazılara yer vermeleri gereğini vurgulamak istiyorum. Gerçi onlar Bulgarca olarak okudukları derslerde bu alanlarda bir hayli kavram benimsetiyorlar, ancak onların Türkçe karşılıklarını da öğrenmekle Türkçeyi de çok yönlü benimseme olanaklarına kavuşacaklarına inanıyoruz. Böylece Türkçe tüm üslup çeşitliliğiyle dürüst bir iletişim için en önemli sözcük ve terim birimlerinin beceriye yönelik kullanımı olanaklarına kavuşacak ve bundan öğrenciler de, dergi de kazançlı çıkacaktır.

Türkçe eğitimini yok kerteğe indirmek amacıyla oynanan oyunları ve Türkçe yayınlara karşı alınan tavrı çok iyi bilen bir kişi olarak **Balon**'un hem daha çok yaşamasını, hem de okurlarıyla sıcak bir içli-dışlılığı sürdürerek emin adımlarla başarıya koşmasını "olmazın gerçekleşmesi" olarak algılıyor, bu hususta verilen uğraşı ve çabaları övmekten kendimi alamıyorum. Kutluyorum, çalışmalarını hep böyle sürdürmeleri beklentilerimi dile getiriyorum.

DİPNOTLAR

1. Türk dili ve edebiyatı mezunlarından olup, en iyi öğrencilerimden biri idi. Sofya Üniversitesi'ni bitiren tüm öğrenciler gibi onun da öğretmenlik performansı vardı.
2. Türk okulları yoktur. Türkçe haftada 2-3 saat olarak program dışı okutulur. Resmi ders sayılmaz. Belgelere kaydolunmaz. İstemeyen Türkçe derslerine girmez. Totaliter rejim döneminde de böyleydi.
3. Eğitim Bakanlığı'na getirilen Türkçe Eğitimi Sorunları görevlisi, Türklerin Bulgar kökenliliği teziyle ucuz jet profesör Orlin Zagarov'un (Şükrü Tahir) baldızıdır. Yasal önlem alınıp alınmayacağını önyargılar gölgelendiriyor.
4. Bulgarların "tavşana kaç, tazıya tut" uygulamalarına hedef olmamak, işten atılmamak, baskılara uğramamak gibi nedenlerle adlarını hâlâ geri almayanlar bulunmaktadır.

“Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya”

Dr. Dursun AYAN
Şebnem ERCEBECİ
AKM Uzmanları

Bilge Dergisi'nin bu sayısı ile beraber yayınlanmamış tezlerinin tanıtımına da yer ayırmış bulunuyoruz. Dergimizin bundan sonraki sayılarında bize gönderilecek tez tanıtımları bu bölümde yer alacaktır. Bu ilk tanıtma yazısını AKM Başkanı Prof. Dr. Sayın Sadık Tural'ın satırlarıyla başlıyoruz:

“Ben bu ülkede yaşayan bir kültür adamı, hem herhangi bir vatandaş, hem de Atatürk Kültür Merkezinin belirli bir zaman aralığında kendisine vazife verilmiş başkanı sıfatıyla ifade etmek isterim ki, kültür bir milletin tarihe ve coğrafyaya taşıdığı, damgasını vurduğu, âdetâ parmak izi haline getirdiği herbir unsurun oluşturduğu bir bütünlüktür. Bu manalı bütünün, bu özel parmak izinin en önemli ve en muhteşem örneklerinden bir kısmı mimariye aittir. Selçuklu kartalı dağları taşları aşarak, Erzurum'dan Anadolu bozkırlarına ve Ankara yaylası üzerinden Konya'ya ulaşarak, o geniş bozkırda yepyeni bir hayat için tecelli zemini aradı ve buldu. İkonum'u Konya yapan bu göçebe, göçerevli, atlı millet, Konya'da âdetâ Hıristiyan mimarisinin derinlikleri ve Hıristiyan mimarisinin örnekleri ile hesaplaşa hesaplaşa, hem dinî hem sivil mimarisini kurdu; İkonium'u Konya yaptı. Konya bu geniş bozkırda gerek yapı elemanları, gerek mekânda yaratılmış ihtiyaca binaen özel plânları

Azize Yasa, “Anadolu Selçukluları Döneminde Türk-İslâm Şehri Olarak Konya” Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Nisan 1996, Tez Danışmanı Prof. Dr. Aynur Durukan, 3 cilt, 778 sayfa daktilo metin, 1 harita 117 sayfa levha.

bakımından bizim Anadolu'ya mühür vurduğumuz şehirlerden ve Anadolu kavramıyla özdeşleşen mekânlardan, beldelerden biridir. Azize Aktaş Yasa ve onun gibi genç insanlar Selçuklu'dan Osmanlı'ya, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadar uzanan çizgide aşağı yukarı bin yıla varan büyük macerada taş üstüne taş koyarak, terlemiş, terleri ve terleyenleri, tarihin içinde unutulmuş insanların meydana getirdiği mimarî hazinemizin sırlarını çözdükçe ben bahtiyar olanlardırım. Gerek akademik, gerekse sivil dünyanın içinde gerçekten böyle fevkalâde güzel ilmî çalışma örnekleri verilmiş ve verilmektedir.

Taşın bizde çok büyük bir yeri yok. Yahya Kemal gibi düşünerek söyleyeyim biz birkaç parça hiçten, birkaç parça kerpiçten kendimiz için barınaklar yaptık. Sarayımız sade, evimiz sade, mabedimiz sadedir. Biz taş bulduğumuz hakikaten evimizi de, mabedimizi de, kervansarayımızı, hanımızı, hamamımızı da başkalarının hayran kalacağı tarzda yaptığımız örnekler oldu. Şimdi Aziziye'den indirilmiş taşlarla yapılmış Çifte Minareli'nin inşa edildiği yerde, coğrafya ne kadar imkân vermiş, yapı elemanları ne kadar müsait olmuşsa biz ona o kadar hükmetmişizdir. Buna mukabil Konya'da bir yığma tepenin üzerine kurulmuş olan, âdetâ şehre tebessüm eden, bugün tebessümü biraz burulmuş, biraz kırılmış ve ortasından yarılmış olan Alâeddin Camii'ne kadar hemen her dinî, ticarî, askerî ve sivil mimarisi örneği bizimdir. Atalarımızdan utanmamak, torunlarımızca kazanmak istiyorsak, bunları korumak, araştırmak değerlendirmeliyiz.

Uzmanlarımdan Azize Aktaş-Yasa'nın yaptığı doktora tezi beni çok duygulandırmıştır. Atatürk Kültür Merkezi Uzmanlarından Dr. Dursun Ayan ve Şebnem Ercebeci'nin tez ile ilgili tanıtma yazıları aşağıda sunulmuştur. (Prof.

Dr. Sadık Tural AKM. Başkanı).

Tarihsel gerçeklik kültürel gerçekliğin seçkin bir kesiti olarak insanların diğer canlılardan ayrılmasının bir ölçütüdür. Tarihî disiplinin alt dalları da beşerî gerçekliğin farklılaşmış, normalden ayrılmış, sürekliliğin kırılmış ve yoğunlaşmış olduğu durumları sınıflar ve ele alır. Eğer tarihî disiplinler histografî, vekainame, betimleme ve tesbitler olarak kalmayacaksa konularını oluşturan gerçekliklerin arka planını ve hazırlayıcı, devam ettirici toplumsal zeminini de dikkate almak durumundadır. Katolog, kronik, muharebe tarihi düzeyinde kalmak istemeyen çalışmalar diğer disiplinlerin birimlerini de dikkate alarak ama belge ve olayları da inkâr etmeyen, zaman zaman sosyal tarih, tenkidî tarih, yorumsal tarih denilen kültür ve sosyoloji boyutlu çalışmalar olabilmektedir. Sanat tarihi özelinde düşünülür ise sanat eseri, sanatsal bir başka unsur, sanat eserlerinden bir kaçını bünyesinde barındıran birimler (külliye, şehir, vb) ve bunlar üzerine yapılan monografik çalışmalarda kültürün sanat eseri dışı boyutları, zenginlikleri bir varlık alanı olarak konuyu besleyen, şekillendiren hayat alanından uzak olmamalıdır. İbni Haldun'u Cevdet Paşa'yı, Lütfü Barkan'ı, Fernand Braudel'i, Henri Prenne'i farklı kılan bu yönleridir.

Bu yazıda konu edinilecek olan doktora tezi Konya kentini 12yy. ve 13 yy şehir dokusu ile ele alıp inceleyen bir sanat tarihî çalışmasıdır. Tezde, genellikle sanat tarihî çalışmalarında görülen betimsel unsurlar olarak fotoğraflar, haritalar, gravürler ve yapı katalogları yer almaktadır. Bu yönü ile çalışma doğrudan sanat tarihçilerini ilgilendirecek oldukça önemli birikimi içermektedir ki bunların kısa bir özeti aşağıda verilecektir. Ancak sosyoloji/sosyal tarih açısından da çalışmada önemli belirlemeler kendini göstermektedir. Toplumsal hayatın farklı ama biri birini tamamlayan kurumları, görüngüleri de bir Ortaçağ Türk-İslâm kenti panoramasını çağırıştırmaya katkıda bulunur niteliktedir. Sadece coğrafi topografik bir veri olan mekânın zaman içinde insanın ve devlet teşkilatlarının işine yarayacak şekilde nasıl şekillendiği, kültürü ve tarihi bünyesinde bulundurarak bir anlam kazandığı Konya kenti özetinde 12 yy. sonu 13. yy dikkate alınarak verilmeye çalışılmıştır. Kentin çekirdek

kısmı olan kale ile bu çekirdiği saran sosyal dokusu tez çalışmasının bölümleri içerisinde ele alınmakta ve sanat eserleri ile ilişkili kılınarak sanat eserinin geri plânı zihinlere sunulmaktadır.

Örneğin tezde bir camiye, medreseyi sadece mimarî yapı olarak görmek, bunu sosyal yapıdan kopuk düşünmek gibi bir izole edici tutum içinde olunulmamıştır. Yapı kavramı hem sanat tarihi terimi hem de sosyolojinin bir terimi olarak bir perspektif oluşturur niteliktedir. Ticarî vakıflar ve diğer toplumsal kurumlar, ekonomik hayatın üretim ve tüketim unsurları dikkate alındığında bir hanın, pazar yerinin şekillendirici geri planı kendini ister istemez göstermektedir. Örneğin kalenin şimdileştirilmesi (reimagination) askerî, mülkî erkan düşünülmeden, saray hayatı, törensel gelenekler, zorunlu barınma, korunma ve yaşama gereksinimleri akla getirilmeden mümkün değildir. Bir ortaçağ kenti olan Konya'nın tarihin ilk zamanlarından ortaçağa kadar bünyesinde barındırdığı toplumsal hayatın göstergeleri olan kent dokusu farklı kültürlerden de izler taşımaktadır. Bu doğal oluşum da çalışmada yeri geldikçe vurgulanmıştır. Bir mekânın herhangi bir kültür ve toplum için vatanlaşması süreci kentleşmenin, yerleşmenin sosyolojik boyutunun üzerinde yer alan bir tarih olarak insan karşısına çıkmaktadır. Konya da 12 yy. sonu ve 13 yy. da Türk ve İslâm kenti olarak kendi dokusunu oluştururken hem Türk ve İslâm kenti özelliklerini hem genel olarak kentleşme denilen evrensel olgunun ana özelliklerini yansıtmaktadır. Sanat tarihi açısından tez konusunun serimlenmesi şu şekilde mümkündür.

Tanıtımını yapacağımız sanat tarihçilerin olduğu kadar kültür tarihçilerinin ve sosyologların da ilgisi- ni çekeceğine inandığımız bu çalışmanın konusunu, Selçuklu döneminin başkenti olan Konya'nın fizikî yapısının, bu yapıyı ortaya çıkaran kurumlarla bağlantı kurularak incelenmesi ve şehirde yaratılan sanat ortamının belirlenmesi meydana getirmektedir. Konya şehrini oluşturan fizikî özelliklerin şehrin tarihî gelişimi içindeki ortaya çıkışları, fonksiyonları şehirde tespit edilebilen toplumsal ilişkilerin ışığında incelenmiştir.

“En geniş ölçekli mimarlık ürünü” olarak da tanımlanan şehir, araştırmacı tarafından mekân nitelikli ürünlerden oluşan bir fizikî çevre ve toplumsal örgütlenmeler bütünü olması açısından ele alınırken, şehirde gelişen sanat ortamı, sanatçı ve banilerin bu ortama katkıları üzerinde durulmuştur. Fiziksel çevre ile toplumsal yapı birbirini belirleyen unsurlar olarak kabul edilmiş, toplumsal yapı ile şehir dokusunu oluşturan mimarî eserler değerlendirilirken fiziksel görüntü olarak ortaya çıkan tarihî - kültürel ortam şehir ölçeğinde gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

1990 yılında arazi çalışmalarıyla başlayan araştırmalar sırasında şehrin İller Bankası tarafından hazırlanan 1/5000'lik haritaları üzerinde çalışılmış, seyahatnâmeler, kitabeler, vakfiyeler, dönemin tarih kaynakları, edebî eserler, şeriye sicilleri ve salnamalardan yararlanılmıştır.

Araştırmacının da belirttiği gibi konunun farklı bir yaklaşım ve değişik bir bakış açısıyla ele alınması bilinen kaynakların yeniden değerlendirmesine sebebiyet vermiş, bu nedenle, birinci el kaynakların tercümelerindeki bazı bilgiler yeniden gözden geçirilmeyi gerekli kılmıştır.

Üç ciltten oluşan tezin Değerlendirmeye ayrılan I. cildinde VIII bölüm yer almaktadır.

Giriş bölümünden sonra (s. 1-9) **Konya Şehri İle İlgili Kaynak ve Yayınların** sonra tanıtıldığı II. bölüm dikkati çekmektedir. (s. 10-29). Bu bölümde şehirdeki yapılara yönelik maddî verilerin başında gelen **kitabelerle** ilgili yayınların tanıtılması bulunmaktadır (s. 10-11) **Resmî Belgeler** başlığı altında vakfiyeler (s. 11-18), temliknameler (s. 19), Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî vesikalar (s. 19-20), Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi (s. 20) üzerinde durulmuştur.

Konya şehrinin fizikî ve toplumsal yapısını ortaya çıkarmaya yönelik ve bu çalışma çerçevesinde, en önemli kaynakların başında şehrin tarihî topografyası, fizikî gelişimi, (vakfiyelerden hareketle yola çıkılarak günümüze gelemeyen pek çok yapının ismini ve konumunu ortaya çıkarmak mümkün olmuş, bu-

güne kadar üzerinde durulmamış noktalara dikkat çekilmiştir. Özellikle bu açıdan araştırmacının çalışmaları takdire şayandır. Çünkü bütün bu tespitlerin kanımızca Anadolu'daki birçok şehirde ortaya çıkarılması ve gözler önüne serilmesi araştırmalara değişik boyutlar katacaktır). İktisadî hayatı, ticarî faaliyetler, kurumlar ve kurumların işleyişi hakkında bilgi verdiği belirtilen vakfiyeler oldukça ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Buna bağlı olarak, Konya'da düzenlenen vakfiyelerin yanısıra Konya'nın fizikî yapısına ilişkin bilgiler sunan Konya dışında düzenlenmiş ve Selçuklu sonrasına ait vakfiyeler de değerlendirmeye kapsamına alınmıştır. Bu vakfiyelerden bazıları Altunaba Vakfiyesi (Recep 598/Mart-Nisan 1202), Devlet Hatun'un /610, 621/1213, 1224) iki vakfiyesi, Kemaleddin Oğulbey'in (646/1248-49) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 601 numaralı defterin 193. sayfasında 254. sıra numarasında kayıtlı vakfiyesi, Celâleddin Karatay'in (Safer 646/ Temmuz 1248) Mescit ve Zaviye Vakfiyesi, yine Celâleddin Karatay'in (651/1253-54) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki 577 numaralı defterin 28. sayfasında 21. sırada kayıtlı olan Medrese vakfiyesi, bu vakfiyenin söz konusu arşivde aynı defterin 33. sayfasında, 22. sırada ve 341. sayfasında 23. sırada kayıtlı, bulunan vakfiye zeyilleri, Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Konya İmaret Vakfiyesi (679/1251), Keykavus kızı Fatma Hatun'un (700/1300 - 1301) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 596 numaralı defterin 151. sayfasında 134. sırada kayıtlı vakfiyeleridir.

Dönemin müelliflerinin olaylara doğrudan doğruya veya dolaylı olarak tanık olmaları nedeniyle çok değerli eser özelliği taşıyan **Tarih Kaynakları** (s. 20 - 21) dışında **Coğrafi Eserler** (s. 21-22) şehre ait verdikleri bilgiler genel özellikleriyle tanıtılmıştır.

Selçuklu dönemi sonrası kaynaklar olmalarına rağmen, şehir için önemli bilgiler sunması sebebiyle **Seyahatnâmeler** (s. 25-28) ile Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunan **151 Şeriye Sicil Defterinin** (s. 28) sayın Mehmet Önder tarafından konularına göre tas-

nif edilmesiyle oluşturulmuş 16 defter taranmış, konu açısından ilgili olanların tespiti yapılarak araştırmada değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca 1285/1869 tarihli en erken tarihli Konya **Salnamesi'nden** (s. 28) başlanarak 1332/1914 tarihli Salnameye kadar 16 Salname taranarak bunlardan şehir tarihine, yapılara, yapıların onarımlarına ait bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca bu bölüm kapsamında **Konya Şehri İle İlgili Yayınlar** da seçici bir anlayışla bu bölüm kapsamında değerlendirilmiştir (s. 29 - 32).

Konya şehri ile ilgili kaynak ve yayınlardan sonra **Şehrin Topografik Özellikleri III**. Bölümde (s. 33-35), **Tarihsel Süreç İçinde Aldığı Adlar** ise IV. Bölümde ele alınmıştır (s. 36-38).

V. Bölümü meydana getiren "**Konya Şehrinin Tarihiçesi**" **Anadolu Selçukluları Öncesi Dönemde Konya ve Anadolu Selçukluları Döneminde Konya** olmak üzere iki alt başlık altında incelenmiştir (s. 39-83).

Konya, Anadolu yerleşme tarihi içerisinde önemli bir konuma sahiptir ve çevresi çok eski bir iskân sahasıdır. Araştırmacı tarafından Konya'nın kültürel tarihi, ilk defa iskân gördüğü düşünülen Frig döneminden Bizans dönemine kadar ilk alt başlıkta (s. 39-49), Selçuklu devletinin kuruluşundan (1075) yıkılmasına (1318) kadarki zaman dilimi içerisinde ele alınmıştır. Selçukluların siyasî tarihi, özellikle sultanların şehrin gelişimine banî olarak katkıları, inşâ ettirilen eserlerin çeşitliliği, dönemin sanat faaliyetlerine olan katkıları, inşâ ettirilen eserlerin çeşitliliği, dönemin sanatsal etkinliklerine hizmeti geçen diğer benîler ile bu eserlerin inşâsında görev alan sanatçılar ortaya konmuştur. Sayın Azize Yasa'nın deyimiyile dönemin sanat faaliyetlerine yönelik tüm veriler ikinci alt başlık altında ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir (s. 50 - 83).

VI. Bölüm tezin ana çerçevesini oluşturan **Konya Şehrinin Fiziksel Dokusunun Değerlendirilmesi**'ne ayrılmıştır (s. 84 - 251). Farklı başlıklar altında ele alınan bu bölümde şehrin Selçuklu dönemi doku-

sunu ayrıntılı bir biçimde vurgulayabilmek amacıyla ilk olarak **Şehrin Selçuklu Öncesi Fiziksel Yapısı** üzerinde durulmuştur (S. 84-91). Anadolu Selçukluları döneminde **Konya'nın Şehir Dokusu**, şehrin tüm fiziksel ve toplumsal özellikleri dikkate alınarak ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Öncelikle şehrin fiziksel yapılanmasını belirleyen **İç Kale** (s. 92 - 101), **Dış Kale**, (s. 102 - 105), **Kapılar** (s. 106-110), bunlara bağlı olarak **Ulaşım Şebekesi** (s. 111-120), **Mahalleler** (s. 121-141) **Meydanlar** (s. 142-146), **Konutlar** (147-157), **Bağ ve Bahçeler** (s. 158-161) tanıtılmıştır. Şehrin oldukça canlı bir toplumsal ve kültürel yaşantısı olduğu dikkate alınarak fiziksel özellikleri ile dönemin toplum hayatı (s. 162-199), iktisadî (s. 220-222) ve eğitim hayatı (s. 223-241) açısından bütün olarak değerlendirilmiştir.

Tezin VII. Bölümü **Anadolu Selçukluları Dönemi Sanat Ortamına** ayrılmıştır (s. 264-299). Üç başlık altında ele alınan bu bölümde **Anadolu Selçukluları Döneminde Mimarî Çevrenin Yaratıcıları Olarak Banîler ve Sanatçılar** (s. 264-281). **Örgütlenme** (s. 282-288), söz konusu dönemde **Konya'da Etkinlik Gösteren Banîler ve Sanatçılar** üzerinde durulmuştur. Bu dönemde faaliyet gösteren banî, yapım yöneticisi ve sanatçılar ayrıntılı bir biçimde dönemin kültür ortamı içinde ele alınmış ve şehrin gelişimine olan katkıları vurgulanmaya çalışılmıştır.

Sonuç Bölümünde (s. 343-361) şehrin gelişimi üzerinde durularak bu konuda elde edilen yeni görüşlere yer vermeye çalışılmıştır. Araştırmacının tespitlerine göre İç Kale'nin ilki Frig, ikincisi muhtemelen erken Roma dönemine ait çift sıra surla kuşatıldığı, buranın saraya ayrılmış idarî ve askerî bir merkez olduğu ortaya çıkarılmıştır. Şehrin Bizans döneminden Selçuklu dönemine ne ölçüde ulaştığı kesin olarak belirlenemeyen bir dış surla çevrildiği Haçlı kaynaklarının verileri ile ortaya konmuş ve yine mevcut veriler değerlendirilerek Selçuklular döneminde ilk kez I. Alâeddin Keykubad tarafından yenilediği veya inşâ edildiği kabul edilen Dış Kale surlarının daha II. Kılıç Arslan döneminde onarıldığı

YAYINLANMAMIŞ TEZLER

öne sürülmüş, kimi kentsel özelliklerin Osmanlı dönemine örnek oluşturduğu belirlenmiştir. Meselâ, Osmanlı dönemi için geçerli olduğu kabul edilen her mahalleye bir mescit anlayışının daha Selçuklu döneminden itibaren mevcut olduğu, mahallenin bir mescit etrafında geliştiği anlaşılmaktadır.

Araştırmacının ifade ettiği gibi, Selçuklu dönemi şehirlerindeki ticaret dokusunun yapısını belirlemenin hayli güç olduğunun kabul edilmesine karşılık, Selçuklu dönemi ticaret dokusu, bu dönemde mevcut olduğu vakfiye kayıtları ile ortaya çıkarılan yapıardan hareketle tespit edilmiştir. Osmanlı dönemindeki ticarî dokunun Selçuklu dönemi ticarî dokusu üzerine kurulduğu ve onu devam ettirdiği geç döneme ait şeriye sicil belgelerinin verileriyle ortaya konmuştur.

Selçuklu döneminde din ve eğitim yapıları ile ticaret yapılarının şehrin niteliğini ortaya koyacak şekilde yoğun olarak inşâ edildikleri tespit edilmiş, şehrin söz konusu dönemde idarî, dinî ve iktisadî bir merkez olduğu belirlenmiştir. Konya şehri fizikî gelişimine paralel olarak bir sanat ortamı olma özelliği ile de önem kazanmıştır. Sayın Yasa tarafından Selçuklular döneminde sanatçılarla ilgili olarak Divan'a bağlı bir örgütün bulunduğu, bu örgütün saray tarafından gerçekleştirilen inşâ faaliyetlerinde görev aldığı öne sürülmüş, şehir divanına bağlı ehl-i muhterife ismiyle anılan bir grubun varlığından söz edilmiştir.

Bu çalışmada yararlanılan yayınlar **Kaynakça** bölümünde alfabetik olarak verilmiştir (s. 362 - 414).

Tezin II. cildinde **Ekler** yer almaktadır. Bu cildin ilk bölümünü **Katalog** oluşturmaktadır (s. 415 - 694). Değerlendirmeye temel oluşturmak üzere hazırlanan Katalog bölümünde yapılar **Mevcut Olan** (s. 415-590) **Ve Olmayan Yapılar** (s. 591 - 694) ana başlığı altında Tek yapılar ve Yapı Toplulukları olarak ele alınarak genel özellikleriyle tanıtılmıştır. Selçuklu dönemine ait 281 yapının ele alındığı bölümde her grubun başında o gruba giren yapıların listesi, katalog, levha, kitabe ve vakfiye numaraları ile birlikte yer almıştır.

Ekler cildinin ikinci bölümünü metin, transkripsiyon ve çevirileri ile birlikte kronolojik düzende sunulan **Kitabeler** oluşturmaktadır (s. 695-746). Bu bölümde verilen 81 kitabe 43 yapı ile ilişkilidir.

Ekler bölümünün üçüncü kısmını sultanların dönemlerine göre yapıların konumu, tarihi, banisi, sanatçısı, yapı hakkında bilgi veren kaynaklar ile bugünkü durumlarını gösteren tablolar oluşturmaktadır. (s. 747 - 778). Bu tablolar şehrin fiziksel yapısının değerlendirilmesi, banîlerin kimliklerini vermesi, inşâ faaliyetlerinde görev alan sanatçıları birarada göstermesi bakımından tezin bir özeti niteliğini taşımaktadır. Bu durumun konu ile ilgilenen araştırmacılara büyük yararlar sağlayacağı görüşündeyiz.

Tezin III. cildi **Levhalara** ayrılmıştır. Bu ciltte, Selçuklu dönemi şehir dokusunu ortaya koyan, Selçuklu dönemi öncesine ait yapıların yanısıra bugün mevcut olan ve olmayan yapıların farklı lejantlarla işlendiği ayrıntılı bir şehir haritası yer almaktadır. Bu ciltte dikkati çeken bir diğer özellik de genel olarak şehre yönelik eski ve yeni fotoğrafların yanısıra tek yapıların özellikle kitabelerin fotoğraflarına yer verilmesidir.

Çocukluğundan itibaren hayatının büyük bir kısmını her yanı tarih kokan bu güzel şehrimizde geçiren Sayın Azize Yasa, Anadolu Selçuklu Sanatına ve özellikle de Konya şehrine olan bağlılığını ortaya koyduğu bu çalışmayla kanıtlamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi yalnız sanat tarihçilerine değil tarihî, iktisadî, içtimâî konularla ilgilenen herkese hitap edeceğine inandığımız bu çalışmanın yayınlanmasının bu konudaki boşluğu dolduracağı ümit ve görüşündeyiz. Başta Tez Danışmanı Sayın Prof. Dr. Aynur Durukan'ı böyle bir çalışmayı yönettiği, Sayın Azize Yasa'yı da bilim dünyasına kazandırdığı bu özverili çalışmayı tamamladığı için kutluyor, benzeri araştırmaların devamının Türk Sanatı açısından önemli atılımlara sebep olacağını vurgularken, bu çalışmayı araştırmacıların ve konu ile ilgilenenlerin dikkatine sunuyoruz.

“Nüzhet Erman Şiir Ödülü”

Tayyar AKSOY

Elli yıllık vali, elli yıllık şair, elli yıllık devlet adamı.. bir mümtaz insan rahmetli Nüzhet ERMAN'ın aziz hatırasına **şiir yarışması** düzenlendi.

Büyük şair, Hacı Bektaş Veli ile ilgili duygularını “Bir Nefes Niyetine” adlı şiirinde şöyle dile getiriyor:

BİR NEFES NİYETİNDE

*“Aşk getir bize ey Pîr
Güç ver - Bereket getir”*

Geçse de bir lokma - bir Hırka devri
Akıldan gayrısı yıldızlanmış deridir

Bir tesbih çekilmeye - Anadolu'da
Akıl yordamıyla yedi yüz yıldan beridir

Senin yürek dediğin-gönül dediğin senin
Mihman evindeki dost minderidir

Tuz yalayan ceylan kadar sade ve mazlum
Karadutla köklü-aşkla diridir

Hazret avlusunda parlayan
Bereketin ak güvercinleridir

Derde derman ilâç gibi - Horasan'dan o'nunla
Gelen dokuz yüz atlı Türk eridir

Bağdat'ta - Mısır'da Rum diyarında o
Ya bir derviş - ya bir yeniçeridir

Sesindeki pîrevi çeşmeleri
Orhan Gazi'den kalma Bursa günleridir

Ve yakılmıştır Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli'ye
Bir nefes niyetine bu şiir

Yarışma ile ilgili şartname, bu sayımızın 3. sayfasında geniş şekilde açıklanmıştır. İlgililere duyurmayı vazife telâkki ettik.

133 YIL

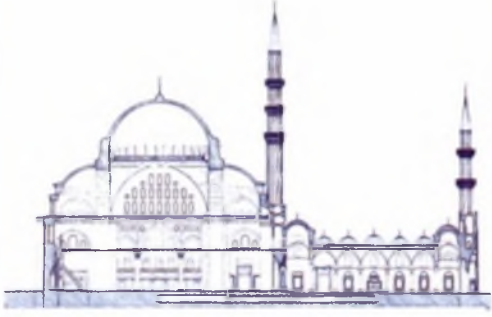
T.C. ZİRAAT BANKASI

Ziraat'siz bir Türkiye düşünülemez

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINLARI

ULUSLARARASI MİMAR SİNAN SEMPZYUMU BİLDİRİLERİ

(Ankara, 24-27 Ekim 1988)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ HAŞKANLIĞI

ŞEMSEDDİN-İ İTÂKÎ'NİN RESİMLİ ANATOMİ KİTABI

Prof. Dr. ESİN KÂHYA

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

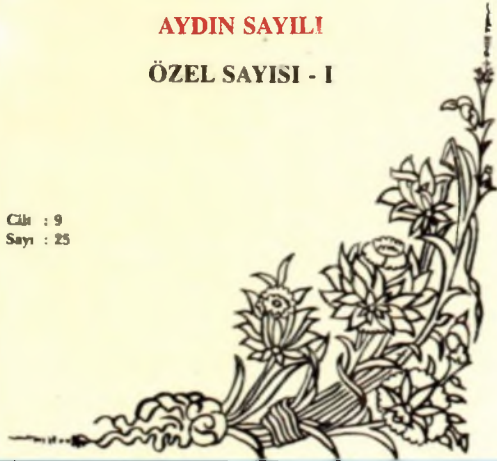
ERDEM

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

AYDIN SAYILI

ÖZEL SAYISI - I

Cilt : 9
Sayı : 25

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

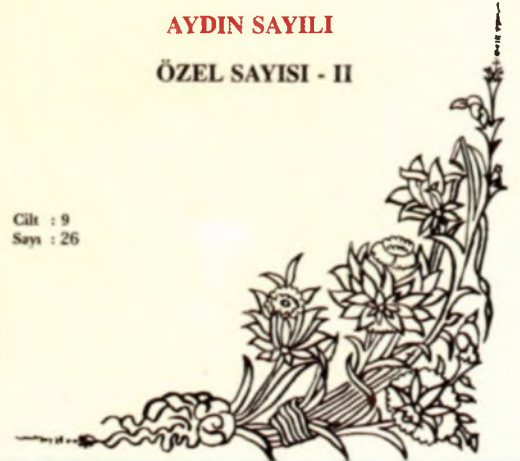
ERDEM

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

AYDIN SAYILI

ÖZEL SAYISI - II

Cilt : 9
Sayı : 26

İsteme Adresi: Gazi Mustafa Kemal Bul. Nu: 133 Maltepe-ANKARA